

4702. III. M. f. 1. A.

✓

Honoratus (Honore)

Fabri

(1607 - 1688)

fr. - retorica

(umanita e retorica)

Enc. valic.

47

R. P. Honorati Fabri
è S. J.

EUPHIANDE

feu

Vir ingeniosus

Que

Cum Conclusionibus

Universa Philosophia palam
propugnatis

Nobilis, Eruditus, ac Perdoctus
Dominus JOSEPHUS MAR-
TINUZI, Carniolus

Labacensis

Præfide

R. P. JOANNE BARBO-
LAN, è Societate JESU,

AA. LL. & Philosophiæ Doctore,
ejusdémque Professore
emerito

Labaci Anno M. DCC. XXXII.

In Archi-Ducali & Academico Lyceo
utilitati publicæ dedit.

D I V O
A N T O N I O
T H A U M A T U R G O

*Famæ, bonorum, salutis,
Phylosophiæ meæ
Duci, Patrono,
Cujus imperio ipsa
Natura paruit*

D D D.

830051807

CONCLUSIONES.

1. **L**ogica est scientia simpliciter speculativa. 2. Ejus obiectum materiale mentis operationes, formale ratio veri, vel falsi. 3. Attributionis discretio evidens veri à falso. 4. Conceptus formalis distinctionis realis consistit in negabilitate duorum. 5. Non datur distinctio formalis ex natura rei, nec virtualis intrinseca. 6. Datur precisio objectiva in substituto. 7. Nullum datur Universale formaliter tale à parte rei. 8. Sed fit per intellectum. 9. Veritas aut falsitas formalis habentur per actum & obiectum. 10. Datur determinata veritas de futuris contingentibus. 11. Nulla propositio potest transire de vera in falsam, aut vicissim. 12. Solæ præmissæ evidentes necessitant intellectum ad assensum conclusionis. 13. Possibilitas est rebus intrinseca, impossibilitas extrinseca. 14. Datur materia prima sensu Peripatetico; item formæ substantiales, etiam absolutæ. 15. Etiam partiales. 16. Ipsa elementa vulgaria constant potentia & actu. 17. Formæ mixtorum non viventium probabilius sunt respectivæ. 18. Modi non sunt entitates superadditæ. 19. Dantur causæ creatæ rigorosè agentes. 20. In distans agere non possunt. 21. Si supponatur rigorosa formæ productio, duplex actio totalis est possibilis. 22. Item productio sui ipsius quo ad secundum esse. 23. In hac suppositione Deus determinat ad individuum. 24. Non datur potentia obedientialis ad quemlibet effectum. 25. Omnis actio creati-

va repugnat creature. 26. DEUS essentialiter
conneēitur cum creaturis possibilibus. 27. Re-
plicatio, & penetratio corporum supernatu-
raliter est possibilis. 28. Res vi solius replicatio-
nis non potest plus. 29. Vacuum actu non datur,
nec metus vacui. 30. Impeditur per gravita-
tem, & elaterium aëris. 31. Continuum com-
ponitur ex partibus intrinsecè indivisibilibus,
extrinsecè extensis. 32. Infinitum catogore-
maticum actu datur pro statu possibilitatis. 33.
Repugnat pro statu existentie. 34. Mundus
ab eterno esse non potuit. 35. Terra quiescit,
sol movetur. 36. Astra moventur activè ab in-
trinseco. 37. Elementa mixtis perfectis sensu
metaphysico insunt. 38. Nullum elementum
est positivè leve. 39. Impetus tum congenitus,
tum impressus est qualitas absoluta. 40.
Qualitates activæ sine impetu, & motu cor-
porum exponi non possunt. 41. Non tamen su-
peraddunt specialem qualitatem absolutam.
42. Effectus electrici, magnetici, sympatici
habentur ab effluvijs substantialibus. 43. Ra-
refactio per dilatationem pororum insensibi-
lium. 44. Intensio qualitatum activarum,
dempto impetu, per collectionem partium sub-
stantialium, earumque activitatem majorem.
45. Bruta non sunt mera automata. 46. Anima
brutorum est substantia activa. 47. Divisibi-
lis. 48. Perceptio sensitiva in organis sensuum
inchoatur, in cerebro perficitur. 49. Anima
rationalis naturâ suâ est spiritualis, immor-
talis, & incorruptibilis. 50. Existentia DEI
demonstrari potest, Cui Honor, & Gloria.

PRÆFATIO AUTHORIS

A D

INGENIOSUM LECTOREM.

UT aliquam instituti mei rationem exponam, mi Lector, nihil arduum, & mirificum, nihil grande, & magnificum, hoc loco aggredior: licèt enim puerum instituendum, non susceperim, sed ingeniosum Adolescentem; cum tamen per invios, sublimésque tractus, per inaccessa viarum, per inania superætherea minimè duco; sed per trinitas, & faciles semitas, & ni fallor, tramite recto: is enim sum, cui obliquæ, & longæ ambages displicent: si tamen alia commodior via occurrit, illam ini,

)(

per

PRÆFATIO.

per me licet; nec tibi, nec ulli mortalium leges imponere statui: ut liberior Philosophandi modum laudare soleo, ita neminem hisce meis literariis institutionibus adstringi volo; imò licet consiliis meis non acquiescas, ægrè non feram, dum tamen saniora sequaris: modò is evadas, quem te esse percipio, quacunque tandem via, & methodo illud obtineas, & tibi à me optatum finem consequaris, perinde est; huc ego specto, de mediis parùm sollicitus. Totum opus in tres libros distinxì: in primo, ago de iis tum animi, tum corporis dotibus, quæ vel natura comparatæ sunt, vel extrinsecùs Euphyandro acciderunt; in secundo verò de iis, quas ille sibi proprio studio comparavit, ut vel inde ad literarum studia capeffenda habilior evadat; in tertio denique, de omnibus disciplinis, quibus navare operam debet: stylum adhibeo non omnino barbarum, sed facilem, & planum, prout res tulit: illum autem ordinem ini-
vi, qui accommodatior visus est; aliorum

PRÆFATIO.

rum sensa, & sententias minimè con-
geffi: nec enim à me rescire vis, quid
alii sentirent; sed quid ego de re ista
literaria sentiam, quid faceres. Ea sum
indole: meras nugas scribo, sed me-
as; quid alii sentiant, apud eos faci-
lè invenies; quid ego, apud me: quod
certè arrogantiae tribuas nolim, sed
potiùs observantiæ, ac modestiæ, in
rebus alienis tractandis. Brevitatem
laudabis, ut spero, utpote quæ cum
claritate conjuncta est: rem hanc præ-
ter modum amplificare potuissem; sed
frustra esset tanta libri moles; viarum
compendia mihi summopere placent.
Cæterùm Euphyandrum hoc opus in-
scribo, hoc est, virum ingeniosum:
sic enim te, tuique similes compello;
si fortè hic libri titulus tibi, vel cuipi-
am displiceat, alium accerere: nec
enim de nomine contendam.

Aliud est, quod mihi opponi pos-
set: de viro scilicet ingenioso, ab eo
disputandum, ac differendum non es-
se, qui mediocri vix ingenio pollet:
fateor me talem esse, conscius tenu-
itatis

PRÆFATIO.

itatis meæ; hoc tamen non facit, quin de optimo illo ingenio, jure meo agere valeam; quasi verò illi omnes, qui de militia egregiè scripserunt, milites ipsi extiterint; de re nautica, nautæ; de rustica agricolæ; de Deo, Divini. Sæpe fit, ut raucus artem musicam probè calleat, & podagrâ correptus, saltatoriam; licèt hic saltare, ille canere non possit. Denique non deerunt fortè aliqui, qui cùm excellens ingenium sibi vendicent, aliquot tamen ex iis partibus careant, quas in Euphyandro desidero, statim mihi litem intendant; sed neminem judico, neque hìc examen ingeniorum instituo; quisque suo gaudeat, non contradico: ut nemini quidquam detrahare, ità nec affingere animus fuit. Sed ad rem venio. Vale mi Lector,
& Musis vaca.

LIBER PRIMUS,

De dotibus à natura Euphyandro
infitis , vel extrinsecùs acce-
dentibus.

A B hoc libro tractationem hanc auspicabor , in
quo , de iis acturus sum , quæ Euphyandro
à natura indita sunt , vel à parentibus , à
magistris , à temporum ratione , vel casu aliquo ac-
cesserunt : nempe tria sunt , quæ in Euphyandro
considero , naturam scilicet , indolem , educationem ,
fortunas , aliâque id genus , quæ cùm in ejus pote-
state posita non sint , aliunde accipit ; deinde indu-
striam illam , quam adhibere debet , ut animum ex-
colat v. g. diligentiam , patientiam , methodum , at-
que alia ejusmodi , quæ ab ipso exiguntur ; tum de-
nique artes , & disciplinas illas , quibus illum in-
cumbere par est ; hæc inquam tria sunt , quæ in
adolescente ingenioso considero , & in hoc opere di-
scutio , non sanè pro rei dignitate , quod meas vires
longè superat , sed pro mea tenuitate , utcumque ;
saltem cùm res breviter exponam , lectoris animum ,
& patientiam minimè fatigabo.

CAPUT PRIMUM,

De interiori corporis habitu.

Liquorem illum , qui per venas , & arterias cor-
poris nostri fluit , in quatuor humores Philoso-
phi optimè distinxerunt , sanguinem scilicet , pitui-
tam , & utramque bilem , flavam , & atram ; licet
enim succum illum , quo venæ turgent , communi
sanguinis nomine appellemus , hoc tamen non fa-
cit,

cit, quia uni dumtaxat ex illis singulari jure idem nomen tribuamus: ut verò sunt quatuor humores, ita & quadruplicem humorum habitum distinguimus pro singulari singulorum exuperantia, sanguineum scilicet, biliosum, phlegmaticum, & melancholicum. Porro quis horum ad facultatem ingenii magis conferat, acerrima inter Philosophos controversia fuit: sunt qui primas melancholiæ tribuant, alii verò sanguini, bilem alii cæteris præferunt, ipsa demum pituita suis patronis non caruit: sed ut dicam, quod res est, singuli sua vitia, & suas laudes habent; & ut aliqua in singulis probari, ita & nonnulla vitio verti possunt.

Melancholicus acris pollet ingenio, laboris patiens est, res altè penetrat, inexplorata indagat, parturit inopinata, facile diuque meditatur, studiis tenaciùs adhæret, & longa mentis ruminatione quæsitæ invenit, & digerit veritates; sed multiplici laborat vitio; vix mediocri pollet memoria, simulacra enim sicco cerebro non ita facile imprimuntur, tædio non raro languescit, sibi ipsi insensus, & gravis, tardior est in conceptibus formandis, ita uni spartæ addictus, ut ab ea divelli non possit, hinc multa simul complecti non valet, nec animum ad disciplinas omnes applicare, quod tamen ab Euphyandro nostro desideramus. Biliosus alacriter rem aggreditur, & citò perficit, facile invenit, difficultati non cedit, multo igne ardet, & luce splendet; mordacitas hujus humoris animum vellicat, sollicitat, & quasi scintillas elicit, uno verbo igneus est illi vigor, cujus sæcunda vis, multa, & nova ex tenebris in lucem edit; sed huic sua vitia non desunt, cæco impetu fertur in præceps, judicio in multis peccat, multa per inadvertentiam omittit, eaque incautum subtersugunt, quæ omittenda non essent, cæca rabie corripitur, ubi susceptæ res pro voto non succedunt;

errorum suorum amantior est, quàm ut, ab iis liberari possit, aliorum contemptor minimè ferendus, liberalior sui æstimator, in ipsa rerum superficie, & cute satui ad instar ignis discurret, non verò altè scrutatur, ossa lingit, non frangit, ut interiorè medullam gustet; aut certè si frangit, non terit, non coquit, non digerit: hinc non rarò immaturos, & agrestes fructus producit, quibus maturandis calor certè non defuit, sed tempus. Sanguineus, temperatior est, nec enim tanto fertur impetu, quanto biliosus; nec tanto, quanto melancholicus, rigore obdurefcit; mira facilitate musis vacat, eodem semper mentis tenore incedit, non repit humi, non fertur in ardua, sed medium tractum obtinet, tædio nunquam afficitur, quia illa omnia fugit, quæ tædium afferre possent: si plus æquò difficultas obsistit, animum ad alia prudens convertit; sed cuncta hæc mediocritatem non superant, in qua tamen Euphyandrum nostrum sistere non patior, quem non modò mediocriter doctum, sed omnibus disciplinis instructissimum esse desidero. Pituitosus denique docilis est, & facilè duci, ac flecti se finit; hinc non parum sub eximio doctore proficere potest, felici memoria gaudet, nec bono caret iudicio; sed Euphyander ad maiora natus est, multum est, benè doceri, sed res scire sine magistro, & τὸ ἀδιδάσκαλον majus quidpiam est.

Itaque cum singuli humorum habitus sua vitia; & suas laudes habeant, Euphyandro nostro nullum animi vitium, sed laudem omnem inesse velim; quare nec melancholicum, nec biliosum esse jubeo, sed id dumtaxat habere melancholiæ, & bilis, quod ad literarum studia capeffenda plurimum juvet; ea sit melancholia, cujus frigiditatem suo ardore bilis accendat; siccitatem pituita humore suo diluat; & nimium austeritatis rigorem, sanguis lentore suo castiget; ea sit bile, cujus nimium ardorem

rem sua frigiditate phlegma extinguat; cæcum impetum, sua tarditate melancholia siltat; & nativam acrimoniam, sanguis dulcedine sua leniat: ea sit puita cujus inertiam flava bilis suis stimulis excitet, atra verò fluiditatem sua siccitate contineat; & sanguis suo melle insulsum saporem condiat; eo sit demum sanguine, cujus levitatem atra bilis suâ gravitate compenſet, & flava suo impetu debiliores vires extollat; uno verbo cujuslibet habitus prærogativas habeat, imminutam exuperantiam, auctam verò defectionem; sit temperatus, sed quolibet temperaturæ genere; excellat denique, at sine ullo excellentiæ vitio: nec est, quod aliquis Geometricam quamdam, & accuratam humorum temperiem, seu conjugationem desideret; nam res Physica, qualem hoc loco tractamus, tam accuratæ proportionis patiens non est: quisquis proximè accedit, vel non procul abest, pro eo habetur, qui medium quæsitum attingat; adde, quod Chimæra fortè est, quam in rerum natura nemo inveniat. Itaque, ne tam arctis stringamur angustiiis, hæc humorum conjugatio, seu proportio, suam extensionem, & latitudinem habet, nec, ut ajunt, in individuo, vel indivisibili posita est, suos gradus, & distinctas rationes complectitur; multi enim Euphyandri esse possunt, quamvis inter se dissimiles sint, & unus alio ingeniosior esse potest. Phœnicem minimè describo, nec Ciceronem, vel Aristotelem, sed hominem, cui multi similes esse queant; modò igitur cujuslibet humorum habitus, seu temperamenti, ut vocant, vitia castigentur, quantum res Physica ferat, ille est habitus, quem in nostro Euphyandro desideramus.

C A P U T II.

De indole animi.

EX interiore corporis, ac humorum habitu, nascitur indoles; hoc est, vis quædam, seu pro-
pensio

penſio ad certos motus appetitûs , animique affectus ; ſic quædam indoles ad lætitiã , & hilaritatem nata eſt ; ad triſtitiã alia , ſic nonnullis ſolitudo , aliis ſocietas , & colloquia placent ; aliqui ad iram , alii ad deſidiã nati eſſe videntur : ſunt quibus lautiores epulæ , aucupium , venatio , ludus , ludicra , ſeria , atque alia hujusmodi plurimum arrident ; hi voluptate tabeſcunt , illi ſordeſcunt avaritiã , alii ſuperbiã intumeſcunt ; uno verbo pro varia indole , varii variis delectantur : ut autem rectã indolem Euphyandro noſtro aſſignemus , illa dumtaxat tribuenda eſt , quæ ad omnium ſtudia literarum aptiſſima : quænam verò aptiſſima ſit , non ita facile dictu eſt.

Erunt fortè qui lætam , hilarẽque indolem cæteris præferant ; ſed ſine vi aliqua , literis non ſamulatur , quippe lætitiã diſtrahit animum , quem literæ , ut ſic loquar , maximoperè contrahunt. Præterea fallendi temporis occaſionem hilarioris indolis adoleſcens ſæpiſſimè eaptat , item confabulandi , ambulandi , &c. otium amat , ludicris , & jocis delectatur , nec animum remittit , ut deinde majore vi , ac nervo ſtudiis operam navet , ſed ne aliud majoris operæ negotium agat , nec relaxationem , ut ajunt , recreationis , ſed occupationis , ac negotii locò habere videtur : adde quod hujusmodi indoles levis eſt , ut plurimum , & ſcurrilitati obnoxia ; ſed minùs Mercurii , plus verò plumbi , Euphyandri cerebro ineſſe velim , quem tamen triſtis , ac mœſtæ indolis eſſe non patior ; nempè triſtitiã , non oſſa modò exſiccet , ut ſacræ teſtantur literæ , verum etiam quidquid ineſt optimi , ac generoſi ſucci , penitùs exugit ; atque adeò animum contrahit , ut tantam diſciplinarum amplitudinem tantæ anguſtiæ capere non poſſint : ſolitaria indoles nonnulla quæ placent , plurima , quæ diſplicent , habet ; ſeceſſum quidem , & otia muſæ amare , & quærere dicuntur , & vix mediocrem in literis progreſſum

quispiam facere potest, nisi longa, & diuturna meditatione profundissima scientiarum arcana penetrarit; ut verò meditationem societatis publicæ rumor, seu frequentis conversationis distractio plurimum turbat; ita eandem solitudo juvat, nutrit, defendit: itaque meliores, ut ajunt singulis diebus horas Euphyander meus solitudini concedit, in quam se recipit, ut in tutum quietioris animi portum, in qua se, suasque animi vires colligit, reficit, & liberiores cogitationes castigat: non tamen solitarium, & austerum Eremicolam esse velim, quippe nimia solitudo efferat homines, & inhumanum quidpiam conciliat: adde quod in Doctorum hominum congressibus, academiis, colloquiis, vir ingeniosus plurima discit, quæ nunquam aliàs in mentem venissent; respondendi necessitas ea plerumque suggerit, seu parturit, quæ solitaria meditatio nunquam excogitasset: imò *scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter*; ipsa collatio errores aperit, si qui fortè latent; veritates, si quæ fortè adhuc obscuriores sint, abundè illustrat; uno verbo excitat auditor studium, & congressu obstetricante, vellicatus animus eos foetus parit, quos reverà nunquam in solitudine peperisset.

Quod verò ad alias spectat indoles, avara, literis minùs apta est; illa enim aureas dumtaxat literas amat, & præauri pondo, cætera nullius momenti, vel ponderis esse ducit; sordida mens pretiosam illam scientiarum supellectilem capere non debet; ære graves curæ ad majora, & ardua assurgere vix possunt. Negotiosa omnino displicet, quisquis enim totum se negotiis dedit, nihil amplius illi est, cum Musis & litteris negotii. Vir negotiosus totum animum foras explicat, atque expromit, nihil residui est intus, quod disciplinis concedat, quæ tamen totum hominem, & totum animum volunt. Voluptaria ad rem nostram ineptissima est, voluptas enim ex
homi-

homine, suem, & canem facit; quid porro à sue, nisi grunnitum, à cane nisi vomitum expectares? eadem etiam animum frangit, quem infractum esse literæ postulant; equidem *trahit sua quemque voluptas*: nec Euphyandrum nostrum syrene, ac voluptate sua carere volo, sed honestam, & Archimedeam esse desidero: & verò hoc unum omni asseveratione affirmo, nullam esse inter humanas voluptates, quæ cum ea conferri possit, qua Euphyandri animus perfunditur. ubi novas explorat vias, nova naturæ aperit arcana, novæque invenit veritates.

Indoles venationi, vel aucupio plus æquo dedita, bruta quidem irrationabilia, non verò rationum momenta captat; exercitationes illæ immoderatae corpus, & animum plus justo laxant; laxior verò animus res solidas, earumque pondera non capit: de ludo nihil est, quod dicam; si enim provinciæ nomine venit, non verò modicæ relaxationis loco habetur, jam ludus non est. sed res seria. Quod certè ab Euphyandro nostro valdè alienum est: idem prorsus de diurnis conviviiis, comestationibus, computationibus, dictum esse velim. Nunquam Baccho cum musis benè convenit; quidquid aliqui ex nostris Poëtastris obganniant, atque ructentur; immodici vini fuligine cerebrum obscuratur; quisquis demum vivit, ut bibat; non vicissim bibit, ut vivat, non modò Euphyendri, verum etiam hominis ingenui nomine dignus non est. Itaque illa indoles in Euphyandro placet, quæ nec in exuperantia nec in defectione, sed in mediocritate consistit; aliquot horas literis solitarius concedat; aliquot curando corpori; paucas relaxando animo; de omni relaxationum genere infra dicam; aliquot, doctis congressibus, nempe cum viris doctis sæpius agere, vix ac ne vix quidem dici potest, quantum profit: moderata quædam indoles in Euphyandro laudatur, quæ nec nimia læ-

titia effunditur, nec immodica contrahitur mœstia; cui solitudo mirificè placet, sed docta non displicent colloquia, quæ nec avaritia sordet, nec voluptate putet; uno verbo, quæ literas, & literatos in pretio habet, cum in rebus humanis nihil pretiosius esse videat; paulò tamen acriorem, & alacriorem esse velim, moderatam licet, & sui competentem; nempe illa vis acrimoniæ animum, ut dixi vellicat, & sollicitat, nec in otio vivere permittit.

C A P U T III.

De cerebri constitutione.

ERunt haud dubiè, qui non sine risu, & cachinnis, utinam sine sarcasmo, in præfixum huic capiti titulum oculos conjicient; quasi verò architectum aliquem accersam, qui desideratæ fabricæ ichnographiam delineet, seu potius protypon construat: tu verò mi lector rem, ut par est, seriò accipe; ut enim cerebrum cogitationum nostrarum singulare organum est, ita profecto dubitare non licet, quin varia illius dispositio, seu constitutio, & compositio humani ratiocinii plurimum variet facultatem. Sunt qui aliquid discriminis, hominum inter animas agnoscant, sed quantumvis id afferant, nullo unquam vel probabili argumento evincant, nempe homines ingeniosissimi, & gravissimo instructi Judicio, si fortè, vel per æstum morbi delirent, vel insania corripiantur, ut non semel accidit, nullum haud dubiè perfectioris animæ indicium, vel argumentum præferunt: itaque suppono, ad perfectum ratiocinium, requiri, ut impressa cerebro phantasmata facilè, ac ritè, non verò ægrè, aut tumultuosè excitari possint; cum enim nunquam cogitet intellectus, nisi sensus internus sentiat, nec iste unquam sentiat, nisi cogitet ille; haud dubiè, ut rectè, & facilè intelligendi facultas operetur, sensum illum internum rectè, ac facilè operari necesse est.

Por-

Porro quonam modo phantasma impressum excitetur, vix hæcenus à Philosophis dictum invenio; licet quotidianum doceat experimentum; quis enim non observavit, vel ut melius dicam, non sensit, phantasmata illa motu quodam organi excitari; sic inter dormiendum somniamus; quia excitantur cerebri phantasmata, idque dumtaxat per motum organo, cui illa insunt, impressum; hoc est substantiæ fibrosæ; talis enim cerebri medulla est; hinc si spinæ dorsi medulla suis membranis spoliata, frigidæ immergatur, statim in tenuissima filamina, quasi ad instar equinæ caudæ explicatur, quod multiplici experimento à me probatum est, quod etiam Laurentius testatur in *anatomicis*; imò ipsa cerebri medulla semiputrefacta, tota netur, ac ducitur in filamenta, itaque motus hujusmodi filaminibus impressus, non quidem simul omnibus, alioquin ad motum totius capitis, omnia phantasmata excitarentur, sed nonnullis dumtaxat, illa phantasmata excitat, quæ iis filaminibus, seu fibris sic enim vocare soleo, inusta sunt; sic longa meditatione, ac ruminatione mentis, cerebrum defatigatur; at si nullo ageretur motu, dici profectò non posset, unde procederet defatigatio: adde quod ex vehementi sensu, maximus motus toto corpore cietur, tremunt artus, pallet vultus, sanguis retroagitur, stringuntur præcordia, viscera laxantur: imò cum motus in appetitu à sensu procedant, hoc est à sensu, organa prædictorum motuum determinantur, excogitari profectò non potest alius determinationis modus, nisi is, quò, à cerebro, hoc est, à fibrarum, seu filaminum centro, motus in totum corpus traducitur; nempe prima illa quasi vellicatio, & sollicitatio motricem facultatem, quæ organis inest, satis, superque determinat, ad hoc, ut in novum motum erumpat; sed res Physicas hoc loco didascalicè non verò apo-

difficè tracto; huic tamen officio non defui, utpotè qui rem hanc ex professo discussi, *in tract. de homine*, & breviter contraxi *in summa Theologica, tract. 4. cap. 2.* hic dumtaxat suppono, quod mihi certum esse videtur, & alibi demonstravi.

His positis substantia cerebri variæ conditionis esse potest, hoc est fibræ illæ ad impressum motum excipiendum diversimodè comparatæ; si enim crassiores sunt, impressioni resistunt; sic crassior nervus difficilius pulsatur, si molliores, facile motus imprimitur, sed facile frangitur, aut cedit chorda; sic tensi muci filum statim rumpitur; si obstructionibus impeditæ, motus impeditur, & minùs dociles sunt: sed ut ad rem veniam tales fibras esse desidero, ut tennes, dociles, solidæ, & liberæ sint; si enim tennes sunt statim motum excipiunt; si dociles, facile traducunt; si solidæ, diu servantur intactæ, nec facile franguntur, aut cedunt; si liberæ, ab omni scilicet obstructionum impedimento, iis animus liberè uti potest: hinc tenuitatis vitio soliditas occurrit, & soliditatis rigori docilitas. Et verò si vel in ipsis lignis, imò, & carnibus, tantam fibrarum diversitatem observamus, quidni, & in cerebro, cujus textura varia, & varius fibrarum plexus diversam ejusdem constitutionem facit; illa autem optima est, ex qua operationes mentis, & faciliores, & perfectiores consequuntur: & quia operationes mentis, operationibus sensus interni ita annexæ sunt, & quasi subditæ, ut suam ab iis tum facilitatem, tum perfectionem mutuentur, illa haud dubiè optima erit cerebri constitutio, quæ tum ad faciliores, tum ad perfectiores operationes sensus interni aptior est: & quia ubi sensus est, ibi est motus, & pari uterque incedit gradu, nempe excitatur phantasma per motum illius fibræ, cui inest, & phantasmate excitato, sequitur operatio sensus; si facile imprimitur motus, facile phantasma excitatur, & faci-

facile sequitur operatio sensus ; igitur , & operatio mentis ; ergo ubi major motus imprimitur , major inde sequitur excitatio ; igitur , & major utriusque operatio ; utriusque , inquam , sensus scilicet , & mentis ; at si fibræ tenues sunt , solidæ tamen , ut tenuitatis vitio occurratur , & dociles ; id est , quæ facile flecti possint , ut nimii rigoris incommodum fugiatur ; liberæ denique , ac solutæ ab omni obstructionum impedimento , facile magnus motus imprimitur , & producitur , seu propagatur : igitur talis fibrarum constitutio . seu conditio optimam cerebri constitutionem facit.

Aliud erat, quod in præfata constitutione desideratur, scilicet, talis plexus, qui neque rarior, vel explicatior sit, neque densior, vel pressior, ut sic loquar, seu spissior; si enim laxior, & explicatior est, longiora sunt fibræ segmenta, nullis aliis fibris secta, vel interrupta; atque adeo felicissima quidem erit memoria, sed non modicus erit iudicii defectus; nempe in laxiore filaminum plexu, longiora sunt filaminum in tertextorum segmenta; sed in longiore segmento, continuata phantasmatum impressorum series longior est. Hinc felix, & minimè interturbata memoria, utpote quæ à filaminibus intertextis dumtaxat turbatur, & confunditur; id tamen vitii est cum felici memoria conjunctum, quod multa considerationi subducantur, quæ, ut rectum de rebus iudicium formetur, in mentem venire debebant; si verò spissior plexus sit, maturum erit iudicium, sed labilis memoria; nempe segmenta fibrarum inter utrumque tramitem interjecta, & quibus simulacra insunt, inde breviora evadunt. Hinc brevior phantasmatum continuatorum series; hinc crebra interruptio; hinc durior memoria: itaque nec æquò laxiorem, nec justò densiorem, ac spissioremem fibrarum cerebri plexum esse volo, ut rectam, cerebri constitutionem habeam, qualem in Euphyandro

dro desidero ; ut scilicet utriusque vitia extremitatis castigentur. Nec est quod aliquis, ut jam *supra cap. 2.* monui, unicam illam, ac Geometricam mediocritatis proportionem desideret, quam optare quidem, sed minimè obtinere possumus; sed in hisce rebus Physicis, illa mihi mediocritas placet, quæ ad Geometricam propiùs accedit: nec enim res perfectissimas in hoc rerum statu habemus; in quo illa major est perfectio, quæ minùs imperfectionis; & defectus complectitur; itaque ut extremitatum vitiis variis modis occurrit natura, quocunque tandem modo vitium abigatur, inde quæsitâ nascitur perfectio: hinc multi egregiam cerebri constitutionem habere possunt, quamvis illas inter se dissimiles esse contingat; sic varia est oris, & Vultus species; omnes pulchri erunt, licet inter se dissimiles, sed ad alia transeo.

C A P U T IV.

De memoria.

Nisi Euphyander instructissimam, ac tutissimam interioris cerebri penum habeat, in qua rerum scitarum, lectarum, quovis perceptarum sensu; omnium denique præteritarum cogitationum semina afferuet; frustra illi tot labores, atque sudores, tot lectiones, vigilias, & studia imperarem, itaque felicem memoriam pollere necesse est; hoc est fideli simulacrorum custode; simulacrorum inquam, seu phantasmatum, ut vocant, quæ proprio revera nomine formæ sine materia appellari possunt, rectè ordinatorum, seu compositorum; sed ut rem paulò altiùs repetam; suppono duplicem memoriam esse, alteram scilicet, quæ rationi & electioni subicitur, aliam verò, quæ motu quasi necessario fertur; prima est, quâ phantasma rei quæsitæ, & priùs cognitæ facilè excitatur, & hoc rectè vocant, in memoriam aliquid revocare; quod reverà quomodo fiat

in nostra hypothefi phyfica, ea facilitate explicamus, qua nescio, an major excogitari poffit; nempe cum mens, & fensus internus circa eadem objecta fimul operentur, excitatis fcilicet per motum, phantasmatis, certè pro diverfa excitatione, diverfa eft operatio; & diverfa excitatio, pro diverfo motu, atqui cum fibræ cerebri continuæ fint, & communi quodam tramite contextæ, uni motus imprimi nequit, nifi multis fimul aliis imprimatur, cum hoc tamen discrimine, ut illi major vis motus imprimatur, à qua in alias traducitur; atque adeò quò longius ab ea motus origine, ac principio diftant, minùs revera motus excipiunt: ex hoc autem motuum discrimine, excitationum, & operationum varietas procedit: hinc fensus unam, vel alteram diftinctam operationem elicit, plures tamen fimul indiftinctas, & valdè confufas; diftinctam quidem circa illud fimulacrum, quod excitatur diftincto, & majore motu illius fibræ, cui inest; confufas verò, circa illa fimulacra, quæ modico, & infenfibili motu excitantur.

Quia verò fensu agente, mens ita agit, ut diftincta mentis operatio diftincto fensu respondeat, de eodem fcilicet objecto, vel fimulacro; & indiftincta, indiftincto; quippe mens, atque fensus eadem attingunt, dum fimul agunt. Inde fit, ut mens, quæ ratiocinii facultate pollet, feffe determinare poffit ad cognoscendum diftinctè, quod priùs confufè cognoscebat; in eo enim ratiocinium pofitum eft, quod ex eodem confufè cognito, idem diftinctè cognoscatur; ex multis autem confufè cognitis, illud eligit, quod libera voluntas jubet; & verò facultas humani ratiocinii, ex libertate hominis ortum ducit; hinc bruta, quæ libertate agendi penitus carent, minimè ratiocinantur, hinc ubi ratiocinium impeditur, libertas ligari dicitur. Porrò ubi mens diftinctam cognitionem elicit, circa idem objectum, vel fimulacrum, circa quod priùs confu-

sam, & indistinctam habebat, statim sensus circa idem, distinctam operationem producit; ex distincto verò sensu, distinctus, & magnus sequitur motus, illius scilicet fibræ, cui præfatum simulacrum inest; hinc aliud principium, vel centrum motus; hinc nova motus in novas fibras propagatio; hinc nova excitationum, & operationum turba, tum in sensu, tum in mente; huic succedit alia, atque ita deinceps pro arbitrio mentis, quæ hoc modo veritates venatur, meditat, speculatur phantasmata, ut ajunt, rerum conjugationes, habitudines, connexiones invenit; uno verbo priora relegit vestigia, cognita recognoscit, quod mente exciderat, in mentem, & memoriam revocat, & quod in imo cerebro sepultum latebat, sub aspectum, atque in lucem educit. Itaque ubi fibræ cerebri ita sunt compositæ, ut facile motum à vicinis excipere possint, nullo scilicet obstructionum obice interposito, nullo nodo motui viam obstruente; tunc certè felix est illa memoria, quam rationabilem vocare soleo, cum rationi, & ratiocinio subdita sit. Hæc est illa judicii memoria, quæ in hoc præsertim ab alia differt, quod nunquam judicium fallat, sed idem potius plurimum juvet, illique in omnibus obsequatur: quænam verò esse debeat ad hunc effectum, cerebri constitutio, & ratio fibrarum, ex dictis, ut puto, manifestum est, si enim fibræ tenues sint, solidæ, dociles, & liberæ, earumque plexus nec plus æquo laxior, nec plus justo densior sit: adde si vis tenacitatem quandam, vel uliginem, de qua *infra cap. sequenti*; ex his haud dubiè, ea cerebri constitutio est, & fibrarum ratio, ex qua memoria rationabilis felicissima procedit.

Alterius generis memoria longè minoris, saltem meo judicio, facienda est, quia scilicet, ut plurimum cum modico judicio conjuncta est; in quo verò posita sit, & unde procedat, ex dictis *cap. 3.* perspicuum est;

est ; nempe si rariore est fibrarum cerebri plexus, segmenta intercepta longiora esse, necesse est ; hinc longiorem simulacrorum impressorum seriem continent. Hinc facile uno tractu, nullo scilicet interpolito, vel intercurrente obice, relegi possunt, nempe ejusdem segmenti partes, quibus scilicet simulacra ordinatim disposita insunt, continuatum, & propagatum motum successivo fluxu excipiunt ; igitur quid mirum, si deinde eodem ordine, eadem simulacra excitentur, ac proinde eodem felicitis memoriæ tenore recolantur. Cur autem rarior ille fibrarum plexus iudicio non parum obsit, dictum est *supra* ; neque hic repeto : hinc pueri felici memoria pollent, scilicet hujus secundi generis ; quia molliorem cerebri medullam habent, & laxiorem ; analogiam clarissimam habes in reliquæ carnis habitu ; sic vitulina tenerior, & mollior est, quam bubula ; sic recens palmes, vel furculus, teneriore, & laxiore ligno constat, quàm truncus, & armosa quercus : hinc senes, ubi ad decrepitam ætatem pervenerunt, nulla ferè valeat memoria, quia cerebrum illis contrahitur, & premitur ; non negarim tamen docilitatem fibrarum necessariam esse ; undè si plus æquò siccentur, & obrigescant, quod reverà senibus accidit, quid mirum, si vel inde memoria maximum accipit detrimentum.

Quomodo verò res memoriæ mandemus, *in tract. de homine* fusè, ac ex professo discussi, hoc loco dumtaxat indico, suppositis scilicet meis principiis : nempe ubi aliquid vel legimus, vel audimus, cerebri fibris simulacra rerum lectarum, ut auditarum imprimuntur ; simulacra inquam verborum, & vocum, quarum significationem callemus ; hoc est simulacrum rei cum simulacro verbi conjunctum habemus, singulari scilicet studio, quod adhibemus, cum idiomati discendo incumbimus ; procuramus autem, dum memoriæ aliquid mandamus, ut simulacra illa ordinatim,

natum, & in continuata serie describantur, vel imprimantur; unde aliquid meditationis, & ruminationis accedat necesse est. Cogita quæso duas fibras in longum ductas, & quasi parallelas, in modum scalæ dispositas, suisque gradibus distinctas, hoc est tenuissimis fibris hinc inde adhærentibus, & tantulum tensis, quibus simulacra insunt; & quia duæ illæ fibræ primariæ identidem cum aliis etiam primariis decussantur; ille qui memoriæ aliquid mandat, diligenter procurat, in hujusmodi decussationibus, phantasmatum seriem colligare, ne fortè agere illo series interrumpatur. Porro quia sensus fibras illas ad libitum non movet, nec etiam ipsa mens, saltem immèdiatè; multo studio, ad hoc, ut rectè componantur, omnino opus est, quod revera studium in eo positum est, quòd mens cognitionem distinctam eliciat, circa illud simulacrum circa quod, confusam dumtaxat priùs habebat; nempe ex illa distincta cognitione mentis, distinctus sensus nascitur, circa idem simulacrum; ex hoc verò magnus illius fibræ motus, cui simulacrum inest; ille autem motus tremulus est, qualis est motus nervi tensi pulsati.

Porro illæ tenuissimæ fibræ ex primariis, ad instar teneræ lanuginis luxuriantes, citissimo vibrantur motu; ex quo fit ut aliis occurrentibus facile adhæreant; habent enim aliquid tenacitatis, atque ità componantur, ut inde ordinata phantasmatum series consequatur; hinc ii, qui fibras illas minùs tenaces habent, vel breviores, & rariores, res memoriæ difficiliùs mandant; sed de his fusè, ac ex professo, *loco citato* actum est. Itaque talem memoriam in Euphyandro desidero, non qua librum integrum memoriter recitare possit; sed qua lecta, & audita ità menti adhæreant, ut deinde meditando, ac ruminando cum opus fuerit revocari, ac suscitari valeant; illa judicii memoria

in primis placet, qua facile ad mentis nutum, quæ in cerebro sparsa, & confusa sunt, colligimus, & distinguimus; ille fibrarum plexus, neque plus æquo laxior, neque plus justo spissior; fibræ illæ tenues, solidæ, dociles, liberæ; tenacitas illa; lanugo illa, villis optimæ conditionis; hoc est nec brevioribus, nec rarioribus, quàm par sit, instructa. Cuncta hæc in Euphyandro suum locum habent, quem non loquacem Psittacum, & Garrulam picam, quæ memoriæ prius mandata effutit inconsideratè, sed profundi judicii virum, qui ea, quæ scit, ubi res postulat, tacere sciat.

C A P U T V.

De Judicio.

Hic ille est domesticus Herus, qui reverà si domo absit, ipsi domui malè consultum est: hæc est primaria machinæ rota, quâ si machina careat, reliquis motus non deerit, sed recta ratio compositi motus: & verò nisi rectum judicium cogitata componat, & facta, multa quidem in mentem venient, sed adeò incomposita, ut merum natura impetum, non verò rationis ductum, sequi videantur. Porro judicium est facultas rectè judicandi, rectè autem judicamus, cum verum à falso, justum ab injusto, bonum à malo discernimus, seu distinguimus; hinc facultas rectè discernendi, ac disponendi, judicium est; ac proindè duæ sunt judicii partes: prima est discretionis, altera dispositionis; per illam res discernimus, per istam rectè disponimus: prima errorem à mente, altera verò ab opere arceat; una præluceat menti, ne erret; altera operi, ne peccet: illa nescit, quid agendum sit, hæc agit, quæ agenda novit; per illam, ut par est scimus; per istam rectè operamur; uno verbo, rectum, ac benè compositum judicium hominem facit, cujus omnes partus cum recta ratione consentire debent,
hinc

hinc licet multi se memoriâ, vel ingenio parum valere ultrò fateantur, imò, & ultrò afferant, in scientiis humanis, se parum, vel nihil versatos esse, neminem tamen vidi hæcenus, qui iudicio laborare se; fateretur, quo sanè omnes abundè instructi esse existimant, licet plerique singulis recti iudicii partibus penitus careant: hac in parte nemo alteri spontè cedit, imò vix ullus est, qui se in hac omnibus aliis superiorem non reputet: hinc ut vides plena fallaciæ res est, in qua, ut facile, ita plerumque homines delinquant; ut sua cuique placeant, propter se, ita in suis quisque ubi placet, nec sua cuique placerent, nisi se in suis videret, sibi que in suis placeret.

Itaque maximè, ac enixè curandum est, ne hoc vitio Euphyander meus laboret, quem reverà ingenii potius, quàm Iudicii penuriâ laborare vellem. Quare, ea sit cerebri constitutione, ex qua rectum iudicium sequi solet, modò arte, ac studio naturæ habilitas perficiatur; adeò longa non sint fibrarum segmenta, sed multiplici decussatione interrupta, sit pressior, & spissior filaminum plexus, ut subinde tramitis intertexti segmenta feliciorum illam memoriam castigent, nec cæco impetu ferri patiantur; ut enim de re proposita rectè iudicemus non tantum una, sed plures phantasmatum series, ac lineæ relegendæ sunt, & decurrendæ, nè quid incautos subterfugiat; hinc plura censenda, conjuganda, discutienda, inter se comparanda, ponderanda sunt; non tamen illum fibrarum plexum tam pressum, & spissum esse velim, ut filamina inde vel rigida, vel minùs docilia evadant; nempe ille plexus iudicio quidem consulit, sed nimiam conciliat tarditatem, quæ summum in Euphyandro vitium esset; una est in cunctis mediocritas, quæ pretium facit; unum est medium, quod soli Beati tenuerunt. Porro quanti momenti sit,

fit, in re literaria, iudicium, literati omnes sciunt; & verò nisi, quis verum à falso discernere facile queat, quod certè iudicii est, vix mediocrem in literis progressum faciet; illa veri, & falsi commixtio, ingenii pestis, imò horrendum monstrum est, quod ubi sese in animum insinuavit, & sedem in eo fixit, nihil ab eo, præter extrema omnia sperandum est; quare primum, ac potissimum caput est, ut is, qui animum ad scientias applicat, verum à falso discernat, nec sibi facile imponi patiatur; si enim vera dumtaxat admittit, cum ex vero, verum tantummodo sequatur, magnos haud dubiè in scientiis, felici ratiocinio, progressus faciet; tanti est, hominis animum veri tantum capacem, & patientem esse.

Et verò, turpe est, ultrò peccare, spontè falli, & illudi, falsis duci imaginibus: idolum colere; quid plura? Euphyander noster is esse debet, qui sibi facile imponi non sinat; qui probè sciat, quidquid domi est; qui nihil nisi exploratum, & benè palpatum admittat, qui discernat verum à falso, utile ab inutili, pretiosum à vili, bonum à malo; nempe virum frugi Euphyandrum esse desidero; nec enim in malevolam animam sapientia introibit; & verò insignis iudicii defectus est, angelicum ingenium, cum diabolica voluntate conjungere, tantam vim luminis à supremo luminum Patre, qui lucem habitat inaccessibilem, singulis ferè horis excipere, & nunquam grati animi oculos in fontem illum bonorum omnium convertere; omnia scire, præter Deum, qui, & scientem creavit, & scire dedit. Porro mirum quantum, iudicio peccent, qui præfata discernendi facultate carent: hinc nonnulli, viri licèt ingeniosi, vel repugnantia loquuntur, & scribunt, quod imprudentissima cæcitas est, vel Provinciam viribus impari suscipiunt, quod temeritatis; vel de iis agunt, quæ

quæ ipsi prorsus ignorant, quod imprudentiæ; vel ea refutant, quæ non intelligunt, ut vel ipsi ultro fatentur, quod andabatarum; vel sibi antè pugnam, victoriam, vel antè victoriam triumphum gratulantur, quod ridiculæ vanitatis: vel constanter asserunt, se impugnâsse, ac evertisse, quod ne viderunt quidem, nedum attigerunt, quod prostitutæ superbiæ; vel operum suorum præcones illos accersunt, qui in eadem cum illis nave, & causa versantur, quod summæ injustitiæ; vel quod furiosæ dementiæ, cum argumentis, & rationibus careant, probris dumtaxat convitiis, sarcasmis, & contumeliis pugnant, quæ certè disputandi, ac differendi ratio, laxis, caloniis, & mulierculis infimæ sortis condonari potest, non tamen iis, qui pro doctoribus, & si superis placet, doctorum apicibus haberi volunt.

Cuncta hæc judicii, ac præfatæ discernendi facultatis defectum manifestum esse luculenter ostendunt, qua reverà, qui pollet, non modò verum à falso, & bonum à malo discernit, verùm etiam cæco illo interioris perturbationis æstu abripi se non sinit, nec adeò cæcutit, ut repugnantia, absurda, absona, proferat; cum hæc non modò aliquid de alterius, æmuli scilicet, exultatione, minimè detrahant, sed auctorem ipsum ridendum omnibus, & exhibilandum exhibeant: ab exemplis abstineo, quæ tamen, mi Lector, passim reperies. Cæterùm licèt hic Judicii defectus sit, hoc tamen non facit, quin aliqui, quamvis alioqui recto iudicio pollentes, hocce peccati genere delinquant; nempe interior animi perturbatio crassam nebulam oculo mentis obducit; hinc error, & judicii defectus; igitur licèt ea, quæ à natura nobis innata sunt, atque insita, ad hoc vitium arcendum, plurimum conferant, arte tamen, & singulari studio, atque opera opus est, ad tumultuantium passio-

num

num motus componendos , sed hac de re lib. proximè sequenti agemus : hoc unum restat , ut non nihil de altera Judicii parte delibemus , quæ rectè disponendi facultas est , qua vir Judicio pollens magnoperè valet : si enim scribit, non modò omnes orationis partes suo quæquæ loco rectè dispositæ sunt, & collocatæ, verùm etiam, singula singulæ partium argumenta, periodi sententiæ, membra, figuræ, orationis lumina, verba, & particulæ, ne dicam spiritus, & accentus; uno verbo omnia ità disposita sunt, & sita, ut meliori loco esse non possint; si res, & negotia tractat, ab iis initium ducit, quæ initiò, & finem in iis facit, quæ ultimò locò faciendæ sunt, eumque in totius negotii serie ordinem servat, quem rei natura postulat; si ædificat, nullo fabrica vitio laborat; nihil ad decorum, nihil ad commodum in ea desideratur, nec porta domus ædificii frontem, neque hæc, interiorum ad habitandum fabricam fallit; denique sive agat, sive scribat, sive dicat, sive res publicas tractet, sive privatas; in recta, vel actionum, vel dictionum, vel orationis dispositione nihil peccat: hic autem rerum exterior ordo alium simulacrorum rectè compositorum ordinem esse demonstrat; & hic organum, his simulacris, seu phantasmatis rectè compositis excipiendis aptum, & commodum, hoc est, eum fibrarum plexum, nec plus æquo spissum, nec plus justo rarum, eamque fibrarum rationem, quam suprà satis fusè, & facilè descripsimus.

C A P U T VI.

De Ingenio.

Euphyandrum, hoc est, virum ingeniosum ingenio carere, quis dicat? quæ certè illius singularis dos est, quæ fortè si absit, quamvis reliquæ omnes adsint, Euphyander amplius non est, quamquam, si vel judicio, vel memoria omni careat,
Euphy-

Euphyander quidem esse potest, hoc est vir ingenio præditus, non tamen Euphyander meus, qualem hoc loco describo, ac desidero, tametsi negare non possum, quin exquisitum, & numeris omnibus absolutum ingenium singularis, ac potissima illius pars sit; hæc autem facultas ingenii in eo præsertim posita est, quod facile, ac feliciter vir ingeniosus excogitet, atque inveniat: nempe inventio ingenii; dispositio verò iudicii, pars, & munus est. Hiuc acutè dicta, & cogitata; quia præter spem, & expectationem accidunt ingenii acumina vulgò vocantur; non tamen in hisce minutiis vir ingeniosus sistit, maiora spectat, & cogitat, acumina illa scintillæ dumtaxat ingenii sunt; scintillâ contentus Euphyander esse non debet, sed maiorem lucis appulsus expectat, ut feliciter, ac ubertim deinde refundat: & verò si scribit, nova excogitabit, & sua, non aliena in lucem edet; nempe aliena describere, non est ingenii, sed potius laboris: pauperis est, nihil, quod proprium sit, habere, sed semper alienis uti; in congesta farragine, & quasi in cumulum collecta, plus sudoris, quàm artis positum est; portentum est, eundem foetum sæpius nasci, & in lucem edi; eadem apud varios legere cogimur, eandemque & repetitam, seu recoctam multorum voluminum crambem: & hæc est pessima multorum annorum occupatio, hæc palæstra à plerisque trita, & decursa; hæc fabula toties acta, quæ certè utrū semper placuerit, lectorum iudicio relinquo. Non rarò repetita placent, at toties repetita nauseam afferunt; idem vultus tot larvis deformis mihi placere nunquam potuit; & nisi aliud in lucem edat, vel edere valeat; ingenii foetum esse negabo: itaque inventio, ingenii opus est, eaque felix, & facilis; nempe vulgaria, communia, vilia invenire, nec ingenii, nec operæ pretium est; ut enim scilicet facile cuivis occurrunt, in quos
etiam

etiam invitus impingit; ità smaragdi, & adamantes rariores sunt, & à paucis, ab iisque rarissimè inveniuntur: absurda quoque invenire, & absona, falsa, & ridicula, puerilia, & nugatoria, non ingeniosi, sed potiùs stulti est.

Mira est nonnullorum Indoles, qui nisi ea proferant, quæ nec ab iis, nec ab ullo mortalium intelligi possint, ingenii specimen à se editum esse non putant. Hinc opiniones quædam ridiculæ, metaphoræ absonæ, & insulsæ, jactantiæ thraſonicæ, exaggerationes monstrosæ; quid plura, unde maximè, & quoad possunt, ingenii sui ostentationem procurant, inde sanè ingenio, omnique judicio se carere ostendunt; igitur feliciter invenire ingenii est; hoc est invenire inopinata, ardua, scitu digna, hætenus ab aliis frustra quæſita, à doctis proposita, ab omnibus desiderata, utilia ad aliquam artem, vel scientiam promovendam, ad rem literariam publicam, privatam; sic in arte typographica, qui typos, & prelum invenit, vel tormenta, in polemica, vel rotas, vectes, trochleas, cochleas, in statica; ingenii specimen edidit. Quis, amabo, neget, Aristotelem in rebus philosophicis; Archimedem in Geometricis, Diophantum, in Arithmeticis, Hypocratem in Medicis, Ciceronem in plerisque, ingeniosos fuisse quod scilicet eorum quisque suam artem non mediocriter promoverit, atque in ea quàm plurima, eaque ad stuporem mirifica excogitârît, quorum accessione, non modò artes illæ adoleverunt, verùm etiam ad ultimum serè suæ perfectionis terminum pervenerunt. Euphyandrum quidem meum supremis illis hominum apicibus similem esse gauderem, iis tamen longè inferiorem pro Euphyandro habiturus sum; nempe eum esse desidero, qui tum in Philosophia, cum etiam in liberioribus, & liberalibus disciplinis, imò si res ità ferat, in Theologia, aliqua, pauca saltem,

ea tamen eximia , nec non illustria proprio Marte inveniatur ; conferat aliquid de suo ; suo succo aliquando vivat ; nam vivere semper alieno , pauperis est , vel Parasiti ; quid plura , discat ab aliis , quæcunque volet ; sed sibi aliquid debeat , & à se discat , sibi magister , & discipulus , *αὐτοδιδάσκαλος* , nempe inde fiet , ut & majore voluptate illius animus perfundatur ; quilibet enim suis rebus magis afficitur , quàm alienis ; & majore comprehensione , scientias possideat ; nostra enim arctiùs stringimus , quàm aliena , & naturales foetus magis diligimus , quàm adoptivos.

Cæterùm non modò felicem inventionem , sed etiam facilem esse oportet ; imò id dumtaxat discriminis est , virum inter summo ingenio , & alium mediocri tantummodò instructum , quod ille res faciliè , hic verò difficulter inveniatur : Euphyander in suis operibus non sudat , sine vi , ac dolore sua parturit ; vena sponte ; ubertimque fluit ; hinc non premit cerebrum , ut bonum succum exprimat ; non torquet , ut pariat ; nullam vim , nullam contentionem , nullum ferè nisum adhibet , sed ultrò fluunt , & affluunt ingenii opes : si scribit , calamus currit ; si loquitur expeditè dicit ; si meditat , species vocatæ statim adsunt ; nullus simulatorum tumultus , nulla formarum confusio ; equidem nonnulla sunt , quæ non modò vulgi captum superant , verùm etiam illorum hominum , qui bona certè , sed non eximia ingenii facultate pollent , in quibus plus laboris atque operæ Euphyander ponit , dum ea diutiùs , idque aliquando per plures annos discutit , & considerat , tales sunt , abstrusæ quædam physicorum effectuum causæ ; talia , recondita quædam Geometriæ problemata. Hinc sunt , qui diù refractionis rationem , reflexionis modum , luminis rem , & diffusionem ponderarunt ;
quo

quo eventu, viderint docti, & judicent; contra vero quisquis mediocri dumtaxat ingenio valet, plus sudoris, quàm operis emittit; stringit caput arctius, ut vel guttulam boni succi exprimat; multum, diuque laborat, & sæpè frustra; hinc non modico tædio afficitur, nulla syren animum delectat, quia operationis facilitas, & felicitas, seu perfectio lætitiæ operanti conciliant, ut ex nostris principiis physicis constat ex quibus habeo; illum de sua operatione gaudere, qui benè, & facilè operatur. Si benè quidem, sed difficulter operaris, esset quod de facilitate operationis gauderes, nisi de difficultate dolendum esset; si facilè, & malè, cum imperfecta operatio satis magna operanti sit pœna, est potius, quod de uno doleas, quàm quod de altero gaudeas: *Bonum* enim, ut ajunt, *ex integra causa*, *malum* verò *ex minimo defectu* est; igitur, ut nullus defectus, nullum vitium operationis sit, rectè, & facilè fiat, necesse est; & hæ duæ sunt insignis ingenii partes, ut scilicet benè, & facilè operetur, quarum altera seorsim plerisque, utraque simul paucis haud dubiè concessa est:

Rara avis in terris,

—— *Pauci, quos æquus amavit*

Jupiter.

Porrò licet res literaria singularis, & potissima ingenii probatio sit, vir tamen ingeniosus talem ferè in omnibus se probat; si rem politicam tractat, novam rationem excogitabit, quàm Respublica melius administretur; si œconomicam, novum modum rei domesticæ amplificandæ: si mercaturam, novas inibit vias, ad majus, & certius lucrum faciendum: si mechanicam, nova organa excogitabit, ad perfectionem operis artefacti: si nauticam, aliqua in velis, nonnulla in forma, vel materia reformabit; si bellicam, novum pugnae genus,

nova stratagemata, novam rationem expugnandi, & propugnandi arces inveniet. Igitur in omni arte, vir ingeniosus ingenii specimina edere potest. Sed unde rarum illud ingenium, cum ab anima ipsa non derivetur; nempe animæ omnes æqualis perfectionis sunt, ut jam *suprà* statui, igitur ex una dumtaxat cerebri compositione ingenii ratio procedit, quam *suprà* jam descripsimus; in qua scilicet fibræ aptæ sint, & expeditæ ad excipiendos, traducendosque impressos motus, hinc tenues, dociles, ductiles, solidas tamen, esse necesse est, iusto tramite intertextas; nempe inde accidit, ut facile, ac citò multa rerum simulacra excitentur, & multæ fibrarum lineæ, vel series percurrantur; unde sanè facilis juxta, atque felix inventio consequitur; unum dumtaxat periculum est, nè nimia operationis celeritas, aliquam imprudentiæ labem eidem aspergat; unde fortè illud, *festina leniè*; itémque illud, *sat citò, si sat benè*: itaque cum præfata agendi facilitate maturam considerationem conjunctam esse desidero; multus enim error incoGITANTIAM ac nimiam festinationem sæpe, ac sæpius obrepit; sed de his satis.

C A P U T VII.

De aliis animi dotibus.

ET si ferè omnes animi dotes, quibus Euphyander noster præditus est præmissis capitibus comprehendantur, nonnullas tamen, quasi appendices paulò explicatiùs hoc capite complector, quarum prima est, quædam animi tenacitas, quâ quis facile animum ad scientias capeffendas applicat, iisque paulò tenaciùs adhæret. Sunt, qui à literarum studiis alienum animum gerunt; vix de literis cogitare valent, sine horrore, ac tædio; & si fortè cogantur, vel à parentibus, vel à magistris, agrè omninò hanc provinciam suscipiunt; quod autem

per

per vim extorquetur, nunquam, aut raro bene succedit: quid verò causæ sit, vix dici potest; sunt fortè, qui ab exterioribus objectis distrahuntur; hinc his militia placet; mercatura illis, aliis mechanica; sunt qui politicis totos se tradiderunt; alii rei nauticæ; indoles sua quemque trahit.

Itaque, ut verum fatear, quædam congruitas, & consonantia desideratur; quædam enim optimè cadunt, & congruunt, alia verò nunquam bene quadrant. In rebus proportio quædam est, & analogia, sine qua inter se rectè convenire non possunt: sic quadrata rotundis; curva rectis: plana convexis non congruunt: pari modò, literæ quibusdam non placent: nempe abest congruitas illa, & consonantia; proportio & analogia: fibrarum habitus, & consensus; quòd scilicet illarum affectionum, illorúmque motuum, qui ad literarum studia capeffenda imprimi solent, minùs capaces, & patientes sint. Clarissimam analogiam habes in organo gustûs, & olfactûs; nempe huic unus sapor, vel odor placet; illi alius, cujus organi fibræ capaciores sunt: idem prorsus accidit in organo sensus interni, cujus fibræ his, vel illis rerum simulacris, & motibus excipiendis aptiores sunt, quàm aliis; igitur non mirum est, si nonnulli animum ad literas minùs propensum, alii verò valdè propensum habent. Hinc altera dos animi, & facultas: quâ Euphyander carere non debet: id est, habilitas quædam ad disciplinas omnes acquirendas: hinc nonnulli rei œconomicæ: alii politicæ: alii mechanicæ: alii nauticæ: alii bellicæ: alii denique rei literariæ nati esse videntur: hinc certè variae habilitates, nec enim:

————— *Omnia possumus omnes,*

Neque

————— *Omnis fert omnia tellus.*

Ego ultimam hanc, quæ ad literarum studia pertinet, Euphyandro nostro desiderio, quem sanè, ut habilem ad omnia esse gratulor, ita minùs habilem esse ad literarum studia capeffenda non patior: imò talem esse desidero, qui naturæ quodam instinctu, & ductu doctus evadat, & cui potius à natura insita scienria, quàm arte, vel studio comparata esse videatur. Et verò nisi natura ipsa magistra sit, eaque optima parens, non prava, & iniqua noverca, magnus in literis progressus sperandus non est: & si enim:

——— *Labor improbus omnia vincit.*

Improbum tamen laborem nemo non fugit: unò verbò invita Minerva, in literis lauream adipisci, expeti sanè, at sperari non potest. Porro sunt, qui nonnullarum disciplinarum valdè capaces, ad alias verò prorsus inepti sunt; novi aliquos, qui Geometricis cum delectentur, Philosophica ferre non possunt: alii totos se rebus physicis tradunt, in metaphysicis vix tyrones: alii rebus scholasticis, & litigiosis diligenter vacant, Geometricas delibare vix possunt, figuras nostras quasi retia, & vincula essent, odiò plusquam Vatinianò prosequuntur: Euphyandrum his angustiis liberum esse volo, & erga omnes disciplinas æquè propensum, cum omnes animum perficiant, & locupletent. Sed ad tertiam dotem venio, quæ est firmitas quædam animi, atque indoles longioris laboris, & studii patiens. Nonnulli levioris indolis, & armaturæ homines alacriter certè animum ad scientias applicant, sed statim mutato consilio pedem referunt, non quidem labore territi, cum enim ingenio non mediocri instructi sint, modico sanè sumptu iis studiis incumbunt, sed naturæ, atque indolis levitate ab instituto recedunt. Hinc multa incipiunt, nihil perficiunt; illi profectò non absimiles, qui hoc disticho describitur:

*Vir simplex, fortasse bonus, sed Prætor ineptus,
Dicit, agit, peragit, plurima, pauca, nihil.*

Oritur autem id vitii genus, vel ex modico vicinarum fibrarum pruritu, vel ex priorum defatigatione, vel ex eventu meliore sperato, vel ex tripudio spirituum, & subtilioris sanguinis: denique hoc vitium tale est, ut in Euphyandro minimè ferendum sit, qui certè nisi susceptam provinciam prosequatur, nihil ab eo sperandum est, quod tanto nomine dignum sit. Quarto loco alacritas quædam est, quâ quisque, modò ingeniò polleat, provinciam, aliquam suscipit, susceptamque prosequitur brevè, & plurimum rem literariam promovet. Morositas illa, quam nonnulli præferunt, ad instar est cujusdam remoræ; moras autem, & remoras Euphyander nescit, qui solis Æmulus, perpetuo agitur motu, in quo tamen quietem suam invenit; vir morosus sibi, aliisque gravis est, nec sine tædio vivit, quod animum pessimè afficit, & ab opere suscepto non retardat modò, sed etiam revocat; cum tamen alacritas illa, de qua hoc loco sermo est, non modò laborem, pondusque diei. ac ætus demulceat, & leniat, vix enim laborem sentit, qui alacriter laborat; verum etiam non mediocri voluptate animum perfundat, tædium, & nauseam arceat, vires addat, & nervos intendat; uno verbo ventrem pigrum odit sapientia, tristem, & morosum vultum ferre non potest, alacres amatores in deliciis habet, non plorantes, & ululantes Heraclitos, non ridentes, vel potius ridiculos Democritos, non grunientes Epicuros, non morosos, & superciliosos Stoicos, non mordaces, & allatrantes Cynicos, sed alacres Peripateticos, qui ab ipso motu hoc nomine vocati sunt.

Sed ad quintam dotem venio, quæ est facilitas quædam meditandi, quâ reverà pauci valent; di-

cere tamen ausim, hanc ferè totius rei summam, & caput esse; nempe cum unius meditationis operam intelligendi facultas adhibeat, ut res novas in dies cognoscat; nisi facilè illa uti possit, gemina difficultate premitur, objecti scilicet, & organi; hoc est tum eâ, quæ rebus ipsis inest, quippe lux omnis, veritas omnis suas tenebras habet; tum eâ, quam ipsa intelligendi, ac meditandi ratio facit. Porro hæc meditandi facilitas in quibusdam mirifica est, qui sine ulla vi, & liberè propositam materiam discutiunt, dividunt, penetrant, nihil in ea intactum, & omissum relinquunt, rerum causas æquo, & facili passu venantur, sine rumore, ac tumultu, longè iis ab similes, quorum meditatio summa capitis contentio est; hinc sanè plurimùm defatigantur; cùm tamen alii, etiam post multas meditationis horas alacres, & tam dulci labore recreati potius, quàm fracti esse videantur. Hæc autem meditandi facilitas ex fibrarum expedito, & minimè impedito plexu procedit; analogiam habes in quibusdam equis, qui & si celeri passu incedunt, equitem tamen nihil, aut parùm agitant, cùm tamen alii vix lento passu incedere possint, quin sese forem multùm fatigant.

Ultima demum ex desideratis dotibus, animi tranquillitas est; de acquisita sermonem minimè facio, sed de innata, & à natura insita; cum enim vehementes passionum motus humores, ac spiritus nostros non parum perturbent, & humorum motus cerebrum pulsant, phantasmata tumultuosè excitent, ipsamque adeò intelligendi facultatem magnoperè perturbent; animus prosectò inde ineptus ad literarum studia manet; illa confusio rectam simulacrorum seriem interrumpit; illæ procellæ hominem terrent; illæ tenebræ omnem lucem extinguunt; hinc nativa quædam mentis, & animi tranquillitas Euphyandro competit, ne frustra hoc
nomen

nomen gerat. Hæc autem procedit ex moderata, ac temperata indole; & hæc, ex tali organi ratione; si enim organum prædictorum motuum, quod in venarum, & arteriarum fibris colloco, affectione ab interno sensu traducta, ita determinetur, ut in vehementes motus prorumpat, præfata mentis tranquillitas abest; contra verò adest, ubi prædictum organum moderatos, & benè compositos motus exerit, ut apposita ratio rectè demonstrat.

C A P U T VIII.

De viribus Corporis.

UT sanam mentem, ita sanum corpus, & minime fractas corporis vires Euphyandro meo inesse desidero; non Milonem quidem, aut Herculem esse velim, nolim tamen esse Theristem, nec adeo pectoris arcti, ut vel exiguo labore frangatur: ea corpus inter, & animum societas, is consensus est, ut sana mens in sano corpore habitet, quò reverà, si fortè hoc infirmum esset, uti nequiret; eò tamen uti debet, ejusque operam adhibere ad scientias sibi comparandas; nempe ita mens à corpore in suis operationibus, & hoc vicissim à mente dependet, ut nec animus, dum illi inest, quidquam sine illo agere, nec corpus sine animo vivere possit. Præterea tanta est partium, & organorum corporis humani consensio, & connexio, ut unum malè affectum esse nequeat, nisi ejusdem affectionis sensus ad reliqua, contagio quodam derivetur: hinc dum extremi pedes dolorem sentiunt, dolet caput, queritur lingua, oculi lachrymantur; una pars ægra est, & totum corpus ægrum decumbit: itaque cum cerebrum animo famuletur in literarum studio, & cum ad cerebrum totius corporis affectiones traducantur; ibi enim centrum fibrarum est; quid mirum, si ab iis obsequiis, quæ animo præstare debet, & à debito famulatu distrahatur; præsertim

cū sensibilibus plurimū afficiamur, & vehementes sensus, & motus à morbo impressi totum hominem ad se convertant. Denique iidem spiritus, qui aliis facultatibus serviunt, sentienti famulantur; eadem caloris vi cerebrum incalescit, quā pulmo, jecur, ventriculus, aliāque organa, quibus aliæ facultates insunt, ad suos usus soventur; atqui longa meditatione caput incalescit. & ut ajunt, multa vis spirituum consumitur: igitur si debilis, & minū vegeta corporis indoles sit, id cerebrum consumit, quod aliis facultatibus cedere debuerat: Hinc fractæ vires, prostratum corpus, ventriculus cibis coquendis impar, &c. igitur Euphyander ea corporis indole sit, quæ, & naturalibus, & animalibus facultatibus, & operationibus sufficiat; quæ tranquillum somnum admittat, & cibum ingestum digerat, & viscera, nec plus æquō sicca, nec plus justō laxa tribuat; quæ longioris meditationis patiens sit, & hæc cæteris potentiis nullum afferat detrimentum; corde sit vegeto, molli jecore, modico splene, libero pulmone, aluo, tenera potius, quā difficili, atque tenaci; renibus temperatis, cum tali fibrarum plexu, qui sero quidem, non verò crassiori materiæ liberum transitum præbeat; ampliore sit cerebro, in quo per ductus à natura, præparatos excrementum pituitosum rectè percoletur; hinc fortè ii, qui diu studiis vacant, multū spuunt; quia dum meditantur, quasi pulsatis cerebri fibris, multam pituitam motu illo excutiant, laxantque meatus, quibus illa percolari, & per ductus à natura ad id muneris destinatos effluere solet, hinc multa vis sputi: quod verò ad alia spectat, negligenda esse arbitror, nec Euphyandrum de iis sollicitum esse volo: igitur sive pulum, sive rufum colorem præferat; sive cæcios, sive nigros oculos, (non negarim tamen in ipsa oculorum acie, ut plurimū ingenium micare)

sive

sive *nasum aquilinum*, sive quemlibet alium, (quamquam explicata, & patulae nares ad bonam cerebri constitutionem non parum conducunt,) sive *macilento*, sive *pingui* sit vultu, sive *procera*, sive *parva statura*, sive *longiore*, sive *breviore collo*, sive *has*, sive *illas* in *vola* lineas descriptas habeat, de his inquam, aliisque hujusmodi, *Euphyandrum* meum sollicitum esse nolo; quid enim hæc ad *Euphyandrum*?

Scio nonnullos, qui secus sentiunt, & ex his plurima indolis, & ingenii ducunt argumenta; sed ut ingenuè dicam, quod sentio: meræ sunt nugæ, res plena erroris, & fallaciæ, dicerem, insaniæ, nisi molliùs loqui placeret: itaque quisquis eo morbo laborat, per quem animum ad studia literarum applicare non licet, eum reverà *Euphyandum* esse non nego, hoc est, virum ingenio præditum, non tamen eum, quem in hoc opusculo describendum suscepi. Hinc qui vel *phtysi* laborat, vel *epilepsia*, vel *paralyti*, vel *podagra*, vel *calculi*, vel alio morbi genere, quò ineptus ad studia capeSSenda efficitur, *Euphyander* meus esse non potest; meum dixi: scilicet *operosum*, non *otiosum*; *alacrem* in navanda studiis opera, non verò *languentem*, & *fatiscentem*: nullis parcentem laboribus, ut finem sibi propositum consequatur, non fractum minimo labore, & post horam literarum studiis impensam, *semimortuum*; novi ego aliquos ingeniosos homines, quibus per vim morbi minimè licet vacare literis, & musis; *Euphyandros* dicerem habitu, ut vocant, non verò actu; quibus recta quidem cerebri constitutio non desit, sed absit bona corporis habitudo, quam illæ, quæ cerebro insunt facultates desiderant. Porro de tuenda sanitate hoc loco non ago; res artis est, & *industria*, de qua libro sequenti ex professo agam; hic enim de his dumtaxat sermonem instituo, quæ vel à natura innata sunt, vel extrinsecus accedunt.

C A P U T IX.

De Fortunis.

DE interioribus corporis, & animi partibus, quibus Euphyander meus instructus esse debet, hætenus actum est; restat, ut de quibusdam aliis exterioribus agam, quibûs carere non potest; illa autem ad quatuor capita facile revocari possunt, hoc est ad fortunas, parentes, magistros, & temporum rationem: de fortunis hoc capite agam, quibus si fortè homo, quamvis alioquin ingeniosissimus omninò careat, nihil ab eo expectari potest, quod ad rem literariam maximoperè conducat; nempe sollicitus erit, ut ea sibi comparet, quæ ad tuendam vitam, alendûmque, ac tegendum corpus necessaria sunt; his autem curis anxius, & distractus, animum ad literas applicare nequit; inter istas curarum spinas, vel mendicatò vivere, vel in sudore vultûs pane suo vesci dumtaxat potest, atqui rebus mechanicis occupato, vel impedito tempus, vel otium deest, quod literarum studiis tribuatur. Scio, Biantem omnia sua secum portasse, & alium Philosophum maximum auri pondus in mare projecisse, nè animo potius, quàm corpori oneri esset; scio Epictetum, sub habitu, & vita servili magnum Philosophum egisse; sed quid Bias ille, aliûsque Philosophus ad literarum rem promovendam contulerint, prorsus ignoro; Epictetus multa integerrimæ vitæ exempla nobis reliquit, & gravissima moralis philosophiæ præcepta, ab Ariano discipulo congesta, & in lucem edita; sed Euphyandrum non modò virum probum, qui factorum integritatem, cum dictorum gravitate rectè componat, sed etiam optimè doctum, & omnibûs disciplinîs instructum esse volo; qualis reverà esse non potest, si rei domesticæ, & annonæ difficultatibûs prematur; si vel mendicatò vivere, ut dixi, vel pa-

nem in laboris, sudorisque sui mercedem lucrari tantummodò valeat: non tamen est, quod aliquis putet, excludi à me religiosos homines, qui certè laudabili, & sancto vitæ instituto, mendicatò dumtaxat vivunt, unde mendicantium nomen duxêre; utpote, qui prædictis curarum spinis liberi, ad æris campani sonum, & signum, ut vulgò ajunt, prandere, & cœnare solent; de rebus temporariis minimè solliciti, corpore, & animo expediti, uni serviunt æternitati, & frugali mensa contenti, eoque vestis genere, quo & corporis nuditas tegatur, & sævitia frigoris arceatur, Deo liberè, & musis vacant.

Porro non dubito, quin multi inter istos Euphyandri sint, qui certè omnibus fortunis carent, & nihil habent, licèt omnia possideant; igitur de alio mendicorum genere loquor, quos vitæ necessitas à studiis, ac literis revocavit; quos rei domesticæ cura ità occupat, vel impedit, ut de alia Provincia cogitare non valeant, nè dum illam suscipere; natura raras animo ingenii dotes concesserat, quas cùm fortuna invidisset, fortunarum penuria otiosas, atque inutiles reddidit, & stylum fortè in aratrum; libros in glebas, culturam denique animi, in culturam soli commutavit. Itaque, ut superfluis Euphyandrum abundare in votis non est, ità illum necessariis carere nolim; nec in iis, vel acquirendis, vel conservandis impeditum esse; nec divitem Cræsum esse desidero, nec pauperem Irum; *paupertatem, & divitias ne dedéris mihi*; ut enim magnis opibus opprimitur, ità iniquiore penuria deprimitur; amplissimæ fortunæ suo pondere annum obruunt, nullæ verò plus æquò distrahunt, & in desperationem adducunt; utraque extremitas displicet, quia vitiosa est, vel ad vitium vergit.

Quanquam Euphyander studiis ità immersus, addictusque esse non debet, ut omnem aliam cogitationem excludat; rarum est Cujacii exemplum,

qui, cum singulis diebus, studiis Jurisprudentiæ decem, & quatuor horarum tribueret, ipso nuptiarum die, septem duntaxat dedit: sed de diligentia, quam Euphyander adhibere debet, *libro sequenti* ex professo agam. Hoc loco, hoc unum assero, præfatas rei domesticæ angustias, & fortunarum penuriam, maximum ad rem literariam impedimentum esse, ac multos in rusticorum grege, vel operarum numero inveniri, qui, si fortè iis melior fortuna, vel benigna, faultaque stella, ut ajunt, affuisset, Euphyandri, & dici, & esse potuissent: è Republica esset, singulorum membrorum indolem, & vires probasse, eosque, qui apti ad literarum studia essent, literis duntaxat, & Gymnasiis addicere, aliosque minùs aptos ab iisdem remove, & in aliis artibus exercere; sic longè plures singularum artium peritos haberet, ac proinde artes flourerent, præsertim militaris, quæ tot, & tantis vitiis, hac tempestate laborat, ut non militia, sed merum latrocinium esse videatur: sic decem illorum millia, qui militari disciplina instructi essent, ejusque legibus obstricti, triginta millibus eorum, qui sine ulla disciplina vivunt, præferendi essent: sed quod hujus instituti caput est, Gymnasia tot otiosis, ineptisque ad studia adolescentibus carerent, qui aptiorum locum frustra occupant; aureum pro literis, & literatis sæculum prodiret; in dies res literaria mirificè promoveretur, popularium errorum tenebræ, qui jam dudum regnant, abigerentur: unò verbò, literæ ac literati in pretio essent, sed cuncta hæc desiderari quidem, sperari tamen vix possunt.

C A P U T X.

De Parentibus.

Duo sunt potissimum, quæ liberi parentibus suis accepta referant: primum est, quòd vitam & lucem ab iis acceperunt; alterum verò, quòd primo
vix

vix cedit, educationem & institutionem complectitur: de immortali anima non loquor, quam supremo rerum Auctori debent; porro cum omnes animas ejusdem, & æqualis perfectionis esse, pro certo habeam, vir ingeniosus, pro ipso infusæ animæ beneficio, plus Deo non debet, quam quivis alius; nempe æqualis anima æquale utrique beneficium fuit, sed hæc quid ad rem? Ad Parentes redeo, quibus cum vitam & corpus Euphyander debeat, iidem ingenium, aliasque animi dotes profectò debet: equidem licet in Parentum libertate, ac voluntate non sit, aut saltem in potestate, ingenium liberis tribuere, tribuunt tamen non voluntatis electione, sed naturæ necessitate; si enim parentibus liberum esset filios ad libitum formare, Natura certe tot monstra passim non ederet; sed, quod in illos optimè quadrat, nesciunt, quid faciunt; masculus in votis esset, aderit foemina; filios exquisiti ingenii, maturi judicii, aliisque tum corporis, tum animi partibus præditos summo opere optarent, cum tamen stupidi, ne dicam stipes, futuri sint; igitur in potestate Parentum non est, liberos ingenio, vel judicio instructos in lucem edere, & si tales in lulem edant, naturæ beneficio tribuendum est; quamquam beneficium non est, quod necessariò sit, nec gratiæ agendæ ab eo, cui licet benè vertat, & in bonum cedat, cum tamen à benefico animo profectum non sit, sed ab ignaro sui operis, gratitudinis argumentum non est.

Hinc si, quod antiqui Philosophi fixerunt, Deus agens necessarium, non verò liberum esset, gratiæ illi profectò agendæ non essent; imò Deus colendus non esset, utpote qui, nec nostris precibus quidquam concedere, nec votis nostris respondere valeret: hinc candidè ausim asserere, si propriè loquamur, à liberis, pro eo, quò valent ingenio, nullas Parentibus gratias agendas esse, quæ & gratum

animum in eo, qui beneficium accepit, esse supponunt, & beneficium in eo, qui contulit. Hoc tamen non facit, quin Parentibus liberi quidquid ingenii inest, acceptum referant, cum reverà ab iisdem acceperint, quod quomodo fiat, non adeò difficile dictu est: nempe cum in substantia spermatica totius corporis organizationis, ut ajunt, seu compositionis principium, & initium sit, ex quo deinde singularis fibrarum plexus, præsertim in omnibus parenchymatis ducitur, & consequitur: certè talis fibrarum plexus à tali organizationis principio prorsus dependet: sic talis planta est, talisque fibrarum plexu in ligno, cortice, foliis, floribus, fructibus: quia ex tali semine, hoc est, tali organizationis principio nata est. Præterea tale est primum illud organizationis principium, quia à tali corpore, & tali facultate, in talibus circumstantiis ita affecto, & comparato procedit: ut enim planta definit in semen, cujus organizatio primum initium est, unde similis deinde planta nascitur, idem prorsus de animali dicendum est, quod definit in semen, id est, in principium similis organizationis.

Porro licet in singulis corporibus humanis partium & parenchymatum plexus parum differant, aliquid tamen in singulis, singulare est: Huic enim v. g. plexus renum pressior est, illi rarior; ille fibras cerebri dociles, hic pertinaces habet. Hinc morbi quidam à Parentibus ad liberos, jure quodam hæreditario traducuntur, ut podagra, calculus, lepra, &c. cujus certè translationis alia causa non est, nisi ea, quæ petitur ab illo primo initio organizationis, quod substantiæ spermaticæ inest, & à tali fibrarum plexu Parentum derivatur. Procedunt autem morbi ut plurimum à corporis constitutione, seu, quod idem est, à fibrarum plexu: e. g. calculus concrevit ex crassiore materia in renibus percolata: Hæc autem in renibus percolatur, quia
plexus

plexus fibrarum laxior est, quid clarius? Eadem est pro aliis morbis ratio, pro iis scilicet qui traduci solent: Itaque si vitia ex incomposito fibrarum plexu nata à Parentibus in filios derivantur; certè non video, cur virtutes etiam traduci non possint, v. g. corporis, nervorumque firmitas, rectus cerebri habitus; ac proinde ingenium, iudicium & reliquæ dotes, de quibus suprà egimus. Hinc fortes nascuntur fortibus, nec generant degeneres aquilæ columbas. Hinc sæpe observatum est, nonnullas esse familias ingeniorum altrices, & seminaria; quisquis enim ex iis nascitur, ingenio valet, & musis, ac literis natus esse videtur; in Manutijis, Sadoletijs, Scaligeris, Picis, Mirandulanis, Puteanis, Tuzan s, luculenta sunt nobis exempla; ab aliis abstinco, nè forte aliquid invidiæ conciliemus.

Hoc tamen non facit, quin aliquando secus accidat: nempe multæ accidunt circumstantiæ, quarum varietas effectum variat; præsertim cum utriusque parentis ratio habenda sit: Hinc ingeniosus parens nonnumquam liberos gignit, quos non homines, sed stipites appellare soleo, inepta, & insana capita, quibus præter exteriorem formam hominis, nihil humanum inesse videatur: Igitur ut ex stolidis Parentibus solidi, & exquisiti ingenii proles aliquando procedit, sic ex truci milite Augustinus; ità ex ingeniosis stupidi, & stolidi liberi nascuntur. In Thoma Mor. luculentum exemplum habemus, qui cum inrer doctissimos, & maximo ingenio præditos sui temporis meritò & jure haberetur, filium ex uxore suscepit, vix sanæ mentis, & ad literas capeffendas ineptissimum; unde cum Thomas vir facetus esset, per jocum dicere solebat, uxorem suam prolis & infantis cupidissimam, eum tandem infantem peperisse, qui quoad viveret, infans, & puer futurus esset. Itaque licet aliquando liberi Parentibus, in dotibus ingenii dissimiles sint,

ut

ut plurimum tamen similes esse videmus; & Augustinus Adeodatum genuit, cujus ingenium, non modò ingenium Patris adæquabat, verum etiam vel ipso ultro fatente, ac stupente Augustino, superabat.

Sed ad institutionem & educationem orationem converto, quam liberi suis Parentibus debent, & pro tam singulari beneficio, obstricti manent, isque immortales gratiæ agendæ sunt, nisi turpissimam ingrati animi notam sibi jure inuri velint. Educatio, vel institutio pueri & adolescentis ad instar novæ cujusdam naturæ est, cujus accessio, si bona est, prioris vitia castigat: si verò prava, prioris virtutes expungit: primâ illâ instituendæ vitæ tincturâ, ita animus imbuitur, ut colorem deinde mutare non possit, prima illa simulacra, ac impressæ affectiones ita cerebrum occupant, ut in hoc deinceps primas obtineant: fibræ illæ rectis, & rationi consentaneis motibus affvescunt. Hinc ad eodem dociles evadunt; contra verò indociles ad oppositos & contrarios motus; hinc boni habitus, hoc est, ascitæ habilitates benè agendi. Porro cuncta hæc ex illa institutione consequuntur: hinc meo judicio, pro recta educatione liberi Parentibus plurimum debent; hinc Parentes proli, sibi que, ac suæ familiæ consulunt, si eâ, à quâ par est, diligentia, liberos rectè educari, ac institui curent; & verò vix natus infans, & in lucem editus Parentum cura, & institutione indiget, pro recta scilicet corpusculi conformatione; nempe adhibitâ fasciarum operâ, cuncta ferè corporis vitia castigari, vel arceri possunt; procurent igitur, nè vel frons plus æquo lunetur, vel excavetur; nè occiput in cucullum, vel conum turbinetur, vel capitis vertex in pyramidem fastigietur; vel tempora nimium contrahantur atque subsidant.

Mollem ceram in manibus habent, in quam
omnem

omnem formam ad libitum inducere queunt: hinc nasus rectè formari, os, & labra componi, lunari supercilia, genæ aptari, crura, brachia, digiti, omnes artus, pectus, dorsum, & humeri eò, quò par est, modò, accomodari possunt. Præterea recta incessus ratio, rectus loquendi, edendi, ridendi, gestuum denique & motuum omnium modus indui potest: prima jaciuntur veritatis, ac virtutis semina, & prima rerum simulacra mollior cerebro imprimuntur, quæ deinde altius insita perseverant; arcem illam Capitolinam sibi vendicant, & quidquid deinde admittitur, non civitatis Jure, sed hospitii nomine admitti censetur: hinc alteram quasi naturam in prima illa institutione agnosco, quam nisi Parentes diligenter procurent, & deformes scetus lambant, scorpiones, & vipersas in sinu foveant; naturæ vitia non modò non castigant, verùm etiam nutriunt: hinc si vel Parentum incuriâ, ut sæpè fit, vel penuriâ, pueri primis illis honestæ institutionis rudimentis careant, vix ullum inter illos Euphyandrum invenies; penuriæ vitio libenter ignosco; incuriæ tamen ignoscere non possum; immò gravissimis pœnis reos parentes illos accuso, quorum incuriâ, recta illa liberorum institutio ommissa est: præstaret non genuisse, quàm genitos minimè instituisse; præsertim si commodè fieri possit: in choreis, in aucupio, in venatione, in rebus amatoris, in ludicris, obscœnisque scenis liberos exercent, de literis, & virtutibus, aliisque exercitationibus, quæ nobiles magnopere decent, altum silentium; sed à Parentibus, ad magistros gradum facio.

C A P U T XI.

De Magistris.

Quid & quantum scimus, vel nescimus, magistris nostris debemus; pauci enim sunt *αὐτοδιδάσκαλος*, qui sibi debent omnia, quæ sciunt,

sciunt; quod simus, parentum donum est; quod verò sciamus, magistrorum beneficium; utri verò parti plus debeamus, non levis controversia est; sunt qui parentibus, & naturæ primas tribuant; alii verò magistris, & arti. Certè utrisque plurimum debemus; nempe ars naturam supponit, & instruit; natura verò artem excipit, atque sustentat; ut scias, reverà debes esse, frustra verò esses, nisi scires. Igitur utrisque multum debemus; plùsne his, an illis, scire parum interest, ne dum disputare: porrò eximium magistrum Euphyander nanciscitur, vel parentum diligentia, vel Casu. Parentes hoc unum potissimum curare debent, ut eximios liberis suis magistros, ac Præceptores inveniant; nec enim pueris optio datur: & verò ridiculum est, tantam diligentiam adhibere, ut generosum equum, omnique vitio carentem tibi compares, & tantâ incuriâ moderatorem, & institutorem egregium tuis liberis accersere; quod pro his dumtaxat dico, qui sub Parentum potestate sunt; quisquis enim sui juris est, eaque prudentia, quâ de rebus rectum iudicium ferre valeat, parùm sanus reverà esset, nisi optimum magistrum eligeret: ex hoc quippe delectu, optima vitæ in posterum agendæ ratio prorsus dependet; multi enim sunt, qui si alios inferioris notæ, atque ordinis magistros habuissent, vix ullum in literis progressum fecissent, cùm tamen maximum fecerint; contra verò ii non desunt, qui cùm nihil ferè sciant, si meliore usi essent magistro, viri doctissimi evasisent: igitur hoc caput est maximi momenti, quod ad Euphyandri rem & utilitatem plurimum conducit.

Quænam verò sint optimi magistri partes, definiendum restat; ego quínque dumtaxat desiderarem: scilicet valetudinem non malè affectam, honestos, probatósque mores, scientiam, methodum, diligentiam, sanitatem in eo desidero; nempe docere,

cere, ut par est, res ardui negotij esse videtur, nec non laboris, ab eo minimè ferendi, cujus vires per morbum fractæ sint. Adde quod multiplex est ægritudinis contagiosæ genus, quò si fortè magister laboret, maximum certè periculum est, ne in discipulos traducatur; utpotè qui laxiore, ac teneriore fibrarum plexu content, qui vel minimam auram afflatam facillè excipit, & à contagioso habitu aspirato facillè imbuitur: sicut vulgari proverbio fertur: ovis scabiosa totum gregem inficit, & minima scintilla maximum aliquando incendium accendit: scio magnam Virginum Deo sacrarum multitudinem phtyisi exaruisse, in celebri monasterio, quòd una illarum initiò in eum morbum incidisset, ex qua ad alias tetra illa pectoris, & pulmonum lues traducta est: quod verò ad honestos probatòsque mores spectat, non est dubium, quin iis Euphyandri magister esse, ac præstare debeat; ut modicum fermentum totam massam corrumpit, ità corrupti mores totum animum, totumque hominem corrumpunt.

Hæc fraus illorum hominum fuit, qui malorum sectarum principes extiterunt; ut scilicet eos haberent, & mitterent emissarios, ad homines in fraudem inducendos, qui bonas artes callerent, latine, ac nitidè dicerent, iisque alioquin bonis illecebris multam caperent prædam. Venenum facillè gliscit, & per venas fluit; vel minimus viperæ morfus, non modò partem illam, quam deus veneficus confixit, malè afficit, sed totum corpus, atque adeò cor ipsum, temporis ferè momento subit, ac permeat. Porro venenum sub mellea crusta, vel aurea bractea facillè latet; sic anguis grata & amœna regitur viriditate; magister in discipulorum benevolentiam se se insinuat, eoque ab iis habetur loco, quem alioquin raræ illius animi dotes Postulant; igitur, ut eum discipuli maximi faci-

faciunt, & maximè diligunt, ità ejus verba, & sententia perinde, atque alicujus numinis effata, & oracula excipiunt. Adde quod erga res novas juvenis, ut plurimum valdè propensa est; præsertim si docto quodam, & ingenioso apparatu & modo porrigantur; denique mollem ceram in discipulis invenit, in quam ad libitum quamlibet formam inducere potest; unò verbò, nihil est, quod iis, præsertim si arte valeat, persuadere non possit.

Itaque pudeat nobiles aliquos, & ingeniosos adolescentes, qui cùm pro Euphyandris haberi velint, Epicurum Socrati, Democritum Aristoteli, Machiavelum Salomoni, Machometem Christo præferunt; quo animo, quo fine, quo fructu, qua conscientia, viderint ipsi; nisi fortè, quod ut plurimum accidit, cæcutiant. De Magistri scientia, nihil est, quod dicam, cùm res ipsa per se loquatur; quis enim doceat, quæ ipse nescit? immò perspicuum est, te scire, si facias, ut ea, quæ scis, alius sciat; malim autem magistrum pauca reverà scire, atque adeò pauca docere, quàm multa docere, quæ ipse nesciat, quæ certè ab illo discipulus non discet, cùm ea dumtaxat verè discat, quæ magister verè docet, & apprimè tenet: immò sinister ille falsæ doctrinæ illapsus deterrima ingenii pestis est, & pessimum, si quod aliud est, rei literariæ virus; ut jam *suprà* ostensum est. Et verò licèt Euphyander à magistro pauca discat, ex his tamen perindè quasi jactis principiis, foelici, & minimè operoso ratiocinio, alia ferè innumera proprio Marte deducit.

Porro quænam disciplinæ à magistris Euphyandro habendæ sint, in *tertio hujus opusculi libro*, fuisse, ac ex professo exponam: quod spectat ad methodum docendi; tu eam videbis in nostra methodo, nè alibi dicta frustra hic repetam: methodus mathematica, sive analysim, sive synthesim adhibeat, opti-

optima omnium & facillima est, quâ scilicet ex jactis explicatisque principiis, conclusiones, & propositiones deducuntur, ac demonstrantur, & quasi totidem uniones, vel adamantes in doctam catenam conferuntur. Porro *ibidem* habes, quæ à magistro præmittenda sint, quæ postponenda; quæ accuratius, quæ sæpius inculcanda; quæ semel dumtaxat indicanda. Habes modum, quò docenda, lento prius igne, tardoque calore coquenda, præparare, ac deinde tradere debeat; tu vide sis. Cæterum quod attinet ad publicos professores, qui frequentem scholam instituendam susceperè, illi communia dumtaxat tradere debent; cum singularia, & nova majoris partis captum superent; & verò communitas, ut sic loquar, rerum communium tandummodò capax est; singularia, & magis ardua à paucis capiuntur: igitur docenda publicè communia, singularia verò privatim in lucem edenda; si enim communia, nihil nisi recoctam crambem lectori porrigis. Denique quod ad diligentiam magistri pertinet, non est dubium, quin ea singularis esse debeat, tum in præparandis, tum in tradendis prælectionibus suis; quod reverà, non modò maximæ diligentiae, verum etiam maximæ prudentiae est; est modus in rebus, isque potissimum in reliteraria tradenda, & adolescentibus instituendis, quorum diversa indoles, rerumque tradendarum ratio, diversum modum, & industriam postulat. Sunt, qui multa lectione, alii longa dumtaxat meditatione, alii multa explicatione indigent, ut discant; sunt qui multum magistri laborem, & operam; sunt qui modicam, omnes tamen multam industriam, & diligentiam postulant, ut doceantur: unò verbò, ut eò redeat, unde profecta est oratio, magistrorum curæ, vel incuriæ discipuli, quantum sciunt, vel nesciunt, saltem ut plurimum debent.

CAPUT XII.

De Temporum ratione.

Euphyander æternitati simul, & tempori servit; hinc temporum rationi plurimum debet; hæc nempe, si benigna est, & propitia ad rem literariam plurimum conducit; si verò iniqua, & maligna, non parùm nocet; quædam tempora ità literis ac literatis florere, ut aurea & docta sæcula non immeritò nuncupentur; quædam verò ità barbaris, tum moribus, tum hominibus dehonestata, & ut ità dicam efferata fuere, ut literas & literatos omnes proscriberent, & suis finibus arcerent. Hinc Musæ cum Apolline suo in montes, ac solitudines, ferarumque receptacula se receperunt. cum ferinos Civitatum mores ferre nequirent; multi sanè in ea tempora inciderunt, in quibus cum Barbari & barbaries regnarent, nihil nisi barbarum præ se tulere, qui tamèn aliàs eximiis animi dotibus pollebant: imò non defuere inter Principes, qui rem literariam perdere, ac penitus extinguere tentarunt, quorum alii Philosophos, alii Mathematicos, Rhetores alii, alii Medicos ex civitatibus suis expulerunt; contrà verò extiterunt alii, qui literas & literatos in pretio habuerunt, cum in rebus humanis nihil pretiosius esse viderent, disciplinas omnes amârunt, foverunt, pro viribus auxerunt; viros eximiâ doctrinâ instructos, maximò etiam stipendiò propositò, undique conquiri jusserunt, & accersitos magnis honoribus, & præmiis cumulârunt.

Quid plura, Mecœnates studium excitant: Leo X. & Clemens VII. liberales artes, ac disciplinas magni fecere; hinc antiqua illicò latinitas in Urbem rediit; Roma paulò antè semibarbara, cultissima evasit; eruditi omnes accessere; pristinus styli cultus restitutus: hinc Bembi, Sadoleti, Mori, Nigri, aliique viri omni literaturæ genere præstantissimi.

De Laurentio Mediceo nihil est, quod dicam, qui omnium doctorum hominum sui temporis liberalissimus Mecænas fuit, novâmq; Florentiam in veteres Athenas commutavit: in Gallia Carolos, & Franciscos habemus qui ad promovendas & amplificandas literas, nulli labori, industriæ nulli, nullisque sumptibus pepercerunt. De magno illo Cardinali Richelio recenti & jucundâ memoriâ teneamus, illum non modicam præ se tulisse erga literas propensionem, eâque obtinuisse, ut multi vernaculæ nostræ linguæ nitorem conciliârint; alii Poësim nostram mirificè promoverint, & rem tum Comicam, tum Tragicam eò adduxerint, ut innumeræ, quæ illius tempore prodierunt, Tragœdiæ, vix antiquis cedere cogantur; alii varias lucubrationes, omni eruditione refertas, styli elegantiam decoras, rerum argumentorumque inventionem jucundas ediderint; unô verbô: date nobis Mecænates, & multos Horatios habebitis. Porro quid de Serenissima hujus sæculi Heroïna Christina Suecia Regina dicere non possem? quæ præter formam & sexum nihil planè fœmineum habet, atque adeò propensa est erga literas, quas tanto animi ardore hætenus coluit, ardoriquæ felix respondit eventus, nec non erga literatos, quos in pretio semper habuit, suisque beneficiis impensè prosecuta est; certè docti omnes ac eruditi facere non possunt, quin borealem illam Minervam suis laudibus in cœlum efferant; huic officio nunquam deero, qui polarem illam stellam dudum suspicio. Quid de Serenissimo magno Etruriæ Duce, illiusque Germano Serenissimo Leopoldo S. R. E. Cardinale, qui mirificis, & magnificis modis, rem literariam omnis generis impensè hætenus promoverunt, eâque præstitcrunt in hunc finem, quibus omnium literatorum gratulationes, & elogia sibi vendicârunt.

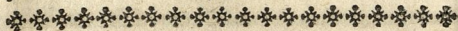
Cæterum Principibus viris facilior modus non est,
quo

quò suum illi nomen, laudésque suas immortalì commendent memoriæ, quàm si literatos homines, quàm meritis, quàm beneficiis sibi devinciant, qui deinde tum gratum suum animum, tum Principis sui magnificentiam literis consignent, & posteritati committant; & verò quòd Principes putidum quemdam adulatorum gregem suis saginent beneficiis, hoc unum dumtaxat consequuntur, quòd & in subditorum odium incurrunt, qui aulicas illas sanguifugas ferre non possunt, & apud ingratos animos sua beneficia deponunt, qui non Principis, cui turpiter adulantur, sed sui dumtaxat, & malè parti quæstus amore ducuntur; utilius profectò esset, honorique ipsis ac immortalì gloriæ verteretur, si, quod ii profusè in canes, scurras, histriones, & palpones effundunt, non quidem avarâ parsimoniâ reponderent, sed liberali manu doctis & eruditis hominibus elargirentur, qui deinde accepti beneficii non immemores, liberalissimi Principis nomen in cælum efferrent; neque hic præcipuus hujusce liberalitatis fructus esset, nempe hoc incentivum præsentissimum esset, ad excitanda ingeniorum studia, multorumque animos accendendos, qui alioquin vel desidiâ sordescerent, vel alterius lucri spe ad alias artes sese converterent; illa profectò temporis ratio in votis esset, & summopere optanda, ad rem literariam promovendam; multi Alexandri expetendi sunt, ut multos Aristoteles habeamus, imò multi Aristoteles optandi, qui multos Alexandros doceant, & faciant.

Contrà verò illa temporis ratio timenda est, quæ literis & literatis iniquiorem se præbet; quæ doctos homines ex Principum aula proscribit, eosque ut ineptos & inutiles ad rem publicam juvandam traducit; quæ ignorantia, otio, feritate ac tumultu ascitis, ferinos inducit mores, cuncta propagat vitia, omnes virtutes exturbat, ipsam de-

num humanitatem ex hominum cœtu exulare cogit. Adde, si vis bellorum vastationes, civilium tumultuum procellas, Barbarorum excursions, vastos terrarum motus, inundationes, & diluvia, pestes, & contagia, excidia, & incendia; cuncta hæc lethales sunt literarum & literatorum plagæ; hæc procellæ multos passim viros doctos absorbere visæ sunt; miser ille, & infortunatus Briffonus Parisiensis Senatus meritissimus ac doctissimus Præses, lugubri sanè recordatione, mihi jam in mentem venit, quem sub proximè elapsi sæculi finem civilium tumultuum turbo, quamvis innocentissimum abstulit; ab iis grassatoribus, ac perduellibus (sic enim eos jure vocarim, qui nec suæ, nec adversæ parti accepti fuere) ab iis enixè flagitabat, ut sibi ad aliquod tempus etiam in vinculis vivere liceret, dum ultimam manum lucubrationibus suis admo-
veret, futurus deinde contentus, miseram hanc vitam etiam laqueo, cum æterna, & immortali commutare; sed à Christianis non obtinuit, quod à Barbaris obtinisset; atque adeò non sine bonorum omnium luctu, & maximo rei literariæ detrimento sceleratorum hominum manibus occubuit; ab aliis exemplis abstineo, ne fortè naniam plangere videar: itaque, ut eò redeat, unde discesserat oratio, varia temporum ratio literatorum sortem plurimum variat; optima Euphyandro meo optanda est; nè hoc studio privatus, illa præstare non possit, quæ ab illo jure, ac meritò expectares; & hæc de primo libro sint satis.

LIBER SECUNDUS,

De acquisitis, & spontè ac studio comparatis.

HActenus de iis egimus, quæ vel à natura Euphyandro insita sunt atque indita, vel extrinsecus, etiam invitiò acciderunt: nunc verò ratio postulat, ut de iis agamus, quæ Marte suo, & singulari studio acquiri; cùm enim à natura perfectus, & numeris omnibus absolutus non sit, arte profectò, ac studio perfici, atque ornari potest; quenam autem eæ partes sint, quas sibi comparare debet, sequentibus capitibus expono.

CAPUT PRIMUM,

De libertate animi.

Liberales artes, & humanæ disciplinæ liberum animum, & hominem desiderant; uni tantum veritati, eidemque demonstratæ servire didicerunt, ab omni factionum tumultu liberæ, omnium sectarum iuga excusserunt: equidem in rebus divinæ fidei, hominis intellectus se captivum esse ultrò fatetur; quis enim divinæ auctoritati non cedat; quis Deo errare nescio, quamvis ex tenebris, & nube loquenti, fidem detrectet? Præterea in re civili, & humana societate, multa multis credere par est, si enim fides humana ex hominum coetu exulet, de humana societate actum esse videtur: Deus hominibus suo præluxit exemplo, qui oppigneratam fidem nunquam fefellit, nec fallere potuit: hinc pessima sunt illorum consilia, qui Regibus, ac supremis Principibus auctores sunt, ut oppigneratam violent fidem; præsertim si hæc regio diplomate firmata sit; multum inde auctoritati regis detra-

detrahitur, subditi enim regio exemplo, juratam fidem facile violant; igitur in re civili, humanae societatis est, ut unus alteri fidem habeat, & servet; at verò in re literaria, secus accidit; licet enim auctoritas magni momenti sit; si tamen omni rationis praesidio careat, non video eam esse, cui Euphyander assentiri, ac sese dedere jure debeat: hinc jurare in verba magistri non debet, nisi veritas ipsa magistra sit; nec Thomistis, nec Scotistis plus æquo addictus esse; amici omnes sint veritatis amatores; omnium certè sectarum capita suspicere ac vereri potest, non tamen vilis ad instar mancipii, servire; praesertim cum de illorum mente, ut plurimum dubitetur; hinc tam multi doctissima in Aristotelem Commentaria scripsere, qui tamen inter se nullo modò conveniunt? quis magis à D. Thoma dissentiat, quàm subtilis Scotus? quis magis ab utroque alienus, quàm Ochamus? licet hi tres à partibus Aristotelis se stare profiteantur: sic multi scripserunt in magistrum sententiarum, vel in summam D. Thomæ, qui tamen inter se toto cœlo discrepant.

Itaque Euphyander libertatem animi retineat, nulli parti se mancipet, nè aliquando errori servire cogatur; in eo semper statu sit, in quo de rei propositæ veritate liberè judicet; uni rationi det manus, eisque demonstrativæ; omnem aliàs sustineat assensum, sciâtque, ex assensu probabili, si falsum esse contingat, qualis reverà esse potest, multiplicem errorum sylvam sobolescere; praecipuum animum humanarum scientiarum, teterriam pestem esse; & ut res administrandæ justitiæ præjudicium sugere, ac timere debent, ita humanarum disciplinæ praecipuum. Igitur è re nostra est, si Euphyander præfatam illam animi libertatem præferat, ut liberius philosophetur; nec ullo alio vinculo teneatur, nullique necessitatis legi sublit,

nisi fortè illi, quâ ex præmissis principiis certis, & evidentibus, conclusio necessariò consequitur: videat tamen, ne dum liberè illum philosophari volo, carpentarium illum, nescio, quem imitetur, qui librum à se editum liberæ Philosophiæ nomine inscripsit; cum tamen ille libellus (nec enim magnum Codicem facit) erroribus, calumniis, & contumeliis imò, & damnatis propositionibus scateat; cloacam dicerem, si paulò amplior esset; unum est, quod in homine illo mirari satis non possum; cum enim à veritate, toto cœlo aberret, res omnes à se discussas pro demonstratis venditat: Aristotelem, quem passim carpit, & pungit, sibi parem non esse, parum abest, quin juret; vel inde auram scholasticam captat, quod cum Aristotele congregiatur; sed ô bone, statuam, vel umbram eximii illius Philosophi, petis, corpus illius, & mentem minimè attingis, nè dum lædis: Epicureis quibusdam haud absimilis, qui in eandem arenam descendunt: sic Achillis umbram Therſites etiam agredi auderet, & Pygmeus statuam Herculis.

Sed inquires, Aristoteles non placet; non cibi, crede mihi, sed palati vitium est; si fortè intelligeres, haud dubiè placeret. Non nego, Aristotelem hominem fuisse, nec sine suis nævis, quamvis ii rarissimi sint, & scio, moneòque, ab eo discedendum esse, quoties vel divina fides imperat, vel manifesta ratio cogit, vel evidens experimentum contrarium evincit; imò nolim ut placitis Peripateticis assensum præbeas, si nulla ratio auctoritati accedit: dico tamen, idque omni asseveratione, innumera propemodùm esse in Aristotele, quæ cum recta ratione consentiunt. Idem pro rebus Theologicis de Angelico Doctore, Scoto, Alensi, Bonaventura, aliisque magni nominis Theologis dicendum est: uno verbo, ità liberè philosophandum, ut errori, factioni, sectarum dissidiis minimè servias;

vias, sed uni duntaxat veritati, quam, quod de virtute dicitur, etiam in hoste amabis; sit amicus Plato, & Aristoteles, sed magis amica veritas; pecudis est non hominis, aliorum duntaxat exemplo. in præceptis errorum ferri, & factionis jure delinquere; Dii meliora Euphyandro meo, quem ab his vinculis liberum esse volo: hoc est liberum animo, ea scilicet libertate, quæ de re omni proposita liberè judicet; judicet inquam, sed eo judicio, quod recta ratio suggessit, & felix demonstratio conclusit: liberum etiam ab iis cupiditatibus esse velim, quæ nunquam sine anxietate, ac perturbatione animum esse sinunt; immodica spes, & nimius timor Euphyandrum non decent; illa enim dum plus æquo extollit, capiti vertiginem conciliat; hic verò, dum plus justo animum deprimit, eundem in præceptis, nec non in desperationem agit; pauca sperare in rebus humanis, & nihil præter Deum timere, sapientis est, eoque semper esse animi statu, & scitu, quo nulla illum perturbatio, vel cupiditas deturbet; nullus timor, vel anxietas difficiat.

Præterea alia quædam animi libertas est, quâ Euphyander si valeat, studiorum suorum Dominus est, nec ita uni spartæ addictus, quin eam abjicere, & alteram suscipere possit; illa mentis, & animi tenacitas, quâ intelligendi facultas susceptæ Provinciæ ita mordicus adhæret, ut ab ea divelli nequeat, in plerisque laudanda est; nam inde fit, ut tenax ille animus magnos in ea facultate progressus faciat, & illa, ut ita dicam pertinacia, id tandem obtineat, quod nunquam alias obtinuisset; hoc tamen Euphyandro vitio vertitur, quem ea libertate animi esse volo, ut prout res feret, huic, vel illi facultati, & disciplinæ operam navet; novi aliquem, qui hoc se laborare vitio cum ægerri-
mè ferret, illud aliquando mihi, eo, quo est animi candore, significavit, cum enim ex professo, ac in-

stituto studiis Theologicis operam navaret, si fortè aliquando de aliquo problemate Geometrico solvendo cogitasset, & quasi aliud agendo, animum ad hanc materiam, vel tantulum applicuisset, in ejus deinde potestate non erat, pedem referre, & Theologiam repetere; nec modò multos dies, verùm etiam hebdomadas, imò, & menses Geometriæ concedebat, à qua divelli non poterat, quantumvis maximum animi nisum adhiberet, nisi vel optatum finem obtineret, vel insigni aliqua rerum mutatione affectus, & commotus esset; tunc enim mutato fibrarum tramite, factus sui compos, ad suam Theologiam facilè redibat: itaque licèt ex hoc tenacioris animi vitio, aliqua commoda oriantur, quia tamen longè plura ex eodem incommoda procedunt, Euphyandrum illo penitus carere velim, atque adeò illa pollere animi libertate, quâ & à sectarum factionibus, & à cupiditatum anxietatibus, nec non præfato illo tenacioris animi visco liber evadat.

C A P U T II.

De applicatione ad studia.

VIs omnis, & virtus frustra est, nisi ad effectum exerendum admota & applicata sit: Sic ferrum quod nunquam ex vagina educitur, inutile est, & brachia, quamvis nervosa & valida, si continuè decussata sint & otiosa, ad Reipublicæ vel Patriæ utilitatem, & commodum, nullo modò conducunt: Euphyander hoc unum à se obtineat oportet, ut ad studia literarum animum facilè applicet; quo enim fructu & fine, eximio pollet ingenio, nisi illius opera utatur: sigillum quidem cum molli cera in manu est; nisi tamen illud huic imprimas, nihil reverà sigillo munitum habebis: anima nostra ad instar tabulæ rasæ est; nisi signa rerum & simulacra insint; nihil profectò scimus; ut verò insint, im-
pri-

primenda sunt ; ut denique imprimantur , animus ad res ipsas applicandus est ; multi sunt , qui licet ingeniosi , & laboris studiisque patientes sint ; manum tamen operi admoveere nesciunt ; vel enim rebus aliis exterioribus distenti atque distracti , animum ab iis divellere nequeunt , ut ad literarum studia eundem applicent , vel continua deliberatione occupati , vix unquam concludunt , quid sibi agendum , quid omittendum sit ; unde ducendum initium ; quæ via ineunda , quæ provincia suscipienda , quid manè , quid vesperi , quid pomeridianis horis faciendum , quæ laboris , & studiorum mensura ; quæ ratio , quæ methodus , quid præmittendum , quid postponendum ; quid majori , quid minori diligentia discutiendum sit ; inde perplexitas , & vacillans animus , qui reverà dum ità affectus est , sese ad studia applicare nequit. Igitur Euphyandrum meum talem esse volo ; ut in ejus potestate sit , ad literarum studia facile animum applicare , facile inquam , nè fortè si difficile , difficultas illum à studiis avocaret ; sed de facilitate agendi paulò post acturus sum , qui tantùm hoc loco , de applicatione ago , quæ certè quanti momenti sit in re literaria , vix dici potest ; nempe intelligendi facultas optimum instrumentum est , cujus operam si rectè adhibeas , nihil ferè est quod ab ea sperare non possis ; cogita si vis , esse ad instar spongiæ , quæ vix aquam tangit , cùm illicò tota humore imbuitur ; aut certè ad instar Cameleontis , qui colores omnes sibi appositos statim induit ; vel potius ad instar nitidi speculi , quod admotam imaginem subito exprimit , atque reflectit ; ceram mollem supra vocavi , cui signum facile imprimitur ; & tabulam rasam , quæ nihil nisi penicillum expectat ; una duntaxat applicatione ingenioso adolescenti opus est , qua si careat , nullum in literis progressum faciet.

Contrà verò si ea non desit, rem literariam mirificè promovebit; quid porro si animum ad literas applicare, adeò notum est, ut alia explicatione non indigeat; liberæ voluntatis opus est, cui cùm reliquæ facultates & potentiæ subsint, in ejus potestate est, iisdem ad libitum uti, earumque operam adhibere, necessarium scilicet, ad intentum finem consequendum; imò intellectus seipsum determinare & applicare non potest, sed imperium voluntatis & nutum expectat: hæc enim facultas determinationis, & electionis potestate pollet. Igitur præfata applicatio præter imperium voluntatis, ex quo sequitur, nihil aliud est, nisi tale, vel tale studium, hoc est, lectio, scriptio, meditatio, ruminatio, attentio, & auditio; quid enim aliud literarum studia desiderant? Igitur in sola voluntate cuncta hæc posita sunt; & modò vir ingenio polleat, atque adeo ingenio uti velit, ejusque operam adhibere ad literarum studia capeffenda, nullum dubium est, quin doctus evadere possit; hinc plerumque accidit, ut per obstinatam voluntatem stet, quo minus ingeniosus adolescens humanas disciplinas aggrediatur, ac feliciter superet; per ipsum inquam stat, cùm iis omnibus dotibus instructus sit, quæ ad præfatum finem conducunt; hinc voluntas, vel à literis aliena, vel difficultatibus quæ in re literaria occurrere solent, deterrita, vel aliunde distracta, castiganda est; ejus pertinacia frangenda; timores abigendi; fuganda somnia, occurrentes scopuli complanandi, via instruenda ac ineunda.

Vnum tamen est, quod præ cæteris timendum, atque cavendum esse puto, scilicet longior quædam deliberationis mora & nativa quædam indoles, quæ nihil unquam ferè statuit, nihil definit, omnis determinationis incapax: multa in deliberationem vocat, sed nihil unquam concludit: hinc quisquis hoc laborat vitio, nunquam apud se statuit, quod-

dam

dam vitæ genus sibi magis congruat, quæ studiorum ratio, quis vitæ modus, quo loco subsistere debeat, quibuscum agere, quantum temporis huic, vel illi operæ tribuendum sit: illius animus in ancipiti semper versatur: nihil fixum ratumque apud illum est, nova in dies consilia captat, quæ nunquam executioni mandat: quid plura, quisquis hoc vitio laborat, nisi respiscat, animum ad studia, eo saltè, quo par est modo, applicare non potest: quod reverà nisi faciat, nullum in literis progressum faciet: quod autem respiscere possit, si velit, extra dubium est: hoc enim voluntatis vitium potius, quàm intellectûs esse videtur. Porro vitium voluntatis voluntarium est, quo seipsam voluntas liberare potest, si velit

C A P U T III.

De diligentia.

VEntres pigros odit sapientia, & sapiens in fornicarum scholam amandat; ut vel ipsi homines ab animalculis, & insectis illis diligentiam discant: & verò ea est mortalium miseria, ut à bestiis multa discere cogantur; à volucris modum navigandi didicimus; ab araneis & bombycibus texendi; venandi à canibus; à falconibus aucupandi; ab aviculis canendi; à formicis annonæ in proximè futuram hyemem recondendæ; denique, quod ad corporum morbo correptorum curam pertinet, varia à variis animalibus remedia accepimus; hinc sanguinis emissionem; inde alui purgationem; aliunde clysteris usum; quid mirum ergo, si pigrum hominem sapiens monet, ut ad fornicas adeat, & earum exemplo sapere, & diligenter agere discat. Porro si qua in re, diligentia necessaria est, non dubitas, opinor, ad rem literariam suscipiendam, & promovendam, præsertim, ac potissimum necessariam esse; nempe *ars longa &*

vita brevis, ut rectè monebat Hippocrates ; igitur ad artem sibi comparandam, in tantis brevissimæ vitæ angustis, diligentia, & celeritate opus est ; si verò ad unam medicam artem, illam quidem præstantissimam ; quid amabo ad humanas omnes disciplinas sibi comparandas : in stadio versamur, metam illam aspicimus, optatumque finem obtinendum : tempus breve est ; igitur cursu, eoque celeri opus est.

Quis autem in stadio non currat ? quis testudineo gressu incedat ? Stadium ingressus, nisi theses suas ludibrio, ac sese omnium sibilis exponat : hinc vulgò, barbarè licèt, cursum Philosophicum, vel Theologicum appellamus ; hoc est, diffinitum illud biennii, vel triennii tempus, legendæ & tradendæ Philosophiæ, quòd scilicet huic operi non pedetentim, sed cursum vacare debeamus ; illud enim absolvi non potest, nisi multa diligentia, & festinatio adhibeatur : quòd tamen bienniò, vel trienniò, totam Philosophiam comprehendimus, non ita sanè accipiendum est, ut tam brevi tempore perfectus, & numeris omnibus absolutus evadas ; utinam peracto biennio in amplissima, & nobilissima illâ facultate, tolerabilis Tyro evaderes, cui scilicet vix tota vita quantumvis longa sufficeret ; hinc fortè cursus philosophicus appellatur, quòd illò bienniò, vel trienniò, cursum dumtaxat, & leviori manu res Philosophica discutiatur. sed de hac ex professo, libro sequenti agam : itaque in hoc studiorum, & literarum stadiò, alacriter curritur, sine mora, & remora : hinc fortè studium, & stadium, unâ dumtaxat vocali differunt, quòd scilicet, utrumque diligentiam, & celeritatem desideret ; hoc quidem in corporis cursu, illud verò in animi motu ; porro quid sit illa diligentia, quam in Euphyandro desidero, non difficilè intelligitur ; est enim fervor quidam, & ardor animi, quò in-

genio-

geniosus adolescens , non modò provinciam alacriter suscipit , verùm etiam susceptam strenuè prosequitur : adde saltem mediocrem rerum illarum curam , quæ ad literarum studia pertinent ; nempè dare operam debet , ne quid omittat , & pratereat , quod faciendum sit.

Alacritas illa liberio rem , & capaciorem animam reddit , & quasi explicat , ut scientiarum thesauros largò , & apertò sinu excipiat ; illa verò cura , & mediocris sollicitudo tempus otioso frustra fluere non sinit , nullàmque diem sine linea elabi permittit : hoc autem unum curæ potissimum esse debet ; tempus enim præcipiti cursu incauto fluit , & incogitanti perdita labitur hora : multa certè hominem à literarum studiis avocant atque distrahunt ; & nisi diligenter ille procuret , ut sit sui temporis arbiter , maximum periculum est , nè maximam illius partem inutilem traducat ; odi certè sordidam temporis usuram , sed liberalem illius usum probo , & laudo.

Ut ergo multa sunt , quæ animum distrahunt , amici , ludus , colloquia , negotia , curæ , voluptas , &c. ità singulari studiò in id occumbat oportet , ut iis omnibus literarum studia præferat ; non quod aliquando animus remitti , & relaxari non debeat , ut dicam paulo post , sed quod illa studiorum , & literarum Provincia , singularis , & potissima esse debeat , cui reliqua accedant , non ut ab illa hominem avocent , sed ut fessum , & defatigatum recreent : ut verò diligentia binas illas partes complectitur , ità duo vitia sunt , quæ illi opponuntur , primum est , quidam animi torpor , & stupor præfatæ alacritati oppositus , quò mens sui vigoris oblita , quasi obrigescit , & in stipitem degenerat ; vix oculus aperit somnolenta , vix se movet stupida , & prostrata , vix sese erigit : otio etiam immortalis hominis animus asvescit , & torpet :

igitur veterum excutiat, nativam caloris vim suscitet, igneum illum vigorem excitet, quem ipsi natura indidit: alterum vitium diligentiae oppositum est incuria quædam & negligentia, quæ & tempus inutiliter teritur, & fallendi temporis occasiones captantur, & somno, ludo, confabulationibus liberalius indulgetur; his sese opponit diligentia, quæ otium fugit tempus bene collocat, se se ab iis expedit, quæ progressum in literis retardare queunt; uno verbo, sollicita, non anxia; fervens, non præceps; alacris, non levis; occupata, non impedita; taciturna, non austera; hilaris, non distracta, præfata literarum Provincia optimè defungitur.

C A P U T IV.

De Constantia, & Patientia.

Illud naturalem inter & violentum corporum motum discriminis intercedit, quod naturalis, initio quidem paulò lentior, & tardior sit, at sub finem factus celerior vires acquirat eundo; violentus verò primùm quidem vehementior, & velocior, tum deinde de pristino vigore multum remittens in meram quietem desinat; sic communi, vero tamen adagio fertur, nihil quod violentum sit, diuturnum esse; natura enim violenti motus diu patiens non est, qui scilicet naturæ vires exhaurit. Itaque animus, qui sese ad studia literarum applicuit immoderato impetu, & ardore rem illam aggredi non debet, ne perinde, ut fieri solet, inchoato vix opere succumbat: satius est, ut vel paulò remissiùs incipiat, ac deinde viribus auctis, alacrius se gerat: vel moderatum cursum ineat, eodèque deinde tenore prosequatur.

Et verò, ne quid dissimulem, arduam, & difficilem provinciam Euphyandro commissam esse, ultro fateor, in qua multum, diùque desudet, necesse est;

est; illâ enim viâ, quâ itur ad astra, longissima est, suas salebras, & spinas habet, aliâque id genus, quæ animum deterreant, nisi is constans in suscepto opere perseveret: rerum discendarum, sciendarumque vastitas, superanda in eruenda veritate, præsertim si res abstrusa sit, difficultas, complanandi scopuli; paralogismi vitandi, experimenta conjuganda, & concilianda, aliâque hujusmodi multam constantiam, & patientiam desiderant. Divinæ potentiae est, res omnes, temporis momento, creare; humanæ verò imbecillitatis, longo labore, & studio opera sua in lucem edere: ædes illæ magnificæ, quas potentissimi Reges excitant, vix unô sæculô extrui, ac perfici possunt: ille quinquaginta annos in quadrando Geometricè circulo posuit, licet optatum finem minimè adeptus sit; hic quadraginta in tabulis astronomicis componendis, & castigandis, quamvis adhuc ultrâ castigari possint: alius Geometriæ, & Algebræ sedulam operam toto vitæ tempore navavit, licet innumera ferè problemata illius spem, & diligentiam fefellerint: novi aliquem, qui decennium in causa refractionum investiganda consumpsit, quo verò fructu, eventus probavit: Cardanus ultro fassus est, centum dies unius horoscopi themati componendo à se insumptos fuisse, licet res secus deinde accideret, quàm bonus ille prædixisset.

Si pauca hæc, quæ, si cum omnium scientiarum universitate comparentur, pro nihilo computari debent, tantam constantiam, & patientiam præ se ferunt, multò sanè majorem præ se ferat, necesse est, qui omnes humanas disciplinas aggreditur, ut tandem eas feliciter assequatur, in familiaribus colloquiis; hoc unum sæpissimæ dicere soleo, quantumvis ingenij, & memoriæ insit, sine labore, & studio, eoque diuturno, nullum ab eo in literis fructum sperari posse; mediocre ingenium

improbo labore, multa sanè, non tamen omnia obtinebit, cùm tamen vir excellenti, ac eximiò ingeniò pollens eodem labore omnia superet: unde si labor improbus omnia vincit, eximium ingenium postulat, & verò, si homo ad laborem natus est; non video, quis hic labor præferri possit, qui tot, ac tantos fructus post se relinquit; pretiosam scilicet animi supellectilem, & omni pretio majores omnium scientiarum thesauros: si vita hominis militia est, quæ major victoria obtineri, aut sperari potest? quæ magis opima spolia? quis gloriosior triumphus.

Cæterùm, multa sunt, quæ laborem illum demulcent, sudorem abstergunt, diuturnitatem, & tempus fallunt; imò hoc studii, & laboris genus in hoc maximè ab aliis discrepat, quòd initio fortè magis urgeat, & premat, at verò paulò post, non laboris ærumnas, sed grati, & jucundi exercitii delicias habeat, nam continuò illo novorum luminum appulsu, hominis, animus mirificè recreatur: novi aliquos, qui fortè, vel morbo correpti, vel alia re quapiam impediti à literarum studiis avocarentur, ægrè illud, imò ægerrimè ferebant, nec ea, quæ studiis operam non daret, tolerabilis vita illis esse videbatur? suum est vincentibus manna; sua sedulo Archimedi syren; sua constantibus palma, sua perseverantibus corona: illud cerrè omni expeditionum generi commune est, ut constantiam, & perseverantiam in opere suscepto desideret; nempe, ut omnia ferè motu fiunt, & perficiuntur, qui temporis fluxu, & successione fit: ità illam animi virtutem exposcere videntur, quæ temporis diuturnitatem patienter ferre possit; eamque, ut dixi, in susceptis laboribus constantiam, cujus duntaxat accessione & opera, res omnes, ac præsertim eximie ad extremum optatùmque finem perducuntur.

Quòd autem literarum studia motum aliquem
adhuc

adhibeant meo judiciô , extra controversiam est ; nempe cum humani ratiocinii usu , & opera rem literariam tractemus , humanum certè ratiocinium innumeros motus elicit : hoc est illarum cerebri fibrarum , quibus rerum simulacra insunt ; hinc rectè , barbarè licèt , discursus appellatur ; hinc meditationis , & studiorum caput incalescit , vultus accenditur , tenduntur membranæ , oculi micant , supercilia contrahuntur , frons sæpè rugatur ; vides quot motus ; sed hæc in Physica nostra hypothesi perspicua sunt . Itaque Euphyandro meo constantiam , & patientiam enixè commendo , quibus si careat , nihil amplum , nihil magnum , nihil magnificum ab illo expecto , & nonnullis haud ab similem esse dicam , qui singulis ferè horis consilia mutant , multa incipiunt , nihil perficiunt ; suscipiunt iter , sed deficiunt in via ; incipiunt ædificare , consummare verò possunt quidem , sed nolunt ; solâ inconstantia constantes , mutabilitate immutabiles , levitate graves , ad instar avicularum , de sylva in sylvam , de arbusculo in arbusculum , de ramo in ramum volitant , & nusquam pedem figunt ; mercurii plurimum habent , plumbi parum , ancipitis , & inquieti animi , novitatis , & mutationis amantes , laboris , & moræ impatientes ; unô verbô , Euphyandrum his similem esse nolim , ut scilicet talis sit , qualem esse volo , & raræ , quæ à natura inditæ sunt , doctes postulant .

C A P U T V.

De amore veritatis,

TRia sunt , quæ laborem longioris operæ ad literarum studia ab Euphyandro adhibendæ , mirificè leniunt , ac diuturnæ meditationis , lectionis , scriptionisque tædium magnoperè demulcent ; scilicet veritatis amor , methodus , & facilitas agendi ; de primo agam hoc capite , de aliis verò duobus capi-

capitibus proximè sequentibus ; veritatis amor accendit animos, stimulos addit, & in hoc scientiarum stadio cursum accelerat ; res amata, magnifica vi pollet, qua certè non arcanis, sed apertis nodis ac vinculis, ad se amantem trahit ; hinc nulla difficultas amantem repellit, nulla terrent pericula, nulli scopuli arcent, nulli retardant obices, nihil amanti difficile est : itaque modò Euphyander ardenti veritatis amore flagret, habenæ potiùs adducendæ, quàm calcaria admovenda, nec ipsi timendum, vel à tædio, vel ab otio, vel à nimia remissione retinendus, non urgendus est. Porro si bonum est, quod omnia appetunt, non video, quid vehementius appeti possit, quàm veritas, quæ in naturalibus bonis Principem locum obtinet ; hæc enim mentis humanæ maximum bonum est, cùm eam veritas luce sua perfundat, suo succo & lacte nutriat.

Si verò bonum est, quod alteri congruit, quid intellectui magis congruat, & aptiùs quadret, fingere animo non possum ; quid enim animus expe-
 tit, nisi scire ; at scientia veri tantùm est, cùm error scientiæ adscribi non possit ? si autem quod pulchrum est amatur, quid pulchrius veritate, vel dici, vel excogitari potest ; illa enim lux objectiva est, ut sic loquar, (ubi enim latinis vocibus caremus, barbaris uti possumus) lux inquam objectiva, quæ mentis oculum pascit, rerumque formas, & proprietates, & quidquid medullitùs inest aperit ; veritas quippe conformitas quædam est mentis cum objecto, vel hujus cum illa, sine qua, cuncta deformia esse videntur ; si enim veritas absit, error inest ; error verò animum deformat, deformemque larvam rebus inducit. Denique si bonum est, quod hominem beat, certè cùm veritas sit humanæ mentis beatitas, non video, cur optima dici, & impensè amari non debeat ; felix, qui potuit rerum
 cognos-

cognoscere causas, id est, nudam veritatem complecti cujus quisquis amore tenetur, nullis sumptibus, nullis parcat laboribus; ut eam consequi possit; & verò illud rei pretium est, cujus gratia in hac scientiarum palæstra strenuè & alacriter Euphyander se gerat; si enim præ amoris ardore, Jacob pro Rachele obtinenda, decem & quatuor laboriosi famulatus annos spontè collocavit, & pro nihilo ferè computavit, quid à veritatis amore sperandum est, cujus splendor speciem illam vultus humani longissimè superat; hæc enim post aliquot annos deficit, & rugas agit; flos ille citò arefcit, & lux extinguitur; cum tamen veritas tempus & annos fallat; ac sibi vendicet æternitatem.

Itaque, ut aliquid quod amari dignum sit, ames, ama veritatem, quam si aliquando consequaris, diligenter serva; si nondum teneas, sollicitè investiga; cujus si amore teneris, illius causà nihil non facies; si verò hic amor absit, reliqua frustra adhibes, & frustra in hoc opere desudas: hinc communem satis errorem, & scholarum infortunium deplorabis, in quibus plus opinioni, quàm scientiæ vacatur, errorique non veritati consulitur: imò sunt, qui suis opinionibus adeò tenaciter adhærent, ut ab iis nunquam divelli possint: & hæc est, ne quid dissimulem, teterrima rei literariæ pestis, ex gemino fonte scaturiens.

Primus est immoderatus sui, suorumque fœtum amor, quo qui reverà duci, & abripi se sinunt, opiniones à se infelicitè excogitatas, quamvis alioquin minùs probabiles sint, mordicè sustinent, atque propugnant, eo duntaxat nomine, quod quæ sint; hinc satius parentum amor liberorum vitia, virtutum locò habere solet; hinc Ursa deformes foetus osculatur, & lambit; hinc aliqui draconibus, & serpentibus divinos honores deferunt; & quod pejus esse videtur, suis erroribus & vitiis

vitiis litant; & verò si omnis amor cæcus est, hoc profectò magis cæcus nullus est, quo vel ipsam deformitatem quis amat.

Fons alter, ex quo virus illud manavit, immoderatum studium est, quo quis alicui sectæ sese addixit, in qua, factiōe potius, quàm ratione agitur, & contentione demonstratio cedere cogitur: de lana caprina, ut ajunt, sæpillimè disputatur, ea vi scilicet, & vehementia, qua quis de utriusque orbis imperio disputaret: memini doctissimum virum, omnique eruditionis, & doctrinæ genere instructissimum; aliquando lepidè mihi dixisse, cùm de his factiōibus colloqueremur, hujusmodi homines eò contumaciæ, obstinatiq̃ue animi devenisse, ut potius divinæ fidei articulis renuntiarent, quàm iis opinionibus, quas factiōis nomine tuentur, & quæ ut vel ipsi fatentur, probabilitatis fines minimè transcendunt: hoc vitio Euphyandrum meum laborare nolo, quem certè unius veritatis amore teneri velim, non tamen erroris, vel opinionis, quæ in errorem facilè degenerat; veritatem amet, prosequatur, excipiat, teneat, errorem nunquam admittat, aut si aliquando admisit, illicò extrudat: quod verò spectat ad opiniones, quamdiu illarum veritas, vel falsitas perspicua non est, utraque enim subesse potest, omnem quæso sustineat assensum, nihil de re judicet, donec probata sit; alioquin manifesto erroris periculo sese exponit; cæterùm circa veritatem, si, ut par est, sese exerceat, amplissima erit exercitationis materia; nec opus erit inanes opiniones accersere.

C A P U T VI.

De facilitate agendi.

HOc alterum ærumnæ literariæ lenimen, & solatium est; quisquis enim facilè agit, ægrè non agit, modò tamen frustra, & sine fructu non agat; nem-

nempe facile est, nihil agere, ipsūque otium nonnullis saltem facilis occupatio est. Et verò hoc omni asseveratione dico unam hanc, & potissimam industiam esse, quam in Euphyandro desidero, ut facile Musis vacare, & ad studia incumbere discat; nempe facilitas operationis perfectionem promovet operis, laborēque levat operantis; contrà verò difficultas actionis, ut multam perfectionem detrahit operi, ità non parvum tædium affert operanti: quisquis benè & facile operatur sine tædio, sed non sine gaudio suam operam collocat; imò voluptas, & delectatio in eo præsertim positæ sunt, quod ex facili, & recta operatione oriantur.

Itaque ingeniosus adolescens in id præsertim incumbat, necesse est, ut præfatam agendi, hoc est studendi, meditandi, scribendi facilitatem sibi compareret: quod autem illam sibi comparare possit ac debeat, multa persuadent: quod possit, aliorum exempla evincunt: quod debeat, multiplex ratio demonstrat; quis enim nescit, virum ingenio præditum, & cujuslibet artis peritum, facile, secundum artem suam operari? quæ & quanta sit digitorum habilitas in Cytharædo: gutturis, in Canore; pedum, ac tibiarum in chorago, totius corporis in gladiatore; quanta in equite dexteritas, in Cursore agilitas; subtilitas in textore; quis neget, studio, & actionum frequentia habilitatem progigni, & ex hac oriri facilitatem? quis demum neget, artem esse rei literariæ? vel potius illius studii, quo quis literis rectè, & ut par est, vacat? si verò ars est, quis habilitatem scilicet acquisitam, de qua hoc loco duntaxat agimus, quis facilitatem esse neget: igitur non est dubium quin adolescens ingenio præstans præfatam illam studiorum facilitatem sibi comparare possit, ut re ipsa multi eam sibi compararunt. Novi aliquos, qui post multas horas in literarum studiis positas, non fracti, non fessi

fessi jacebant, sed perinde habebant se, atque si in summa quiete otiosi fuissent; hinc fortè, qui literis faciliè vacant, otiosi dicuntur, & facilia literarum studia otia nuncupantur.

Quod verò habilitatem illam, & studiorum artem præfatus adolescens callere debeat, ità evidens est, ut ratio, vel probatio, non nisi frustrà exponi possit; nempe illa studendi, agendique facilitas, non modò utilis, & necessaria est, ad vitanda illa incommoda, & detrimenta, quæ in rem literariam cadere solent, verùm etiam, ad obtinenda illa comoda, & media, quæ ad eandem plurimùm conducunt; illa enim primo loco tædium levat; hoc est, gravissimum diurnæ operationis pondus, quo certè literarum studiis, nihil magis timendum est; cum animum ab iis avocet; utpote qui pondus illud excutere, & ab illo tædio sese liberare native quodam instinctu, pro viribus conatur: porrò illa facilitas mirificam animo hilaritatem conciliat, quo totus imbutus, atque perfusus, non modò tædio non afficitur, sed cum suavissimo voluptatis sensu literis, & musis vacat. Adde quod, illa hilaritas animum explicat, ut ampliorem sinu scientiarum thesauros excipiat, & vim illam spirituum excitat, quorum opera, & ministerio, res literaria triumphat.

Secundò verò loco prædicta facilitas studiorum difficultatem expungit, quæ aliquando constantioribus terrorem incutit; quàm multi enim sunt, qui præsentis difficultate territi, pedem retrahunt, & susceptæ Provinciæ renunciant, quàm multi labore, & continuo studio fracti, oneri succumbunt; à studiis recedunt, musis & literis valedicunt: terrores illos, agendi facilitas abigit, scopulos complanat, difficultates subigit, animumque ità disponit, ut strenuè, & alacriter se gerat, eosque in literis progressus faciat, qui vel omnem superant expectationem.

Quid

Quid porrò sit illa facilitas, non difficile dictu est, imò dicere superfluum esse videtur, cùm res per se ipsa pateat; ille enim facilè studet, qui ea, quæ legit, statim intelligit, res bene definit, distinguit, dividit, componit, comparat, discernit, in omni situ collocat, & considerat; qui facile meditatatur causas ex effectis, effectus per causas cognoscit, facilem ratiocinii modum: ac viam tenet, citra capitis contentionem, anxietatem animi, tædium, & nauseam cordis; nunquam non paratus, & promptus ad studia, eodem semper animi situ, vultu alacritate; in his prædicta facilitas posita est: quomodo verò illa acquiri, & quâ viâ ad eam pervenire possit, ex multis, duas dumtaxat indico, usum, & methodum; usus multiplex est, personarum scilicet, rerum, & studiorum; à peritis personis multa dicere possumus, quæ literarum studia plurimùm faciliunt: præsertimque ab iis hominibus, qui non tantùm scholasticas tricas tenent, sed ad intima scientiarum adyta, singulari opera, & studio penetrarunt: illorum certè hominum usu, & consuetudine, non modicam in iisdem studiis facilitatem tibi comparabis: rerum usus etiam necessarius est, ut scias, quo quamque modo tractare debeas; nec enim res omnes uno, eodémque modo sciri possunt, vel debent. Rerum series præsertim cognoscenda est, ne forte à postremis, vel mediis, non verò ab iis, quæ primò loco sunt, incipias; nempe idem notionum ordo esse debet, qui rerum, nè tumultuòse, & sine ordine rerum simulacra imprimantur.

Denique studiorum usu discas, quomodo facilè studere debeas; sic actuum usu & frequentia, habilitas comparatur, sic fabricando fabri simus, & eximii opifices, operando; porrò in ipso studiorum usu, dabis operam, ut probè discernas varias habitudines, & affectiones, quas studia post se relinquunt,

quunt, v. g. tædium, capitis contentionem, lapsum virium, nimiam animi tensionem, vel alacritatem, hilarem animum, integras vires, lætitiā, & voluptatem; ut scilicet eum deinde studiorum modum adhibeas, ex quo prædicta facilitas consequatur; quod verò spectat ad methodum, illa haud dubiè studia multum faciliat: sed quia res est, quæ paulò accuratiùs tractari postulat, de ea singulari capite seorsim ago.

C A P U T VII.

De Methodo.

DE Methodo, parte prima nostræ Logicæ paulò fusiùs à me actum est; hic singularia capita in summam contraho, quantum præsentis instituti ratio postulare videtur, & ut rem hanc summam, & unò fere verbò exponam, illa mihi dumtaxat methodus placet, eamque dumtaxat probo, quæ ex jactis principiis cæteris & evidentibus, certæ ac evidentes conclusiones facili ratiocinio deducuntur: Quis enim vel in dubium revocet, quin hæc methodus omnium optima sit; illam autem Geometricam, vel Mathematicam vocare soleo, quod eam scilicet, & nullam aliam Geometræ adhibeant; quo eventu, nemò profectò est, qui nesciat: illi enim, opinor, res propositas sciunt, atque demonstrant; quòd licèt inter scholasticos non nemo haud ità pridem negarit, ejus sanè ignorantia condonandum fuit, non tamen imprudentia, cùm de iis judicium temerè ferret, quæ ipse nesciret.

Cæterum negari non potest, quin methodus Geometrica omnium optima sit, & sensus ac mentis expers jure censeret si hac de re disputationem instituerem, vel quæstionem moverem; illa autem ut dixi ex principiis certis & evidentibus, certas & evidentes complexiones deducit: dico ex certis & evidentibus, non verò ex probabilibus, quòd

quod tamen vulgò fit, non sine maximo rei literarum detrimento, nec non scholarum infortunio quid enim amabò, ex principiis probabilibus, nisi probabilia deduces? cum ipsa conclusio præmissas dignitate non superet; imò debiliorem, ut ajunt, partem sequatur; ut autem probabilia duntaxat deducis, ità & consequenter plurima falsa, cum vix fieri possit, quin multa inter probabilia, multa quoque sint falsa; si autem falsa deducis, præstaret haud dubiè, nihil scire, quàm falsa scire, cum nec ipsa falsa sciri queant: hinc plurimus in mente error; quis autem nescit, satius esse nudum animum esse, quàm erroribus implicatum

Præterea cum illa quæ supponis, principia, tantummodò probabilia sint, non dubitas quin falsa esse queant; demus falsa esse, licet illa falsitas manifesta non sit; quid quæso ex falsis nisi falsa concludes; sed, inquiunt aliqui, res ista secus esse non potest, nec in rebus philosophicis Geometrica methodus locum habet: hæc à viro sapiente dici, mihi valde mirum accidit, quasi verò in iis quoque certa jaci principia non possint, licet varij sint certitudinis gradus: de quibus paulò post agam: an fortè res definiri non possunt? an desunt prima illa Principia metaphysica? an experimenta physica, eorumque conjugationes? an hypotheses Physicæ ex certis experimentis deductæ: disputabis fortè de definitionibus; hoc unum est, nè quid dissimulem, quod mirari satis non possum; an fortè aliquid adstruo, dum rem definio? an contendo rem illam in rerum natura existere? quid aliud intendo, nisi exponere, quid tali nomine significetur, vel à me intelligatur? quo reverà facto, oppignerò fidem meam, nunquam illud in alia significatione à me usurpandum esse; calculum esse puta, qui veri nummi locò ponitur: an non mihi licet calculis ad libitum uti? sed inquires, etiam Theologi de definitionibus
pluri-

plurimum disputant, v.g. de definitione Sacramenti, & in hoc non laudo: Ratio est, quia disputare non possunt de definitione, nisi usurpent nomen definiti, sed usurpare nomen non debes, nisi scias, quid nominis, hoc est quid eo nomine intelligas, ut perspicuum est: equidem præmissa definitione, v.g. Sacramenti, vel in ea conveniunt omnia Sacramenta, antiquæ scilicet & novæ Legis, vel non conveniunt; si primum, dices definitum à te esse Sacramentum in genere, ut vocant, quod scilicet, tum antiqua, tum nova complectitur; si verò præmissa definitio Sacramentis dumtaxat novæ legis competit; hoc tu ipse monebis, ubi Sacramentum definis: si autem ex præmissa definitione sequitur plura, vel pauciora Sacramenta esse, quàm ab Ecclesia ponantur, jam hoc contra te inferam: quod si concedas, vel definitio mutanda est, ex qua hoc sequitur, vel Placitis Ecclesiæ renunciandum, quod impium est: igitur directè non peto tuam definitionem, sed absurdas conclusiones, quas ex illa deducis: sed quid in his hæres, cum certum sit, Geometricam methodum, omnium optimam esse, eamque in omnibus disciplinis tradendis adhiberi posse.

Porrò quod pertinet ad alia methodi capita, de iis susè actum est, quantum res postulabat in I. p. nostræ Logicæ, ibi autem habes singularia quædam præcepta, eaque familiaria, & facilia, quibus tutam scientiarum methodum complexus sum: Vereor autem, nè nimia simplicitas & facilitas nonnihil contemptus ingeneret: illa enim est multorum indoles, ut ea dumtaxat in pretio habeant, quæ difficilia sunt & ardua, nec non suprà hominis caput: ego verò à natura ità comparatus sum, ut in rebus scilicet humanis, ea pluris faciam, quæ simplicia & facilia sunt: abstrusæ illæ difficultates, & tenebræ errorem ut plurimum tegunt: Veritas

in luce degit, vel potius ipsa lux est, quam ubi oculis admoves, illicò eam vident, quidquid sit, in nostra methodo singularia quædam, eaque facilia & simplicia præcepta invenies; quæ si ad praxim reducas inutilia non esse, tuo periculo probabis: ibi habes methodum docendi, discendi, legendi, meditandi, concertandi, differendi, &c. item methodum definitionis, divisionis, ratiocinii, complexionis, abstractionis: ibidem disces à prioribus, simplicioribus, facilioribus, universalibus ad alia procedendum esse: Item quando Analysis, quando Synthesis, quando utraque adhibenda sit. Item quis sit finis cujuslibet disciplinæ, quis scopus, quæ via, quæ clavis, quæ principia, quæ impedimenta, & auxilia, tu vide sis, hîc enim describere non vacat; iis utere, si è re tua sunt: unum interim affirmo, si methodus absit, nihil sperari posse, quod ad rei literariæ amplificationem conducat; sed cuncta penitus confusa, indigesta, vel tumultuosè congesta manere; ferri in incertum; Andabatarum more pugnari; vocibus, & tumultibus misceri, non firmari rationibus; uno verbo nihil, saltem, ut par est, sciri.

Utrùm verò singulari methodo singularibus disciplinis opus sit, libro sequenti dicemus, in quo de iis agemus; cæterùm nomine methodi, nè, quæso, intellige, vel Julianam artem, sive majorem, sive minorem, sive longam, sive brevem, vel Cabalam, nescio, quam, vel figurarum seriem, ad fingendam firmandamque memoriam, vel superfluos characteres, qui Necromantiæ potius, quàm sapientiæ famulantur; sed brevem, & facilem viam, quam quisquis inibit, modò iis animi dotibus polleat, quas literarum studia postulant, maximos haud

dubiè in iis progressus, eum facturum esse, polliceor.

CAPUT VIII.

De statu, & conditione personæ.

Sunt qui literatos homines, ut viles animas, & Reipublicæ inutiles traducunt: utpote qui, nec rei bellicæ, nec politicæ, nec œconomicæ idonei sint; Martem, ajunt, nunquam Musis vacasse, nec literis Jovem; Apollinem imberbem esse, ac lucidis pugnare spiculis, non ferreis; Musas scæminas fuisse; literis denique, & studiis animos hominum emolliri, & vires frangi, eruditosque homines, ut plurimum timidæ indolis esse, atque adeo armis ineptos; si quispiam ex Turcarum, vel Scytharum sæce hæc diceret, facile condonarem, sed hæc à viro ingenuo, humano, politico spargi, & dictitari, quis amabò est, qui ferat? Jovem adulterum, trucem, ac ferum Martem prædicat, imberbem Apollinem parvi pendit, & Musas, ut scæminei sexus ludibria pro nihilo habet; sed, mi homo, dexter Apollo multum ignem cum luce gerit: Minerva sapientiam cum bellica fortitudine conjungit; Musis scæmineum sexum Poëtæ affingunt, ut Musicæ, atque poëseos dulcedinem, vel hoc symbolo expriment

In Turcarum Republica, hæc tua placita benè sonarent, apud quos scilicet, lege cautum est, ne quis literarum studiis operam navet; at verò apud Gallos, vel Italos, aliasque nationes ingenuas, nunquam persuadebis, è Republica esse, literatos homines inutiles videri; an non fortè nobilior, & major cleri pars in id præsertim, ac potissimum incumbit, ut humanas, divinasque disciplinas sibi comparet? quasi verò Eminentissimi Cardinales, qui omni eruditionis genere probè instructi sunt, cæteris, ut dignitatis gradu, ita meritis, & virtute non emineant: imò summos illos Pontifices, qui literas præ cæteris coluerunt, singulari honore prosequi-

sequimur, ut Leones & Gregorios: de Illustrissimis Episcopis, nihil est, quod dicam, quibus ex officio incumbit, Christianum gregem salutaribus doctrinis pascere; hinc Augustinos, Ambrosios, Gregorios, Basilios, Chrysostomos æternis laudibus extollimus.

Quod verò spectat ad illos, qui religiosæ vitæ institutum amplexi sunt, quis amabò eos ab optimarum disciplinarum cultura prohibeat, vel arceat? cùm plerique sanè hujus instituti homines de literis sint benè meriti; imò felix illa tranquillioris vitæ ratio, quâ vel fruuntur, vel frui possunt, nisi per illos stet, ita prorsus accommodata est ad literarum studia capeßenda, ut vix aliam ad eum finem magis idoneam esse crediderim: idem ferè dicendum est de alio Cleri Ordine, qui Canonicos, Parochos, aliòsque inferioris Ordinis Sacerdotes complectitur; nisi enim ii literis, & studiis vacent, fortè periculum est, ne ad alia, eaque minùs honesta diverticula animum applicent: malim ego in hoc Ordine divini verbi præcones, quàm venatores; Theologos, quàm œconomos; oratores, quàm aratores; Geometras, quàm agricolas; Philosophos, quàm Mercatores; uno verbo Ecclesiastici viri conditio, siue is regularis, siue, ut ajunt, sæcularis sit, siue in dignitate constitutus, siue omnis expert prælaturæ, ea profectò est, quæ ad literarum studia tum magis apta, tum ab ipsa rei natura magis comparata esse videtur.

Quid porro de iis dicam, qui pro tribunalibus jura dicunt; quis eos ignorantix Patronos esse credit, qui tranquillitati, & securitati publicæ patrocinantur? ut de omnibus causis rectè judicent, an fortè naturam illarum, atque indolem ignorare possunt? recta rerum judicia veras earundem notiones postulant; adde, quòd, si exemplis agendum est, innumeros ferè ex iis recensere possem, qui rem literariam mirabiliter pro-

moverunt, Tiraquellos, Briffonos, Thuanos, Alciatos, Fabros; sed ut omnes recenserem, longiore profectò indice opus esset.

Major fortè dubitandi ratio est, utrùm literarum studia viris Principibus conveniant; sunt qui minùs decere putent; sed toto cœlo errant; quin potiùs minùs decet, Principem virum à plebejo doceri; mutæ ad instar statuæ esse, quæ omnium preces, & vota excipit, & nulla responsione supplicantes dignatur: Princeps, qui ut dignitate, & conditionis gradu, ita & meritis, & virtute cæteris præest, duplici nomine Principem agit: primum naturæ, alterum arti, & marti proprio debet. An fortè Salomon regnare nescivit, quia doctissimus hominum fuit? Alexander Macedo maximum Principem non egit, quia Aristotele magistro dignus discipulus erat? Julius Cæsar bellica virtute cæteris Imperatoribus non præstitit, quia omni disciplinarum genere instructissimus? Carolus magnus inter Christianos Principes primum locum non tenuit, quia sui temporis doctissimus censebatur? Franciscus primus maximi faciendus non est, quia omnium ferè eruditorum sui sæculi singularis Mæcenas habebatur? Certè quisquis hanc literarum, & literatorum laudem Principibus invidet, sacri hujus nominis insensus hostis est: semper è Republica fuit, Principem omnium præstantissimum esse, ut veris laudibus, à sinceris laudatoribus, non fictis, ab adulatoribus cumuletur: uno verbo, in doctis congressibus, mutum esse, rerum omnium ignarum, de omnibus docendum, per interpretem semper agere, alienis consiliis semper acquiescere, hoc profectò regere subditos, non est, sed à subditis regi.

De reliqua nobilitate, unum est, quod dicam, in ea scilicet, Martem, cùm Minerva appositè conjungi; bellicam laudem nobiles ambiunt, idque rectè, ac jure; sed in bellis totum vitæ tempus non ponunt;

paria

paria ferè sunt pacis, bellique intervalla; si bellica laude dumtaxat valent, quid quæso tempore pacis acturi sunt? quis autem eos in otio sordere, quis venari, aucupari, ludere perpetuo patiatur? nihil profectò est, in quo melius, & utiliùs suam operam collocent, quàm in bonarum disciplinarum studiis, in Philosophia, in Mathematicis, in Historia, in Geographia, in Politica, in Theologia, ut saltem res divinæ fidei probè intelligant: nec periculum est, ne inde, vel timidi, vel molliores evadant, ut communi, ac vulgari errore circumfertur; nam ut singularum virtutum fines, & Indolem Philosophus sapienter cognoscit, ita & prudenter singulis virtutibus adhibet media: hinc cum optimè discernat, quid temeritatem inter, & fortitudinem discriminis intersit, ea profectò temerè non prosequitur, quæ nonnulli per errorem fortitudini adscribunt, cum tamen temeritati tribuenda sint.

Itaque, ut vides, Euphyander meus varium vitæ statum, & conditionem tenere potest; cum etiam inter Principes viros, ei locus non desit, inter agricolas, mercatores, artifices, gregarios milites, vix locum invenit: quod uxorem ducere possit, nemo ambigit; quod cælibem vitam agere, dubitat nemo; quamquam, cæteris paribus, ab uxore; atque à domesticis curis liberum esse, melius est; utrum verò religiosi instituti, vel ab omni voto solutus; dubium est, & vix definire queo; utrumque excedit, & exceditur; si primum, multis curis liber est, quibus alioquin subjaceret: si alterum, sui juris est, & sui temporis arbiter, quo tamen alioquin careret; uterque status ad capeffenda literarum studia, suis commodis gaudet, & premitur incommodis; hinc plus curarum, & libertatis; inde verò minus; quidquid sit, quisquis religiosæ vitæ institutum amplecti vult, alium finem sibi proponat, necesse est, quàm literarum studia; nec illud amplecti debet, ut melius studeat,

deat, sed ut melius vivat. An verò inter fœminas Euphyander locum invenire possit, erunt fortè qui dubitent: ego verò non dubito, qui mediocrem dumtaxat in literis progressum fœminis permitto, quas sanè sexûs infirmitas altiùs assurgere nunquam hactenus permisit: si fortè paucas Heroinas excipias, quarum singulas vix singula sæcula ferunt.

C A P U T IX.

De sociis & amicis.

Homo societatis, & consuetudinis non modò capax & patiens, verùm etiam amans est; & licèt Euphyander is sit, qui suo succo vivat, hoc tamen non facit, quin suum cum aliis participet, & alienum suo admixtum non parum gustet. Et verò cùm res literaria toties discuti, examinari, ac ponderari postulet, multorum manibus terenda est; vulgare dictum est, plus videre oculos, quàm oculum; & nonnulla uni scilicet incauto, excidere, quæ plures attentos subterfugere non possunt: Itaque aliquos ejusdem instituti homines Euphyander habeat, oportet, si non ingenio, doctrinâque pares, saltem paulò inferiores; nec enim ii, qui vix mediocritatem attingunt, ad rem illius faciunt; igitur delectus habendus est, & is paucorum; turba enim tumultum conciliat, & vix aliquando fieri potest, ut multi inter se bene conveniant; porrò delectus maturi judicii opus est: quisquis enim, cui datur optio, optimum non eligit, judicio graviter peccat, neque delectum habet, sed delictum admittit.

Scio duplex genus amicorum esse, primum illorum est, quos vel casus dedit, vel sympathiâ quâdam nobis conjunxit, nullo præeunte delectu, quem ratione, non naturâ diligimus; alterum illorum, quos rationis ductu elegimus, in quibus eas virtutes cognoscimus, quas, & existimatione, & amore nostro dignas esse judicamus: in re literaria, hujus secundi

gene-

generis amicos desidero, quorum accessione, non naturæ & indoli, sed arti & studiis consulimus; in re civili, naturæ & indolis ratio potissimum habenda est, in qua scilicet amicorum opera utimur, vel ad honestas, jucundasque animi relaxationes, vel ad consilia, vel ad rem politicam, vel æconomicam: in literaria verò, secus accidit, in qua illorum dumtaxat operam adhibemus, ad studia promovenda, quæ scilicet cum iis conferimus; ad ferendum de rebus nostris iudicium; ad vitia castiganda, difficultatum salebras complanandas; errores, si qui fortè subsunt, detegendos; uno verbo eos amicos habere debet, qui & in iisdem studiis versentur, & ad eundem finem animum & cogitationem convertant: hinc socios & sodales, non amicos dicerem, nisi prædicta illa studiorum societas arctissima necessitudinis & amicitiae vincula secum afferret.

Dici non potest, quantum illa studiorum communio animos conglutinet, & devinciatur; modò absit invidia, licet tantulum æmulationis accedat; vix inter homines parem ac similem nexum invenio, quò non caro carni, sed animus animo adglutinatur: hinc mirabilis est voluntatum consensus, mirum studiorum consensio, mens una, cor unum; nullibi honestiores necessitudinis partes, nullibi arctior & nobilior amicitiae nodus; nec sanè cuiquam mirum esse debet, nam ex limpidissimo fonte, limpidissima unda fluit; neque hæc amicitia ex malis actibus, nec ex immoderatis cupiditatibus, sed ex ipso ingeniorum coitu, vel conspectu, & ex ipsa mentis luce nobilem & illustrem ortum ducit.

Veritas scita, non sterilis Virgo, sed fecunda est; lux illa reflecti vult, aut reperi: scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter: Pater æternus; cum solus esse non posset, filium habere debuit, cui omnia, quæ scit, manifestaret, diceretque: vita solitaria eximios quidem partus edit, sed aliqua obstetrice

opus est ; excitat amicus studium ; multa illi in mentem venient, quorum nunquam ipse meminisset : à te multa discet, túque ab illo ; hinc uterque communi doctrina doctior, & communibus opibus ditior evadit ; quod tuum est, non amittis, & fit alterius ; quod illius est, non perdit, & tuum fit : uterque acquirit, neuter perdit : uterque ab altero accipit, & neuter pauperior manet : sic lucerna lucernam accendit, quantum habet donat, & eandem totam se in aliam transfundit, & quidquid habebat prius, intactum servat, hinc maximum uniús lucrum, sine alterius jactura : sic duo Cherubim sese invicem magis ac magis accendunt : sic geminus focus, infinitam propemodum vim lumini colligit : quid plura, vix credi potest, quantam ex hoc amicorum & sociorum delectu Euphyander utilitatem reportet, quibus revera si careat, potenti sanè adminiculo caret. Itaque dabit operam, ut tales inveniat, quales decet, & juvat, ejusdem indolis, ætatis, & instituti, si fieri potest : sin minus, neque enim hoc necessarium esse puto, communia saltem utrique studia sint, communis scopus, & finis in eadem uterque defudet arena ; similem habere procuret, si potest ; nam similis simili gaudet, & amicitia similes invenit, aut facit ; si tamen non prorsus similem, saltem minus dissimilem ; cùm omnino dissimilia & aloga inter se convenire non possint.

Hinc cave, nè illum amicum habeas, qui nullo amore dignus est, cujus vitiosa indoles, profligata vita, perdit mores ; quantumvis enim ingenio polleat, periculum tamen est, ut fieri solet, ne studiorum communio, & societas, morum etiam & vitiorum communionem, & societatem connectat. Adde quod vix sanus intellectus esse potest, dum voluntas insanit : vix integrum cerebrum, dum cor laborat ; vix pura natura, cum sordida & impura vita : si modicum fermentum totam massam corrumpit :
quid

quid si maxima, & potissima pars infecta jam & corrupta est: præterea illorum amicitiam negliges, qui vel rei domesticæ difficultatibus premuntur, nam curæ amicorum communes sunt: vel odio multorum configuntur, nec enim è re tua est, in novas inimicitias incurrere, vel tua opera, quasi vile mancipium esses, abuti potius, quàm uti vellent, nec enim domino vel hero, sed amico & socio indiges: unò verbò dabis operam, ut amicos habeas, scilicet paucos, qui tibi utiles esse queant, & tu illis: at citra ullam, vel tui, vel illorum jacturam; quique amari honori ducant, tuque ab iis diligi honorificum censeas: Porro si præsentibus frui possis, longè utilius est: quamquam cum absentibus, per literas agere, neque inutile, neque novum erit.

CAPUT X.

De auxiliis accersendis.

IN nostra methodo tum communia, tum singularia capita exposuimus, ex quibus literaria auxilia ingeniosus adolescens accersere poterit, quæ hoc loco repetenda esse non puto; tu vide sis, & utere, si è re tua sunt: hic quatuor aperio, vel indico, quæ magni momenti esse, nemo fanè inficias ibit: primum est, ut Euphyander optimum aliquem Mecœnatem, aut plures Mecœnates, sibi conciliare procuret, quorum opera & auctoritate, rem literariam non parùm promovebit; quantumvis juris & bonæ causæ habeas, aliqua semper, tum Patroni industria, tum Judicis gratia tibi opus erit: uni eidemque rei multiplex larva induci, & obduci potest, hominùmque judicia ab affectu potius, quàm à ratione profisciscuntur. Itaque literæ ac literati optimatum gratiam desiderant, quorum auctoritate & imitatione fit, ut in pretio habeantur, alioquin rudis plebecula, vel indoctum vulgus res, etiam pretiosissimas pro nihilo habet: quod-

nam, amabò, à porcis, de margaritis judicium expectares? vel ab agresti homine de adamante? Sic olim rusticènus Elvetius pretiosissimum, vel potius omni pretio majorem adamantem, inter sarcinas & vasa Caroli ultimi Burgundiæ Ducis, post fusum ejus exercitum, invenit, eumque pro quarta nummi parte vendidit. Igitur ut literæ, & literati eo loco sint, qui reverà iis debetur, Mecænates sibi concilient, hoc est viros nobilitate, virtute, meritis, rebúsque præclare gestis illustres, quorum auctoritate, optimarum artium studia, meritum hoc est, suum dignitatis gradum obtineant; si enim hæc Provincia vilesceret, maximum inde res literaria caperet detrimentum; contra verò, si cum iis honoribus conjuncta sit, ad quos merito, & jure à Mecœnatibus effertur, nihil intactum, nihil intentatum Euphyander relinquet: ut iis, imò longè majoribus dignissimus evadat; quidquid virium, & lucis inest, quidquid laboris, & industriæ, id totum Mecœnatis gloriæ serviet, resque literariæ promovendæ; adde si vis, operum, & lucubrationum editionem, quæ aliquando in lucem prodire nequeunt, nisi Procerum, & Mecœnatum auctoritas obstetricetur.

Alterum subsidium à libris petendum est, quorum, ut magnam copiam laudo, ità necessariam esse, non judico, nonnihil delectûs habendum est; maxima enim librorum pars, si non superflua, parum tamen utilis esse videtur; scribimus indocti, doctique poëmata; & prurigo scribendi scabies quædam est, quæ ut plurimum malè sana corpora corripit; & verò quisquis omnes libros evolvere, ac legere aggrederetur, ille certè ad optatum finem nunquam perveniet, nec eum referret fructum, qui exantlatis laboribus par esset. Igitur delectus librorum habendus est, nè plurima falsa, & inutilia Euphyander legere cogatur, qui eos dumtaxat in
singulis

singulis facultatibus habere curabit, qui de iis accuratius agunt; quid de singulis censendum sit, non definio, cum mihi tantum minimè arrogem; Euphyandro meo horum iudicium relinquo, nè unum e recentioribus imitari videar, qui cum meram rapsodiam scriberet, & recoctam crambem centies apponeret, passimque suos eo, quo erat, animi candore, errores recantaret, omnes ferè hujus temporis auctores sua censura confixit; sed quiste, mi homo, constituit Judicem, à tuo iudicio facile appellabunt, quotquot immeritò confixisti, nec enim supremo jure tulisti sententiam. Sed ad rem nostram redeo, ac dico, delectu librorum habito, non parum inde subsidii fore, multa enim passim Euphyander in selectis libris inveniet, quæ ad rem suam appositè, ac foeliciter convertat.

Aliud est subsidii genus, quod Euphyander ab opibus accersere potest; non quidem, ut iis ad voluptates, ad superbiam, ad ostentationem, ad avaritiam utatur, sed ad literarum studia promovenda; ad immodicas rei domesticæ curas abigendas, ad delectum optimorum librorum cujuslibet facultatis habendum; ad experimenta probanda; quæ omnia, sine multis sumptibus, & magna pecuniæ vi fieri non possunt; & verò hoc ultimum experimentorum caput, quæ in rebus physicis multum locum habent, non modicas opes postularet, ut scilicet ad praxim recens inventa reducantur, in re Nautica, Bellica, Metallica, Hydraulica Pneumatica, Pyrologica, Magnetica, &c. Quamquam Euphyander his sumptibus facile parcat, quos in aliorum gratiam, non sui, qui res illas novit, facere quidem potest, nihil tamen est, quod ipsum ad id operis coget, cum inde nec doctior, nec sapientior evadat: nonnihil sanè admirationis, & popularis auræ à plebecula captabit, sed hæc tumidum quidem, non eruditum facit; hinc scientia in-

flare dicitur; si autem viri Principes jubeant, & sumptus abunde suppeditent, nihil obstat, quin iis morem gerat, suamque illis operam, & industriam impendat: non negarim tamen, si fortè Euphyander ea elucubretur, quæ publica luce digna sint, illas opes necessarias esse, quas scriptorum librorum editio desiderat: licet enim Bibliopolæ illos sumptus in nostra Gallia facere soleant, rarò tamen accidit, ut typi vetustate detriti sint, pessima charta, innumera menda; quæ omnia optimis alioquin libris pessimum nomen aspergunt; ut autem occurrat incommòdis, largâ pecuniâ opus est, ut res ad optatum exitum perducatur.

Postremum subsidii, genus in dissertatione, & doctis colloquiis, seu congressibus positum est; quænam verò sit concertandi methodus, prima parte nostræ Logicæ abunde exposuimus; nec enim clamorosas illas lites ulla rarione probo, quæ non veritatis, sed contentionis studio susceptæ, in odia, & factiones desinunt, quas nemo sapiens unquam probabit, itaque, ut hæc dissertationis, vel ut meliùs dicam, concertationis ratio mihi maximè displicet, ita Doctorum colloquia, doctique congressus summoperè placent, in quibus certè Euphyander plurima discet, eaque dicentis ab ore excipiat, quæ nec in libris editis invenisset, nec unquam aliàs in mentem venissent: illa interrogandi, respondendique alterna vicissitudo, raros ut plurimum, & exquisitos ingenii partus producit: hinc *Plato*, & *Cicero* sub hac colloquiorum, & dialogorum forma, doctrinam suam posteris tradiderunt; quid à Socrate Philosophus non disceret? quid à Crasso, vel Antonio eloquentiæ candidatus? sed ut hæc breviter indicasse satis est, ita illa Euphyandro, si sæpiùs ad praxim reducantur, magno, imò maximo subsidio erunt.

CAPUT XI.

De impedimentis arcendis.

Multa sunt haud dubiè impedimenta sciendi, de quibus in citata methodo passim egimus. v. g. bellum, morbus, infortunium, rei domesticæ cura, mercatura, lites, hostes, cupiditates, ludus, Doctorum hominum penuria, prima educatio, vitiata indoles, obtusum ingenium, prava consuetudo, perditii mores, animi torpor, desidia, nimia populorum credulitas præoccupatus animus, præcipitatio, tricæ scholasticæ, falsæ hypotheses, clamorosa factiosæ dissertationis modus, sectarum multitudo, principiorum neglectus, pertinax contradicendi animus, ambitio, rei scholasticæ odium, artis syllogisticæ ignorantia. Adde alia singularia, quæ in singulis disciplinis singillatim; & passim loco citato exposuimus: quare his omissis, quæ consules, si è re tua sunt; quatuor dumtaxat impendimentorum capita perstringo, à quibus Euphyander sibi diligenter cavere debet.

Primum sectarum quarundam factiones complectitur, quæ optima alioquin ingenia ita facinant, vel efferant, ut ea vilissimorum ad instar mancipiorum, perspicuis erroribus, & anilibus fabulis servire cogantur; literaria, seu potius scholastica factio insolentem tumultum refert; ut enim in populari tumultu, nulla legum, nulla Principum ratio habetur, nec in examen adducitur, quid jure fieri possit, quid injuria, sed cuncta miscentur tumultuario motu; insontes plectuntur, reique triumphant; ita in factione scholastica, non ratione, sed convitiis agitur; nullus est modestiæ, nullus observantiæ, ac reverentiæ locus, Andabatarum more pugnatur; nam passio, vel perturbatio rationis lumen extinguit; imò menti suum eruit oculum; si disputetur, clamoræ vociferationes argumentorum

locò sunt; si scribatur, modò stylus probra, & convitia chartæ imprimat, optimus liber, Prælo, & luce dignissimus est; quid plura, vir etiam ingeniosus alicui factioni addictus, vix sui compos manet, & sui juris amplius non est, utpotè qui prædictæ factioni, & sectæ, non modò quidquid ingenio valet, addixit, & conservavit, verùm etiam se totum, suæque omnia mancipavit. Hinc acerrimum contentionis studium; hinc pro nugis, & tricis aliquando, imò pro manifestis erroribus, perinde, atque pro aris, & focis pugnatur; hinc scholatremit, tumultuatur academia, sciinditur in partes scholasticum vulgus, præla sudant, satyræ, pungunt, apologiæ cum scœnore tela reperiunt, totus orbis scholasticus commovetur: in his tumultibus vincere, gloriosum non est, cùm iustis armis non pugnetur; vinci tamen, probro, ac dedecori vertitur, in populari arena, quam virtus ipsa non tingit: his factionum impedimentis Euphyander, si sapit, sese minimè ingeret, vel implicabit; unius dumtaxat veritatis amore ducetur, quam etiam in hoste amabit; si qua in re veritas Thomistica est, non propterea stabis à partibus Thomistarum; sed tolle, quod tuum est, & vade; si fortè Scotica, aut Nominalis; non ideò subtilis Scoti, vel acris Ochami castra sequêris; sed rosam ex illo spineto, vel roseto excerpe, & abi; illam animi libertatem intactam serva, quam tibi sub hujus initium libri exposui: servire Deo, amicis, & musis, honorificum, imò regium est; sed factionibus, seu tumultibus scholasticis devovere sese, ingenno adolescente, optimoque ingenio prorsus indignum.

Aliud est impedimenti genus, quod etiam pro viribus vitare, ac fugere debes; id est falsa, & probabilia dumtaxat principia, ex quibus nihil unquam deducere poteris, quod probabilitatem superet, & ad certitudinem accedat; hæc autem teter-

rima rei literariæ pestis est, quæ jam dudum in gymnasiis, & scholis scœdissimè grassatur; sed quia jam suprâ fusè hac de re actum est, plura mihi de illa dicenda non sunt, nè jam alibi dicta repetere videar: quanquam res ista inculcari satis non potest; nempe hæc summa rerum & caput est, & nisi hoc impedimentum diligenter fugias, hoc tibi prædico, fore, ut nihil unquam scias; nec enim ex probabilibus, & falsis, sed ex certis, & evidentibus scientia procedit: itaque nihil suppones unquam, quod certum non sit; nec ibi diu subsistes, ubi nihil certum invenies; nec tibi erit satis, de re qualibet problematicè, hoc est, in utramque partem disputare, nisi fortè tolerabilis causidici, non verò legitimi Philosophi partes agere velis.

Sed ad aliud impedimentum orationem converto, scilicet ad immoderatas cupiditates, quibus animus implicitus, vix altius assurgere potest; nec aliam ab ea syrenem amare, quæ carni, & veneri placet; si gemmam in cæno illo casu aliquo, porcus inveniat, eam certè non magni facit, nec propterea ex cæno illo rostrum amovet; Adolescens Veneris, & voluptatis amantior, virgines Musas, puram veritatem, intactam, illibatamque sapientiam diligere non potest: his retibus, & vinculis irretitus ad studia literarum capeßenda liber non est; suo gustui servit, non profectui; nullas literas amat, nisi amatoriaræ sint; nullum stylum præter amoris spicula; nullam nisi amandi artem; nullum nisi amorum librum; nullam nisi cupidinis scholam: aureum pomum Veneri, non Minervæ dedit; quid plura, ad literas ineptus est, quamdiu cupiditatibus servit; nam intelligendi facultas à sensibus abripitur: voluntas ab intemperanti appetitu misera raptatur: ratio dictamina surdo canit; sapientia veritatis pulchritudinem cœco ostendit; aliorum exempla arctissimè ligatum non movent;

amico-

amicorum consilia fœdo amore fascinatum non tangunt; superiorum imperia indomitum, & effrenatum cohibere non possunt. Dii meliora Euphyandro meo, qui reverà, nisi suis cupiditatibus imperet, non verò serviat, sapientiæ servire non potest, nec ea libertate animi esse, quam bonarum disciplinarum studia postulant.

Ultimum denique impedimentum rixas, odia, & immoderatam invidiam complectitur; truculentum Martem nunquam Musis vacasse, manifestum est: quisquis facilè, ac sæpiùs rixatur, tranquillam, & pacificam vitam non agit, quam res literaria desiderat, quæ haud dubiè armis togam præfert. Adde si vis non contemnenda pericula, aliòsque rixarum fructus; cuncta hæc vir literatus cavere debet: præterea quisquis in multorum odia incurrit, perpetuò sollicitus est, curatque, nè quid sinistri accidat: vix aliam meditationum, & cogitationum materiam adhibet; mens imbuta felle, literariæ dulcedinis patiens non est; denique multorum invidia non parum infesta est, hæc ubi livorem suum alicui aspergit, famam illius inquinat, existimationem minuit; dens ille caninus veneficus est, lethalisque illius viperæ morsus. Euphyander pacificus degat: officiis, & pro suo captu, beneficiis omnes sibi demereatur; neminem unquam lingua, vel stylo pungat; factionibus, contentionibus, litibus nunquam se ingerat; fugiat multorum invidiam, quo ad ejus fieri poterit; imò si res aliquando ita postulet, non modò ab omni ostentatione, & jactantia abstineat, sed illam ingenii lucem aliquantulum temperet, quæ, licèt innocenter, invidorum oculos perstringit; dandum aliquid invidiæ; si tamen illa ultra insultet, nihil aliud restat, nisi, ut vulgare
carmen occinas;

Rumpatur, quisquis rumpitur invidia.

CAPUT XII.

De opinionum delectu.

Lubrica res est, quam in hoc capite tractamus & discutimus; cum enim eum me esse non putem, qui regulas & præcepta cuiquam præscribere valeam; nec mihi tantum arrogem, ut de variis opinionibus, quæ passim & docentur in scholis, & libris in lucem editis publicantur, rectum iudicium ferre possim, quis enim me constituit librorum iudicem? ut libros auctorumque sententias censurâ configam: difficile profectò mihi visum est definire, quis & qualis opinionum delectus habendus sit; quia tamen neminem invitum, ac repugnantem instituendum suscepi; non est, quod multum res ista mihi negotium faceat, vel plus iusto sollicitum teneat, ut qui nostra hæc pro iis dumtaxat scribo, qui spontè, & ultrò etiam non vocati, nec moniti eadem in suos usus convertent: aliunde fortè maior difficultas esse videtur; ex eo scilicet, quòd omnis delectus supponat aliquid, quod assumendum sit; si enim omnia rejicienda sunt, certè nullus delectus amplius restat; atqui de omni opinionum genere, jam suprâ Euphyandro indiximus, ut nulli prorsus opinioni, hoc est sententiæ tantummodo probabili assentiatur; igitur omnis opinio rejicienda est, aut saltem nulli opinioni adhærendum; ac proinde nullus opinionum delectus habendus est.

Itaque non tam ex meo, quàm ex aliorum sensu quæstionem hanc discutiendam suscipio: & quidem constanter assero, nulli prorsus opinioni, in re scilicet literaria, assensum præbendum, sed continendum, ac sustinendum esse, donec rei veritas melius elucescat; igitur nullus opinionum delectus ab eo habendus est, qui nulli prorsus opinioni adhæret; quia tamen scholarum infortunium obtinuit, ut maxima magistrorum pars in varias opiniones descendat,

scendat, quas ubi probabilibus argumentis confirmavit, suo muneri fecisse satis existimat; aliquot pro delectu opinionum, regulas perstringendas esse putavi; prima est, faciliores difficilioribus, cæteris paribus, præferendas esse; nempe illæ sententiæ, quæ difficultatibus & nodis indissolubilibus implicantur, falsitatis mihi valde suspectæ sunt; contrà verò ibi veritas, ubi claritas; veritas enim multam lucem præfert: in iis tenebris, nonnihil erroris latet, & aliquod principium supponitur, quod vel falsum est, vel aliquid ambigui habet. Et verò mira est aliquorum indoles, qui nihil eorum æstimant, quæ ipsi facile capiunt, apud quos sola difficultas pretium facit, & quibus solæ tenebræ splendorem, & lucem afferre videntur: Ego verò contraria sum indole, facilitas mihi summoperè placet, nec eam suo pretio carere puto, & facili & plana via ad optatum finem pervenire possum, cur per arduam & asperam ire me cogis? si plenis velis, remisque feliciter navigo, cur in scopulos & cantes navem meam impingis? si per amœna & strata floribus loca prosperum iter ago, cur in senticera & spineta me trahis? si in media luce ambulo, cur tenebras aspergis? crede mihi facilem viam ini. & in ea foeliciter perge; scopulos & syrtes fuge, & difficiles illas opiniones, quæ tot fulcris & subsidis indigent, & vix sustinent sese, saltem pro suspectis habe.

Altera regula est; ut ii, qui in publicis scholis, humanas aut divinas disciplinas docent, communia & facilia tradant, quorum schola frequens, & commune tantummodo patiens est, ut jam supra indicavi; vix enim inter tot, aliqui eximio sunt ingenio, quod sanè rerum abstrusarum novarumque difficultas postulare; magister multas horas, imò dies & menses posuit in iis tum inveniendis, tum ordinandis ac disponendis; ergo fieri non potest, ut maxima auditorum pars, qui vix mediocri pollent inge-

ingenio, res illas per semi horam expositas intelligere, & capere, nedum penetrare possit: publici lectoris, ut vocant, seu magistri partes in eo præsertim positæ sunt, ut totius scholæ, atque adeò omnium auditorum non paucorum dumtaxat aliquot, utilitati & profectui consulat; quod reverà nisi faciat, eum suo munere defunctum esse non censeo: hoc vitio publica gymnasia non parum laborant; multos enim magistros inter invenies, qui vel inde suo nomini & famæ non parum consulere putant, si communi doctrina rejecta, sua commenta, hoc est subtilioris operæ & sublimioris speculationis partus, è pulpito exponant, & paucorum, qui ea capiunt, laudes & plausum, reliquorum omnium utilitati, & profectui anteponant; hinc ii, qui scholas frequentant, nihil eorum sciunt, quæ scire deberent; hinc maxima & potissima pars illarum disciplinarum, quæ itatutis temporibus absolvendæ sunt, omittitur, hinc justæ querelæ; hinc denique intolerabilis error, quo nonnulli eorum, qui publicè docent, ducuntur, qui, vel inde judicio peccant, unde ingenii, ac doctrinæ famam sibi accersere conantur: itaque communia communi, & numeroso coetui tradenda; singularia verò, libris in lucem editis, publicanda sunt; quid enim juvat crambem recoctam apponere? quid jam edita iterum edere.

Crede mihi, quidquid tuo nomini consignas, atque committis, tuum sit, non alterius: dedecet virum ingenuum, alienis plumis sese ornare, alienis ovis incubare, furto demum nomen suum munire, ut gloriosius, & illustrius habeatur: sunt qui veras, & optimas sententias impugnandas suscipiunt, ut absurdas in earum locum substituant; ut aliquid novi ab iis excogitatum esse dicatur; nova mendacia cudunt, novæque absurda; malunt sibi debere, quòd turpiter errent, quàm aliis, qui præcesserunt, quòd rectè sentiant; improbam certè pruriginem, quæ

quæ rei literariæ nova in dies vulnera scalpendo infligit; perditum novitatis amorem, qui nova monstra quotidie parturit; hoc certè malè cochleati capitis vitium est, quo nonnulli adeò laborant, ut sua vitia non modò ament, sed aliis amanda proponant; hoc vitium iis præsertim familiare est, qui cum in ingenio valeant, iudicio carent; qui cum sui, rerumque suarum amantiores sint, quàm par sit, etiam suas fæces lambunt, & turpia cerebri effluvia perinde quasi flos balsami esset, in pretio habent. Nonnullorum astutiam indico, qui cum ab aliquo auctore omnia ferè excerpant, eidem tamen mortale bellum indicunt, hominemque perpetuò impugnant, lacerant, & quod non rarò accidit, auditorum suorum ludibrio, & sibilis exponunt; qua fronte, viderint plagiariorum iudices.

Sed ne hoc omittam, sunt inter Philosophos, qui Aristotelem immortali plusquam odio prosequuntur, hominem vilipendunt, ejus doctrinam, ut falsam, & absurdam traducunt, mores etiam & ingenium carpunt, jam mihi venit in mentem sectarius ille Oxoniensis, Carpentarium dico, qui certè carpentis fabricandis, quàm tradendæ Philosophiæ, magis aptus, & idoneus esset; homuncio, quis hoc crederet, Aristotelem ad singulare certamen provocas, in libello, quem liberam Philosophiam inscribis; Pigmæ, non times Herculis umbram, vel altum dormientis rhonchos; liberam Philosophiam, vocas, liberam errandi ansam, vel apertum tuorum errorum campum; nec tibi satis erat, Peripateticam Philosophiam probris, & contumeliis prosequi, nisi etiam catholicam fidem tuis erroribus fœdares: huic certè non abssimiles sunt quidam, Epicuri de grege, qui contra Aristotelem perpetuò grunniunt, ut vel inde aliquid laudis aucupentur; suum Epicurum nobis obtrudunt, ejusque doctrinam summis laudibus efferunt, & Peripateticam pro viribus deprimunt, seu potius de-

depressam esse, in votis habent; quî enim fieri potest, ut eam deprimant, cûm ad illam usque assurgere nunquam hactenus potuerint, cui revera pares non sunt: itaque illum delectum minimè probo, quo Epicurus Aristoteli, & Democritica Philosophia Peripateticæ antefertur: imò, quod tamen salvo aliorum judicio dictum velim, nunquam è Republica fuit, Epicureos primas tenere; ille atomorum congressus, non parvos tumultus aliàs excitavit; quod verò ad religionem pertinet, illa Epicuro parum cordi est; & hoc unum addo, nonnullos, Epicureos esse, qui se Christianos, & catholicos esse constanter asserunt, serîone, an joco, mihi non liquet; sed contrà multos atheos exîstere, qui Epicuri de grege cûm sint, non alias à Democriticis hypothesefes defendunt, quæ veritatine, & germanæ Philosophiæ, an pietati; rei politicæ, an sacræ, magis adversentur, dubitatum est: hoc demum subnecto; nihil à me unquam visum esse, quod ab iis rectè demonstratum sit, eosque hactenus alioquin viros doctissimos, ignorantia potius, quàm scientiæ patrociniûm suscepisse.

C A P U T XIII.

De victus ratione.

UT non Assueri epulas, ità nec Diogenis, vel alicujus Eremicolæ parsimoniam, & frugalitatem, ad nostri hujus instituti finem obtinendum desidero; lautissima illa convivia, mensarûmque apparatus, vel ad regiam magnificentiam, vel ad intemperantem aliquorum licentiam, & luxum pertinent; mollior illa, & lautior victûs ratio gulæ servit, non ingenio; ventrem, jejuno cerebro saginat; abdomini, non menti, aut animo consulit; uno verbo Sardanapalum quempiam, vel Heliogabalum non Christianum Philosophum decet: contrà verò agrestis ille ciborum modus, & rusticana parsimonia iniquior

quior est, quàm ut illam Euphyandro meo præscribam; austerum illud vitæ institutum plerisque terrorem incutit, eosque à studiis deterreret, si fortè illud eadem literarum studia postularent.

Sermonem hoc loco de iis non instituo, qui votis obstricti, religiosam vitam degunt, cui stricta paupertas comes accedit; quorum aliqui secundum illud, quod amplexi sunt, vitæ institutum, ab iis cibis abstinent, quibus homines meliùs nutriuntur, & naturales hominis facultates suo munere faciliùs defunguntur; nonnulli herbis dumtaxat, & leguminibus ut plurimum vescuntur; nec cibos adhibent ad gulæ irritamenta, sed ad vitam cum asperitate, & carnis maceratione agendam; de his inquam sermonem non institui, utpote, qui alium finem sibi proposuere, quàm ut literarum studiis vacarent, licèt ea quantum suscepti instituti ratio patitur, cum aliis religiosæ vitæ provinciis feliciter conjungant; ego verò qui non monachum, sed ingeniosum adolescentem instituendum suscepi, in hujusmodi vitæ angustiis, quamvis pias, & maxima laude dignas, invitum adigendum esse non puto, sed communem vitam ei permittendam, in qua utrumque munus obire potest, Christiani scilicet, & Euphyandri: cum autem non unum vitæ modum, sed varium, & multiplicem tenere queat. Nam etiam, ut *suprà* ostendi, inter Principes locum habet; tria sunt in re cibaria ponderanda, ciborum scilicet quantitas, qualitas, & varietas.

Quod ad primum spectat, eadem omnibus regula præscribi, non potest; cum pro varia corporis habitudine plus, vel minùs cibi desideretur: sunt qui multa vi caloris pollent, qua fit, ut magna vis succi resolvatur, exhaleturque; ac proinde major alimenti copia substituenda sit, nè tandem corpus arescat; si enim plus humidi consumatur, quàm à novo alimento accedat, totum animal brevi exu-

cum

cum manet: idem prorsus de iis dicendum esse arbitror, qui rariore sunt fibrarum plexu; cum per laxiores meatus, & poros, magna vis rarefcentis materię in auras abeat. Præterea pro maiore corporis agitatione, & fibrarum motu, natura hominis plus alimenti requirit; multi enim per motum spiritus a volant; hoc est, subtiliores rarefcentis sanguinis partes; nempe agitatione illa, hinc premuntur, inde tenduntur ac dilatantur corporis fibræ: hinc, quod tenue est, pressione exprimitur, & dilatatione, laxatis scilicet porris, erumpit; nam præterquam quod, venæ, & arteriæ turgent, ac proinde sanguis, qui per illas fluit, si qua datur porta, statim effluit, perpetuo cordis motu, quidquid succi venis, & arteriis inest, si patet exitus, extruditur. Itaque multa, & longa corporis agitatione, carnis plexus, ita laxatur, ut densior, sanguinis portio per apertos meatus, effluere quidem non possit, rarior tamen & tenuior, quam spiritum vocant, nullo negotio effluat: hinc iis, qui multum, diuque laborant, copioso victu opus est.

Quantus autem sit studii literarii labor, iis judicandum relinquo, qui suo periculo aliquando probarunt; longa illa capitis contentio, tot, ac tanti fibrarum cerebri motus, copiosi sanguinis appulsus, tanta spirituum (sic enim vocare liceat) dissipatio, caput præter modum incalescens, exhaustæ reliqui corporis vires, non modicum, saltem in nonnullis pituitæ effluvium; cuncta hæc meo, saltem iudicio, restitui, ac reparari non possunt, nisi copiosi alimenti subsidium accedat: hinc quod vulgari errore circumfertur, eos scilicet, qui literis operam navant, cibi parciores esse, quo loco habendum sit, eorum iudiciò relinquo, qui rem hanc propriis experimentis edocti sunt: difficile, crede mihi, non est, aliquem cibi parciozem esse, qui vitam otiosam degit, quique per otium vix inopata pituitæ exuperan-

perantiam consumit ; at diversa illorum ratio est, qui totum otium, & tempus literarum studiis impendunt: nec est, quod aliquis rerum istarum imperitus opponat, ad literarum studia, non corporis, sed mentis, & ingenii nisum, & operam desiderari; quasi verò hominis animus quidquam possit, nisi sedulæ, & operosæ corporis facultates accedant: sed inquires, temperantia etiam ingenioso adolescenti probè congruit ; præsertim cum tanta ciborum copia, non modò ventriculum, sed ipsum quoque animum pene obruat ; temperantiam in adolescente, qui literis operam navat, summopere laudo ; sed hæc exuperantiam castigat, quàm non probo ; eam cibi copiam præscribo, quæ necessaria est, ad eas corporis, animique vires, quas literarum studia desiderant, ut scilicet melius succedant; sed ut maiorem veto, ità nec permitto minorem; necessaria, non ad otiosam, sed ad operosam vitam alimenta volo, qui tamen instanter superflua prohibeo.

Porrò cibus nec plus æquo exquisitus, vel optimus sit, nec liberalis aut vilis ; licet enim omni cibo corpus hominis nutriatur, negare tamen non ausim, aliquos cibos esse, si non ineptos prorsus, saltem minùs aptos ad illam sanguinis tenuitatem, quàm literarum studia desiderarent. Ego certè gulæ adulari nolim, ea tamen austeritate, ac severitate erga Euphyandrum esse nolo, ut illi omni exquisitò cibò interdiciam, qui revera si apponatur, libenter eo vescatur, non ad gulæ irritamentum, quod certè hominem dedecet, sed ad operosæ, & studiosæ vitæ subsidium ; si tamen exquisitus abest, communem adhibere nè dubitet: nam communis illa vitæ ratio mihi summopere probatur: ciborum aliqua varietas non displicet ; cum vel inde ingesti ventriculo cibi melius coquantur ; superfluam tamen non probo: vini fortè aliquis delectus habendus

dus esset: nec enim omne vini genus ad rem literariam facit; fumosum non permetterem, quia caput lædit; non dulce, cujus tenacior uligo meatus obstruit; non acerbum, vel acidum, quod intestina offendit; sed maturum, & mite, quamvis generosum, quod faciliè sitim levat, ventriculum fovet, ac benignos spiritus suppeditat. Cæterum sobrietatem Euphyandro valde commendo: nempe turpe est, hominem ingenuum crapulæ servire; hoc vitii genus nervos hebetat, cerebrumque debilitat; imò totum hominem omnium ludibrio, & sibilis meritò exponit; non tamen est, quod honestas, & moderatas computationes prohibeam, quæ ut hilariorem, ità & alacriorem hominem efficiunt; imò & amicorum inter se animos conjungunt arctius, & devinciunt; hoc saltem honestæ relaxationis loco sit, quam ut severior virtus non prohibet, ità sapientiæ, ac literarum studia permittunt.

C A P U T XIV.

De somni modo.

Moderatus somnus fatigatum caput recreat, fessum reficit corpusculum, & longo labore fractas vires restituit. Multiplex autem, & varius somni modus est: nam longus est, vel brevis; rarus, vel frequens; continuus, vel interruptus: sunt qui longiore indigere videntur, ii scilicet, qui cum humidiores sint cerebro, multum temporis in subigendo illo humore consumunt, quod per somnum duntaxat fieri solet; alii contrà siccioris cerebri brevi somno contenti multam noctem insomnem ducunt. Nisi tamen somnus moderatus sit, id est, nec plus justo longius excurrat, nec in majores, quàm par sit, temporis angustias adi-

gatur, haud dubiè non mediocriter nocere potest: ut enim, si longior, & nimius est, caput gravat, nervos laxat, totum corpus emollit, multiplici distillationi viam, & meatus aperit; ita si brevior, & contractior est, caput afficit, non reficit, & stuporem, seu torporem quemdam in membris relinquit, quem reverà, si longior esset, exenteret: longiores illæ vigiliæ adeo corpus, & sanguinem extenuant, ut febrim non rarò accendere videantur; contra verò largior ille somnus non modò dimidiam nobis vitam eripit, verum etiam, dum corpus plus æquo saginat, novum menti pondus imponit: hinc non mediocris capitis gravedo, membrorum torpor, & totius corporis gravitas. Itaque cum in primis Euphyandrum, ita corpore, & animo expeditum esse, necesse sit, ut facile, ac diu gravissimis literarum studiis sedulam operam navet, eum sanè, nec somniculosum, nec vigiliis exhaustum, nec fatiscentem esse velim; nolim eum in medios dormire dies, atque adeò pretiosissimam temporis partem, antelucanam scilicet, & matutinam, inutilem illi fluere: nempe hominis vita tam arctis, & angustis terminis concluditur, ut tantam temporis jacturam graviora studia ferre non possint.

Adde quod ars longa est, & vita brevis; hoc est: humanæ, ac Divinæ disciplinæ longiores sunt, quàm ut modico temporis intervallo obtineri ab ullo queant. Ut autem superfluo somno indulgere vitium est, quod rei literariæ non parum detrahit; ita necessario parcere, non modò inutile, sed noxium est: inutile quidem, quia mens inde ad studia inhabilis restat; hinc qui nocte intempesta parum dormiunt, per totum diem, qui noctem excipit, dormitant, vel potiùs dormituriunt; præsertim verò si ad studia literarum animum

num applicent. Nam statim palpebræ decidunt, caput labat somno, & vigiliis grave; rem sanè ridiculam! quam in nonnullis mirari satis non possum: cùm naturæ facere satis noliint, & necessarium somno tempus minimè tribuant, ut plus temporis deinde suppetat, vel ad literarum studia, vel ad res agendas, neutrum reverà obtinent: nec enim corpus iusto, ac necessario somno reficiunt, nec res suas agunt, eo saltem modo, quo agenda essent. Hinc si aliquando cum iis agas, vix sui memores, & compotes, satis inurbanè dormitant, cervice identidem collabante; responsis ambiguis, risum potius, quàm stomachum movent; & quod per jocum lepidè dicitur, multiplici capitis nutu, quidquid dicis, approbare videntur. Igitur longè satius esset, necessariam temporis portionem somno tribuere, & tunc in utramque aurem, ut ajunt, dormire, quàm interdium dormire, aut dormituri. Extingue sitim, ne semper sitibundus; exple famem, ne continuè famelicus esse videaris; necessarium somnum cape, nè diu, noctuque somniculosus dormiturias; imò liberalem potius, quàm parcum somnum esse malim; aliquid superflui libenter indulgeo, sed nihil prorsus, quod necessarium sit, desiderari permitto. Quænam autem, & quanta necessarii somni mensura sit, tritum est sermone proverbium:

Septem horas dormisse sat est, Juvenisque, senique.

Nonnulli fortè, qui sunt humidioris corporis habitu, octo saltem horas postulabunt: do ultro; vix tamen plures concesserim, cum torporis potius, & desidiæ, quàm necessitatis esse videantur; quasi verò satis non sit, tertiam vitæ nostræ partem inutilem, in umbra, & imagine mortis traducere: nulla enim imago mortis, quàm somnus expressior est. Si aliquid ultra adjicias, vitam dimidiam perdes.

Quod dum mecum reputo, vix lacrymas, & gemitus continere possum; cum mortalem hanc vitam eò miseriæ venisse videam, ut & brevissima per se ipsa sit, & dimidiam ferè, perinde quasi mors esset, etiam inviti ducamus. Quæ fanè ratio, maximi ponderis, atque momenti esse videtur, ut ingeniosus adolescens superfluo, & immoderato somno minimè indulgeat. Necessarium tamen non permitto modò, verùm etiam impero; quamquam non negarim, per mensem aliquoties, paulo liberaliorem, longiorémque somnum capdari posse, ut, si quid operosæ naturæ necessarii subductum est, hujusmodi quasi licentiâ reparetur, ac compensetur. Operosam naturam dixi, utpote quæ somno refici, ac recreari summopere exoptat; cum scilicet liberalium disciplinarum studia exhaustis spiritibus caput non mediocriter exerceant, atque fatigent, ac proinde opus sit, ut liberali somno recreetur: non tamen est, quod nonnulli studiorum gratiâ, somni, & quietis parciores sint, quàm par sit; nempe modicum, quod inde referunt lucrum, longè majorem deinde jacturam affert; igitur non vulgaris esset imprudentiæ pro minoris boni accessione, majoris jacturam facere. Utrùm verò pomeridianis horis somno indulgendum, modò brevior sit, tolerandum est? quanquam omnino abstinere fatius est, quod vel ex illo communi scholæ Salernitanæ versiculo habemus:

Curas pelle graves, somnum fuge meridianum.

In hoc tamen, per summam vim æstûs, severior non essem, sed liberalior; præsertim apud eas nationes, apud quas mos ille, & consuetudo invaluit, ut à prandio nonnihil somni capiatur: nonnihil dico, quis enim illorum agendi modum probaret, qui aliquot horas in lecto nudi dormiunt: cum his hominibus res mihi non est, nec enim illud

illud mollioris vitæ genus Euphyandrio permitterem, quem virtute volo præstare virili. Utrùm denique continuus, vel interruptus somnus esse debet? dubium non est, quin continuus alteri præferendus sit, cùm eo natura hominis magis recreetur; nec eadem somni, & cibi ratio est: licet enim nonnulli semel in die cibum duntaxat sumant, hoc tamen non facit, quin alii, saniore fortè consilio, manè bene pransi, vesperi deinde cœnent; nec ventriculus tantæ inediæ, saltem ut plurimum patiens est: cùm tamen intempesta nocte, moderato somno corpusculum abundè refici queat. Imò nonnulli aliquando, ubi res postulat, urgentque temporis angustia, insomnes noctes ducunt, ut musis vacent, & somni penuriam cibo deinde compensant; cùm uterque hominem recreare soleat: uno verbo, cùm eadem omnibus regula esse non possit; nempe alii longiore, alii breviori somno indigent: ut vigiles Argos nolo, ita nec torpentes gires; sed eam somni mensuram, eumque modum, qui animum alacriorem ad capeffenda studia post se relinquit: quod ubi aliquis suo periculo probavit, eum deinceps, & non alium somni modum adhibeat.

CAPUT XV.

De tempore ad studia magis opportuno.

Quodlibet temporis minutum literarum studiis concessum, atque impensum, bene positum, & collocatum est; & reverà sunt, qui quavis hora, facillè Musis vacant, nec ullum prorsus temporum discrimen sentiunt, ad studia semper accincti, atque parati; sive jejuni, sive bene pasti; sive per summam vim astûs, sive sæviante bruma; noctique diuque. Novi aliquos, ita à natura

comparatos, vel proprio Marte institutos, quibus omnis hora placebat, omne tempus ad capeffenda literarum studia opportunum erat, eodem semper animi vigore, atque tenore, omnium horarum homines; qui eadem alacritate stylum ponant, si res ita postulat; & sumant, si per otium licet: quia tamen omnes eadem indole non sunt, nec *omnia possumus omnes*, multos passim invenies, quibus omne tempus ad literarum studia opportunum, vel commodum, non est. Sunt qui jejundantaxat ventre literis incumbunt; hinc ubi matutinas horas in studiis collocarunt, reliquo die ab iisdem abstinant; nisi fortè, quod pauci facere solent, toto die impasti maneant, & in cæna tantummodò cibos sumant; quod utrum ad rem literariam, & sanitatem conducatur, non deerunt sanè, qui negent: nam literarum studia non modicam tum animi, tum corporis alacritatem, vegetas vires, multamque spirituum vim desiderant; sed his omnibus tanta ciborum penuria magnopere adversatur; cum scilicet ex nihilo nihil fiat, ut communi proverbio fertur.

Igitur ea parcitas alimenti, quæ otiosam vitam, saltem utcumque, sustentaret, ad operosam nullo modo sufficit, ut perspicuum est; præsertim si homo gravioribus studiis, & disciplinis incumbat, quæ majores vires haud dubiè postulant: si autem majorem alimenti copiam uno, eodemque pastu, ventriculo ingeras, tantam molem ventriculus coquere non potest; hinc multa cruditas, chilo indigesto inest; hinc multa obstructio. Igitur operæ pretium non est, ut sis liberiore, & magis expedito cerebro, nativum calorem obruere, & diuturnâ inediâ tempus metiri: cum vix inde proficere possis, unde tuæ vires deficiunt. Sordida illa temporis usura triste revera fœnus rependit, afflicta scilicet valetudinis, nec non cuiusdam

jusdam cacochymiaë, quæ uberrimam plerisque morbis, materiam suppeditat. Itaque Euphyandro meo auctor esse non possum, ut hujusmodi victûs, & vitæ rationem adhibeat: trita via longè tutior est; matutini prandii, & vespertinae cœnæ usus apud omnes nationes invaluit; in his, quæ ad communem vitam pertinent, singularem esse non patior, ne vel inde parum recti judicii nomen, ac notam reportet; singularis exterioris vitæ modus nondum mihi placere potuit; ut qui, ex regulis Aristotelis, & Christi, non parum suspectus est.

Sed ut ad rem nostram redeamus: sunt, qui sumpto cibo Musis vacare non possunt; quia ventriculi fumus cerebrum petit, atque ita gravat, ut laboris literarii patiens non sit. Ego piam fidem illorum dictis adhibeo; ignoro tamen, qua via fumus ille ad cerebrum pervenire queat; nullum caminum hæcenus à ventriculi foco ad cerebri laquear ductum esse comperi; equidem multus sanguis totum cerebrum rigat, cujus subtiliores particulae, quæ faciliè per venas, & arterias fluunt, seu discurrunt, suo appulsu cerebri fibras levissimè vellicant, imò, & somnum conciliant: hic tamen excuti faciliè valet; nisi forte vitiosam consuetudinem homo contraxerit, qua fiat, ut bene pastus, ad studia literarum ineptus sit; quo sanè vitio, nisi liberet sese, quod re ipsa præstare potest, illum ego Euphyandri loco habere non possum, cum fieri nequeat, ut paucæ illæ horæ, quæ ante matutinum pastum suppetunt, ad id operis sufficiant, quod literarum studia postulant. Itaque, ut statim sumpto cibo, studiis animum applicet, non jubeo; non permitto tamen, ut toto illo tempore, quod residuum est, ab iisdem abstinere, sed remisso, ac relaxato tantulùm animo, æquum est, ut musis vacet; imò novi aliquos, qui

bene pasti, quàm jejuni studiis alacriùs operam navant : nempe illa vis spirituum , quam recens alimentum suppeditat , cerebrum mirificè recreat ; ac proinde magis aptum , & vegetum præstat ad sua munera obeunda.

Ut plurimum tamen matutinum tempus ad id muneris opportunius est, quod innumeris ferè constat experimentis : tunc liberiore , & magis expedito cerebro sumus ; per nocturnam quietem , non modò resectæ sunt vires , recreatum corpusculum , purgati humores ; verùm etiam sedatus phantasmatum tumultus , & ordinata simulacrorum series restituta : sic aqua turbida , ubi diu quievit pristinae limpiditati restituitur , subsidit limus , admixta terra , vel arenula fundum petit. Idem prorsus nocturna quies obtinet : cessat enim cogitationum tumultus ; motuum appetitûs tempestates quiescunt ; nubes , & fumos somnus abigit , & tandem optata serenitas redit. Igitur matutinum tempus pomeridiano anteferendum esse videtur ; suum tamen vespertino , scilicet ante cœnam , pretium non deest : tunc enim , cocto alimento , natura vegetior est , frequentisque benignioris sanguinis apulsu , cerebrum mirabiliter recreatur , suamque operam industria mens sponte , ac ultrò impendit , & præbet : dixi ante cœnam ; cùm post illam , studia in multam noctem protrahi , & excurrere minùs probem , antequam scilicet dormitum eas : multi enim probarunt , inde futuræ quieti non parum detrahi : nempe cum multa cerebri agitatione , graviora præsertim studia conjuncta sunt ; hæc autem agitatio tam citò pacari non potest , sed eas in mente procellas excitat , quæ dum nocturnum somnum impediunt , non parvum capiti , totique homini afferunt detrimentum.

Porro quæ anni tempestas ad rem literariam magis conducatur , difficile dictu est ; singulæ ut suis
com-

commodis juvant, ita suis incommodis nocent. Veris temperies nonnullis summopere placet; sed eâ tempestate major est humorum motus, turget corpus, nec modica cerebro gravitas accedit. Autumnus nonnullis arridet; sed tunc temporis humore melancholico abundamus, corpus exuccum est: hinc minus dociles nervi, & multiplex obstructio. Æstas suis caloribus animos stimulat; sed per summum æstum corpora languent, vires deficiunt, natura citra spem, & fructum operata, in sudorem abit. Hyems denique spiritus, humoresque continet, & dum sese contrahit cerebrum, dispersas cogitationes, & dissipata phantasmata colligere videtur; sed frigus iners multam pigritiam conciliat, contractum frigore cerebrum multam quidem pituitam exprimit, sed nihil amplius capere potest: torpent artus, membra rigent, totum corpus contremiscit. Igitur tempestates omnes, ut sua commoda, ita & incommoda habent: Cælum quidem serenum aptius est: nempe serenitas naturam ipsam exhilarat; turbidum & pluvium, præsertim flantibus austris, minus commodum: nam maioris mundi vitia in minorem mundum derivantur; varias Coeli affectiones natura probè sentit, præsertim hominis cerebrum, cujus mollities iis excipiendis nata esse videtur.

CAPUT XVI.

De Commodiore loco.

TRita parcemia est, communi hominum usu probata, & ab omnibus nationibus, quæ cultis sunt moribus, recepta: studia literarum, non fori, sed Musæi esse; hinc antiqui Poætæ suas Musas in montis Solitudine collocarunt, suique Apollinis oracula in sylvis; hinc vulgare illud:

Carmina secessum scribentis, & otia quarunt.

Nec ullum sanè dubium est, quin secretiora conclavia ad rem hanc commodissima sint; imò & ædes illæ opportunæ, quæ à rumore popularis vulgi remotæ sunt: ut enim rumor, & murmur civilium tumultuum aures ferit; ità cerebrum concutit, animùmque studiis addictum distrahit. Et verò sunt, qui ferre non possunt clamores illos, vel muliercularum, vel puerorum in vico publico vociferantium; ac proinde in iis cubiculis literis operam dare nequeunt, ex quibus, in publicum vicum, per fenestras, patet prospectus; alii contrà, vel in ipso foro, ac in mediis nudinis, studiis facillè dant operam: ità enim dum Musis vacant, colligunt se se, ut à rebus exterioribus minimè distrahantur. Novi aliquos ita scholari murmuri affuefactos, ut eo quoque tempore, quo publica scholarum area solitis clamoribus personabat, in gravissimis studiis attentissimi versarentur. Sed *quisque suos patitur manes*, & singulorum genio, & indoli, aliquid indulgendum, modò tamen vitium non sit; nec ea rigoris severitas adhibenda est, quæ rei literariæ gravissimo potius oneri, quàm honori, vel utilitati futura esset.

Cæterùm licèt communis omnibus regula præscribenda non sit, in dubium tamen revocari non potest, quin musæum, seu Conclave solitarium è re illorum sit, saltem ut plurimùm, qui literis operam navant; hinc plerique ad eum finem obtinendum solitudines captant, in iis libenter confident, ac ægerrimè ferunt, si aliquando illæ obturbentur. Nolim tamen Euphyandrum meum Eremiticam esse, ac in ipsas vel Libani, vel Carmeli solitudines se recipere; volo enim hunc hominem aliorum hominum, sociorum scilicet, amicorùmque consuetudine uti; volo illum adire doctorum, ac eruditorum colloquia; nolo demum illum inter feras diuturnam vitam a-

gere

gere, ne inde ferinum, vel inhumanum, aut saltem inurbanum aliquid referat. Itaque restat, ut duo discutiamus: primum est, utrum ruri, vel in civitate ad præfatum illum literarum finem, Euphyandrum degere vitam oporteat?

Urbana profectò habitatio aliquid commodi, nonnihil incommodi habet: commoda est ad librorum copiam, ad Doctorum hominum colloquia, ad agendum, conferendumque cum sociis, & amicis; incommoda tamen multa efficiunt, scilicet civiles tumultus, vulgi rumor, frequentes amicorum, aliorumque ad fallendum tempus accessus, privata, & publica officia. Sed his facile occurritur: quisquis enim humanas, vel divinas disciplinas aggreditur, populares tumultus facile fugere potest, & amicorum accessibus modum ponere. Plurimi sunt, iisque viri doctissimi, qui cæteris hac in re præluxerunt: unus Archimedes ad instar omnium esse posset, qui dum Syracusæ à victore Marcelli exercitu diriperentur, domi quietissimè Geometriæ vacabat, nec hostem à cive, militem à servo, Romanum à Græco, discernebat. Si autem ruri habites, tua commoda, non tamen sine incommodis senties, ad commoda pertinent, gratissimus secessus, solitudo minimè obturbata, quies pacifica, pretiosum otium, purior, ac desæcior aura; sed nonnulla, quæ ratio postulare, desiderantur: doctorum scilicet colloquia, literarii congressus, librorum, amicorum, ac sociorum communitas; hæc tamen aliunde suppleri queunt; nam ut multis libris Euphyander minimè indiget, ita selectos, & necessarios secum habere potest: & si à civitate longius non absit, sed non procul in villa, vel sub urbanis hortis; amicorum & sociorum accessus facilis erit: nihil etiam vetat, quo minùs in proximam civitatem se conferat, ibi per aliquot dies

subsistat, & cum doctis, & eruditis hominibus interim agat: hinc, ut vides, rustica habitatio, nihil ferè habet, in quo urbanæ præferri queat; hinc excedit, indè exceditur; superat, & superatur, & in alterius optione, vix lucrum, vix jactura est.

Alterum caput controversiæ est, circa variam locorum ac Cœli rationem: utrùm scilicet regio calida, quàm frigida ad literarum studia magis conducat? an crassior, vel magis tenuis aura? an planus terrarum tractus, vel montosus? equidem Cœlum in cerebrum hominis magnum imperium exercet: & nonnulli tractus vix mediocria ingenia nutriunt. Igitur palustrem, & crassiorē auram Euphyandro fugiendam esse arbitror: hæc enim caput gravat, cerebrum afficit, & totum vitiat corpus; subtilior verò cerebro quidem placet, sed pulmōni nocet: hæc tamen ingenium acuit, animum excitat, longiorem somnum excutit, vel potiùs impedit; hinc homo vigil, & alacer. Igitur ut utrique meliùs consulatur, corpori scilicet, & animo; pulmōni, & cerebro: mediocrem aëris tenuitatem, moderatam crassitudinem esse vellem. Pari modo, tantam caloris, & frigoris exuperantiam castigarem: hinc fortè uesti Æthiopes, & algentes Lapones, vel Samoiedi vix mediocri pollent ingenio: temperati terrarum tractus optima ingenia ferunt, ut Græcia, Italia, Gallia, Hispania, Germania: nec enim Euphyandros omnes sub eodem climate nasci oportet: nec ipsa Geometrica latitudinis mediocritas, quadraginta, & quinquagraduum hoc sola privilegio gaudet. De montosis, & planis locis majus dubium nonnemini esse posset: non tamen alicujus momenti rem istam esse judico, modò cœli ratio habeatur: quod nec plus æquo tenue, nec plus justo crassum, & densum esse postulat: prospectus

spectus aliquid facit, & serenitas: nempe sub udo semper Cœlo vivere, triste est: amœni colliculi placent: valtæ planities prospectum minùs jucundè terminant. Sed in hoc quisque suo genio indulgeat, quem nimia legum angustia, ut nimis contrahunt, ita minùs capacem, & explicatum relinquunt ad rem literariam excipiendam.

CAPUT XVII.

De Corporis cura.

UT nimia, & immoderata tuendæ sanitatis cura vitiosa; ita moderata, laudabilis, & necessaria est: nolim quidem Euphyandrum meum medicè vivere, ne miserè vivat; ita matutinam auram fugere, ut nullam diem, nisi post solis ortum, videre possit: ita vespertinam timere, ut conclave, post solis occasum, nihil penitus externi luminis admittat; nolim eum, vel æstum, vel brumam, quidquid à minùs clemente cœlo est, tanta cura vitare, ut de sua, vel Reipublicæ salute agi videatur; ita ciborum delectum habere, ut nec Brassicas edat, quia bilem atram gignunt; nec Cepas, vel Porros, quia flavam; nec porcinam, quia pituitam; nec legumina, quia flatu; nec lentem, quia oculis nocere dicitur; nec caseum, quia calculis materiam suppeditat; solem intueri, ut capitalem, & mortalem hostem; imò nec illum videre, nec ab illo videri velle, quod implacabilis odii signum est; in eo Conclavi nunquam habitare, cujus prospectus ad septentrionem, vel ad occasum spectat, quod scilicet maligni aspectus esse putentur: nolo, inquam, Euphyandrum adeò scrupulosum, & anxium suæ sanitatis conservatorem esse; utpote cui anxietas illa, seu nimia sollicitudo magis noceret, quam illud ipsum, quod tantâ ipse sollicitudine arcere, ac fugere procuraret.

Nolo

Nolo tamen suæ vitæ , & sanitatis , suarumque virium prodigum esse , in pericula temerè ruerè , nudum in medio gelu jacere , vel sub æstivo sole diu sudare : nempe illius sanitas pretiosa est , & vix scio , quid pretiosius sit. Igitur volo , ut commodè habitet ; lautè vivat , quantum personæ conditio postulat , eamque vestium rationem adhibeat , quam præsens rerum status permittit. Itaque , eam corporis curam habeat , quæ nec anxium teneat , nec incautum fallat ; ab iis absteineat , quæ alioquin valetudinem non mediocriter afficerent. Hinc nonnulla illi facienda sunt , aliqua omittenda , ut debitam corporis curam gerat ; quæ ad victûs , somni , habitationis modum pertinent , jam *suprà* non perstrinxi modò , verùm etiam , quantum res ipsa postulabat , laculenter exposui. De vestibus , & domestica suppellectili , nihil est , quod dicam : ut enim necessariam volo , & qua , sine gravi incommodo , Euphyander carere non potest ; ita superbam , & superfluam non valde curò ; conditionis tamen , & statûs personæ ratio habenda est : ut natura paucis contenta vivit , ita si bombycina desit , lanea satis commoda est ; si argentea non sit , stanea , vel ærea uti poterit ; si absint pretiosæ pelles , viliiores adhiberi possunt ; cibus benè conditus in vase staneo non displicet , & lanea stragula commodè frigus arcent ; delicatulum Adonidem Veneri permitto ; sed castis Musis , magis virilem Apollinem.

Quod verò ad medicorum operam spectat , eam adhibeat , si æger decumbit : nam summæ imprudentiæ esset , ea non uti ; si autem bene se habet , caveat ne propinatum sano medicamentum , morbum accersat ; nec enim medicamentum sani , sed ægri est. Et hoc est divinæ veritatis oraculum ; benevalentibus medico opus
non

non esse. Memineris popularis illius Epitaphii: *Qui sto, per voler star meglio* optimè hic homo se habebat: ut melius haberet, medicam positionem sumpsit, quæ statim ægrum lectulo, ac deinde vitâ functum tumulo affixit. Vegeta natura quidquid noxii inest, facilè egerit, nec medicamenti opera adhibenda esse videtur, si omnis ægritudo abest; nam periculum est, ne alexipharmaca, vel amuleta, quæ adhiberi solent, ut futuro morbo, qui nondum est, occurrant, præsentem morbum faciant: de relaxatione, ac remissione animi *sequenti proximè capite* dicam.

Cæterum alacrem, atque hilarem animum habeat; corpus, & conclave ab omni sorde mundum; nocturnam auram in cubiculo diu fœtere non sinat, sed librum per fenestras avolandi locum, & modum præbeat: si per summum æstus fenestræ patent, dum ipse in Musæo literis vacat, rapidum subeuntis, abeuntisque auræ fluxum, & flatum, ut insalubrem vitet: de aura serotina, pro varia locorum temperie, magis vel minùs sollicitus esse potest; sunt enim aliqui terrarum tractus, in quibus noxia est; in aliis verò minùs curanda: idem de sole dictum sit; sol enim Romanus, præsertim fervente caniculâ, pestilens est; in Gallia, caput tantulum afficit, at citra malignam febrem, & vitæ periculum: matutina aut vespertina ante cœnam balnea, dum aqua tepida est, & fervet æstus, maximè probò: illa enim exuperantem caloris vim temperant, & dum cætera arescunt, corpus humectant: ignem in cubiculo excitari, nonnulli volunt; ego minùs probò: multus enim ex flamma halitus avolat, qui nocturnæ conclavis auræ admixtus, caput lædit; nollem tamen Euphyandrum eo adduci, ut nunquam propiùs ad ignem accedat; nam sæviente bruma, ignis corpusculum reficit, & quasi torpentem frigore animum recreat. Unum tamen cave; ne scilicet, quod fieri solet, ignis pigri-

pigritiam conciliet : turpe esset ingeniosum adolescentem in cinere diu sordere. Adde, quod diuturnâ illâ ignis morâ fauces arescunt, guttur rauescit, sitis accenditur ; quid porro ab eo, qui moderatam corporis curam habet, cavendum, & omittendum sit, experimentis potius, quàm præceptis cognoscitur. Fuge nimiam capitis contentionem, quæ ut plurimum sanitati noxia est ; longiorem defatigationem, quæ vires capitis, & corporis exhaurit ; nimium ardorem in literarum studiis : festina lentè.

Mediocre diligentiâ amo ; nimia, & immoderata displicet : studiorum lima firmissimas etiam vires cito frangit ; longæ vigiliæ summopere nocent ; continuus, & vix unquam remissus studiorum labor immaturam sæpe mortem incautis attulit. Præterea cave, dum literis vacas, ne vel caput nimis apertum sit : incalescit enim studiorum vi, & laxantur pori, atque adeò ambiens aura facilè subit, & distillationes provocat ; vel pedes vehementiore frigore rigescant : hîc enim extremorum artuum rigor intestinis, ventriculo, & capiti multum detrimentum afferre solet ; corporis, seu pectoris curvitas, dum vel scribis, vel legis, pulmone perniciofa est ; imò, & oculis lucernæ flamma ; utrique facilè occurreris incommodo. Dum infirmâ eris valetudine, parce labori, & gravioribus saltem studiis : ægrum enim corpus animo ægerrimè servit ; vivere non licet, quomodo laborare, ac sudare liceret ; otiosam tamen ducere vitam, nisi fortè graviore morbo correptus decumbas, nec animum juvat, nec corpori quadrat : quisquis enim otio invitatus torpet, sanitatis causâ, sanitatem suam impensius affligit, & ipsum otium morbus est, illi præsertim, cui res literaria cordi, & otium acerrimi hostis loco est.

CAPUT XVIII.

De remissione, & relaxatione animi.

IN hoc ultimum hujus secundi libri caput quasi ad sarcinas, remisimus, & congestimus liberalia quædam oblectamenta, quæ ad relaxationem animi pertinent; hæc autem ad sex præcipua capita reduco: quæ sunt confabulatio, ambulatio, ludus, cantus, venatio, spectacula. Quod ad primum spectat, jucundæ, & amænæ confabulationes animum maximè reficiunt; nempe de rebus amœnioribus ultro, citroque liberius agere, citra contentionem mentis, & vocis; præsertim si nonnihil puri salis, & honesti joci admisceatur, mirum quantum diuturnis studiis fessum hominem recreet, & tensum eaput relaxet; hic acutè dicta, grata proverbialia, nonnulla ludicra, modò honesta sint, jucundæ historiolæ, inopinata responsa, eaque prompta, gratæ amphibologiæ, & ironiæ, locum potissimum habent. Unum cave, ne ullo verborum aculeo quempiam pungas; ne obstinatiùs cum aliis de re proposita contendas, ne de rebus arduis, per jocum minimè discutiendis, sermonem misceas; ne quæstiones scholasticas moveas, quæ hujus loci non sunt, sed Academiæ; ne quasi ad Populum concionem habere videaris: nec enim concio, confabulatio est; hinc ut semper ac perpetuò loqui, puerile est; ità plus æquo taciturnum esse, melancholicum.

Nonnulla hac de re, in summula nostræ Philosophiæ, *part. 5. cap. de artific. habitudinum n. 2. ac 3.* scripsimus in hunc ferè modum: illa mihi consuetudo placet, quam virtus honestat, doctrina illustrat, prosequitur honor, jucunda recreant colloquia, & modici sales condiunt. Priùs audire, quàm loqui prudentis est; semper loqui, vel loquentes alios interpellare, loquacis, & garruli; sermonem tumultuosè aliò transferre, inconsiderantis; sæpiùs oscitare, rusticum est; humile, verbis obsoletis uti; de re singulari

gulari perpetuò loqui, sterilis, & importuni est. Res suas perpetuò prædicare, & extollere, putidi; hoc vitium senibus familiare est, utpote qui laudatores temporis acti, se, ac sua pro vitæ exemplaribus proponunt; frontem plus æquo contrahere, ori continuè manum admoveere, barbam peñtere, scalpere caput, inquieti animi; perpetuo silentio sermones aliorum condire, Melancholicum; eâdem semper formulâ uti, ridiculum; contemnere, quæ ipse nescis, superbum; de re qualibet contendere, scholasticum.

Alterum caput ambulatio est. quæ corpori recreando, relaxandòque animo aptissima est; porrò ambulatio, confabulatione, & colloquio condienda est, ne supplicatio esse videatur. Ut autem bene succedat, tria sunt potissimùm, quorum ratio habenda est: tempus scilicet, locus, modus. Matutinum tempus nonnullis ad ambulandum commodius esse videtur; aliis vespertinum; mihi utrumque; modò cælum serenum sit: nam relaxandi animi gratiâ deambulare, dum vel ningit, vel pluit, vel paulò vehementior fiat ventus, enormis imprudentiæ esset. Utrùm verò diuturna ambulatio esse debeat, prudenti Euphyandro judicandum relinquo; si enim quotidiana est, vix illi horam concederem; si semel in hebdomada adhibeatur, plures horas ultrò condonarem. Ambulacra verò amoëna sint; manè montes; serò fontes; sylvæ per æstum jucundæ sunt, grata pratorum, agrorumque viriditas, florum varietas, murmur aquarum, saltuum prospectus; uno verbo is aliquando est locorum, & tractuum situs, qui ambulantium oculos mirabiliter recreat. Modus ambulandi is profectò non est, quem cursores, aut viatores tenere solent; in hoc, juniores præsertim non rarò peccant, qui nisi multa milliaria consecerint, ambulasse non credunt: summa illa corporis defatigatio, si fortè alicui profuit, multis haud dubiè nocuit: nec ad rem literariam ullo modo conducit, cui

cui omne defatigationis genus adversatur: si tamen ratio locorum ita postulat, vel cœli intemperies, vel ciborum habitus, vel frequens in corpore obstructio, aliquoties per annum longiores ambulationes permitterem; porro pro conditione personæ currus, vel equus adhiberi potest; quamquam pedibus ire, animum, & corpus juvat.

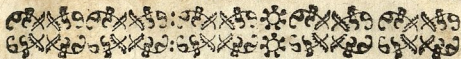
Quod ad ludum spectat, hîc ad relaxationem animi nonnihil facit; semper ludere pessima occupatio est. Ludi autem infiniti excogitari possunt; ii præsertim placent, qui aliquam ingenii, vel corporis dexteritatem postulant, v. g. ludi utriusque tudiculæ, majoris scilicet, & minoris, pilæ, disci, latrunculorum, taleolarum, metularum, brevioris, vel longioris globi; ludus aleæ nullatenus placet; quia minùs cautum animum sæpiùs abripit; nempe fortunæ potiùs, quàm virtuti homines ut plurimùm credunt; aleatores autem malè audiunt: satius est, aliquod lucrum ludentibus proponi; modicum tamen, ne si majus sit, inde vehementiùs ludendi studium accendatur. Porro lude, ut animum recrees, vincendi quidem, & lucrandi gratiâ; si tamen secùs accidat, primum saltem finem obtinebis: hinc iram, & rixas, quæ, inter ludendum oriri solent, facilè vitabis; cùm id præsertim consequaris, quod in ludo, tibi proposueras; animi scilicet relaxationem. Cantus non parum recreat animos, præsertim si musicorum instrumentorum harmonia accedat: in hoc varia est hominum indoles, varius genius: singulis aliquid indulgendum esse puto: quot capita, tot sensus; quot homines, tot gustus: sunt qui musicam efflictim amant; sunt qui nihil, aut parum curant: neutrum improbo; utrumque laudo: hîc animi, vel corporis habitus ab educatione profectus est, non ab ipsa natura institutus.

Idem de venatione dictum sit, cui piscationem, & aucupium annecto, cujus amore nonnulli adeò
flagrant,

flagrant, ut cibi, & somni, ac sui memores non sint, ubi de venatione agitur. Ut autem immoderatum venandi studium castigandum est, ita moderatum condonari potest. Et verò non modò in venatione, animus remittitur; verùm etiam corpus recreatur: nempe exercitatio illa humores sordere non sinit, torporem excutit, obstructos meatus aperit; uno verbo, dum moderata sit, valetudini tuendæ inutilis non est.

Spectacula, modò illa honesta sint, Euphyandro interdicare, nec volo, nec debeo: quid enim animum magis relaxet, excogitare non possum. Illa tamen frequentia non sint; alioquin plus æquo animum distraherent; cum iis homines plurimùm afficiantur: illi enim falli, ac sibi imponi gaudent, rident in ludicris, in horridis timent, flent in lugubribus; mira est haud dubiè spectaculorum vis, quæ fletum in risum, & risum in fletum, temporis ferè momento convertit, irâ accendit, commiseratione demulcet, expectatione animos suspendit. Cæterùm ad relaxandum animum, honestas comestationes aliquoties per annum Euphyandro facilè concederem: hìc enim paulò hilarior amicorum convìctus, modò intemperantia, & ebrietas absint, amicos exhilarat, & communia nutrit studia. Vulgare proverbium est, semel in anno ridere Apollinem. Austera etiam virtus hæc minimè prohibet, nisi fortè frequentiora, & immoderata sint; hinc præter illam, quam Euphyandro relaxationem unius, vel alterius etiam horæ singulis diebus permitto, aliámque paulò longiorem in hebdomada; tertiam liberaliorem, autumnalem scilicet, ultro concedo, ut vel inde alacrior evadat, & novis instructus, atque re-

fectus viribus, literarum studia repetat. Sed de his,
atque adeò de secundo hujus opusculi libro,
hæc sint satis.

LIBER TERTIUS,

De disciplinis, quas Euphyander sibi
comparare debet.

IN duobus premissis libris, de iis disputavimus, quæ vel à natura Euphyander, vel à parentibus, vel à magistris accepit, vel proprio sibi Marte comparavit; in hoc verò libro de iis disciplinis disputabimus, quas idem Euphyander majore saltem ex parte capessere, ac tenere debet: aptum, & idoneum hominem hæcenus descripsimus, & illa omnia exposuimus, quibus tum à natura, tum ab arte instructum esse oportebat, ad literarum studia capessenda; nunc autem ea tradimus, quæ scire; illa studia exponimus, quibus incumbere; artes illas, & disciplinas recensemus, quas ille sibi comparare debet; nec disciplinam, vel artem indicasse contenti, modum etiam breviter aperiemus, quò facilius eam discere possit; imò quid, & quantum in singulis scire, & quousque rem banc promovere debeat, breviter exponemus.

CAPUT PRIMUM,

De Stylo.

CUM ea, quæ in hoc libro tractaturi sumus, paulò majoris momenti sint, ac proinde accuratius discutienda; singula capita suis numeris distinguemus, ut res magis perspicua, & distincta fiat.

I. De populari, ac vernacula lingua hoc loco non ago, quamquam Euphyander ità institutus esse debet, ut ea planè, ac nitidè loquatur, & scribat; obsoletum dicendi modum fugiat, quo reverà inge-

genui homines non utuntur ; non exprimat literas, vel syllabas putidius juxta usitatam nonnullarum provinciarum consuetudinem, & dialectum, quales sunt in Italia, Calabri, Ligures, Insabres ; in Gallia, Cantabri, Provinciales, Arverni. Ut rusticum, & agrestem stylum, etiam vernaculum odi, ita quædam mihi suavitas placet, tum in dicendo, tum in scribendo ; nempe certa quædam vox est, inquit Tullius, Romani hoc est patrii, generis, urbsque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum ; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam Peregrinam insolentiam fugiat, oportet : non asperè dicat, non rusticè, non hiulcè ; sed pressè, & æqualiter, & leniter ; vocis sonus ita simplex, & rectus sit, ut nihil ostentationis afferre videatur ; hinc fortè nobiles quædam scemina purè, ac nitidè loquentur, tum quia, ut aiebat Crassius apud Tullium, facilius incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt ; tum quia lingua flexibili valent, & cum ab aliis artibus, ac literarum studiis absterneant, hanc unam Spartam potissimum, ac singulariter adornant.

2. Præter indolem, patriam, educationem, nonnulla sunt, quæ ad purum dilucidumque sermonem conducunt ; Patria certè plurimum juvat, nec non primus ille linguæ usus, & motus ; hinc qui vel Aureliæ, vel Gergoviæ nati sunt in Galliis, nitidissimè, ac lenissimè vernaculâ linguâ loquuntur ; hinc antiquis annalium monumentis traditum est, antiquos Francorum Reges procurasse, ut suis liberis nutrices Cabilone accerferentur, ut scilicet rectum loquendi modum pueri ab iis acciperent : hinc ut Cicero benè observat, ille suaviter loquendi modus in latino sermone Romanorum fuit, Atticorum verò in Græco, ita, ut eruditissimos homines Asiaticos qui-

quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono, & ſuavitate vocis ſuperaret. Præterea illorum hominum conſuetudo, quorum purus, ac dilucidus ſermo eſt, ad rem hanc non parùm confert; uſus quoque benedicendi linguam format, & perficit, quiſquis demum in eorum libris, qui purè ſcripſerunt, ſtudioſè volutatus, ad imitandum ſeſe accingit, id brevè conſequitur, ut eandem ſermonis rationem tenere poſſit; facilis enim eſt dictiõis imitatio; ſed hæc ut omittere non debui; ità nec longius à me producenda ſunt; ea breviter indicaffe, & obiter perſtrinxiffe contentus.

3 Quod verò ſpectat ad eas linguas, quas ideò mortuas vulgus appellat, quod nec iis quidquam accedere, nec decedere, aut detrahi poſſit, qualis Græcorum, aut Latinorum lingua eſt, latina familiarior eſſe debet; igitur Euphyander latinè dicat, & ſcribat; ut enim moribus, & vita, ità ſermone, ac dictiõne barbarum eſſe nolo. Mirum, quantum pura, & nitida latinitas illos auctores commendet, qui ſuas lucubrationes in lucem ediderunt; & licèt aureo illo Ciceronis ævo latinè loqui vix aliqua laude dignum eſſet; nemo enim, ait Cræſſus apud Tullium, nemo unquam eſt oratorem, quòd latinè loqueretur, admiratus: nam ſi eſt aliter; irridet, neque eum oratorem tantummodò, ſed hominem non putant; hiſce tamen temporibus adeò pauci ſunt, qui puram, ac nitidam habeant latinitatem, ut latinè loqui in ſumma proſectò laude ponendum ſit; hinc ſuperiore ſæculo, Sadoleti, Bembi, Oſorii, Manutii, Longolii, Mureti, Maſeii, aliſque quàm plurimi puriſſimæ latinitatis gloriâ cum florerent; maximam inde laudem retulerunt, magnùmque ſui deſiderium doctis omnibus reliquerunt. Huiusmodi hominum penuriâ noſtrum hoc ſæculum ſatis laborat; quia fortè ii Mecænates deſiderantur, qui optimas artes ſuo patrociniò ſoveant ac promoveant; Leo decimus

Pontifex maximus , Franciscus primus Galliarum Rex, Laurentius Medicus, nonnullique alii nunquam satis laudari possunt, quòd scilicet liberaliores disciplinas mirificè promoverint, & eximios illarum cultores liberalissimi Principes omni beneficiorum genere cumularint.

4. Itaque illud apud omnes constare debet, quod convelli nullo modo potest, ut rectè Sadoletus monet; in omni scriptorum studiorumque genere, latinam linguam, quàm nec gravior ulla est, nec præclarior, præcipuè ab Euphyandro excolendam esse; præterquam quod nobis ab eis viris majoribus nostris tradita est, quorum admirabilis, incredibilisque sapientiæ neminem potest omnino pœnitere; in qua quidem, ego spero, illum, atque opto, unà cum cæteris artibus optimis, quibus deditus esse debet, assiduè versari; quis enim non videat, gravissimas etiam disciplinas, Philosophiam scilicet, & Theologiam, minùs aptè munus tueri suum, si à copia, & facultate dicendi deserantur: at levia ista sunt, inquires, (sunt enim nonnulli usque adeò rudes, ut hæc quoque studiosis bonarum artium hominibus objicere non vereantur) quasi verò leve censendum sit, cum quis, quod facit, id aptè, ac venustè, ac sine labe ulla, maculæque fieri; quòd si decor, aut nitor ab oratione, & stylo removendus sit, cur non idem etiam à moribus illis, qui in gestu, & omni motu corporis, ipsaque vocis, atque vultus conformatione liberali, bene institutos homines ab agrestibus discernunt? an quisquam est, qui reprehendere jure queat, quòd quis sine sorde, & corporis, ac vestium honestiore cultu incedat; sed de his fusiùs, *cap. 3.*

5. Hinc nonnullorum errorem castigabis, qui barbariem plus æquo extollunt, tersumque stylum in infimas Grammaticorum scholas detrudunt; latinitatem rei Theologicæ, & Philosophicæ prorsus inutilem videri volunt; Sophistæ garrienti condonandam

dam esse; differenti tamen Theologo, minùs quadrare; quid ille dicat, non quomodò dicat curandum; res, quas, vel dicit, vel scribit, in examen vocari, ipsum tamen dicendi modum minimè considerandum; modò ab aliis, ea quæ ipse scribit, probè intelligantur; de reliquo parum sollicitum te e. Hæc haud dubiè in vulgus sparguntur in eorum gratiam, qui ætati nostræ propinquiore, omnia inconditis libris referferunt, quos, ut damnare non possum, quis enim me Judicem constituit; ità, & illos summopere laudo, qui in omni studiorum, & librorum genere liberalem dictionis modum tenuerunt: in Theologicis Petavius ad instar omnium esse potest; cujus sanè oratione nihil jucundius auribus accidere potest, utpotè quæ sic pura est, ut latinè loqui penè solus videatur; sic autem gravis, ut in gravissimis argumentis omnis adsit humanitas, & lepos; huic adjungo P. Danielelem Carmelitam, qui non ità pridem in primam D. Thomæ partem, ut ajunt, eo styli nitore scripsit, ut nihil in eo vitiosum, præter nimis tersum dicendi genus esse possit; Osorium eo loco habeo, quem vix primis hominibus concederem; Melchior Canus vix inferioris est ordinis; uterque sanè id saltem obtinuit, ut de rebus arduis, ac litigiosis puro, ac dilucido sermone scripserit: nonnulli sacræ scripturæ interpretes latinè, ac purè dixerunt: Sadoletus tersissimam orationis attulit rationem: Sanctius noster purus, ac nitidus est: Pererius etiam satis latinus, uti & Delrio; de controversiis plures castigato stylo egerunt: ex antiquioribus, Albertum Pighium cæteris antepono; ex Recentioribus plurimi sunt, ut Stephanus, Dechamps, Annatus; Erasmus, Calvinum, Melanctonem, aliòsque sectarios, aut suspectæ fidei homines prætereo, qui foedissimam doctrinæ impuritatem cum incredibili dictionis puritate conjunxerunt: inter Medicos, Fernelius latinus est, itémque

Fracastorius; inter Historicos, Janinus, de Bussières, Famianus, Maseius, Orlandinus, Sachinus, Thuanus, Peguillonus, Bembus, Jovius: Buchananum appellarem, nisi religionis proditæ, ac desertæ causâ infamem illam posteris tradidisset. Inter Philosophos, habes Gallutium, Gassendum, atque adeò ipsos Cornimbricenses, quorum stylus à latino alienus non est: denique inter politioris literaturæ homines, plurimos recensere possem: utrumque Pontanum, Scaligerum, Lipsium, Caussinum, Celotium, Heinsium, Millæum, Magnesium, Bidermanum: omitto alios, quos longiùs esset recensere, de quibus infra.

6. Latine igitur & planè Euphyander dicat; latine quidem, si usitatis verbis, iisque lectissimis utatur, & ea dumtaxat efferat, quæ nemo jure reprehendat: ea autem sic casibus, temporibus, genere, & numero conservet, ut nè quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: planè autem dicet, si verbis propriè demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari vult, utatur; sine ambiguo verbo, aut sermone: non valde longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causâ ex aliis rebus transferuntur: non discriptis sententiis: non præposteris temporibus: non confusis personis: non perturbato ordine: quod certè nonnullis familiare est, quorum oratio ita confusa, & perturbata est, nihil ut sit primum, nihil ut secundum, tantæque insolentia, ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, obscuritatem, & tenebras iisdem afferat. Et verò incredibilis est nonnullorum in dicendo obscuritas, qui non modò obscura, verum etiam ea, quæ per se ipsa clara sunt, obscure proferunt: ipsi luci tenebras aspergunt, atque obducunt: vix ipsis constat, quid sibi velint: verbis utuntur impropriis: is est orationis plexus, qui sensum potius sub ænigmate recondat, quàm vel legenti, vel audienti aperiat: miram rerum confusionem

fusionem in mente illos habere necesse est, qui tantam earundem perturbationem in charta præferunt: ingenuè dicam, quod sentio, vix iram, & stomachum contra huiusmodi homines continere possum, qui suas tenebras, ut vocare soleo, in publicam lucem edunt, & cum omnibus scribant, ita tamen scribunt, ut vix à paucis intelligi queant: quod quàm absurdum sit, prudentibus considerandum relinquo: quamquam, quid sentiam, satis exposui.

7. Ea est in nonnullis expressionis felicitas, ea orationis perspicuitas, isque styli nitor, ut statim plura quodammodò intelligas, quàm ipsi dicant; quot verba, tot lumina, quæ illico audientium, vel legentium animos perfundunt; propriis utuntur verbis, eoque orationis plexu, qui statim rerum expressarum nativam imaginem ob oculos ponit; ita ut nec quidquam felicius exprimi, nec luculentiùs explicari, nec illustriùs repræsentari posse videatur; nulla in eorum scriptis ambiguitas, nulla obscuritas, cuncta dilucida, & perspicua; hinc sanè nonnullos Decumani erroris meritò argues, quibus nulla oratio placet, nisi obscura; nulla dictio, nisi abstrusa; nullus dictionum plexus, nisi perplexus; nullus sensus, nisi ambiguus. In hoc numero aliquos esse mihi compertum est, qui cum alioquin latinitatis peritissimi sint, obscuritatem tamen impensiore studio affectant, obscurè loqui in laude ponunt, quasi is oraculorum stylus sit; Si quod abstrusum verbum, si qua recondita formula, si qua est phrasis inaudita, illico adhibent, & non intelligi gloriosum putant: ego contrà facilem loquendi modum, nitidumque stylum in pretio habeo; de numero, & ornatu *cap. 3.* ex professo dicam; loquimur enim, ut intelligamur; eumque stylum cæteris anteponendum esse puto, qui maiorem facilitatem, & claritudinem præfert; modò tamen latina, & usitata verba sint, isque verborum plexus, qui nihil asperum, nihil agreste,

nihil durum, sed lenissimum orationis fluxum, & sonum post se relinquat.

8. Nec deest ratio, qua latinum illum, optimumque dicendi modum Euphyander sibi comparet; habet enim præcepta latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, subtilior cognitio, ac ratio literarum alit, consuetudo sermonis quotidiani confirmat, & lectio eorum librorum perficit, qui puram dumtaxat Latinitatem admittunt. Et verò omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientiâ literarum, tamen augetur legendis Oratoribus, & Poëtis, ut ait Cicero: sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclare locuti, quorum sermoni assuefacti, qui erunt, nec cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latinè. Itaque quisquis Latinam linguam sibi comparare cupit, quadruplici via ad finem optatum pervenire potest; præceptis scilicet, usu, lectione, & scriptione; præcepta pueris in Grammatica tradi solent, quorum multiplicitas, ne memoriam obruat, ars præsertim, & methodus facile obtinebunt; mihi sanè hoc loco, Grammaticum agere non vacat; huic officio aliquando, si per tempus licet, non deero; sed cum iis hominibus ago, qui jam puerili illa institutione imbuti sunt. Usus, quem secundo loco posui, primum facile tenere posset; hic enim linguarum optimus magister est, quem quisquis adhibet, eum fructum refert, quem polliceor; septennes, vel octennes pueri, qui Romam ex Germania deportantur, vix sex integros menses, cum aliis puerulis in publico ludo versati sunt, cum Hetruscam linguam optimè didicerunt; quod sæpè non sine aliqua admiratione probavimus; & jam ipso usu linguam hanc vernaculam, non minùs Theutoni difficilem, quàm ipsa Latina sit, familiarem habent; cum tamen vix primam Latinorum nominum declinationem toto illo tempore, imò vix legere didicerint.

9. *Ufus ergo maximum est hujus artis compendium, ea tamen lege, ut Latini, non barbari sermonis usus sit. Nonnulli sunt, ut verum fatear, qui facile loquuntur, sed barbarè, non Latinè. Ut facilitas malè agendi, ità & barbarè, ac ineptè dicendi vitiosa est: rerum optimarum usus optimus, pessimarum tamen, pessimus. Et verò cum de linguæ discenda agatur, bonus usus æquè facile, ac malus comparatur; diligentiam, & curam nostram tam vili pretio addiscere non debemus, nec operam nostram tam parvo stipendio locare. Quod ad descriptionem spectat, illa mutus quidam usus esse videtur, isque cautior, & accuratior; si enim aliqua dictio aptè non cadat, nullo negotio expungitur; minimi etiam nævi in candida, & virgine charta latere non possunt; calamus fidelis censor est; mirum quantum hæc Latinè scribendi ratio ad puram Latinitatem obtinendam conferat: illud tamen præsertim vitium fugiendum, in quod non pauci temerè impingunt, vix enim aliquid latinitatis delibârunt; cum statim ad forenses Causas scribendas, ad panegyricos sese accingunt. Erras, mi homo, erras; vix Latinè scis, & ornatè; figuratè, magnificè dicere aggredieris; vix ad grammaticorum leges scriberes, & Rhetorum pompam in dicendo adhibes; non tam oratorium, quàm epistolarem stylum desidero; de infimis, & communibus, non verò de arduis, abstrusisque rebus, saltem initio scribendum est; sed de hac scribendi methodo, suo loco ex professo agam. cap. 14.*

10. *Lectio illorum auctorum, qui Latinè scripserunt potissimum locum in hoc genere habet, dum enim legimus latinè & eleganter scripta, optimum dicendi exemplar ante oculos habemus; hic sola imitatione opus est, imò ad eum finem, eoque animo libri legendi sunt, ut ea, quæ nos legimus, in simili deinde, vel alio casu, imitemur. Quinam ve-*

rò libri ad rem hanc conducant, ex antiquioribus pleròsque habes, Cæsarem scilicet, Salustium, Lucretium, Plautum, Terentium, Horatium, Propertium, Catullum, Tibullum, Ovidium, Livium, Curtium, Virgilium; sed unus, ad instar omnium, Tullius erit: dicam, quod sentio, in paucis Tullii lineis est, quod imitari; est, quod admirari possimus. Novi ego exquisitissimi homines ingenii, qui Ciceronem ferè semper in manibus habent; in eo latinitatis puritatem, elegantiae florem, dictionis venustatem, elegantiae vim, styli majestatem, orationis dignitatem, sententiarum lumina, verborum delectum, figurarum ornatum, sales, & acutè dicta invenies; unò verbò, inde homines censere soleo, unde ipsi Tullium censent. Et verò nonnullos pudere deberet, qui cùm his artibus parùm instructi sint, Ciceronem, ut verbum, & loquaciorem hominem traducunt; utpote, qui præter artificiosum quemdam verborum plexum, nihil penitus habeat: tu verò, mi homo, apud quem Tullius eo loco est, vix scrupulum judicii habes; recale vetus illud proverbium: nè sutor ultrà crepidam; discè priùs Latinè loqui, ut deinde rectum de latinæ eloquentiæ Principe judicium feras. Itaque, ut Euphyander Latinè loqui, & scribere discat, Tullium sibi familiarem faciat, nunquam ferè illum de manibus deponat, imò nonnulla ex eo, si ita judicet, memoriæ mandet, & finem optatum haud dubiè obtinebit. Quod verò ad Recentiores attinet, jam supra illos appellavi, qui Latinè scripserunt: Muretus, Manutius, Longolius sinceri Ciceronis imitatores sunt: Oforius, Sadoletus, Bembus singularem dicendi modum, eum tamen latinissimum adhibent; Perpinianus paulò laxior; Strada strictior; Orlandinus ornatior; Sachinus ficiior; Masejus numeris omnibus absolutus; sed hic anacrisim non facio.

II. Græcam linguam, eodem modo discere poterit, non tamen necessarium esse puto, ut ea loquatur, vel scribat; modò illam intelligat: reliqua facillè illic condonarem, atque remitterem; non tamen est, quod eorum consilia improbem, qui linguam hanc ità discendam suscipiunt, ut Græcè eleganter dicere, & scribere valeant; hoc certè in maxima laude repono; non tamen existimo, hanc operam ità esse necessariam, ut eam Euphyandro meo imponam; nempe licèt ea Græcè loquendi, atque scribendi facultate careat, is profectò non erit, qualem Euphyandrum esse nolim. Itaque, ut communi, vulgarique parœmia fertur: Latinè loquatur, græcè intelligat, hebraicè legat. Ut autem græcam linguam dumtaxat intelligat, longè minore studio opus est, quàm si ea loqui vellet; nec est, quod onera, quæ Euphyandro imponenda sunt, multiplicem, cum vix iis, quæ imponam, par omninò esse videatur.

C A P U T II.

De Poësi.

I. POËtam quidem, qui totam vitam in condendis scribendisque carminibus collocet, Euphyandrum esse, non modò non patior, sed enixè veto; non diffiteor tamen è Republica literaria esse; ut nonnulli, quos ad id muneris natura finxit, Musis dumtaxat vacent; sed ut ingeniosus adolescens hanc unam spartam adornet, & huic dumtaxat Provinciæ incumbat, auctor illi profectò non essem; res Poëtica jucundissima est, & præclarissima, quis amabò inficias eat? si tamen sola sit, aliis facultatibus, optimisque artibus destituta, suo pretio reverà non caret, sed ad summum illum dignitatis gradum minimè assurgit, in quo Euphyandrum collocandum esse existimo; eximius Poëta es, tibi gratulor; sed orator non es, historiam, Geographiam, Chronolo-

giam non tenes, te minùs eruditum esse constat Geometram, Philosophum, Theologum; vide, quàm multa in te desiderentur, quæ minimè tibi gratulamur: igitur laudabile est arte una pollere; sed omnibus disciplinis instructum esse, longè laudabilius est; illud enim aliqua, hoc verò omni profectò laude dignum est.

2. Itaque Euphyandrum eum esse desidero, qui ubi res postulabit, epigramma, oden, elegiam, Poëma, imò, & tragædiam scribere valeat; nempe hi sunt optimi, quo valet, ingenii fructus, & foetus; ingenium literis omnibus servire aptum est; imò nemo est, qui nesciat, Poëticam scriptionem solitum ingenii foetus esse: enim verò illud ferè omnibus solemne est, qui eximio pollent ingenio, ut multis aliquando vacent, & in re Poëtica suam operam collocent; quis enim est, cui persuasum non sit, non esse eam interea, quæ minimi ducuntur; non vulgarem, non levem; summum esse quiddam, ac planè divinum: lectis enim è vocibus, admodùmque puris efficitur versus, & nihil hauritur de fæce; ubique passim ingenium micat; hinc primus est ingenii fervor, primique fervoris æstus; primi sunt luxuriantis, & quasi turgescientis animi flores, in quos mentis ardor erumpit: quibus deinde meliores, & solidiores fructus succedunt: hinc poësis primum est Euphyandri Tyrocinium; utenim se talem esse demonstret, Poëticam illico aggreditur, commune scilicet ingeniorum argumentum; igitur, ut totum musis addictum esse, non probo, illa enim operosæ mentis sphæra angustior esset; ità, & illum aliquamdiu musis vacare desidero.

3. Et verò in re, quæ ingenii est, à Tyrone superari, Euphyandrum puderet: nec scire; aut posse, ubi res feret, vel duo disticha cudere in epigrammate, vel tres strophas in ode, vel aliquot versus in Poëmate, ruboris, ac pudoris, dubio procul omni maxime

ximè res est: exempla tum superiorum, tum etiam posteriorum temporum plurima suppetunt; Aristoteles summus ille Philosophus, de quo *infra*, musis non levem operam dedit, easque multis versuum millibus donatas dimisit; Empedocles ità Philosophiam cum Poëtica conjunxit, ut jure utrovis, imò utròque nomine appellari possit; Aratus, & Manlius Astronomiam cum Poësi ità copulârunt, ut summus uterque Astronomus, & Poëta elegantissimus haberetur; quamquam, ut ait Cicero, constat inter doctos Aratum, ignarum Astrologiæ, ornatissimis, atque optimis versibus de Cælo, stellisque scripsisse: Tullius versibus etiam lulsit, dispari licèt eventu; in sanctis Patribus idem Poëticæ studium fuit, ut in Nazianzeno, Prospero, Sydonio, Paulino; sed ut ad posteriora tempora descendam, Jovianus, Pontanus, Sannazarius, Fracastorius, Policianus, Scaligeri gemina dicendi facultate soluta scilicet, & Poëticâ flourerunt: Bucananum in scenam vocarem, nisi musas apostasiâ suâ polluisset: de illo tamen dicere auserim, neminem fortè his temporibus purius scripsisse, & vixisse impurius.

4. Ad nostra tempora venio, quæ summos etiam Theologos, Poëtas vidit; Leo Sanctius, vir acerrimi ingenii, scenam aperit, quem alii turmatim sequuntur, Alciatus, Giattinus: Millæus, qua vena esset, Moses ipse suis tabulis consignavit; Bidermanus ipso Apollinis ore locutus esse videtur; Jovini nativa svavitas mirifica; Magnesi majestas admirabilis, Boiræi subtilitas singularis; hi tamen omnes, licèt non eodem gradu, Theologi exsisterunt: De Petavio, nihil est, quod dicam, quem scilicet gens omnis, & omnis ætas, & linguæ omnes celebrabunt; hic enim non modò summus Theologus, eximius Mathematicus, rarus Philosophus, verùm etiam Orator egregius, & exquisitus Poëta fuit; alios prætereo, qui utroque dicendi genere, soluto scilicet, & Poëtico

floruère : inter quos fortè Stephonius Principem locum tenet, ad quem proximè accedunt Famianus, Guinifius, Casimirus, Caussin, Celotius, Mamburnus, de Bussieres, Rapinus, aliique quàm plurimi, quos longius esset recensere.

5. Porro Poëticum studium, si non omninò necessarium, saltem non parum utile est : nempe mentem excitat, acuit, aptiorem ad majora studia capeffenda relinquit, & divino quodam spiritu afflat : hinc sæpe audiui, Poëtam bonum neminem, (quod à Democrito, & Platone inscriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum exillere posse, & sine quodam afflatu, quasi furoris : hinc Ennius apud Tullium sanctos Poëtas suo jure appellat, quod quasi, inquit, Deorum aliquo dono, atque munere commendati nobis esse videantur : & verò Cælestis cujusdam caloris illapsus Poëticum illud studium secum affert, quo ubi animus incalescit, ignem concipit illico, & multam lucem spargit : hinc lumina, & acumina, hinc prompta cogitatio, hinc explicata simulacra, & visa, hinc celeres animi motus, & nutus, hinc divino quodam œstro, vel enthusiasmo mens percita, plurima parturit, quæ nunquam aliàs, nè per somnium quidem occurrissent : hinc demum entheus, hoc est, divino spiritu plenus, fecundum pectus concutit, & novo quodam miraculo, cui Moses præluxisse videtur, Castaliæ fluunt aquæ, & ex ubere vena, suis quasi pedibus, non invita poëmata currunt.

6. Neque id dumtaxat commodi ex Poëtico studio referri potest ; sed etiam aliud, quod reverà singulare est : quid enim amabò ad rem literariam magis confert, quàm exquisita ratiocinii facultas, & indita ad ratiocinandum habilitas ? hanc autem Poëticum studium non parùm juvat, non mediocriter promovet : nempe cùm in condendis versibus, multiplex rerum, ac verborum analysis, multiplex ana-

logia,

logia, & conjugatio adhibeatur, & cùm in ratiocinio, perpetua ferè analyfi, & rerum conjugatione opus fit: inde sanè mens ad ratiocinium magis idonea, & habilior evadit, unde analogiarum, analyseos, & conjugationum, vel ut parum Latinè dicunt, combinationum artem sibi comparat: igitur quod ostendendum erat, amœnum illud studium, quo musis vacamus, non est prorsus inutile; cùm scilicet ex eo non contemnenda ratiocinandiabilitas accedat, & arte illa analytica, quæ ratiocinii facultatem adeò perficit, animus inde instructior evadat: quod quanti faciendum sit in re literaria, nemo est, saltem inter candidatos, cui perspectum non sit.

7. Ut autem corporis exercitatio ad sanitatem tuendam, augendamque commoda, & utilis est: ità Poëticum studium sanitati mentis, hoc est alacritati animi, habilitati, & habitudini, qua scilicet ad literarum studia capeffenda expeditus est, non parum conducit: ut enim exercitatio illa, & motus, membra torpentia excitat, articulos expedit, musculos explicat, nervos solvit, torporem excutit, totum denique corpus ità afficit, ut inde homo agilior, & expeditior evadat: ità studium illud Poëticum, seu fervor, & ardor, ità mentem explicat, & animum expedit, ità implicatum exolvit ingenium, ut mens inde habilior ad studia restet; animus paratior; promptius ingenium; homo denique in opere literario majori cum facilitate, & pari felicitate desudet. Et verò magna laus est eorum, qui non ad vulgarem, humilèmq; artem, sed ad nobilem illam liberalèmq; doctrinam, Poësim scilicet, sua studia contulerunt, præsertim cum veteres illi homines sapientissimi, quibus optimi, ac summi Dei vocem audire, ejusque sermone frui sæpe licuit, Poëtica facultatis admodum studiosi fuerint, suasque cogitationes non soluto, & liberiore sermone, sed versibus exponere voluerint, quorum opera cùm legimus, miri-

mirificè afficimur; habet enim ars Poëtica dignitatem, atque in ea latent arcana Philosophiæ: illa vi-les animos excolit, nôsque ab rerum humilium studio deducit ad egregios mores, ad excellentem magnarum rerum cupiditatem vocat, uno verbo mirabilem suavitatem præfert, & vocibus aptè instructa oratio miram infundit auribus animisq; jucunditatem.

8. Addo unum, quod nonnullis fortè mirum videbitur, Poëticum studium eo saltem fine adhiberi posse, ut à gravioribus studiis Euphyander ità quandoque ferietur, ut tamen otiosus, vel male feriat non sit; nempe inde animus plurimum relaxatur, unde amæna quadam, & jucunda exercitatione occupatur; quid porro jucundius, & amænius musarum cantu? cujus mirifica vi, & suavitate, non homines modò, verùm etiam feræ ipsæ capiuntur; imò rupes, & arbores novo tripudio gesticire videntur; quid inquam acuto Epigrammate, leni ode, flebili, vel potiùs ridente in lacrymis elegia, gravi Poëmate gratus auribus accidere potest? quis demum gravioribus studiis defatigatus, ac fessus, ut grave cogitationibus caput recreet, & cogitandum, atque adeò melancholicum animum exhilaret, cum musis tantulum diversari, & canoram pulsare chelyn dedignetur? operæ quoque mercenariæ, & conductæ, cantu aliquo labores suos demulcent, & sudores diluunt; quidni ergo mens operosa, & gravioribus studiis fatiscens versibus, & cantu recreetur?

9. Unum tamen velim, ut pauci potiùs, & boni, quàm multi, & mali sint versus; hi numeri, non numero, sed sententiarum pondere, acuminum vi, Latinitatis flore, verborum delectu, rerum varietate, & novitate censerì debent: ità versus versui accidat, ità sententia sententiis, verba verbis, syllabæ syllabis congruant, ut nihil durum, nihil mancum,
nihil

nihil superfluum, nihil asperum, nihil planè hiulcum, vel putidum sit; Latinitas pura esse debet, verba propria, formula rara, locutio nitida quidem, sed illustris, dociles pedes, mollior fluxus, acumen inexpectatum quidem, sed è re ipsa natum, non verò aliunde per vim extortum: uno verbo quidquid ingenii soluta oratio in longiore verborum plexu & fluxu explicat, & amplificat, hoc ipsum numeris Poëticis adstricta in paucis versibus contrahit; hinc quidquid exquisiti, & eximii in multis paginis solutæ orationis inest, hoc ipsum in paucis numeris habemus: hinc apud Poëtas plus doctrinæ, acuminis, eruditionis, & ingenii occurrit, quàm apud oratores: nempe id unum potissimum Poëtæ procurant, ut nova, ut pulchra, ut inopinata, ut subtilia, & ingeniosa inveniant, & scribant; quod tamen non adeò sollicitos oratores tenet: hinc inventio Poëtis tribui solet.

10. Porro ut fundere versus Euphyander discat, præter puerilem illam institutionem, quæ est de syllabarum quantitate, & metrorum ratione ac modo, lectio Poëtarum, & usus ad rem hanc valde conducunt: in uno Virgilio, quod admiretur, habebit. Statius, nescio, quid Divinum legentibus inspirat, præsertim si à natura ad artem Poëticam comparati sunt; *nascimur enim Poëtæ, sumus Oratores*; quamquam multum artis, & studii res Poëtica desiderat; Claudianus Tyronibus familiaris est, utpote qui sese in animos facile ingerit; si tamen ii molliores sint: est enim facilis, mollis, suavis, non tamen ejus Latinitas adeò pura est. Ovidius, nisi fortè alicubi negligentior sit, & incuriosus, is est, quem quisvis imitari se posse sperat, nemo tamen unquam assequitur. Propertius, Tibullus, Catullus, Latini sunt, & floridi. Horatius in lyricis principem locum tenet. Lucani sententias, & Juvenalis præclare dicta seliges, styli tamen modum minimè amplecte-

plectēris. In tragicis Seneca divinus est; Terentius, & Plautus in Comicis eximii: si verò ad posteriora tempora descendam, Jovianus Pontanus is est, qui cum antiquis conferri possit: Fracastorium, Sannazarium, Bucananum optimorum Poëtarum locò habeo. Millæus in Poëmate; Boiræus in elegis; Bidermanus in herôicis, & epigrammate; Magnesius in versione; Casimirus in lyricis, in plerisque Jovinus, Famianus, Guinifius, Stephonius in tragicis: cui succedunt Caussin, Celotius, Giatinus, Joseph, Simonis; Masculus in Lyricis, Donatus & Pulcharellus, Mambrunus, de Bussieres, aliisque in Poëmate, strenuè profectò se gesserunt.

II. Præter lectionem usum adhibe, idemtidem musis vaca, nec longa, si me audis, saltem initio Poëmata scribes, nisi res aliter postularet, sed breviores quasi sylvas, odas, eclogas, elegias, epigrammata: legi aliquando breves lucubrationes, vix centum, imò pauciorum carminum, quas certè longissimis Poëmatis præferendas esse putabam; utpote, quæ tanta cura, & diligentia compositæ essent, ut quodlibet metrum suo pretio non careret: in iis pura Latinitas, illustres metaphoræ, rara acumina, numerus elegans, insignis, & dilucida phrasis, nobilis versuum incessus, aut pedum cursus, & fluxus, nova, & felix inventio, res præclaræ, & inauditæ; uno verbo, nihil mancum, nihil superfluum, nihil siccum, nihil puerile, sed lucida, & optima cuncta: in hujusmodi brevioribus Poëmatis, cave, ne vel in longas, & superfluas descriptiones excurras, vel stylum Asiaticum adhibeas, vel idem sub varia verborum larva repetas & multiplices; cave etiam, ne, quod tamen aliqui laudi vertunt, & enixè procurant, nè, inquam, Poëtarum fabulas ad nauseam usque accersas: sunt enim, qui se Poëtas esse non putant, nisi Musarum, Apollinis, Heliconis, Pindi, Parnassi, Pegasi, Castaliæ Lymphæ, Pyeridum, Tempe, Penei,

Penei, & fontis Caballini, in singulis ferè versibus, mentionem faciant; alium profectò loquendi modum hæc ætas desiderat, & probat: nec video, cur res quasque egregias, numeris adstricta oratione, eleganter, & ingeniosè describere, & exponere non possimus, nisi hujusmodi fabellas, quæ rem potiùs obscurare, ac foedare videntur, accersamus; quod tamen salvo aliorum Judicio dictum sit.

12. Quod pertinet ad Poësim illam, quæ linguam vernaculam adhibet, scio multos ingeniosos adolescentes in hoc scribendi genere, præstantissimos esse; neque rem hanc Euphyandro minùs dignam esse putârim, quem in qualibet arte ex iis scilicet, quæ optimæ sunt, versatum esse desidero. Poësis vernacula suas veneres, leporésque suos, & sua lumina habet; nihil eorum, quæ in laude ponuntur, nescire, maxima laude dignum est: & multa in aliis laudari, quæ in te desiderantur, non vitio quidem, & probro vertitur, nonnihil tamen verecundiæ, ac pudoris affert: itaque neque hac in re Euphyander prorsus novitijs erit, præsertim cùm modico studio, eorùmq; auctorum lectione, qui in hoc scriptionis genere egregiè se gesserunt, rem hanc obtinere possit; plures appellare possem, ut Malherbam, Theophilum, Cornelium, le Moine, aliósque benè multos; sed auctorum indicem non scribo; adde, quod cùm omnium ferè manibus auctores illi modò terantur, frustra illos hoc loco recenserem.

C A P U T III.

De Rhetorica.

I. **U**T summum Oratorem, Euphyandrum agere, ità in hac bene dicendi arte rudem omninò, & peregrinum esse, non desidero; nec ab eo Latium dumtaxat, & planum stylum, verùm etiam ornatum, figuratum, & numerosum expecto: perfectum, & absolutum Oratorem vix orbis terrarum habuit;

habuit; nisi fortè Ciceronem eo loco habeamus, qui sanè in ea facultate, si non supremum apicem attigit, cæteros tamen omnes superavit. Imò si eidem Tullio credimus, perfectus Orator omnibus aliis disciplinis instructus esse debet; habent enim omnes illæ artes, quæ ad humanitatem pertinent, commune quoddam vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur; nec modò arte, eaque optima informatum esse oportet, sed à natura ità comparatum, ut iis omnibus, tum animi, tum corporis partibus valeat, quæ ad id muneris rectè obeundi à viris sapientissimis desiderantur: itaque scio, aliquos esse, qui cùm totum vitæ tempus iis studiis tribuant, otiosi tamen non remanent; & cùm totâ vitâ nihil velint aliud agere; habent tamen aliquid, quod agant: ipsa enim rerum tractatio, vel agitatio quotidie ex se aliquid gignit; libet autem semper discere in qualibet arte: hinc Divino penè consilio, vel instinctu factum esse puto, ut nonnulli singulæ artibus totos se dederint, atque in eis omne vitæ tempus, atque ætates suas consumpserint; hinc enim accidit, ut ea invenerint, quæ aliis deinde in promptu fuerunt, & ut alii longioribus laboribus parcerent, diutiùs ipsi laborârint.

2. At nolim Euphyandrum meum huic oratoriæ facultati totum se dedere; sunt enim alia, eaque plurima, quibus operam navet; nolo tamen illum hac arte omnino carere, qua nec utilior, nec jucundior, nec præstantior ulla esse videtur; cùm enim de summis etiam rebus perpetuum illi silentium non sit, imò licèt æterno silentio sese addixisset, de iisdem scribere, & sua commenta in lucem edere possit; summum revera vitium esset, ornate, & aptè de iisdem loqui non posse, & arte illa egregia carere, qua homines ad ornate, & aptè dicendum informantur. Et verò cùm hoc in summa laude ponatur, cur eam sibi non compararet, cùm id

tam facile obtinere possit; cur hanc sibi gloriam, & decus invideret? cur mores. & vitam ornaret, ut orationem incomptam, incultam, & inornatam relinqueret? res præclaras scire, honestum, & jucundum est; nihil enim animum æquè delectat, ac rerum scientia, præsertim si res illæ præclaræ, & arduæ sint; at res præclaras, quas tu ipse tenes, non nitidè, non præclarè, non ornatè scribere, parum certè decorum est: ut vestis, & habitus conditioni personæ congruit, ità & oratio, quæ res ipsas vestit, rebus ipsis dispar esse non debet; præclara scribe, sed præclarè; pulchra, sed pulchrè; ne vili oratione res ipsæ vilescant; nè gemma in luto suum nitorem, & opipara obsonia in sordidis vasis suum pretium amittant.

3. Hinc si res ipsæ, quas in lucem autores edunt, quid placeat, quid displiceat, sentire possent; sub eo certè malè suto, & sordido verborum habitu in scenam, & publicam lucem adduci, ægerrimè ferrent: ut enim sæpe accidit hominem ex habitu, & cultu corporis censerì; ità non rarò evenit, ut res ipsæ, ex ipso verborum, quo scilicet teguntur, apparatu, censeantur; hinc res aliquando communes, & tritas magni facimus, quas scilicet magnificæ dictionis involucrum, & ornamentum illustrat; contra verò singulares, & selectas contemnimus, quas scilicet, vel dictionum barbaries sœdavit, vel inculta oratio deformavit: nec tantum rebus ipsis, quæ tractantur fit injuria, sed ipsis quoque auctoribus, quos agrestis, & horridus stylus agrestes, hoc est, ejusdem farinae homines esse ostendit; sic enim qualis quisque est, talem sermone se prodit. Hinc non rarò exterior corporis cultus illius curæ signum, vel argumentum est, quo interiores animi facultates excolimus: hinc si communia singulariter exprimas, aliquam laudem inde referes, majorem tamen referres, si res exquisitas cum exquisita dictione copulares; si bona bene
dicis

dicis, bene habet utrumque; si bona, sed malè; vel mala, sed benè; in altero tantum: si mala, sed malè, in utroque peccas; sed quia, ut ajunt, bonum ex integra causa est, malum verò ex minimo defectu, procurabis, ne vel in re, vel in modo delinquas.

4. Præterea, quid quid foedum est, publicam lucem odit; hinc homines cultis moribus instituti illa coràm & palàm agere verentur, quæ aliquid sordidum, & minùs honestum præferunt; sic dum alvum purgamus, secedimus; tegimus sordes nostras; quod vel ab ipsa natura, imò ab ipsis animantibus didicimus, quorum aliquæ fœces egestas pulvere, ac terra obruere solent: igitur si quid in natura, si quid in moribus sordidum, ac impurum est, enixè tegimus, ac dissimulamus; neque nos pudebit, nostræ orationis fœces in publicam lucem edere, & oculis omnium subijcere? quod facis sordidum, tegis; quod dicis foedum, ac impurum, aperis, atque ostentas; quis hoc amabò capiat? sordidæ actionis, non verò sordidæ dictionis te pudet; cultis moribus vis esse, barbarus stylo, & oratione haberi non curas; si quod impurum est in actione, fugis, aut saltem tegis; quod in dictione impurum, ac foedum est, fugiendum, tegendum, & eodem jure supprimendum esset; quidquid enim foedum est, ut dixi, publicam lucem veretur.

5. Quid sit autem ornatè, & aptè dicere, usus te, atque præcepta docebunt; præcepta leges, apud Rhetoricos; quamquam unus Cicero in suis Rhetoricis affatim ea suppeditabit; librum si sapiùs volvas, nativam eloquentiæ Ideam tibi frequens illa lectio imprimet; ibi enim disces, quid decorum, quid vitiosum; quid venustum, quid sordidum; quid liberale, quid agreste censendum sit; ibi disces, unde ducenda sint sententiarum lumina, figurarum varietas, verborum delectus, orationis numeri, dictionum dispositio, & plexus, verborum structura; unde

de ornamenta orationi accedant; unde sales con-
diendi, flores aptandi, adornandi lepores; quis, &
quantus sit finis oratoris: persuadere scilicet dicen-
do, aut scribendo; quis scopus, quod officium; hoc
est dicere appositè ad persuadendum: quæ munera;
docere scilicet; delectare, atque movere; quæ par-
tes, utpote invenire, disponere, & ornare; tria enim
hæc oratori videnda sunt, quid, quo quidque loco,
& quomodo dicat; & verò nihil est aliud oratoriè di-
cere, nisi optimis sententiis, verbisque lectissimis di-
cere; nulla enim est sententia, quæ fructum oratori
ferat, nisi aptè exposita sit; nec ullum verborum lu-
men apparet, nisi diligenter collocatorum; nume-
rus autem utrumque, sententiarum scilicet, & ver-
borum structuram illustrat.

6. Hinc porro ornatus in triplici dicendi genere
suum locum habet; in tenui scilicet, amplo, & me-
diocri. Tenuē nescio quem orationis modum com-
plectitur, pressæ scilicet, acutæ, dilucidæ, limatæ,
non ita numeris adstrictæ, nec periodis circumscriptæ;
concinna tamen, & elegantis; humilis quidem,
& summissæ, sed jucundæ, & subtilis; simplicis, &
nudæ, sed honestæ, atque venustæ; quam qui au-
diunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo
se posse dicere confidunt: nam existimanti, imita-
bilis esse videtur; nihil tamen minùs experienti. Et
verò non gratam quandam negligentiam præfert,
tum in circuitu, tum in conglutinatione verborum.
Porro, ut rectè observat Tullius, illa negligentia di-
ligens esse debet; ut enim, inquit, fœminæ quædam
inornatæ sunt, quas id ipsum deceat; ita subtilis hæc
oratio etiam incompta delectat; licet aliquid in utro-
que fiat, quo sit venustius; hinc enim omnis insignis
ornatus, & calamistræ, & fucati medicamenta can-
doris, & ruboris removenda sunt; modò elegantia,
venustas, munditia pura, & plana, dilucida latini-
tas remaneant; accedant autem acutæ, & crebræ
sen-

sententiæ, sed ex abdito erutæ, & quasi è re ipsa natæ; ornatus verecundus sit, translationes tamen, seu metaphoræ paulò audaciùs adhibendæ, modò aptæ sint, & rem feliciter exprimant; hæc enim unica penè, ac singularis hujus orationis laus est; quod is, qui ea utitur; mentem suam, & sua sensa facillè, ac dilucidè, quasi in nativa quadam tabula, vel imagine repræsentet, & in ipsis legentium oculis, & audientium auribus, vel animis describat.

7. Mediocre dicendi genus paulò ornatiùs est; numeros adhibet; molliore gressu incedit; illustria accersit orationis lumina, non tamen altiùs assurgit; nobiles adhibet figuras, tum sententiarum, quæ sitas, & exquisitas venustates, elaboratam concinnitatem, & quoddam delectationis aucupium; nempe hujus orationis singularis serè character est, venustas, & delectatio; hinc in Epidiæticis hic dicendi modus suum locum potissimum habet; in quibus scilicet, non docendi, ac instituendi; non movendi, atque volvendi auditores, sed delectandi sunt, & recreandi: hinc, ut nervorum, & forensis contentionis parum; ita suavitatis, & ornatus plurimum habet; huic enim omnia dicendi ornamenta conveniunt; figuræ, metaphoræ, acumina, lumina: estque pictum quoddam, & expolitum orationis genus, suis distinctum numeris, & circumscriptum periodis, quod revera omnes verborum, & sententiarum lepores colligit, non tamen sine cauto delectu.

8. Ultimum denique est magnificum, amplum, grave, copiosum, tonans, & fulminans, cujus tanta vis est, ut tractet animos, ac permoveat, huc illuc flectat, obstinatam mentem perfringat, irrepas in sensus, quodlibet persuadeat, lacrymas eliciat, risum, stomachum moveat, omnes in animo motus excitet: hinc non umina orationis adhibet, sed fulmina; non molliores ornatus, sed graviores; non vulgares figuras, sed illustres; hinc frequens interroga-

tio, & Apostrophe, non parca ironia, antithesis plurima, supplicatio, repetitio, admiratio, introductio, multiplex suspensio, non rara exclamatio; hinc conferta argumentorum tela, crebra sententiarum lumina, seu fulmina; hinc faces, stimuli, increpatio, aliæque id generis gravissima, & magnifica ornamenta locum habent: hinc tamen exulat mollior ornatus, qui ad instar muliebris mundi esse videtur; dulcior abest orationis fluxus, & lepos; exulant calamistri, flores, & diligentiore curâ concinnata venustas: nempe hoc dicendi genus stellas, non flosculos habet; virilem Minervæ speciem, non lascivam Veneris formam; non pigmenta, & fucos, sed nervos, vivumque colorem; ornatum caput, non sertis, & rosis, sed inauratâ galeâ, solidioribus gemmis, & adamantibus distinctâ; uno verbo: non molli, & luxato gressu, sed graviore cothurno incedit.

9. Hæc tria sunt dicendi genera, in quæ oratorius omnis ornatus cadit; sed cauta prudentia adhibenda est, ne quid contra decorum fiat: nempe, ut Tullius ait, eloquens erit, qui parva summissè, mediocria temperatè, magna graviter dicere, & ad id, quodcunque decebit, poterit accomodare orationem, quæ profectò rebus ipsis par, & æqualis esse debet. Quàm enim indecorum esset, & ridiculum, de stillicidiis amplissimis verbis, & magnificè; de majestate populi Romani exiliter, & summissè dicere; in luctu publico, narrare ludicra; in publica lætitia, lugere; in re dubia, exultare; lascivire in seriis; gravitatem affectare in jocis: sic sæpe contra decorum peccatur, cujus præsertim legibus orator adstrictus erit. Itaque tria illa dicendi genera oratori serviunt, ut suis officiis defungatur: scilicet ut doceat, delectet, moveat. Primum genus ad docendum aptissimum est; secundum ad delectandum; tertium ad movendum. Hinc primum illud Philosophi est; alterum sophistæ; ultimum oratoris: quan-

quam omnia ad oratorem pertinent ; imò tria illa ità aliquando conjuncta sunt, ut, dum eadem orator dicit, doceat ; delectet simul, & moveat.

10. Porro licet hæc multam artem postulare videantur, optimam tamen naturam supponunt ; & licet fieri oratores dicantur, nasci tamen etiam dici possunt : nempe hæc bene dicendi facultas egregias ingenii, judicii, memoriæ partes, & dotes desiderat, quas ab ipsa natura dumtaxat accepimus. Non negarim tamen, longo ad id studio opus esse, multaque Philosophia ; quis enim de rebus omnibus appositè, & aptè loquatur, nisi res omnes probè teneat, & apprimè sciat ? hæc ultrò fateor ; hoc tamen unum asseveranter affirmo : virum ingeniosum reliquis disciplinis instructum, & cultum, modò aliquid exercitationis cum multa prudentia conjunctum accedat, modica certè arte indigere ad laudem, & lauream oratoriam obtinendam ; nam & res facile inveniet, quas jam ipse scit ; & naturâ duce, argumenta ex iis locis eruet, quos Rhetores tradere solent. Quasi verò arte opus sit, ut res definiatur, & explicetur ; ut ex definitione, etymologia, causis, effectis, adjunctis, simili, pari, oppositis, genere, differentia, forma, materia, parte, toto, enumeratione partium, tabulis, testibus, historia, antecedentibus, & consequentibus, argumentum ducatur. Porro licet hi loci communes sint, usus tamen singularis erit : res enim quælibet suos habet proprios, & singulares ; & magnam hic locorum usus prudentiam desiderat.

11. Itaque invenire, scientis est, atque Philosophi. Cùm autem ingenio omnibus disciplinis ex-culto, nihil feracius sit, rerum inventarum magnus delectus adhibendus est ; alioquin multa erunt in oratione levia, frigida, à causa, de qua agitur, aliena ; & hoc alterum prudentis est : illud ingenij ; hoc judicii. Præterea, non satis est, ea quæ dicas, invenisse,
ac

ac delectum habuisse, nisi eadem rectè disponas; dispositio autem, seu compositio multiplex est: v. g. dictionum seu verborum inter se in locutionem; locutionum in membrum; membrorum in periodum, &c. Hæc autem verborum, & membrorum dispositio, seu structura parum artis desiderat; multum ingenii, & Latinitatis; sed prudentiæ plurimum: qua scilicet probè distinguatur, quid benè, quid malè sonet; quid claudum, & mancum; quid inutile, ac superfluum; quid longius excurrat; quid angustias patiatur; quid demum gratum, vel ingratum auribus accidat: ità enim verba collocanda sunt, ut nullus hiatus, nulla vis; nihil asperum, nihil vacuum, nihil exuperans esse videatur.

12. Rerum ipsarum compositio multam prudentiam postulat; ità, ut ex primis media, & ex his postrema, quodammodò nascantur. Exordia, vel initia acuta sint, & illustria, è re ipsa nata, non per vim aliunde accersita; verecunda, plana, crebris sententiis distincta; sed sine ornatu exquisito; uno verbo talia sint, ut orator auditorum animos statim occupet. Narratio brevis, clara, dilucida, familiari quodam stylo contexta. Confirmatio firma, ingeniosa, varia; firmissima rationum momenta primo, & postremo loco ponantur. Refutatio sit ingenua, sincera, nihil, quod falsum sit, adversario affingens, suis tamen nervis armata, & honestis condita salibus: in utraque orator strenuè se gerat, nervos adhibeat, omnisque generis ornatum, atque adeò oratoriam omnem suppellectilem: hìc multa interrogatio, repetitio, instantia, antithesis, objurgatio, aliàque id genus locum habent.

13. Quod verò ad argumentationem spectat, quis, amabò, modò in dialectica tyro sit; illius species non tenet? quis modum, quis usum ignorat? De Amplificatione idem dictum est. Vir doctus, & acri ingenio, nullo ferè negotio orationem explicat,

atque dilatat, quâ verbis, quâ sententiis, quâ variis circumlocutionibus; adjunctis scilicet multis rerum ipsarum appendicibus: illud enim quasi fermentum quoddam est, quod, ubi semel incaluit, res ipsas, vel potius ipsam orationis massam amplificat. Scienti affatim materia suppetit; & ingenioso forma: prudentiâ tamen opus est, quæ orationem plus æquo lascivientem exundantemque coërceat; quod reverâ incommodum ab iis præsertim fugiendum est, qui multa sciunt, ac feracioris sunt ingenio. De Peroratione nihil est, quod dicam; in qua profectò vires omnes exerit, & nervos adhibet eloquentia; hinc lamentatio, miseratio, planctus, ira, fulmina, rationum conglobatio, antè dictorum brevis repetitio, supplicatio, obtestatio, exclamatio, denique magni & vehementes motus desiderantur: hinc tamen suus est lenitati locus; mirum quantum vox illa flebilis, & lenis, præsertim si res, & verba consentiant, in auditorum animos altè penetrat; hinc etiam Philosophia suas partes agit: cùm fieri non possit, ut illos animi motus excitemus, quorum causas, & ortus ignoramus.

14. Neque hæc meo iudicio frustra exposui: nam sæpè accidit, ut Euphyander illud vitæ genus, & institutum amplectatur, cujus sit vel sacras ad populum conciones, vel forenses ad iudices habere. Quæ cùm ita sint, eloquentiæ ignarus esse non debet; præsertim cùm eam sibi comparare facile valeat, modò ab ipsa natura, & Philosophia reliquis partibus instructus sit. Nonnihil lectionis, & exercitationis adhibere potest: legat Ciceronis Rhetoricam, in quibus artem omnem sine arte, & præcepta sine præceptis inveniet; ex hac enim lectione eam sibi formam eloquentiæ in animo finget, quam deinde facile, sine ullis Rhetorum præceptis ad praxim reducet; non deerit quoque aliqua exercitatio, qua primum narrare quidpiam, & describere inci-

piat,

piat; tum deinde breviter ratiocinari, & orationem amplificare; tum demum ornare, & gravioribus cothurnis incedere possit. Si verò Euphyandri rationes non ferant, ut vel sacrum, vel Forensem orationem agat; eloquentia tamen inutilis non erit: cum enim à scriptione abstinere nequeat, si ornate, & eleganter scribat; non modicam inde laudem accessuram spero. Cæterum præter unum Ciceronem nullum alium hujus disciplinæ, & oratoriæ artis magistrum accersendum esse existimo: nempe ille vir eloquens esse non potest, cui Cicero vel non sapit, vel non sufficit.

15. Unum denique ad calcem hujus capitis subnectam, quod singulari observatione dignum est; nempe, non modica oratorum pars hujus temporis hoc vitio laborare videtur, ut ii scilicet in publicis concionibus non plenam, planam, vegetam, nervosam, & virilem eloquentiam, sed inanem nescio quam & exuccam loquacitatem, verbis ad speciem elegantibus conspicuam, exquisitis locutionum formulis comptam, affectatis & parum appositis figuris ornata, obtusis ingenii luminibus distincta, perpetuâ ferè Apostrophe, Ethologia, prosopopœia quasi personatam adhibeant. Tota quidem Oratio satis leniter fluit; periodi currunt lascivientibus pedibus, molliore gressu, & plusquam foemineo incessu; res verbis serviunt, & depravato verba palato; cuncta demum præferunt meretriciam quamdam venustatem, non virgineum decorem; vox ipsa verbis affectatè consentit: uno verbo, non germanos Oratores, sed disertos Psitacos appellarem; utpote qui cincinnis student & calamistris: nihil in eis roboris & nervi; nihil veræ & apodicticæ artis, cum tamen toti sint in arte; nullus argumentorum, rationum, figurarum, sententiarum delectus; ea sibi probanda proponunt, quæ cum falsissima sint, probari nequeunt; perpetuò jactant à se demonstratum, quod

quod ne probabile quidem, aut verisimile ostensum; stylum suum à quibusdam recentioribus, qui vel Heroïcas fabulas, vel quæpiam alia venustè scripserunt, mutuuntur, tanta profectò affectatione, ut vel ipsius affectationis personam induisse videantur. Hic stylus in libris quidem, ad relaxandos à gravioribus curis animos, utcumque tolerandus esset, non tamen in rostris, vel sacris pulpitis ad docendos homines & commovendos: risum tamen interdum potius, quàm stomachum movent. Toti sunt in exordiis, quæ singulis quibusque periodis ineptè multiplicant, nec non multiplici orationis suæ distributione; insignes hîc videas titulos, sine re; multa dicenda proponunt, nihil dicunt; multa probanda, nihil probant; pollicentur ultro se multa confecturos, nihil conficiunt; de multis & mirabilibus ratiocinari se velle prædicant, de singulis nihil; multa dicunt, persuadent nihil; imò multa bona, nihil bene; denique loquaculos quidem, garrulos, demus hæc, etiam disertos, & comptos loquutores, ut cum Gellio loquar; nunquam tamen eloquentes, rostris & pulpito dignos oratores appellabo. Euphyandrum igitur meum monitum velim, ut in Rhetorica sua ab hoc vitio absteineat.

C A P U T IV.

De Geographia.

I. **I**ndecorum, & turpe est hominem, terrestris hujus globi non modò incolam, verùm etiam moderatorem, suarum ædium latibula, & varias regiones ignorare; nescire, quo ipse loco vivat; ubi majores vixerint; ubi heroës, ac viri de Republica bene meriti nati sint; quas olim sedes Cymbri, & Teutones tenuerint; quas Hunni, & Sclavi; quas Vandali, & Gothi; unde Parthi, & Turcæ aliàs eruperint; unde Tamburlanes cum suis Tartaris; unde Bulgari, & Longobardi; unde Regina Saba Hierosolymam

lymam profecta sit; unde tres Magi venerint; quas
oras Classis Salomonis peteret; quot Regna magnus
Alexander subjugarit; quænam Provinciæ Romanis
olim subessent; quænam modò Turcis, quænam Hi-
spanis subjiciantur; uno verbo: turpe est Euphy-
andrum res præclare gestas in Europa, Africa, Asia,
America, à fortissimis viris, apud historiarum, & an-
nalianum scriptores legere; nescire tamen illorum lo-
corum situs, aspectus, confinia, aliâque hujusmodi,
quæ ad Geographiam spectant.

2. Quis autem non videt rem Historicam sine
Geographica inanem penitus esse; nam perinde est,
atque si multos colores, tametsi vivos, ac vegetos,
nullo tamen ordine, nullo situ, inter se distinctos,
nec variè collocatos aspiceres; aut cæsos, & affabre
sculptos, ac elaboratos lapides numerares, quos nul-
la structura componeret, nullus ordo connecteret,
nulla proportio copularet; sic omnino apud histo-
ricos multa legis, eaque præclara; sed ea suis locis,
ac regionibus minimè distinguis; nempe hic terre-
stris globus rerum gestarum hætenus, atque geren-
darum deinceps ampla scena, & vastum theatrum
est; auctores nôsti, & vocem audis, sed theatrum
non vides, si hæc Geographiæ disciplina in te defi-
deratur; hinc enim multum actoribus dignitatis,
multum varietatis actioni, multum denique volu-
ptatis spectatoribus accedit: si non modò quid
actum sit, verùm etiam, quo quidque loco actum
sit, sciant: quod Geographico dumtaxat studio ha-
beri potest.

3. Itaque Euphyandrum, quem in historia ver-
satum esse delidero in Geographia rudem esse non
patior: præsertim cùm, quod omnes aliæ optimæ
artes facere solent, hoc Geographiæ studium non
mediocrem sanè voluptatem secum afferat: quid
enim amabò jucundius, quid amænus, vel esse, vel
excogitari potest, quàm uno ferè obtutu, & intuitu.

totum terrarum orbem, vel in planisphærio, vel in globo oculis lustrare suis regnis, & Provinciis distinctum, fluminibus irriguum, mari, & Oceano divisum, montibus arduum, villosum sylvis, multiplici planitie apricum: hinc magnificæ urbes assurgunt; illic vastæ ruinæ jacent: ibi stagnant paludis aquæ; hinc lætum gramen virescit: illic segetes luxuriantur; ibi metallorum fodinæ excavantur; alibi vel æterna bruma rigescit, vel perpetuus æstus ardet: quid plura? digna scitu res est, quam Euphyander nescire non debet, ne præclara disciplina, quæ faciliè sciri, & obtineri potest, ut paulò post dicam, à nonnullis in eo desideretur.

4. Cæterum facilem hanc artem appello, utpote quæ nec rerum multitudine discentis animum obruat, nec earundem difficultate, & arduitate terreat: hæc enim duo sunt potissimum, quæ disciplinam aliquam difficilem reddunt; modò tamen aliquid Cosmographiæ, vel demonstrativæ Geographiæ, ut vocare soleo, accedat, cujus fortè defectu, Cicero in Geographicis maximam difficultatem sentiebat: de Geographia, inquit, scribens ad Atticum, dabo operam, ut tibi satisfaciam; sed nihil certe polliceor, magnum enim opus est. Imò ex Serapionis Geographi libro, quem ad eum Atticus miserat, millesimam partem vix se intelligere ultro fatetur; & hac de re, difficultate territus, etiam, atque etiam deliberandum esse dicit. Nec mirum cuiquam esse debet: nempe iis temporibus res Geographica obscurissima erat, nec auctores ipsi conveniebant; hinc Eratosthenes, quem sibi Tullius proposuerat, à Serapione, & ab Hipparco valde reprehenditur: vix antipodes in mentem paucorum venerant; vix de figura orbis etiam inter doctos, & eruditos constabat; hinc longo adhuc post tempore Lactantius, & Augustinus antipodas, chimæras inter, & Hircocervos reponebant; at hisce nostris tempo-

temporibus, res aliter se habet, & Geographia longè facilior est, postquam novus orbis, India, Syria in nostram cognitionem venerunt, & de re Geographica multi copiosè, & accuratè scripserunt; Ptolomæus, & Strabo inter antiquos palmam tulère; ad nostra tempora propius accedunt Apianus, Ortelinus, Gemma, Mercator, Cluverius, Bertius, Philippus, Brietius noster accuratissimè, Leander Albertus, & præ cæteris noster Ricciolus majore, ac justo volumine, nonnullique alii, qui, si non integram Geographiam, aliquam certè illius partem, scilicet topographiam, non sine maxima laude, tum verbis, tum probè delineatis mappis, seu tabulis, explicârunt.

5. Plurimum sanè juverit, quorundam verborum definitionem, & explicationem præmittere, v.g. quid sit illa globi projectio in planum, quid longitudo, quid latitudo, quid meridianus, quid parallelus, quid major orbis, quid minor, quænam circulorum sphaeræ appellatio, & ratio, quis usus, & situs, quid poli, quid axis; quamquam hæc ab Euphyandro rudi Minerva initio accipienda sunt; alioquin nonnihil Mathematicæ adhibendum esset, v.g. ad locorum distantias, verasque mensuras in planisphaerio demonstrandas. Et verò duplicem Geographiam distinguere soleo, historicam scilicet, & demonstrativam: hæc ultima non modicam Astronomiam, & Geometriam desiderat, de quibus infra acturus sum; historica longè facilior est, utpote quæ vel ipsis pueris duodennibus familiaris esse queat. Vidi aliquando, nobiles, & ingenuos pueros, cum in tabulam fortè incidissent, v.g. Italiae, Germaniae, Galliae, Hispaniae; leviori virgula, quæ longioris indicis loco esset, illam statim in suas provincias, delineatis scilicet extrema virgula, confiniis distinguebant; & singularum Provinciarum præcipuas urbes, & arces, fluvios, montes, lacus, fodinas, & quidquid alicujus nominis erat, eodem indice designabant; ut vel

inde constet, maximæ facilitatis rem esse, cū duodennis pueri vires non superet.

6. Itaque initio totum terrarum orbem in glo-
bulo, vel in planisphærio contractum, tibi ante ocu-
los pone, eūque in continentem, & maria primum
divide; tum continentem in Principes partes: sci-
licet Europam, Asiam, Africam, Americam, & tra-
ctum australem incognitum: singulas deinde partes,
in sua Regna, & Imperia distingue: v. g. Europam
in Insulas Britannicas, Hispaniam, Galliam, Germaniam,
Italiam, Græciam, & reliquum Turcici in Europa
Imperii, Hungariam, Poloniam cum Lithuania,
Rusliæ, & Moscoviæ partem, Suecorum, & Danorum
Regna, & quidquid versus Polum arcticum excurrit,
distribues: videbis, quid Turcæ in Asia, quid Persæ,
quid Arabes, quid Indi, quid Syri, quid Iapones,
quid Tartari, & Moschi teneant: in Africa, quid
Turcæ, quid Nigritæ, quid Cafres, ut vocant, quid
Æthiopes, quid Arabes, & Mauri: in America quid
Hispani, quid Lusitani, quid Galli, quid Batavi, quid
Angli, quid Barbari: Montes, & fluvios Principes
observabis: in Europa, Danubium, Boristhenem, Rhe-
num: in Asia, Volgam, Obim, Euphraten, Tigrin,
Indum, Gangem: in Africa, Nilum, & Nigrum: in
America fluvios Amazonum, Argenti, & sancti Lau-
rentii omnium reverà maximum: habes Alpes in
Europa: Taurum, Caucasum, Immaum, in Asia: in
Africa Atlantem, & montes Lunæ.

7. Præterea singula Regna in suas provincias di-
vides, designatis rectè confiniis: in singulis Provinciis,
urbes, & oppida alicujus nominis invenies, item
fluvios, montes, lacus, fodinas, & quidquid scitu
dignum esse putabis. Ut autem facilius prædicta, &
oculis illustrata delineatio, seu tabula menti, & ani-
mo adhæreat, rem prius paulò negligentius aggrede-
re; tum deinde quasi gradatim ad extremas minu-
tias pervenies: statue commodum Provinciarum or-
dinem

dinem in Regno, & Civitatum in Provincia. Nonnulli ducto ab extremis initio, per spiram versus Regni centrum, & meditullium accedunt; v. g. ità Hispaniam describunt, ut à Biscaia, seu Cantabria initium ducant: cui deinde succedunt Asturia, Gallæcia, Lusitania, Algabria, Estremadura, Andalusia, Granata, Murcia, Valentia, Catalonia, Arragonia, Castilia vetus, Castilia nova: recentia nomina usurpo, quia antiqua hisce novis Provinciis vix conveniunt, quare ab his abstinui, ne aliquam Criticis materiam subministrarem: deinde singulas Provincias in suas urbes, fluvios, montes, atque alia huiusmodi distribuunt; in urbibus considerant Populi frequentiam, antiquitatem, fundatorem, nobilitatem, Clerum, Academias, Tempia, Xenodochia, Monasteria, munimenta, commoda, vel incommoda, singulares eventus, longitudinem, latitudinem, Cæli salubris, vel inclementis rationem: &c.

3. Porro in qualibet Provincia, vel Regno plura sunt considerata, v. g. soli fertilitas, vel sterilitas; an frumentiferax, vini, olei, leguminum; an plana, montosa, sicca, humida, palustris; an sylvas habeat, fodinas, aquas, animalia; an frequens incolis, vel exhausta; an viribus potens; an dives; an homines habeat moribus cultos, & liberalibus disciplinis, vel mechanicis artibus instructos; an viros fugi; an fraudulentos: an urbanos, humanos; an feros, crudeles, barbaros: quibus illi virtutibus polleant; quibus vitiis obnoxii sint; qua religione, qua indole, quo cultu: quænam sit victûs ratio, mensæ, vestium, ædium, habitationis, ac reliquæ vitæ; an armis, an literis præstent; à quibus ortum ducant: quid ab iis præclare gestum sit, bellique, domique; an varii Populi Regnum illud tenuerint: sic primum Celtæ Hispaniam, tum Pæni, tum Vandali, tum Gothi, tum Mauri, à Gothis demum expulsi, tenuerunt;

nuerunt: quænam sit Reip. forma; hinc Regum, ac Principum series, & tabulæ Genealogicæ; pro his consule mundum Daviti.

9. Neque his contentus eris: est enim aliud, quod scias, v. g. quæ bella prosperè, quæ infelici-ter gesta; quantos annuos redditus hic, vel ille, Princeps habeat; quàm magnum exercitum conscribere possit, quot pedites, quot equites parare; quænam sint Regni leges, in re bellica, civili, Principum electione, vel successione, in administranda justitia, in acie instruenda, in arcibus muniendis; quot, & quinam sint Regni ordines; quæ illorum jura, & solennes ritus; quæ vis, & auctoritas Procerum; quis Regii, publici, sanctioris consilii modus; quænam Aulæ ratio; quis virtuti locus, nobilitati, Pietati, doctrinæ; quinam sint amici, & confœderati; qui jurati hostes; quæ confinia diligentius munienda; quæ vectigalia, quis exactionum modus, quod pondus; quænam sint ea, quorum Princeps sibi jus vendicat; quæ juris argumenta; quænam obsequia Rex à subditis exigit, quænam officia rependat; quæ comitiorum forma, quis finis, quæ auctoritas, quæ frequentia; denique, ut vides, jejunam, & incultam Geographiam esse nolo, sed multis ornamentis, quæ reverâ illi maximè congruunt, amplificatam, & auctam.

10. Nonnulla sunt, quæ non exiguam cautionem postulant: primo quidem loco Geographorum lapsus; quis hoc crederet? etiam diligentissimi facile in errorum cautes impingunt; multis exemplis rem hanc confirmare possem, duo seligo: primum est Cluverii, *lib. 5. introd. Geog. cap. 9.* qui Goam celeberrimam illam Indiarum Urbem in Insula Indi fluvii collocat, cum tamen illa ab indo valde remota sit. Alterum est Gerardi Mercatoris in Atlante, vel Hondii vel Petri Montani, qui, cum de politico Regni Galliæ statu agit, serè initio constanter affirmat, de-ferendi

ferendi Regni arbitrium penes ordinum comitia semper hactenus fuisse, & etiamnum omni jure esse; quod quàm à veritate alienum sit, nemo ferè in Europa ignorat. Præterea dicit, filium Regis demortui annis 24. minorem creari nunquam potuisse; item Regis filios à Populo sæpiùs repudiatos fuisse; item tres ordines Regni esse, scilicet nobilitatem, populum, vulgus: Ecclesiasticum ordinem excludit; item penes istos adimendi Regni facultatem omnibus temporibus fuisse; hæc ab homine finitimo, & in confini Belgio dici, & scribi, & in lucem edi, adduci nunquam possem, ut crederem; nisi propriis oculis credendum esset; quid quæso in minutiis, ac minimis errabit, qui in maximis tam sædè labitur? quid in obscuris, si vel in ipsa meridiana luce caligat, & in media luce luculenter hallucinatur? virum Democratiæ, vel Aristocratiæ addictum, imò, & suspectæ fidei esse, ex iis, quæ contra Reges impunè blaterat, & in laudem Rupellanorum congerit, manifestum est: imò non modicam in hoc eodem compendio ridendi materiam habes, dum hic auctor Ludovicum nonum, divitem cognomine dictum esse asserit; nisi fortè typorum mendum fuit, ac divum dicere voluit: hinc optandum esset, ut Galli res suas scriberent, nè ab exteris sædarentur.

II. Secundo loco observanda est, vel potius irridenda nonnullorum Geographorum adulatio, qui, ut Regum suorum, vel popularium gratiam captent, patriam in figura, & imagine amplificant, cùm rem ipsam augere non possint; & cùm veram lucem asferre nequeant, majorem saltem umbram projiciunt: quod quàm puerile sit, sapientissimis hominibus considerandum relinquo; omitto putidas laudes, quas Patriæ aspergunt, putidas dico, quia reverà putent, licèt Authores illos non pudeat. Amorem erga Patriam impensè laudo; at si fortè immoderatus sit, multa peccat, quæ vitio vertenda sunt. Tertium, quod

observandum est, ad negligentiam Geographorum pertinet, in assignanda locorum latitudine, vel longitudine: quare nolo Euphyandrum ità illorum definitionibus adhærescere, ut eas pro accuratis accipiat; quamquam illæ, quæ proximè ad veras accedunt, ità ut vix aliquot minutorum discrimen intercedat, pro veris accipi possunt; parum enim, hac in re præsertim, pro nihilo computatur. Quartò, ne quidam Geographi eas tibi fabulas persvadeant, quas suis operibus intexuerunt: v. g. de monte magnetico ad polum arcticum, de regione Amazonum, de quatuor Euripis Borealibus, de Pygmeis, &c.

C A P U T V.

De Chronologia.

1. **U**T Historia rerum præteritarum est narratio, & Geographia earundem ad sua tempora reductio est; quidquid enim fit alicubi, & aliquando fieri, necesse est. Igitur ad plenam historię cognitionem, non modò, quid actum sit, verùm etiam, ubi, & quando actum, scire debemus: imò Chronologiã historię non leve ornamentum accedit: nempe historia materiam quandam, rerumque gestarum copiam suppeditat; Chronologia verò formam quandam inducit, regulam adhibet, ordinem componit, sine quo res illæ confusæ, & incompolitæ penitus esse videntur: adde, quòd ista singulorum annorum, singularem, & accuratam rationem instituit, illos suis notis discernit, characteribus depingit, ex certis indiciis assequitur, & illustribus epochis consignat: itaque negari non potest, quin Chronologia historię corpus rectè componat, & quasi informet, & res præteritas ea ratione ordinet, qua, & faciliùs memoriæ mandari, & sine ulla confusione, aut perturbatione exponi possint.

2. Euphyandrum hujus disciplinæ prorsus imperitum esse nolim; tum quia res scitu digna est, nec minùs

minùs jucunda, & grata, quàm Geographia: tum quia doctrina temporum ad rem historicam plurimum conducit; tum quia, meo saltem iudicio, temporis acti ignarum esse, ingenuum, & ingeniosum adolescentem non decet. Quòd autem res scitu digna sit, quis amabò in dubium revocet: si enim præsèntia tempora ità cura, & studio nostro digna putamus, ut eorum partes tam variis modis distinguamus, nec fluxu pulveris, vel clepsydre contenti sumus, nec multiplici delineatione & descriptione, sectionum scilicet Cœlestium orbium, quibus omnibus præstantissima totius Astronomiæ pars Gnomonicè famulatur; organa etiam, & rotas denticulatas, multo divites auro, & gemmis graves, ac pretiosum apparatus mechanicum ad eundem finem, temporis scilicet præsèntis gratiâ adhibeamus; an fortè præteritorum ratio temporum negligi à nobis potest? an scientia, & cognitio inutilis censi debet? minimè verò: suum usum habet, eumque præclarissimum, ut ex iis, quæ mox dicam, perspicuum fiet.

3. Et verò præteritorum annorum fluxus, suis Epochis munitus, suis notis distinctus, suis observationibus varius, ac singularibus rebus gestis illustratus, res est haud dubiè, cui operam suam vir ingeniosus non sine laude, & fructu impendat: imò non modò res scitu digna, & honesta, verùm etiam amœnissima, & jucundissima est: si enim arborum rectè collocatarum ordo in viridario; areolarum, & florum in horto; lapidum in ædibus; librorum in Bibliotheca; laterum, & calculorum in pavimento; domesticæ suppellectilis in abaco vasario suavissimâ voluptate oculos intuentium perfundit: certè non video, cur annorum præteritorum, ac rectè dispositorum series, & rebus gestis accommodatus ordo animos etiam non recreet: tempus enim ab orbe condito fluens in sua sæcula, sua Jubilæa, suas hebdomadas, sua lustra, vel olympiadas rectè divisum,

visum, ad instar majoris cujusdam fluminis esse videtur, in quo ætates hominum, & res omnes corporeæ feruntur, & brevi tandem absorbentur naufragio; sed immortalis hominis animus, uno quasi intuitu longissimum hujus fluminis tractum aspicit, & singula quasi fixis quibusdam punctis affigit. Cogita surgentes arbores in ripa: ita, ut quælibet temporis acti pars cum iis rebus conjuncta sit, quæ cum illa simul extiterunt.

4. Ego sanè non modica voluptate animi perfundor, dum præteritorum temporum memoriam recolo, ac mecum ipse cogito, quo anno ab orbe condito Troja eversa, Roma constructa sit, olympiades cœperint, aut Nabonassaris æra; Alexander Darium ad Arbellas vicerit, Seleucidæ regnarint, Antiochus cœlesti ulcere correptus sit, Carthago destructa, Romanus exercitus ab Annibale in Cannensi pugna profligatus, Christus Dominus natus, aut mortuus in cruce; quot annis vixerit Julius Cæsar, quot Augustus, quot Titus, quot Trajanus, quot Pius, quot Constantinus, quot Theodosius, quot Carolus Magnus, quot reliqui optimi Imperatores; quo tempore vixerit Aristoteles, quo Tullius, quo Virgilius, quo Plinius, quo Seneca, quo Plutarchus, quo Hypocrates, quo Galenus, quo Archimedes, quo Apollonius Pergæus, quo Ptolomeus, aliisque humanarum disciplinarum facile principes; quo Basilii, Nazianzenus, Cyrilli, Clementes, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Gregorius, Chrysostomus, Bernardus, aliisque Ecclesiæ Doctores, & Patres; quo Moyses, Samuel, David, Elias, Isaias, Daniel, aliisque sacri vates; quo Arius, Macedonius, Nestorius, Pelagius, Mahometes, aliæque id generis monstra; denique quamdiu steterit imperium Assyriorum, Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorum, &c. Quamdiu regnarint Vandali, Gothi, Longobardi, Mauri, &c. Hæc & alia hujusmodi, hominis ani-

num præsertim gravioribus studiis exhaustum , & fessum mirificè recreant.

5. Nec est, quod aliquis fortè putet, Chronologiam rem inanem, & inutilem esse, cùm revera potius utilissima, imò, & necessaria censenda sit, tum ad historiam, ut dixi, capeffendam, cujus quædam forma, & regula est: quid enim aliud est historia, si Chronologiæ subsidium absit, nisi rudis quædam, indigestaque moles, & confusum quoddam chaos, quod multa certè continet, sed tumultuaria quadam opera in cumulum quasi congesta; tum ad rem politicam, usumque prudentiæ politicæ, cui varia temporum intervalla multa suggerunt, quæ ad rem publicam administrandam non parum conferunt. Frequentes illæ rerum publicarum vicissitudines certis quibusdam annorum periodis continentur; & vix aliqua in Republica perturbatio, vix ullus tumultus nascitur; vix ulla mutatio accidit, quam alia ferè similis non præcesserit, cujus vis, & cursus si rectè intelligatur (intelligetur autem Chronologiæ opera, & studio,) nullum dubium est, quin ex prædicta præteritorum temporum scientia, præsentibus incommodis, & periculis occurramus.

6. Sed quid tandem est Chronologia, seu temporum doctrina? certè vix ullam definitionem postulat, vel explicationem, cùm res per se ipsa clarissima sit: nempe Historia res gestas docet; Chronologia verò annorum seriem tradit, quatenus res singulæ suis temporibus congruunt: ut enim Geographia locorum, ita Chronologia temporum rationes considerat: nempe, ut Chronologi rectè observant, & præ cæteris Petavius noster, qui doctorum iudicio, in hac re, *omne tulit punctum*, tempus pluribus modis considerari potest: aut enim naturam illius, & indolem, causas, & principia, proprietates, & affectiones demonstramus, & hoc est instituti Metaphysici: nam Metaphysica rationum universali-
salium

salium attributa demonstrat, quod sanè *lib. 9. Metaph.* abunde præstiti; aut cum sonis ità conjungimus, ut dispari eorumdem intervallo temperetur, sic autem ad musicam potissimum refertur; aut ut motuum cœlestium mensura est, atque ità ad Astronomiam pertinet; aut in tempore id unum spectamus, quod scilicet ad civilem humani generis usum tractationemque conformari potest, v. g. in accommodanda rebus gestis præteritorum annorum serie, sic autem ad historiam; vel in observandis variis lunæ aspectibus, & sic ad agriculturam, architectonicam, rem medicam: vel in componendo, cum plenilunio æquinoctio verno, & sic ad calendarium Ecclesiasticum pertinet. Igitur tempus, quatenus ad præfatum usum accommodatur, uberem sanè materiam huic disciplinæ Chronologicæ suppeditat.

7. Multa autem sunt Euphyandro in hac parte discenda, v. g. quæ diversa sit annorum ratio, est enim Tropicus isque dierum 365. hor. 5. minut. ferè 49. Julianus, dierum 365. hor. 6. Bissextilis dierum 366. lunaris dierum 354. hor. 8. min. ferè 49. Ægyptiacus dierum 365. Porro Tropicus dicitur, quod à solstitio, vel æquinoctio, ad idem solstitium, vel æquinoctium Solis revolutionem dicat; Julianus à Julio Cæsare, à quo institutus est, nomen duxit; estque major tropico, 4 ferè min. horæ; lunaris dicitur, quia 12. menses lunares synodicos, seu syzygias complectitur; Juliano utimur; Arabes lunari simplici utuntur: hic autem cum solari minimè implicatur. Præterea duplex est ratio mensis, nam alius est periodicus, qui constat 27. diebus, 7. hor. & aliquot minutis, quo scilicet tempore luna suum orbem conficit; alius est synodicus, qui constat diebus 29. hor. 12. min. 44. paulò plus, quo tempore Luna Solem denuo assequitur, illique conjungitur; & hic duplex est: Astronomicus scilicet, quem exposui, & Civilis; Civiles autem menses alterni

alterni sunt dierum 30. & 29, quod autem residuum est, intra aliquot annos in diem accrescit, qui cæteris accedit.

8. Præterea, scire debet variorum cyclorum rationem; cyclus autem est certa quædam annorum periodus; primus est cyclus aureus, vel lunæ, annorum 19, cujus auctor Meto fuit; cum enim motum lunæ cum motu solari tum Græci primum, tum deinde Christiani ad Paschalem celebritatem componere deberent, hunc cyclum adhibuerunt, quod eo elapso, neomeniæ in eisdem anni dies recurrerent, quod licet in prima enneadecaëteride succedat, quia tamen annis 19. vertentibus, æquatio motuum utriusque syderis accurata non fit, neque luna ad idem diei punctum revertitur, unde primum erat progressa, sed hora 1. min. 27. paulò plus, pristinam epocham antevertit, non modicus error in canones, seu tabulas noviluniorum inventus est; unde aliqua emendatione opus fuit, ut reverà adhibita est à Gregorio 13. Calendarii Romani reformatore; porro in hac periodo, septem menses intercalares, vel embolismæi erant: alter cyclus solaris est, annorum 28. quo utimur ad literam dominicalem habendam, quique ab anno bissextili exordium sumit, literis G. & F. tum E. D. &c. hoc versu comprehensis.

Gaudet Francus equo,

Dacus cane, Barbarus Arcu.

Cyclus indictionis est 15. annorum, porro singulis annis sui sunt cycli, vel numeri, v. g. anno 1654. aureus numerus, vel cyclus lunæ est 2. solis 11. indictionis 7. denique Periodus Juliana est quidam orbis annorum, ex tribus illis cyclis contextus, scilicet 7980. cujus auctor Scaliger fuit; dicta autem Juliana, quia Julianos annos adhibet; cujus usum apud Chronologos invenies, qui vel in eo regularis est,

est, quòd singulis annis, suam cyclorum conjugationem, quasi singularem Characterem tribuat.

9. Hæc disciplina aliquid Arithmeticæ, & modicum Astronomiæ desiderat; ut scilicet adhibitâ saltem communium regularum praxi, & cyclos cujuslibet anni invenire, & medios motus Solis, & Lunæ ad calculos reducere possis; additâ deinde, vel detractâ æquatione, ut verus locus habeatur; imò ad rem hanc, medii motus, quamvis non æquati satis esse videntur; nempe supponitur defectio syderum, tali mense, die, & aliquando hora; igitur nec parallaxis curanda est, nec refractio, nec locus verus, qui à medio non procul abest; cum jam id habeatur, cujus gratia, tot calculi adhibendi essent. Cæterum, ut dicam, quod res est; cum apud auctores hujus artis Chronologicæ, omnes ferè, quorum vel Historici, vel Astronomi meminerunt, Solis, ac Lunæ defectiones discussas, & ad Calculos redactas habeas, v. g. apud Petavium, *tom. I. l. 8.* Lansbergium in *Tbesauro*, Ricciolum in *novo almagesto*, &c. huic labori, & operæ parcere poteris.

10. Præterea dissimulare non possum, quin ubi de longè remotis temporibus agitur, si non falsitatis, saltem dubii suspicio aliqua subesse possit; cum enim præfixum tempus, & statuta dies indagetur ex tabulis Astronomicis, illæ profectò tantam fidem facere non possunt, cum suis erroribus scateant; hinc Ptolomaicæ ab Alphonsinis castigatæ sunt; Alphonsinæ à Prutenicis; his autem successerunt Rudolphinæ, Danicæ, Frisicæ, Lansbergianæ, Parisinæ, quæ certè, licet aliquot sæculis longè à vero non absint, si tamen illarum usus ad antiquissima illa tempora traducatur, quo eventu id fiat, affirmare non possum; non negarim tamen, rem succedere pro votis posse, quantum scilicet res Chronologica postulat: modò scilicet Solis, vel Lunæ aliquot defectiones supponantur; dico aliquot: nam unica
vix

vix sufficit, ut res certò definiri queat; eodem quippe die, post aliquot annorum revolutiones, altera defectio accidere potest: quia tamen aliunde habemus quæsitam diem tam vastis, laxisque terminis minimè contineri; haud dubiè, licèt eodem mensis die diversis scilicet annis defectio contingat, faciliè inde unum diem ab alio discernimus.

II. Itaque hujus artis principia ad certas classes reduci possunt. Primo loco est Historicorum fides: sic Tucidides asserit primo belli Peloponnesiaci anno, solem defecisse post meridiem: item octavo, itemque ultimo ex Xenophonte; Lunam verò decimo nono: sic Curtius, Plinius, Plutarchus scripserunt, ante Darii cladem ad Arbellas, Lunarem defectiorem accidisse, 20. Septemb. hora 2. noctis, &c. Secundum locum obtinent quædam postulata, v. g. æram Christianam abhinc anno millesimo, sexcentesimo, quinquagesimo quarto cœpisse: in hunc annum tales cyclos cadere, seu talem Cyclorum conjugationem, ac proinde talem annum esse periodi Julianæ: tertium locum cedo levi saltem tincturæ Arithmeticæ, & Astronomiæ: nec enim Chronologum istarum disciplinarum rudem omnino esse oportet: quarto loco subnecto illustriores aliquot Epochas, de quibus periti omnes inter se conveniunt: v. g. primum annum Iphiti, qui est 3938. period Jul. ann. 1. urbis, 3961. vel 62. æram Nabonassari, 26. Febr. ann. 3967. Imperium Cyri, ann. 4154. vel 55. Alexandri victoriam ad Arbellas, ann. 4382. Seleucidarum æræ initium ann. 4402. Cladem Persei, ann. 4546. æram Christianam ann. 4714. mortem Augusti, ann. Christianæ æræ 14. æram Diocletiani ann. 284. Nicænam synodum ann. 325. mortem Constantini, ann. 337. Imperium Valentiniani ann. 364. Hegiræ initium, 16. Jul. ann. 622. hæ sunt Epochæ: quas Euphyander adhibere poterit tamquam certas regulas ad rem Chronologicam obtinendam, atque connectendam.

12. Auctores pro hac re non defunt: sed inter cæteros Petavius noster eminet, qui rem hanc Chronologicam copiosissimè, & doctissimè duobus tomis de doctrina temporum exposuit, tum in uranologia, tum in secunda parte Rationarii: tum in eo libello clarissimè, quem *lydium lapidem Chronologicum* inscripsit: porro nisi illius verbis stare velis, Arithmetica, & Astronomia saltem mediocriter instructus, ad illum accedes: adde si vis alios, ut Genebrardum, Gordonum, Salianum: quamquam hi historicè dumtaxat procedunt; adde alios, quos habes in uranologia Petavii: adde Stœfflerum, Campanum, Paulum Pitacum, Clavium in calendario, Paulum Middelburgensem, Josephum Scaligerum, in *libris de emendatione temporum*, sed emendatum: adde Vietam pro calendario, & Guldinum. Porro ut rudem in his Euphyandrum esse non patior, ita non præscribo, ut sese totum calculis Astronomicis dedat; is sit, qui ubi res feret, arte illa uti possit, & si res etiam postulat, paulò altiùs in ejus arcana penetrare, & difficultates discutere: porrò ad suos usus breve sibi compendium annorum ab orbe condito conficiat: hac tamen methodo, ut non ab obscuris illis initiis incipiat; sed à nostris temporibus, quæ clara sunt, versus mundi, & temporum ortum ascendat.

C A P U T VI.

De Historia.

1. **H**istoria est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota; vel potiùs facultas, & disciplina, quæ res olim gestas complectitur, & ab herouca fabula, quam nos vulgò *Romans* appellamus, in eo potissimum discrepat, quòd historia res veras prosequatur; hinc fabula lectoris animum non minùs quàm historia recreat, præsertim cùm ficta licet verisimilitudine hominis animus potiùs, quàm non verisimili veritate capiatur. Porro historia, cujus stu-

dio Tullius ardebat, & cui totum se dabat, eodem Tullio teste, fidelis temporum testis est, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, ad quam scribendam Atticus Ciceronem impensè hortabatur, quo scilicet illam tractante, effici posset, ut in hoc etiam genere Græciæ Roma non cederet: addebat autem Ciceronem non solum eorum studiis, qui literis delectantur, sed etiam Patriæ debere hoc munus, ut ea, quæ salva per eum esset, per eundem esset ornata; tunc enim historia literis Romanis aberat: non dum Sallustius, nondum Livius, nondum Tacitus, nondum alii politioris literaturæ homines sua historiarum monumenta in lucem ediderant: Unus Cæsar rerum suarum Commentarios scripserat, qui, ut apud Tullium Brutus asserit, nudi sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, detracto; sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines à scribendo deterruit: nihil enim est in historia, pura, & illustri brevitatem dulcius, nihil fortè ad imitandum difficilius.

2. Et verò initio historiam scribere, summi oratoris non erat; hoc unum dumtaxat desiderabatur, non esse mendacem; cum nihil aliud historia esset, nisi annalium confectio, ut apud Tullium testatur Antonius: nempe Pontificis maximi erat res omnes singulorum Annorum literis mandare, & in album referre, sine ullis ornamentis, & orationis fuce; hinc prisca illi, tum apud Romanos, tum apud Græcos historici unam dicendi laudem, dum alii intelligerent, quod ipsi dicebant, brevitatem esse putarunt; sed deinde historia multum sese crexit, majorémque vocis sonum adhibuit; nempe in ea & narratur ornatè; & Regio sæpe, aut pugna describitur; interponuntur etiam conciones, & hortationes;

tiones; sed in his pressa quædam, & dilucida, non vehemens, & acris oratio expetitur. Herodotus, Tullio teste, princeps hoc genus ornavit, magna certè vir eloquentia; Thucydides deinde omnes historicos, qui eum præcesserant, dicendi artificio vitavit: ita creber rerum frequentia, ut verborum propè numerum sententiarum numero consequatur; ita verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur; de aliis dicam paulò post. Itaque paulatim adolevit historia, his tamen fundamentis, quæ omnibus nota sunt, ne quid falsi dicere audeat, & hæc prima lex est; ne quid veri suppressere, quod secundæ legis loco est; tertiæ verò, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua similitudinis. Porro his fundamentis jactis, ipsa exædificatio in rebus, & verbis posita est: rerum ratio ordinem temporum desiderat, ut supra dixi, & Regionum descriptionem: in rebus magnis consilia primùm, deinde acta, postea eventus expectantur; de consiliis significari debet, quid scriptor probet; & in rebus gestis declarari, non solum, quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo, & quo eventu, dicatur: causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: verborum autem ratio, genus orationis fufum, atque tractum, si Tullio credimus; vel quod ego præfero, pressum, & strictum, sed cum lenitate conjunctum, sine asperitate, & forensi tumultu, non tamen sine crebris sententiis, & gravibus dictis desiderat.

3. Quantum autem historia delectet, vix dici potest: illam solemus persequi, usque ad extremum; prætermissa repetimus, inchoata prosequimur; quis enim historiam cum voluptate non legat, cui multa utilitas conjuncta est? cum etiam fictas fabulas, è quibus utilitas nulla duci potest, non sine voluptate legamus; imò vel indocti opifices historiâ delectantur, & res gestas legere, vel audire cupiunt; ipsi pu-

eri fabulis recreantur; sed præsertim nobiliores quædam foeminae, quibus per otium domesticum licet, legendis historiis suavissimè incumbunt, easque felici memoriæ mandant; ut vel inde severiores quosdam scholasticos pudeat, qui hujus disciplinæ, & facultatis ignari sunt, & regnorum ortus, progressus, & fines penitus ignorant: at nescire, ut Tullius monet, quid antequam natus sis, acciderit, id est semper puerum esse; aliquid minus dici posset, cum ipsi pueri fabulosis etiam historiis delectentur: si enim voluptas est, quam magnarum, & variarum rerum aspectus animis nostris infundit; nulla pulchrior species, nulla gratior, nulla prorsus historia jucundior: in qua scilicet, vides, ut in tabulâ pictâ stratagemata, artes, insidias, spem potiundi, amittendi metum, cæsos exercitus, urbes captas, imperia deleta, aliæque id genus: quæ dum nos legimus, haurit animus voluptatem incredibilem; nec satiatur, donec ad exitum pervenerit. Quomodo enim præstantissimi illi Imperatores, Cyrus, Pyrrhus, Alexander, Themistocles, Epaminondas, Cæsares, Constantini, Caroli, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt, expectatione suspendunt, gaudio perfundunt, corripiunt metu; in Græca, in Romana, in universa historia, quæ, & bellorum magnitudine, & rerum, ac fortunæ varietatem uberrimam exemplorum, in omni genere copiam suppeditat.

4. Pæterea non jucunda modò historia, sed etiam honesta, & ingenioso adolescente dignissima res est: nempe res gestæ narrantur inter summos Reges, potentissimas Civitates, bellicosissimas nationes. Causæ porro bellorum sunt, quæ sunt humanarum rerum maximæ: imperium, salus, gloria; quæ ponuntur in armis omnia, & à consilio ducum, à virtute militum, ab ipsa fortuna, & casu pendent. Quid amabò, majorem dignitatem præfert? Si autem sermonibus delectamur; ii libri, quibus historia con-

signata est, nobis suppetunt, in quibus nihil temerè nihil incompòsitè narratur, sed omnia graviter, & suo quidque ordine, & loco. Si consuetudine clarorum virorum; versamur, inquit Manutius, dum historiam tractamus, cum Regibus, cum Principibus, magnis in bello Ducibus, sapientissimis rerum publicarum magistratibus: vultus ipsos, & lineamenta tum corporis, tum animi, eorum, quos nunquam vidimus, quasi præsentes intuemur; res ipsæ vel aspectu nostro reviviscunt, cum in nostram memoriam revocantur, quæque multorum annorum spatio, multis abhinc annis gesta sunt, ea nos exiguo volumine comprehensa, tanquam in conspectu nostro posita cognoscimus: inde autem aliquo modo immortales, & omnium sæculorum homines evadimus; præterita tempora præsentia reddimus; res sepultas in lucem reducimus; homines vita functos in vitam nostræ memoriæ revocamus, omnium consiliorum, & arcanorum participes; res omnes sacras, & profanas tractamus, & supremo quasi jure de omnibus judicium ferre possumus; illius fortitudinem laudamus; hujus temeritatem vituperamus; damnamus alterius verecundiam; hinc accusamus vitia, inde virtutes probamus, sceleratorum fortunam ægrè ferimus, bonorum infortunia deploramus: uno verbo, omnes præteritorum temporum actores suas in scena partes agunt; nos spectatores sedemus.

5. Quid verò, & quantum inde utilitatis referre possimus, adeò perspicuum est, ut omnem prope modum fidem superet; hinc qui magistram vitæ dixit esse Historiam, & dixisse verè, & præclarè sensisse mihi videri solet: facile enim unus homo, ut non nemo ait, quid multis hominibus evenerit, cum intelligit, eruditur; ac inter errores, & pericula, quæ sunt ejusdem generis, rectum filum, & normam actionum, & vitæ componit. Nec aliud est prudentia, quàm eventuum observatio, rerumque præsentium;

sentium, ac futurarum ex præteritis complexio; præfertim si quis Historiam ita tractet, ut, dum eventa notat, animum ad causas referat, rationem quærat: cur hoc factum; illud omisum? cur hæc pro votis, illæ verò contra spem successerint. Porro usu maximerum quæritur prudentia: usus autem est, vel cùm ipsi experimur, vel cùm aliorum periculo, quid evenierit, observamus, nostris periculis parcere possumus; commodius ergo, ac tutius, eventis aliorum examinandis, prudentia comparatur. Quod certè historiæ proprium bonum est: in qua ante oculos habemus variæ fortunæ vicissitudines, Regnorum mutationes, virtutes hominum, & vitia, ex quibus, quæ vitanda nobis, quæ sint expetenda, nullo nostro periculo, nullo labore, sedentes in otio ita docemur, ut malorum, & calamitatum origine perspectâ, nihil agamus, nisi quod ratio præscribit, omniâque nostra consilia, omnes actiones, veterum exemplorum regulâ metiamur. Igitur ex hac facultate civilis prudentiæ disciplina petitur, dum ex alienis exemplis, & casibus, quid in suis, quid in publicis agendum, vitandumque sit, homines discunt, & ex assidua rerum humanarum vicissitudine, quam illic habent, & Imperiorum, & Civitatum occasu, ea parvi facere consvescunt, & modum adhibere cupiditatibus suis, & ad veram, constantemque gloriam, quæ ex una virtute nascitur, consilia, & animum suum transferre.

6. Sed ut Euphyander meus majore cum fructu hanc legendæ Historiæ provinciam suscipiat, nonnulla jam diu à me considerata capita mox illi exponam, ne vanus duntaxat laudator, & inanis hortator esse videar, cùm tamen dirigentis, & instituentis vices etiam hic agam. Itaque Historia res gestas hominum complectitur, quanquam etiam ab alis causæ gestæ narrantur; igitur res, & personas considerat. In rebus gestis multa considerata occur-

runt: causæ scilicet, loca, tempora, modus, ratio, instrumentum, locorum notitiam Geographiæ; temporum verò Chronologiæ concedimus. Inter causas, efficiens, finis, materia, & forma numerantur, quas certè nisi auctor, vel historicus exponat, aliunde indagandæ sunt. Et verò in rebus gestis, princeps causa diligenter investiganda est, quæ, ut plurimum latet: nam per alias agit, quæ cum reverà ministræ sint, & vicariæ; præcipuæ tamen nonnullis esse videntur, qui rem altiùs non penetrant.

7. Historiæ mediocris saltem, ut jam supra monui, locorum, ac temporum scientia præmittenda est, quæ brevem, tum annorum seriem, certis imperiorum periodis comprehensam, tum locorum descriptionem, certis mapparum, & tabularum ichnographiis delineatam, complectatur. Et verò cum id omne, quod fit, aliquo tempore, & loco fiat; quid mirum, si distincta temporum, locorumque ratio, distinctum etiam rerum gestarum ordinem afferat: hic autem ordo in qualibet disciplina principem locum obtinere debet: qui reverà si absit, nihil nisi confusum, & perturbatum, nihil distinctum, & compositum erit. Quod quàm ab historia alienum sit, nemo est, cui perspectum non sit: illa enim res gestas ante oculos ponit, & memoriæ imprimit: si autem memoria est; ordo est, utpotè cui rerum imagines, & simulacra ordinatim imprimuntur.

8. Quisquis historiam eo fine legit, ut eam sibi familiarem faciat, hoc est ipsius historiæ gratiâ (sunt enim, qui omne aliud in historia, præter historiam quærunt) nullam styli, vel orationis, dictionisque, nullam verborum, ornamentorumque dicendi rationem habere debet, sed qui duntaxat historiæ vacare, & incumbere; ne divisa, & distracta cogitatio animum distrahat, atque dividat, nec totum animum huic disciplinæ, sed aliquam tantùm, eamque modicam illius partem applicet. Id autem præsertim,

ac potissimum curet, necesse est, ut omnes illius historiae, quam aggreditur, partes in unum quasi corpus colligat, in quo prima cum mediis, & hæc cum extremis aptè convenient; unde illa fibula, ille nexus, filum illud, vel aliud quidpiam id genus adhibendum est; cujus operâ, omnes illæ partes copulentur, & in doctam quasi catenam eant: sic enim res ordinatæ, atque connexæ non modò memoriæ tenaciùs hærent, verùm etiam mutuam quandam sibi invicem operam impendunt, & unius cognitio in cognitionem alterius facile deducit.

9. Maximâ mentis contentione Historiæ lectio non indiget, nec maximum ingenii nisus, vel ausum postulare videtur; sed methodum, & aliquod memoriæ artificium, quod vel in nonnullis signis in scheda adnotatis haberi potest. Si qua tamen sunt majoris momenti; illa paulò altius animo inculcanda sunt, & apud illos auctores legenda, qui ea ex professo tractarunt. Et verò nisi cursim historicos legamus, totum, aut saltem potissimum ætatis, & vitæ tempus iis tribuendum esset, non sine maximo graviorum disciplinarum detrimento: res enim facilis est, quæ tantam studii, ac laboris vim non desiderat; præsertim ab Euphyandro, qui & ingenio valet, & aliis disciplinis instructus ad historiam accedit, & præcæteris Geographiâ, & Chronologiâ, quarum operâ, facilem tramitem sibi faciet, cujus ductu facilis ingressus, faciliior deinde progressus, facillimus denique exitus consequetur: hinc paucis diebus, ingentes historiarum tomos devorare poterit: nec enim ab illo expecto, ut sparsas colligat, mandetque memoriæ sententias; alium quippe finem sibi proponere debet, cum ad legendos historicos sese accingit; sed de his infra.

10. In Historico multa notanda, & censenda sunt: fides scilicet, animus, finis, scopus, ætas, gens, iadles, ingenium, tempus, temporumque

ratio, diligentia, opes, scriptiois Causæ, affectus Mecænates, acceptæ injuriæ, præmia relata. Fidem luculenta mendacia valde labefactant; quem enim minimè incautum impunè mentiri video; talem esse putô, cui etiam vera scribenti fides jure, ac merito negetur. Finis, scopus, animus indagari potest ratio: cinio, perpensis videlicet iis, quæ sæpius inculcati fingere quidem, & dissimulare potest; ignis tamen, qui latet intus, aliquid saltem fumi, & odoris foras emittit. Ætas etiam suum pondus habet; si gravis, & matura: juniores faciliùs fallunt, & falluntur. Ingenium latere nescit; lumen est, quod statim se prodit. Gentis etiam ratio habenda est: sunt enim aliquæ Nationes, quæ & aliis parum æquæ sunt, & nimium sibi arrogant, & altiùs de se sentiunt; aliæ nimis credulæ, & simplices; aliæ astutæ, & cautæ; aliæ superstitiosæ. Indoles in ipsis verbis depingitur. Temporum ratio non parvi momenti est; nec enim quælibet scribere, quodlibet tempus permittit. Dili- gentiam opus ipsum probat; opes præviùs apparatus. Scriptiois causam invenire, summum caput est. Af- fectus & Mecænates quælibet syllaba ferè appellat; si munera auctor accepit, vel expectavit, nihil nisi lau- des; si injurias, nihil nisi convitia, & calumnias re- pendet. Et verò ubi laudari aliquem ab auctore ob- servas, aut vituperari; maxima diligentia adhiben- da est, ut scias, quam cum eo habitudinem auctor habeat: quam ubi perspexeris; unde laus illa, aut vituperatio profecta sit, illico perspicies. Illud præ- fertim vitæ institutum, quod amplexus est, consi- derari debet: si enim v. g. Jesuitam homo hæreticus, vel Atheus probris, & convitiis prosequatur, nemi- nicertè mirum accidet: quis enim hujus adversus il- lum, odium ignorat? Itaque multa multis non cre- dimus, quòd scilicet ex iis fontibus procedant, quos pravus affectus scribentis infecit; & illi omnino cæ- teris præferendi sunt, qui veri duntaxat amore du- cuntur;

tur: qui nec plus æquo amicis addicti sunt, nec hostibus iniqui; quibus omnis virtus, etiam in hoste probatur.

11. Sunt qui sententiis illis politicis historiæ passim aspersis mirificè delectantur; sed profectò ad alium finem referendæ sunt: nam ut valde ad politicam, ità parum ad historiæ cognitionem pertinent: adde quod meræ sunt historicorum suspiciones, & mera fragmenta, præsertim ubi in abditas hominum mentes altius penetrasse, & arcana consilia aperuisse videntur. Quisque sibi consulere potest, & ad suos mores rectè formandos, historiam adhibere; sed suo quisque Marte id præstet, non verò historici: nam crebriora lumina, & elaboratam studiosius orationem, nimiaque excultam elegantiam, prudentium aures non modò in annalibus, & commentariis, verùm in historia quoque respuunt. Sed ut ad suspiciones illas historicorum redeam; mirari satis non possum, quàm frequentes sint apud nonnullos, qui vel inde sagacitatis gloriam, & laudem captare videntur; quàm audacia sua somnia proferant, perinde, atque si oracula essent; sed dum ità temerè divinant, ut vel inde divini esse videantur, humani aliquid patiuntur; somniantes Poëtæ potius, quàm veridici historici evadunt, & libros de divinatione potius, quàm de historia scribere videntur. Et verò ridiculum est, asingere Augusto eas cogitationes, quæ nunquam in mentem illi venerunt; imponere Constantino ea consilia, de quibus ne quidem unquam cogitavit; Carolo magno illum animum tribuere, quem nunquam habuit, easque Henrico magno expeditiones, quas nunquam suscipere decreverat, adscribere.

12. Quæ historicus de suo addit, præsertim si recentior est, modicam fidem faciunt: sine teste nihil volo tale: imò qui ex manuscriptis, literis, & scriniis Principum, seu optimatum rerum illarum copiam hauriunt, ex quibus suos deinde historia-

rum libros componunt, non adeò integræ fidei censendi sunt, ut pro oraculis habeantur: nam multa sæpe adulatio scrinia Principum occupat; multa fraus irrepit; multa falsa pro veris jactantur. Si quis tamen utriusque partis manuscripta haberet, & nullo ipse præoccupationis vitio laboraret, nec ab ulkis partibus stare; vix majorem in historico, qui res à se scriptas non vidit, diligentiam, rerumque certitudinem desiderarem,

13. Argumentum negativum contra historicos firmum aliquando, aliàs verò satis infirmum est: licet enim nullus auctor rem illam, de qua agitur, eo tempore literis mandarit, quo illa gesta est; si tamen aliqua traditio fuit, non leve est fidei, ac veritatis indicium, & argumentum. Et verò cum aliquis auctor, vir alioquin prudens, & diligens, integerrimæ fidei, & vitæ, non nihil afferit, quod tamen nemo ante illum scripsit, ex iis scilicet, quorum opera ad nos pervenerunt; non levis certè credendi ratio est, vel aliquam tunc temporis traditionem fuisse, quam deinde tempus extinxit; vel aliquem auctorem illud ipsum literis mandasse, cujus tamen opera casu aliquo periere; quis enim nescit infinitam ferè librorum vim, temporum injuriâ, præsertim cum Typographiâ ætas illa careret, æterna oblivione sepultam esse: si verò præfatus auctor in plerisque aliis errasse visus est, vix hoc, quod sine teste adstruit, aliquam meretur fidem: quisquis tamen hisce nostris temporibus aliquid tale scriberet, ut spurius auctor rejiciendus esset.

14. Si quando historici omnes aliqua in re conveniunt, vix illa in dubium revocari potest; nisi tamen ille, qui primus omnium eam literis mandavit, suspectæ fidei homo esset; cum facile fieri potuerit, ut omnes ab illo deinde acceperint. Prætereà si rem illam talem esse contingat, ut historico prorsus indifferens sit, v. g. quòd tali anno, & die, luna solito deliquit

deliquio defecerit, vel marinus æstus præscriptos limites transcenderit; quòd flumina supra modum exundarint, vel terra solitis motibus concussa sit, aliàque id genus, quorum studio hitoricus teneri non potest; si res, inquam, hujusmodi est, non est fanè, quòd jure aliquis illam adstruenti fidem detrectaret: ubi autem plures auctores dissentiunt, omnis assensus sustinendus est, nisi priùs circumstantiæ omnes eâ, quâ par est, diligentia, & solertia, discutiantur, quas ego *supra num. 10.* appellavi. Illa demum pars, cui communis traditio accedit, longè tutior est, & majorem meretur fidem: comunem porro traditionem dixi, non singularem gentis, & nationis alicujus: nam Populus multas fabulas unius traditionis nomine accersit, & historiæ admiscet.

15. Totius hitorix corpus resgestæ, ac personæ, cum adjunctis appendicibus, componunt. Rerum delectus, connexio, analogia; Personarum ætas, conditio, mores, indoles, expeditiones, aliàque hujusmodi ab hitoricis censentur. Hujus corporis anima ipsa veritas est; finis lectoris eruditio, & institutio: nempe historia vitæ magistra est, & altera prudentiæ regula. Porro inter hujus corporis partes unam principem, & primariam esse oportet; tale est in corpore caput: v. g. in historia rerum Gallicarum, Regum series; in historia verò Ecclesiasticæ summorum Pontificum vita Principem locum tenet; huic autem principi parti ita aliæ accedunt, & subjiciuntur, ut suam quasi vitam, splendorémque suum ab ea accipiant.

16. Si quid autem uni historiæ, ex alia admisceatur (multa enim est rerum, Regnorumque connexio) id sobriè, & leviori quasi digito delibandum est: sic multæ rerum Hispanicarum, Gallicarum historiæ admiscantur: lector hujusmodi accessiones negligere debet, aut saltem modicum iis adhærescere, ne sua cum alienis confundat. Quod autem ad nonnullas

historias, miscellaneas, & promiscuas attinet, ego illas pro confusa rerum congestarum, indigestarumque farragine, non pro veris historiis habendas esse iudico: quod verò ad historiam universalem pertinet; singularis quælibet suas in ea partes obtineat, eoque loco sit, quem recta ratio rerumque magnitudo postulant: hinc si quis in universa illa historia, singularem alicujus civitatis, vel modicæ regionis historiam, historiæ potentissimi Regni, & amplissimi Imperii anteponeret; is revera esset, in quo prudentiam desiderarem. Nonnulli eo ducuntur affectu, ut Tersytem Achilli, Pygmæum Herculi, fungum unius noctis annosæ quercui conferre, ac comparare non vereantur.

17. In Historia quædam epifodia sumopere probo, in quibus scilicet, non res propriæ, sed alienæ describantur, atque narrentur; hæc enim ni fallor Narrationis ratio rerum perturbationem prohibet, lectorisque tædium plurimum levat. Nec est, quodd aliquis putet, Episodium fictionem esse, cum tamen ab omni fictione historia prorsus aliena sit: una duntaxat licentia scribendi opus est, ut fieri solet in iis concionibus, quas historici viris principibus, aliisque Imperatoribus adscribunt. Porro quàm bene Episodium in historiam cadat, vel ex iis fabulis heroïcis perspicuum est, vulgò *Romans*, quas nonnulli Recentiores cum summa laude, & arte in lucem edidêre, in quibus Epifodia suum cum nitore locum obtinent.

18. Nonnulla sunt in historia leviter perstringenda, & vix extremo digito indicanda: ut sunt pervi momenti res; alia verò majoris momenti majore cura, studio, & diligentia pertractanda sunt; nec historiæ moles annorum cursu æstimanda est: nec enim singuli anni æqualem rerum gestarum copiam supeditant; imò aliqui steriles ita sunt, ut vix aliquid habeant, quod, historia dignum sit. Hinc historicum illum castigabis, qui in historia scribenda, ita se gessit,

ut singulis annis, singulos historiæ suæ libros, æqualis molis, indiscriminatim tribuerit; quod sanè fieri non potuit, cum eo rerum delectu, quem historia postulabat.

19. Ad certa quædam capita ea reduces, quæ ex historia feligis, v. g. in historia rerum Gallicarum, in primo capite, seriem annorum Principis collocabis; in secundo bella, pugnas, victorias, jacturas, & lucra repones; tertium Principes viros, & Regni proceres, & res ab iis præclare gestas, item eximios quosque in qualibet arte continebit; quartum locum singulares eventus, præclara opera, & arte facta, rara senatus consulta, regia decreta, egregii libri in lucem editi obtinebunt.

20. Ut nomina menti tenaciùs adhæreant, in album ordine quasi alphabetico referenda sunt, & ea sæpe, ac sæpius legenda; quod sanè temporis ferè momento fieri potest: mirum quantum hæc industria, quantulacùmque sit, ad ea menti alitiùs imprimenda juvet, & conferat: quanquam longè major diligentia in rebus, quàm in nominibus memoriæ mandandis, adhibenda est.

21. Historici fides ex multis capitibus haberi, & probari potest. I. si invidiam aliquam præ se ferat, & alterius, vel scriptoris, vel nationis gloriam ægrè ferat; 2. si studio principibus, & optimatibus gratificandi ducatur, & foedæ assentationis vitio laboret. 3. Si præmii spe, quod hujusmodi hominibus satis familiare est, ad scribendum sese accinxit. 4. Si à Principe, vel alio quopiam ex proceribus, ad scribendum inductus est; 5. Si multas opes cumulavit, atque congestit; 6. Ex ipso stylo fidem historici probabis; sunt enim qui panegyricos potiùs quam historias scribunt, & student potiùs sententiarum acumi, quàm veritati; 7. Si aliquot exemplis fidem suam foedavit; 8. ut extraneum non desidero, qui res nostras scribat, ità nec valde probo ex nostris

quempiam, res sui temporis scribere, 9. Affectus historici observandus est: aliqui enim odio flagrant, alii metuunt; hic invidet, ille sperat: uno verbo videndum est, ne cupiditas scriptoris aliquam scriptio-
ni maculam aspergat; 10. aliquid palam asserere, idemque clam deinde negare malam fidem evincit. In hoc Procopius foedissimè lapsus est; duplicem, & bisulcam linguam habere, viperinum est: sic enim sub ficto timore non vera historia, sed libellus famosus latet, *ut anguis in herba.*

22. Narrare deinde, quæ ex historico recens legeris, ad majorem inculcationem plurimum conferret; imò si tacitus eadem animo recolas, non contemnendum inde referes fructum: nempe accidet, ut illa mentalis relectio rerum imagines, quas prior lectio imprefferat, menti altius imprimat.

23. Antequam totum historiae corpus instruere, & componere incipias; operæ pretium esset, levio-
rem umbram, & rudiorum delineationem perfectæ imagini præmittere; mirum quantum prima illa velitatio juvet: igitur breviarium quoddam historiae præmitteres, v. g. epitomen Tursellini, rationarium Petavii, flores Histor. de Bussièrè, Breviarium Petavii, varia Chronica Eusebii, Hieronymi, Prosperi, Genebrardi, Cassiodori, Palmerii utriusque, Hermannii, Gualterii, Marcellini, Isidori, Bedæ, Nicephori, Gordoni, Torrielli, Adonis, Bellarmini, &c. Alexandrinum non omittes &c. primâ enim illâ tincturâ imbutus, perfectam deinde plenioris historiae cognitionem assequeris.

24. Quisquis ingenio valet, & prima illa tinctura instructus historiam legendam suscipit; cursim, & raptim eam legat sine ulla fere longioris meditationis cura; uno scilicet tenore, & tractu: nempe rerum illarum series, si fortè interrumpatur, minus lucis, & facilitatis relinquit: ut enim signa illa memoriae credita, nisi in catenam quandam coeant, homi-

hominem fallunt; ità res ipsæ minùs aptè animo adhærent, nisi continuatâ fibulâ, & serie copulentur.

25. Non eodem omnes animo, & fine historiæ vacant: sunt, qui primariarum familiarum genealogias duntaxat inquirunt; alii singularia quædam apophthegmata seligunt; alii sententias, & acutè dicta; alii singularia facta; alii mirabiles, & insolitos eventus; alii meræ curiositati, alii vanitati student; quod ad me spectat, tibi auctor essem historiam legenti, ut ad finem aliquem honestum hoc studium referres, v. g. ad instituendum animum, imbuedumque tam præclaris cognitionibus; ad formandos tuos, aliorumque mores; ad judicandum, quid in re simili, & pari casu agere debeas &c.

26. Historia duplex est: Ecclesiastica, & profana. Prima duplex est: antiqui scilicet, & novi testamenti. Historiam antiqui testamenti habes in scriptura, & Josepho; utere ad hunc finem annalibus Saliani, aut saltem satis copioso compendio, quod idem auctor edidit; rationarium Petavii, & Præfata Chronica, si vis, adhibe. Quod verò pertinet ad historiam Ecclesiasticam novi testamenti, illam habes in annalibus Baronii, & Spondani; ultimi hujus epitome omnibus placuit: habes præterea Pontificum vitas apud Platinam, Onuphrium, Ciaconium, Anastasium, & multos passim religiosorum ordinum annales, itémque Ecclesiarum historias, Episcopatum, sanctorum virorum: habes historiam Cassiodori, Nicephori, Calixti, Socratis, Sozomeni, Theodoreti, Evagrii, Eusebii; sed ut dicam, quod res est: Baronius, & Spondanus sufficere possunt; nec enim Euphyandro id pensi imponam, ut omnes historias Ecclesiasticas evoluat, præsertim cum aliquæ nimiam illorum temporum credulitatem valde oleant; aliæ certis partibus plus æquo faveant; nonnullæ nullâ testium, vel traditionum fide nitantur: uno verbo innumeras repetitiones toties recolendas illi obtrudere nolo; unum ta-

men indico, novum Agiographiæ opus, quod Gy-
ganteum vocare soleo, non esse omittendum, cujus
8. Majora volumina jam exstant, studio & opera PP.
Bollandi & Eschenii elaborata; adde aliud magnæ
molis opus, historiam scilicet Concilii Tridentini, ab
Emineatissimo Card. Pallanino scriptam & editam.

27. Quod verò ad profanam historiam spectat,
illam quoque in annalibus tum Saliani, tum Baronii
breviter expositam habes; ut tamen fontes adeas,
tibi auctor sum: illi autem sunt Herodotus, Thu-
cydides, Xenophon, Justinus, Arrianus, Diodorus
Siculus, Dionysius Halicarnassæus, Florus, Livius,
Polybius, Sallustius, Vellejus, Tacitus; Lacunas au-
tem explebunt Cicero, Plutarchus, Curtius, Corne-
lius nepos, Ælianus, Pausanias, Diogenes, Iacærtius,
Solinus, Strabo, Suidas, Dio, Gellius, Valerius maxi-
mus, Photius; hos sequuntur Historiæ Augustæ scri-
ptores Suetonius, Spartianus, Lampridius, Trebellius,
Herodianus, Lætus, Capitolinus, Vopiscus, Victor,
Ammianus; his accedunt Eutropius, Paulus Diaco-
nus, Landolphus, Rufus, Varnefridus, Jornandes,
Orosius, Zosimus, Marcellinus, Procopius, Zonaras,
Nicetas, Gregoras, Agathias, Curopalates, Theopha-
nes, Cedrenus, Idatius, Otho Frisingensis: pro rebus
Gallicis adsunt Gregorius Turonensis, Aimonius,
Eginardus, Guaguinus, Philippus de Commines, Pi-
thæus, Paulus Æmilius, Belleforestius, Peguillonus,
Thuanus, Duchesne, Froissard, Duhaillan, de Serres,
Dupleix, de Bussièrè; adde Mesaraium, qui postremus
scripsit. Albertus Krantzius Danicas, Suecicas, &
Norvegicas habet; Beda, Rogerius, Matthæus Paris,
Polydorus Anglicas; Boëthius Scoticas; Turcicas
Chalcondilus Baudier; Mariana Hispanicas; Luit-
prandus lacunam sui temporis implet; Morinus opus
historicum non contemnendum scripsit; Famianus
Strada optimi historici partibus defungitur; itémque
Massejus in vita S. Ignatii, uterque antiquioribus fortè
non

non impar. Adde Possinum, & Bartolum, utrumque omni elogio superiorem.

28. Nec est, quòd Euphyandrum tanta auctorum, & librorum turba deterreat; nam eadem in pluribus cum sæpè inveniatur, prudens omittit, & reliqua cursim devorat, ut supra dixi: nec res historica cibus est, qui multa, & longa coctione indigeat; crede mihi, dum libri suppetant, res facilis est, modò rectum filum ducas. De appellatis historicis, judicium non fero; non nego, aliquot fabulas admixtas esse historiæ, præsertim ubi de nationum originibus agitur: vix ulli sunt in Europa populi, qui vel ab Hectore, vel ab Hercule, vel à Deorum aliquo se profectos esse non jactent; imò sunt qui à Scythis ortum ducunt, quem tamen à Græcis ducere se dicunt; unum cetum est, ab Adami, imò, & Noëmi stipite omnes procedere. Sed ad historicos redeo: Herodotus elegans est, & ingenuus; innumeras tamen fabellas attexit, ut monet Tullius *l. i. de leg.* imò cum Musarum nomine, totidem suæ historiæ libros inscripserit, fabulis addictus videri voluit; Thucydides nitidus est, & veritatis amantissimus; Diodorus, & Ælianus varii, & in multis suspecti; Plutarchus, Pausanias, Strabo, Solinus, Photius, eruditi; Polybius numeris omnibus absolutus; Livius diligens, sed in nonnullis sine delectu; Sallustius historiarum rex à Lipsio, & Manutio, Polybio par esse dicitur, utpote qui eventa ita narrat, ut causas simul aperiat; Tacitus primas tenere creditur, utpote, qui reconditissima Principum consilia sagaciter indagat; nemo tamen negat, quin etiam ipse varios, incertosque rumores exploret, ut vel ex primis paginis perspicuum sit; Florus pressus, ac dilucidus; Suetonius diligens; Curtius cultus; Justinus contractus; Vellejus succinctus, & nitidus; reliqui inferioris ordinis, & notæ.

CAPUT VII.

De reliqua Eruditione.

1. **R**eliqua eruditio infra graviores disciplinas est: nec enim, si propriis vocibus loquamur, Geometram, vel Philosophum, vel Theologum, vel juris peritum, vel Politicum, eruditum appellare solemus; sed eum dumtaxat, qui præter optimas illas artes, de quibus hucusque actum est, quædam alia, quæ tanquam appendices historiæ accedunt, apprimè tenent, v. g. antiquos ritus nuptiarum, funerum, sacrificiorum, totiusque rei sacræ; modum rei judicariæ, forensis, nauticæ, bellicæ, politicæ, civilis, agriculturæ, gymnasticæ; rationem, & formam comitiorum, ludorum, theatrorum, festorum, suppliciorum, ædificiorum, vestium, armorum, conviviorum, balneorum, atque thermarum. Adde varias formulas, seu concepta verba, quibus antiqui in suis ritibus utebantur.

2. Maximam rituum antiquorum partem in Sosino habes, non ità magno volumine, quod scilicet Euphyander paucis diebus penitus evolvere potest. Formulæ à Briffonio collectæ mediocrem codicem fecerunt; reliqua invenies apud Plutarchum, Gellium, Pausaniam, Alexandrum ab Alexandro, Budæum, Tiraquellum, Victorium, Rodiginum; Polemicam apud Cæsarem, Lipsium, Polybium, Valtrinum; de nautica, copiosissimè, & doctissimè omnium scripsit Fournierius noster, apud quem, haud dubiè reperiēs, quidquid hac in re desiderare poteris; nostrum etiam Dupomay pro omnigena rei antiquæ eruditione magni facies, quibus adde Raderum, Pontanum & Cerdam, &c.

3. Adde Symbolicam, & Mythologiam; de prima plerique egerunt, scilicet Horus Apollo, Pierius, Athanasius, Rimber, Causinus; quibus adde Tipotium, Savedram, Goltzium, Galliam Metallicam

licam; in altera, plures quoque versati sunt, v. g. Natalis comes, Gyraldus, Poëtarum commentatores, Augustinus de Civitate Dei: hic sanè liber multam eruditionem continet. Præterea naturalem historiam, eruditio complectitur; in hac Plinius numeris omnibus absolutus est; de Plantis præter Theophrastum, & Dioscoridem, Dalecampius diligenter, & copiosè scripsit; de piscibus, Rondeletius; Aldroandus de variis, eâ certè copiâ, & diligentia, quam nemo hætenus affectus est; de re metallica, Agricola; de fossili Cæsius, Cato, Columella, & Domus rusticæ auctores de agricultura.

4. Hæc autem ab Euphyandro nesciri, eumque à vili Grammatico doceri quis ferat? leviora sunt, inquires; fateor gravioris studii non esse; non tamen propterea contemnenda res est; cum etiam levia suum pretium habeant; quasi verò levioris armaturæ milites inutiles sint; fumus quoque, etiam si levissimus sit, suo usu non caret: imò ignis inter elementa ultimum locum non tenet, quamvis alioquin levissimus. Præterea historia, & eruditio in eodem gradu, & ordine positæ sunt; neutra enim ad graviore disciplinas pertinet. Igitur, ut Euphyander sine pudore, & verecundia historię incumbit; ita sine probro eruditioni vacare potest: nec est, quod aliquis dicat, prædictam exercitationem Grammaticum quidpiam, aut Pædagogicum olere: Grammaticus enim, & Pædagogus suas virtutes, & sua vitia habent: modò vitia fugias, illudque præsertim, quod inanis ostentationis causâ vanam eruditionem affectent, virtutes amplecti juvabit.

5. Nec est, quod tanta librorum vis Euphyandrum deterreat: cuncta enim facilia fluunt; nulli hic occurrunt nodi, quibus solvendis diu insistentum sit, nulli scopuli complanandi, nulli obices removendi; hic nihil abditum, nihil abstrusum, nihil quod summam animi contentionem desideret, sed omnia planè

planè amœna, & plana : scio, nonnullos esse, qui in hoc disciplinæ genere multos annos, imò, & totum vitæ tempus collocant. Est enim Critica res satis ampla, & vasta; sed nolo, Euphyandrum in hujusmodi minutis senescere: optandum quidem est, ut nonnulli se totos rei criticæ dedant, nempe inde aliorum quieti, & studiis mirificè consulitur; nolo tamen Euphyandrum eum esse, qui intra criticæ fines se contineat; utpote qui ad majora natus est, & gravioribus disciplinis vacare debet.

6. Eruditione profana minimè contentus ad Ecclesiasticam animum applicet; præsertim si fortè ipse Ecclesiasticus sit: hæc autem eruditio Ecclesiastica multa complectitur, scilicet antiquas Ecclesiæ Traditiones, constitutiones Apostolicas, sacros Canones, antiquos ritus, varias Liturgias, generalia, & Provincialia Concilia, Hæreses, & Hæresiarchas, jurisdictionem Ecclesiasticam, ea quæ pertinent ad Divina officia, ad Hierarchiam Ecclesiasticam, ad diversos ordines, & gradus, ad ceremonias Ecclesiasticas, ad Latinos, ad Græcos ritus, ad Christianam rem, ad sacras vestes, ad Ecclesiæ ministros, ad singulorum munia, ad Sacramenta, & Sacramentalia, synaxes, & Cantus, templa, & sanctuaria, aliæque hujusmodi, quæ tanquam appendices Ecclesiasticæ Historiæ annexa sunt.

7. Neque res hæc tantam difficultatem habet, quantam prima specie præ se ferre videtur; habes in tabulis Chronologicis Bellarmini, & Gualterii digestas hæreses in paucis lineis, & uno serè aspectu, vides, quid senserint Simon Magus, Cherintus, Papias, Carpocrates, Marcion, Montanus, Origenes, Donatistæ, Novatiani, Manichæi, Sabellius, Arius, Macedonius, Eunomius, Apollinaris, Jovinianus, Pelagius, Nestorius, Eutyches, Massilienses, Armeni, Monothelitæ, Iconomachi, Græci, Berengarius, Abailardus, Valdenses, Albigenes, Bergardi,

gardi, Wicleffus, Joannes Hus, Lutherus, Anabaptistæ, Calvinus, alisque, qui ex his prodire.

8. Scripserunt autem contra Marcionem Tertullianus; Novatianus Gyprianus, Pacianus; Arianos Athanasius, Hilarius, Ambrosius; Donatistas Optatus, Augustinus; Eunomium Basilus, Nazianzenus; Pelagium Hieronymus, Augustinus, Fulgentius; Massilienses Prosper, Maxentius; Manichæos Augustinus; Origenem Hieronymus, Theophilus Alexandrinus; Nestorium Cyrillus Alexandrinus; Eutychem Leo, Cassianus; Monothelitas Sophronius, & Maximus; Iconomachos Damascenus, Studites; Armenos Theorianus; Græcos Humbertus Cardinalis, Anselmus, Bessarion; Berengarium Lanfrancus; Abailardum Bernardus; Wicleffum Valdensis; Hussitas Æneas Sylvius; Lutherum Eckius, Cochlæus, Pighius, Catharinus; Calvinum Horantius, Malderus, Bellarminus, Gualterius; Jansenistas Martinonus, Annatus, Petavius, Dechamps; contra varios Irenæus, Epiphanius, Philastrius, Theodoretus, Vincentius Lirinensis, Guido Carmelita; contra impugnantes Pontificiam potestatem, Pelagius Alvarus, Turrecremata; contra impugnantes ordines religiosos, S. S. Thomas, & Bonaventura: in uno Bellarmino, quod te satiet, invenies; cui, si vis, adjunges Valentianum, Becanum, Canisium, Gretserum, aliosque Recentiores, qui passim occurrunt; sed præ cæteris eruditissimum Petronium minimè omittes.

9. Concilia, & sacros canones in promptu habebis: Canones Apostolici Clementis vitiosi sunt; quinquaginta primi magis sinceri; Constitutiones Apostolicæ ejusdem, multum depravatæ. Quod pertinet ad traditiones Ecclesiasticas, multa in Bellarmino, Becano, aliisque habes; in Perronio, Francisco Turriano, Gretsero, Canisio, Serrario, Sirmondo, multam eruditionem Ecclesiasticam; Alcu-

mus,

mus, Remigius Antisiodorensis, Rupertus, Hugo de sancto Victore, Guillelmus Durante, Amalarius Fortunatus de divinis officiis scripserunt; idem Hugo, de Ceremoniis, Sacramentis, mysteriis Ecclesiæ; Ber-
no, & Scortia de Missa, & pertinentibus ad Missam; Humbertus Card. de aZymo, & jejuniis Sabbati; Aimo de memoria rerum Christianarum; de digni-
tatibus Ecclesiasticis Azor, Barbosa; hic fusè de E-
piscopo: de Hierarchia nonnulli, ut D. Aliter, Cel-
lotius; habes pallium Marci Pauli, Sausseii Panopli-
am, Arcudius de ritu Græco accuratissimè scripsit;
de Papa, & Concilio, Jacobatius, Joannes faber,
Victoria, Benetus, Georgius Scholarius. Bellarmi-
nus, Petrus ab Aliaco, Pelagius, Alvarus; Litu-
rgias varias habes in Bibliot. Patrum.

10. Ad eruditionem quoque librorum, aucto-
rùmque notitia pertinet; primò apud Hieronymum
habes librum de scriptoribus Ecclesiasticis; de eadem
materia Eusebius Cæsariensis ante Hyeronimum
scripserat; post illum verò, Gennadius Massiliensis,
Isidorns Hispalensis, Photius, Tuithemius; Passe-
vinus in suo apparatu scriptores penè omnes vete-
res, & recentiores ordine alphabetico recensuit; idem
fusè præstitit, magno volumine, Justinianus; Ale-
gambe scriptores nostros diligenter enumerat. Porro
magni laboris, & negotii res ista non est; si quis enim
per aliquot dies, cum amanuensi, in Bibliotheca in-
structissima versetur, omnes codices facillè lustrabit,
& recognoscet auctores; modò alacri, patienti tamen
animo sit.

11. Præterea quia Euphyandrum Christianum
instituo, scire illum velim Sanctorum virorum vi-
tas, & acta, quæ in unum quidem, sed paulò ma-
jus volumen, Heribertus noster, ex Hieronymo,
Ruffino, Theodoro, Palladio, aliisque auctoribus
concessit. Habes apud Surium multa hujus generis;
adde, si Vis, Lippomanum, Saussejum, Bollandum,
aliós.

aliósque rerum fortiter, & piè gestarum scriptores; adde Galliam Christianam, item Italiam sacram, & varia Martyrologia. Non nego, aliqua esse apocrypha; unde aliquem rerum delectum desiderarem: quanquam in rebus piæsertim piis, aliquid simplici majorum nostrorum credulitati concedendum est; unde nonnullorum indolem mirari satis non possum, qui argumento duntaxat negativo plurima piæ memoriæ monumenta impugnant, quæ solâ parentum traditione tenemus; desinant, quæso, piam Christianorum fidem in iudicium vocare, in eamque quæstionem decernere, donec testes oculatos producant; quid, quæso, illorum interest; quasi verò probabile non sit, quod tam multi auctores adstruunt, omniumque populorum consensus firmat; sed hæc mittamus, ne cui fortè bilem moveamus.

12. Unum restat ad sacram eruditionem, ut piorum etiam librorum Euphyander usum habeat, in quibus totidem spiritualis, ut vocant, & Christianæ vitæ magistros habere potest: quod certè ab Euphyandri instituto, non modò alienum non est, sed cum eo mirificè consentit. Porro inter libros pios, viris doctis, & ingeniosis commendare soleo confessiones S. Augustini, contemplationes Idiotæ, S. Bernardi tractatus, præsertim de consideratione, Opuscula Bonaventuræ, Libellum de imitatione Christi; Salviani opera; habes præterea multos Recentiores, qui vernaculâ linguâ scripserunt: aliquos tantum appello, ut Caussinum, Suffrenum, Granatensem, Rodriguez, Sanjureum, Haincuvium, de Sales, de Ponte; Drexelius, qui Latine scripsit, non paucis placet.

13. Hæc ferè sunt illa capita, ex quibus Euphyandri eruditio derivatur: unum tamen vitium est, quo aliqui eruditi laborant; vanæ scilicet doctrinæ ostentatio: videres enim ex iis aliquem in frequenti coroua, quasi alterum Palæmonem, seu tumidum, puti-

putidumque eruditionis affectatorem, unum sibi eruditi nomen, & auctoritatem insulse vindicare; quo certè nihil ineptius audiri, vel excogitari potest. Hoc vitium Euphyandro fugiendum est, ne suas theses ludibrio exponat. Aliud quoque vitium, seu periculum est, ne scilicet eruditi illi, tuto Theologiæ præsidio destituti, in rebus fidei, & sacris Dogmatis multa peccent, suâ duntaxat eruditione contenti: ab exemplis abstineo; quanquam Erasmus, Valla, Scaliger, & alii bene multi luculenta hujus rei testimonia, & exempla suppeditarunt; malim certè cum ignaro, quàm cum illis semidoctis agere, qui, cum se satis, superque scire putent, aliud quidpiam doceri nolunt: imò, quod jam olim Luthero, Calvino, & Iansenio familiare fuit, in Theologiam Scholasticam arciter invehì solent. Siste gradum, mi homo: qui malè agit, lucem odit; Theologos odisti, qui tuos errores palàm faciunt, tuas hæreses refellunt, & absurditates aperiunt: magistros odisti, ne docearis; scholam fugis, quia ferulam times; tuam eruditionem laudo, modò illa sese suis finibus contineat; errores tamen probare non possum, qui haud dubiè, ex mera theologiæ ignorantia derivantur; sed hæc infra iterum reficabo.

C A P U T VIII.

De Geometria.

I. **G**EOMETRIA lineamenta, formas, intervalla, magnitudines considerat, & nulli prorsus materiæ addicta est, sed quantitatis abstractæ, ut vocant, passionibus demonstrat: in hac autem disciplina, prima si dederis, danda sunt omnia; nempe Geometræ persuadendi necessitatem adhibent; nec se modò persuadere profitentur, verum etiam cogere; hinc digna exquisito ingenio, ac proinde Euphyandro meo provincia est; dignum magno animo theatrum; digna fortissimo pugile arena; digna demum, summa virtute

virtute palæstra ; hîc onus non impar humeris sustinet, & par viribus argumentum habet, eoque munere defungitur, maximis ausis æquali : non est hîc liberè vagandi campus, nec ludendi locus: vagari licet in historia ; ludere in Poësi : in Rhetorica liberius agere ; magna, seria, ardua res est Geometria, cui totus animus dandus est, & maximo studio incumbendum : fertilis quidem gleba est ; sed ut pinguior est, ita majore labore colitur, & sudore dumtaxat subigitur, non tamen sine spe uberrimi fructus.

2. Porro Euphyander magnorum hominum exempla, qui Geometrica studia coluerunt, ante oculos habet : Socrates, Plato, Aristoteles tria sunt, & prima antiquitatis lumina, quibus Geometria cordi fuit, quique illam posteris, summis reverà laudibus donatam, reliquerunt : præ cæteris tamen Divinus Plato, qui non modò illam utilem esse dicit, ad aliàs artes faciliùs addiscendas, verùm etiam omnis humanæ eruditionis viam appellat, & omnes alias disciplinas sine Geometria viles esse contendit : hinc primo loco, tyronibus explicandam esse præscribit, quòd scilicet aliis disciplinis exponendis facilem viam sternat : hinc idem Philosophus neminem inter suos auditores ageometram admittebat : subnecterem alios, Pythagoram scilicet, Hippocratem, Euclidem, Archimedem, aliòsque ferè innumeros, quos antiquitas suspexit, quique Geometriam summa cum gloria coluerunt.

3. Deum ipsum supremum Geometram esse, & semper Geometriam tractare, non insulsè idem Plato asseruit, & nonnulli recentiores fusiùs explicarunt ; ut qui cuncta numero, pondere, & mensura definiat : in natura luculentum hujus artis exemplum habemus : nec in ipso Numinis cultu desideratur, cujus olim formam Deus homines docuit, dum iis tabernaculi dimensiones, & symmetriam, Altarisque, & sacrorum vasorum figuras, variàsque pro-

proportiones præscripsit. Natura verò mirabilis Geometra est; in motu gravium, & luminis diffusionem, eas proportionem servat, quas vix accuratissimi Geometræ definiant; in floribus, in fructibus, in seminibus tam varias omnium ferè figurarum rationes, & symmetrias ostentat, ut nullâ penè arte illius opifices imitari possint; imò nativo quodam illius instinctu, apes suas cellulas exagonas fabricant; Aranea, suas telas texunt; Bombyces, suas tornant sphaeroidas; & aviculæ suos nidos miro certè artificio construunt: uno verbo, suos omnes effectus certis quibusdam proportionibus ita implicuit, & involuit, ut sine multa Geometriæ proportionum scientia, exolui, & explicari non possint.

4. Quod autem in summo apud omnes honore Geometria fuerit, in dubium revocari nequit, præsertim cum omnis generis, & conditionis homines in ea præclarè versati fuerint. Vis nobiles: Guidobaldus, & Candala insignes Geometræ fuerunt; sed quid duos duntaxat numero; cum hisce temporibus, nobiles ferè omnes Galli Geometriæ operam navent; Principes etiamnum viventes appellare possem, non mediocriter in hac disciplina versatos: inter sanctos Patres, habes Basilium, Bedam Geometrica facultate instructissimos: inter Cardinales, Cusanum, & Alliensem: inter Pontifices, Gilbertum, seu Sylvestrum 2. inter Medicos Fracastorium, Viëtam, Mydorgium: Bartolum, Fermatium inter Jurisperitos: inter religiosi instituti homines, innumeros habes; ut Franciscum Maurolicum, Cavalerium, Grimbergerum, Clavium, Laloveram, Gregorium à sancto Vincentio, Tacquetum Guldinum: Viventes minimè appello.

5. Porro quantum Geometria utilis sit, vix dici aut explicari potest: primo enim loco explicat, & acuit ingenium; nempe studiis Geometricis assuetum, fines suos ita producit, & sphaeram dilatat, ut

reliqua deinde majore, & ampliore sinu excipiat, & comprehendat; præterea ita hominem instituit, ut verum à falso inde melius discernat, quod quanti momenti sit, ad rem literariam promovendam, perspicuum est: nempe cum vera duntaxat proponat, ingenuam veritatis speciem in mente relinquit, cujus aspectu, veritatem à falsitate statim discernimus. Hinc homo ad literarum studia capeßenda, instructior, & habilior evadit: cum enim ratiocinio duntaxat eas disciplinas nobis comparemus; Geometria, quæ perfectum, & sincerum duntaxat ratiocinium adhibet, sincerè ratiocinari nos docet. Non tamen est, quòd non nemo dicat, percipi scilicet, ac perspicere non posse demonstrationis vim, sine Geometria; nec sine illa veram sciendi methodum unquam haberi; in cujus rei fidem Galenum citat; cum tamen Galenus de Dialectica etiam loquatur, cujus operæ demonstrationis modum, & vim perspicimus. Equidem Geometricam methodum illam vocare solemus, quæ res demonstrat; quia Geometræ res suas optimè demonstrant: dubium tamen non est, quin aliæ quoque disciplinæ demonstrationem adhibeant; ut Logica saltem, & Metaphysica: in hoc autem à Dialectica Geometria discrepat, quòd illa suis præceptis, & regulis; hæc verò usu suo duntaxat animum ad rectè ratiocinandum probè instituat.

6. Præterea cum Geometria vera tantummodò proponat, eam tuti, & inoffenso pede lustramus; nempe illa paralogismos proscribit, si quos enim apud Geometras invenias, illud certè artificis, non verò artis vitium est; res dubias minimè curat, quia certas, & evidentes prosequitur; nullas opiniones admittit, quia unius duntaxat amore scientiæ tenetur; deinde hominis animum supra res humanas extollit, illique suam immortalitatem facile persuadet: cum enim illa ab omni materiæ contagio libera, & segregata sit; quid mirum, si animum ab eadem

dem abstrahit, & avocat, eumque suæ conditionis, & incorporei status quasi admonet: denique cum hominis ingenio valde consentit, eaque illi proponit, quæ nativa quadam vi, modò se applicet, assequi potest: hinc Socrates apud Platonem, in Menone, ut refert Tullius, ubi de dimensione Geometrica quadrati, pusionem quemdam interrogasset, ad ea sic ille initio respondit, ut puer; sed cum faciles interrogationes adhibuisset Philosophus; eò gradatim puer pervenit, quasi Geometrica didicisset: ex quo, ni fallor, non quidem, ut ille volebat, rerum præteritarum recordationem inferre, ac deducere possumus, sed nativam quandam, & mirificam Geometriæ cum immortali hominis animo consensionem.

7. Equidem perfectum, & absolutum, ejusdem scilicet auctoris, totius Geometriæ corpus desideratur; varii, varia scripsere, & multa, multi; sed nemo simul omnia: Euclides elementa; Archimedes, de sphaera, & Cylindro, circulo, & parabola; Apollonius conica; Pappus Alexandrinus varia; ex Recentioribus verò, multi Geometriam summa cum laude tractarunt: Clavius in elementis, & alibi passim; Leotandus, & Mydorgius in Conicis; Gregorius à Sancto Vincentio in sua quadratura; Debilli in Clavi Geometrica; Geraldus, & Vieta in variis; Commandinus in Elementis; Cartesius in sua Geometria; Torricellus in lib. de Sphaera, cylindro, & parabola; Richardus Blancus de sectionibus hemisphaerii: Tacquet multa edidit, item Lalovera: de Fermatio, & Robervallo nihil dico, quanquam summos esse hujus sæculi Geometras scio, quorum tamen opera, si quæ fortè in lucem ediderunt, non vidi: unus appellandus restat, scilicet Bonaventura Cavalerius, quem hujus sæculi Archimedem vocare soleo: jure, an immerito, viderint æqui rerum æstimatores: quantum enim Geometriam novâ illâ suâ methodo promoverit, vel ipsi minùs oculati clarissimè

mè perspiciunt : scio, methodum illam nonnullis
 minùs probari ; quid tum ? aliis enim , mihiq̃ue, ne
 quid dissimulem supra modum placet , & quisquis
 eam vel intelliget, vel diligenter discutiet, nisi pravo
 aliquo, vel invidiæ, vel præoccupationis vitio labo-
 ret, in hanc sententiam ibit. Equidem paulò obscu-
 rior est, fateor ultro : & longè clariùs exponi, & pro-
 poni potuit : ego verò dabo operam, ut juxta illam
 methodum, sed faciliore, & breviori modo expo-
 sitam, integrum Geometriæ corpus aliquando pro-
 deat : addo alios præstantissimos hujus temporis Geo-
 metras, Borrellum scilicet, Vivianum, Stephanum
 de Angelis, Riccium, &c.

8. Ut autem Euphyander aliquid à nobis ha-
 beat, quod ejus studia Geometrica promovere pos-
 sit, præter ea pauca, quæ jam habet in edita metho-
 do ; tum *lib. I. cap. I. art. 4.* tum *lib. 6. cap. I. art.*
1. & 2. quæ hìc non repeto : nonnulla hoc loco sug-
 geremus, ut & consilii, & instituti mei crassiorum
 aliquam designationem habere possit. Itaque Geo-
 metria quantitatis abstractæ, ut vocant, vel exten-
 sionis seorsim sumptæ passiones, & proprietates de-
 monstrat. Est autem extensio triplicis generis, scili-
 cet, vel unius dimensionis, vel geminæ, vel trinæ ;
 prima est linea ; secunda superficies ; tertia corpus,
 vel solidum, vel trinè dimensum : corpus enim Geo-
 metricum à corpore physico maximè distinguitur ;
 cum etiam inane, quod spatium imaginarium vo-
 cant, pro corpore Geometrico haberi possit. Igitur
 dum corpus Geometria appellat, ne quæso cogita
 substantiam aliquam impenetrabilem, sed trinam
 dimensionem terminatam, quam in ipso inani, ne
 quid Geometricæ puritati oblit, accipere soleo. Unde
 mirari fatis non possum duplex hominum genus :
 primum illorum est, qui rem Geometricam cum
 ipsa compositione continui Physici confundunt, cum
 tamen hæc ad illam nullo modo pertineat : sive

enim continuum componas ex punctis Mathematicis infinitis, cum Galileo; vel atomis, seu corpusculis, cum Democrito; vel punctis Physicis cum aliis, vel partibus infinitis cum Aristotele, divisibilibus actu, vel potentiâ in infinitum, ut vocant: perinde est ad rem Geometricam, in qua meram extensionem considero, siue simplicem, siue compositam, divisibilem actu, vel potentiâ, ut vocant, in infinitum. Unam Zenonis Hypothesim, Geometria non admittit, qua scilicet ex punctis Mathematicis finitis quantitatem componit: quia concipi non potest quantitas, vel extensio, quæ divisibilis in infinitum non sit; actu scilicet, vel saltem potentiâ: unde si Angelus in conum perfectum sese conformet, certè non minùs in trinedimenso illo conico, omnes sectiones, & passiones conicas demonstrare possum, quàm in quolibet alio: nec est, quòd dicas à Geometria dividi, & secari conum; cum tamen Angelus secari, & dividi non possit: sed quisquis ita loquitur rem hanc, meo iudicio, non capit: nec enim Geometria Physicam sectionem, aut divisionem adhibet; sed Geometricam, cuius etiam Angelus capax est: neque in hoc ulla difficultas est.

9. Alii sunt, qui Cavalerii, methodum non probant, quòd indivisibilia, à quibus Physica abhorret, inducere videatur; poterat haud dubiè Cavalerius nullâ factâ indivisibilium mentione, suam novam methodum explicare; si enim lineas, & superficies, vel plana, & fluxum puncti appellâset, quis amabò repugnare, aut contradicere potuisset; cum, & lineæ, & plani in communi Geometria mentio frequentissima sit: igitur huiusmodi scrupulis Cavalerius facile occurrere poterat; hoc tamen non facit, quia ii de Geometria malè sentiant, qui ad Physicam illam traducunt; nempe si animum advertissent; vidissent illico, rem novam in Geometriam à Cavalerio non induci, cum alia indivisibilia non inducat.

nisi lineas, & superficies, quas omnis Geometria admittit. Porro nihil aliud lineæ nomine intelligo, imò nihil aliud intelligi potest; nisi fluxus puncti: si enim punctum moveri intelligatur, vestigium aliquod imaginarium, id est, quod revera concipere possumus, motu illo imaginario relinquitur, omnis latitudinis, & profunditatis expers: hoc autem lineam voco; neque nomen novum est, quod ab aliis quoque Mathematicis usurpatum fuit, teste Clavio l. 1. *Elem. def. 2.* Nihil porro est vestigium illud, nisi infinitorum punctorum series, à genitore puncto relicta. Quòd autem linea constet ex punctis, ex *def. 3.* patet; linea enim recta illa est, quæ ex æquo sua interjacet puncta, ita, ut nullum punctum intermedium vel attollatur, vel deprimatur, vel huc, aut illuc deflectat, ut habet Clavius: nempe si linea erecta ita in aliam moveatur, ut eam in continuo illo motu secet; haud dubiè, cum semper secet in puncto, & sint sectiones infinitæ, saltem potentiâ, etiam puncta infinita saltem potentiâ erunt; si quid in ea linea præter infinita illa puncta admitteris, sublatum cense: nam residuum duntaxat, id est, illam punctorum seriem considero: igitur punctum fluens lineam gignit: rectam quidem, si motu recto; curvam, si curvo fluit.

10. Porro ut punctum fluens gignit lineam, id est, vestigium quoddam ex infinitis punctis post se relinquit; ita linea fluens superficiem gignit: sic autem linea recta hæc duobus modis moveri potest: primò ita, ut omnia illius puncta æquali motu in transversum moveantur, & sibi semper illa parallela sit; secundò inæquali. Si primùm, duobus modis moveri potest: primò in eodem plano, & sic gignit superficiem planam parallelogrammatis; secundò in diverso plano, & sic gignit superficiem curvam; cylindri quidem, si extrema lineæ moveantur circulari motu. Porro, ut linea est vestigium puncti

fluentis, ex infinitis lineis constans; ità præfata superficies est vestigium lineæ fluentis ex infinitis lineis constans: si verò illius puncta inæquali motu moventur, idque circa extremum immobile; duobus modis res fieri potest: primò, in eodem plano, & sic gignit circulum; vel in diverso, ità ut tamen extremitas mobilis describat circulum, & sic gignit superficiem coni: hæc eadem gignitur ex motu trianguli circa axem; & Cylindri, ex motu rectanguli; quod si linea curva supponatur, v. g. circulus si moveatur motu recto in transversum, gignit Cyliandricam; si inæquali circa diametrum immobilem, gignit sphæricam: pari modo si parallelogramma moveatur in transversum, motu æquali, gignit parallelepipedum; si circulare, gignit Cylindrum; si triangulare, vel polygonum, gignit Prisma; si circulus circa axem, gignit sphæram; si triangulare gignit Conum; si rectangulum, gignit Cylindrum. Porro sunt quædam lineæ, quæ resultant ex sectionibus, ac proinde vocantur sectiones; v. g. si Conus secetur à plano parallelo basi, sectio erit circulus; si à parallelo alteri lateri, parabola; si supra parabolam, erit ellipsis, si infra erit hyperbola; si Cylindrus à parallelo basi, erit circulus; si ab inclinato, erit ellipsis; omnis sectio sphæræ à Plano, circulus est.

II. Itaque, ut linea nihil est aliud, nisi omnia sua puncta continua, scilicet infinita; ità superficies nihil est aliud, nisi omnes suæ lineæ parallelæ, continuæ infinitæ; & corpus, omnes suæ superficies, vel omnia sua plana: v. g. planum circulare constat ex omnibus suis lineis rectis cuiuspiam diametro parallelis, & inæqualibus; vel ex omnibus suis circularibus concentricis. Porro tot sunt rectæ, quot puncta in semidiametro; sic quadratum constat ex omnibus suis lineis rectis alteri laterum parallelis, quæ sunt tot, quot puncta in latere; vel ex omnibus Gnomonibus inæqualibus extimo parallelis, qui sunt tot, quot

quot puncta in latere; vel ex omnibus suis quadri-
lineis, inæqualibus, quæ sunt tot, quot puncta in se-
milatere: rectangulum verò oblongum ex lineis re-
ctis æqualibus alteri laterum parallelis: pari modo,
Cubus constat ex omnibus suis planis quadratis, vel
superficiebus cubicis; Cylindrus ex omnibus planis
circularibus æqualibus, basi parallelis, vel rectangulis
inæqualibus axi parallelis; vel superficiebus Cylin-
dricis; similiter sphaera ex omnibus planis circulari-
bus inæqualibus parallelis, vel ex omnibus suis
superficiebus sphæricis; superficies verò sphærica ex
omnibus suis circulis inæqualibus parallelis; Conus
ex planis circularibus, vel Parabolicis, vel Hyper-
bolicis, &c.

12 In hac methodo, ratio præsertim habetur cu-
jusdam lineæ, quam mensuram figuræ voco; quia
scilicet metitur numerum, vel linearum, vel plano-
rum, ex quibus figura constat, hæc autem aliquan-
do eadem est cum altitudine figuræ; sic quadratum
constat tot lineis æqualibus parallelis basi, quot sunt
puncta in altitudine quadrati; item Cylindrus tot
planis circularibus æqualibus, quot sunt puncta in
axe, vel altitudine Cylindri; aliquando non est ea-
dem: sic Cylindrus tot constat superficiebus Cylin-
dricis inæqualibus, quot sunt puncta in semidiametre
basis: igitur semidiameter basis est illius men-
sura: sic circulus tot circulis, seu peripheriis inæ-
qualibus concentricis, quot sunt puncta in semidia-
metro: hinc eadem figura pro diversa analysi, seu
genesi, secundum quam accipitur, diversam mensu-
ram habere potest: ut autem hujus mensuræ ratio
habenda est, ita observandum, eam ita accipi debe-
re inter duas parallelas, quibus vel lineæ, vel plana,
ex quibus constat figura, continentur; ut vel lineæ,
vel plana prædicta in mensuram illam perpendicu-
lariter cadant: vocentur autem illæ lineæ, & plana,
elementa figuræ: quia scilicet ex iis constat, & in

ea resolvitur: prima quidem, si sunt lineæ: secunda vero, si sunt plana, vel superficies: igitur elementa in mensuram perpendiculariter cadunt: sive mensura, quæ semper est linea recta, intra figuram sit, sive extra: itaque quælibet figura habet tria principia intrinseca, scilicet elementa sua tanquam materiam, eorundem formam, & prædictam mensuram, hoc est fundamentum mensurabilitatis, ut sic loquar, tanquam primam proprietatem figuræ: forma autem illa nihil est aliud, nisi elementorum ratio, & modus: v. g. si lineæ illæ, ex quibus constat figura, sunt æquales, hæc æqualitas elementorum est forma figuræ: si verò inæquales, & continuè decrescunt, illa ratio decrementi est forma

13. Hinc, ut vides, habeo principia intrinseca, & directa, per quæ proprietates figuræ demonstrari possunt, eaque præferenda extrinsecis, & indirectis: hæc enim sunt principia cognitionis, illa verò rei: hinc principia cognitionis longo lemmatum, suppositionum, & propositionum præmittendarum apparatu indigent, longoque, & difficili ratiocinio: ut videre est apud Archimedes, & Apollonium: cum tamen principia rei rem statim explicant: hinc Cavalieriana methodus, modò adhibeat cum elementis rectis etiam curva, tum in lineis, tum in superficiibus, & superfluous ille apparatus transitus recti, & obliqui, indivisibilium laxorum, & pressorum, normæ, & regulæ, sensus collectivi, & distributivi auferatur, qui occasionem minùs cautis errandi, & æmulis, illum impugnandi præbuit: & habeatur tantum ratio mensuræ præscriptæ, & elementorum: illa inquam methodus est omnium optima, non heterogenea, ut non nemo scripsit, sed directa, & propria: cum principia directa, & intrinseca adhibeat: & illius opera, non modò illa omnia demonstrare possumus, quæ antiqui demonstrarunt, ac longè facilius, verum etiam innumera propemodum nova, eaque

eaque mirifica facilitate, ut videre est in Cavalerio, Torricello &c.

14. Figurarum autem analogia non à materia, hoc est ab elementis, sed à forma petenda est, vel potius à formarum similitudine: forma verò, ut dixi, est modus ille, quo plana, seu superficies, & lineæ, hoc est ipsa elementa procedere censentur; primus modus est simplicissimus: cum figura resolvitur in elementa æqualia: ad hanc autem classem varia figurarum genera reducuntur, ut parallelogramma, parallelepipedum, Prisma, Cylindrus, Cuneus parallelepipedum subduplus, Cuneus parabolicus, solidum genitum in revolutione hyperbolæ à segmentis applicatarum, comprehensis inter hyperbolam, & asymptotum, & alia multa: porro ut habeas quamlibet figuram hujus primæ classis, ducenda est basis in mensuram: reliquas classes constituunt illæ figuræ, quæ resolvuntur per Elementa inæqualia, & continuè decrescunt quia vero inæqualitas multiplex est, etiam classes multas esse oportet: igitur ad secundam classem reduco omnia triangula, Conoides parabolicum, circulum resolutum in peripherias concentricas, Cylindrum in superficies Cylindricas, Cuneum in plana basi parallela, quadratum in normas, vel gnomones polygonum in polygona concentrica, superficiem Coni in circulos parallelos.

15. Tertia classis est Coni resoluti in plana circularia, ut autem elementa secundæ classis decrescunt in ratione altitudinum, ita elementa hujus classis decrescunt in duplicata altitudinum: ad hanc autem, præter Conum revocantur Pyramis, trilineum parabolicum resolutum in lineas axi parallelas, residuum cylindri, detracto hemisphærio ejusdem altitudinis, & basis, Sphæra resoluta in superficies concentricas; Conus in superficies conicas. Quarta Classis est parabolæ resolutæ in parallelas axi; ad

hanc reducitur hemisphærium resolutum : in plana circularia parabellâ basi ; item Sphærois ; Pyramis cum basi quadrilatera , resoluta in plana parallela alteri facierum ; residuum Cylindri , detracto Cono , ejusdem altitudinis , & basis ; residuum prismatis , detracta Pyramide ; genitum à sectione quadrantis , cujus corda est parallela axi ; genitum ab inferiore sectore ejusdem quadrantis ; genitum à triangulo circa tangentem angulum revolutum ; & innumera propemodum alia. Quintam Classem facit Conoides hyperbolicum ; sextam solidum parabolicum , genitum à semiparabola , circa applicatam revoluta ; septimum genitum à trilineo parabolico , revolutum circa parallelam applicatis ; Octavam , quadrans resolutus in parallelas radio , item quadrans cylindri in rectangula parallela ; nonam superficies hemisphærica ; decimam Conoides parabolicum resolutum in parabolas parallelas axi ; omitto alias classes , de quibus in Geometria nostra ex professo agemus.

16. In qualibet Classe figuræ ejusdem generis , & mensuræ sunt , ut bases ; si verò diversa mensura sit , sunt incomposita mensurarum , & basium : ut autem rectangulum est ad triangulum ejusdem basis , & mensuræ ; ita prisma ad Coneum ; cylindrus ad Conoides parabolicum ; & ut prisma est ad pyramidem , & Cylindrus ad Conum , ita rectangulum ad trilineum parabolicum ; & ut prisma sublata pyramide est ad residuum , item Cylindrus , sublato Cono , est ad residuum , ita rectangulum ad semiparabolam , & cylindrus ad Sphæram : hinc facilis parabolæ quadratura : hinc ut habeatur figura primæ classis , ducatur basis in totam mensuram ; in secunda , ducatur in subduplum mensuræ ; in tertia ducatur in subtriplum ; in quarta , ducatur in $\frac{2}{3}$ mensuræ ; in quinta , diversimodè , in sexta , ducatur in $\frac{8}{15}$ mensuræ ; in

octava,

octava, nescitur; in nona ducitur major circulus in semidiametrum; in decima, nescitur adhuc: hinc facile demonstratur, cylindrum esse sesqui alterum hemisphærii ejusdem basis, & altitudinis; item superficiem curvam utriusque esse æqualem; item superficiem sphæræ esse quadruplam majoris circuli. Hæc, & innumera propemodum alia, ex jactis principiis, juxta hanc novam methodum facile demonstrantur; tantum indico, nec enim de his agendi hic locus esse videtur.

17. Præterea mensura est curva in uno casu, scilicet in superficie hemisphærii: est enim arcus quadrantis majoris circuli; non tamen basis, id est, peripheria majoris circuli ducitur in totam mensuram, sed in partem illius æqualem semidiametro, cujus præcisa proportio ad arcum quadrantis nescitur: potest autem hæc figura infinitas alias analogas habere, quæ singularem classem constituunt: in quadrante verò circuli mensura, & basis æquales sunt semidiametro; ducitur autem basis in subduplum arcus quadrantis, cujus ad radium proportio nescitur: in hac autem classe plures etiam figuræ analogæ sunt; porro his præsidiiis, & hac methodo instructus Euphyander facile poterit demonstrare, idque sine longo demonstrationum circuitu, tum ea, quæ apud antiquiores Geometras leget, Euclidem scilicet, Archimedem, Apollonium, Pappum, Serenum, tum Recentiores, Clavius, Cavalerius, Torricellus, Mydorgius, Vietas, Chetaldus, &c. imò quod caput est omissis illorum demonstrationibus, ex suis principiis eorum propositiones facilius demonstrabit. Et verò hoc unum præ cæteris curæ esse debet Geometræ: ut res facilius, & quantum fieri potest, contrahat; nam longa illa figurarum, linearum, & characterum series animum valde implicat,

18. Nec est, quod aliquis putet, planas, & solidas figuras ad eandem Classẽ non pertinere, cùm planum ad solidum nullam proportionem habeat; quis enim hoc dicat? dico tamen figuras ejusdem altitudinis, & rationis esse, ut bases, v. g. duo rectangula, duos cylindros, duos Conos; nec enim basis cum figura comparatur; sed dicitur figura esse ad figuram, ut basis ad basim, pari modo dicitur esse rectangulum ad triangulum, ut cylindrus ad Conoides parabolicum; & cylindrus ad Conum, & rectangulum ad trilineum parabolicum. Cæterum Arithmetica ita cum Geometria conjuncta est, ut una sine alia stare non possit: quare utrique simul incumbes, ea certè diligentia, quam rei gravitas, & difficultas postulare videntur, non tamen Euphyandro auctor esse possum, ut totum huic facultati, atque disciplinæ se dedat: nempe alia multa sunt, quibus operam suam, summa cum laude, & magno lucro navare potest. Itaque eum talem in rebus Geometricis esse cupio, ut, quidquid Geometricum ab aliis demonstrandum fuit, si res ita ferat, intelligat, & nova ipse aliqua, si res postulet, proprio Marte invenire, & demonstrare possit; uno verbo, ut probè sciat, quibus terminis hæc disciplina definiatur; quibus principiis, & subsidiis gaudeat; quæ facilior semita ineunda; quis trames tenendus, quæ vertenda clavis; quis clavus figendus; quid omitendum, quid diu versandum; quæ methodus, quis ordo, qui libri; quæ figurarum analogia, & classis; quis modus cujuslibet problematis solvendi; atque alia hujusmodi, quæ jam suprà indicavi, breviter exposui; talem Geometram esse volo, non prorsus Tyronem, non tamen ita studiis Geometricis imersum, ut ab iis avelli non possit; sed ita in iis versatum, ut, cùm res feret, facile illam expediat.

CAPUT IX.

De Philosophia.

1. **O**peræ pretium erit nonnulla de Philosophia in medium afferre, quæ ad rem Euphyandri faciant: illud porro genus Philosophiæ amplectatur oportet, quod & mentem illius præclare instruat, & illius ingenio dignum sit: ut autem multa sectarum genera antiquitas habuit, quæ ad quatuor commodè referri poterant, scilicet ad Academicos, Stoicos, Peripateticos, Epicureos; ita nostra hæc tempora diversa Philosophorum genera tulerunt, quæ ad quatuor etiam capita revocari possunt, scilicet ad Scholasticos, Democriticos, Pyrrhonios, & Peripateticos legitimos. Scholasticos illos appello, qui probabilia duntaxat contectantur, & de re quapiam in utramque partem disputare, & quidquid volueris propugnare solent: Pyrrhonii ab iis longissimè non absunt, nisi quòd nihil penitus sciri posse obitinatius contendunt; cùm tamen illi, licet ipsi nihil sciant, & mera opinandi libertate ducantur, tantâ acrimoniâ omnem scientiam è medio non tollant. De Democriticis, & Epicureis hujusce temporis, nihil est profectò, quod dicam, cùm satis per se ipsi noti sint; Peripateticos demum illos voco, qui placitis Aristotelicis, non fucatis, & depravatis, non corruptis, & in contrarium sensum detortis ita adhærent, ut tamen ab eo discedant, si quando vel Divina fides jubeat, vel perspicuum experimentum cogat, vel evidens ratio persvadeat.

2. Ut valde probo ultimum hoc Philosophiæ genus, & in aliis omnibus aliquid vitii reprehendo, ita nullum aliud Euphyandro commendare possum: nolo tamen illum in aliis ita peregrinum

num esse, ut singularia cujuslibet fundamenta ignoret, & quid quis dicat nesciat: nempe volo illum in Scholastico, & litigioso illo Philosophiæ genere optimè versatum esse: ne fortè ab iis, qui nihil aliud magni faciunt, ut rerum ignarus, parvi fiat; volo etiam, ut Democriti, & Epicuri dogmata, vel somnia apprimè teneat, eosque libros diligenter, cursim tamen evolvat, qui de iis egerunt; inter Recentiores, Gassendus in hoc genere, & scriptorum mole, & castigato dicendi modo palmam tulit: de Pyrrhoniis non adedò laborandum est, cum nihil adstruant, nec difficile sit illorum ictus declinare, & tela retundere: quòd autem Peripatetici reliquis præferendi sint, vix in dubium revocari potest.

3. Democritici, vel Epicurei è re tua non sunt, nec ab iis quidquam discere potes; quia nihil demonstrant; inducunt ea corpuscula, quæ nunquam experti, per otium ipsi somniarunt, hamatas, & uncinatas atomos comminiscuntur, ut inde corporum moles concreascet; sed profectò alius corporum plexus est, & cuncta hæc sine ratione omnino excogitarunt; imò innumera sunt, quorum ipsi nullam rationem asserre queunt, nisi fortè aliquid ridiculum audire velis; nullum habent motuum principium, sensuum, rarefactionis, compressionis, diffusi luminis, reflexionis, rarefactionis, colorum, operationum mentis, facultatum animalium, motuum appetitus, libertatis hominum, ratiocinii, illius nifus, quo tam enixè natura vacuum fugit, accensi, & extincti ignis conicæ flammæ, &c. nullam Logicam ipsi admittunt. Et verò non admodum Logicis præceptis indigent, cum nihil penitus demonstrent; nullam quoque sciunt Metaphysicam: hinc prorsus ignorant, quid sit Causa, quid actio, quid substantia, quid accidens,

cidens, quid locus, tempus, extensio, motus; hinc licet de motu locali copiosè, & eleganter differant, motum tamen ad sua principia reducere nesciunt; imò ex neglectu, vel ignorantia Metaphysicæ in Physica nihil habent, quod pro certo afferre possint; hinc ubi principia Metaphysica desunt, omnes scientiæ deficiunt, quæ à Metaphysica sua principia accipiunt, vel ad Metaphysicam sua reducunt.

4. Pyrrhonii, Philosophorum nomine digni non sunt, cum ignorantiae potius, quam sapientiae partes agere videantur; quid enim ab iis disceres, qui nihil se scire profitentur; equidem ego longè malim cum iis sentire, qui nihil sciri posse sentiunt, quam cum iis, qui tam absurda, & ridicula defendunt; itaque restat, ut, si quid in Philosophia cum recta ratione consentiat, illud ab iis expectes, qui partes Peripateticas sequuntur; in hoc tamen cautiùs agendum est, nam etiam nonnulli suas tricas hoc illustri nomine tegunt, ac insigniunt; hinc nomen Peripateticorum sibi vendicant, licet toto Cœlo differant; illi enim ex principiis jactis suas propositiones demonstrant, hi verò vix ex probabilibus sua concludunt; illi uni dumtaxat evidentiae sese submitton, hi mera opinandi licentia ducuntur; illi res præclaras, & scitu dignas exponunt, hi fabulas, & tricas; illi nulla præoccupatione ducti de rebus sincerum judicium ferunt, hi animum præoccupatum cum habeant, quid mirum, si fœdè labantur; illi unius veritatis amore flagrant, hi contentionis, & æternæ litis; illi unam lucem amant, & quærunt, hi tenebris ultro sese involuunt, ut errores meliùs lateant; illi demum Aristotelem ducem sequuntur, & clarissimos illius sensus explorant, hi verò Aristoteli plurima affingunt, quæ nunquam illi in mentem venerunt.

5. Porro Peripatetica Philosophia in his præsertim posita est, quòd ex principiis Aristotelicis suas demon-

demonstrationes construat; Principiis inquam, quæ ab omnibus sine ulla controversia admittuntur, quale est illud metaphysicum universalissimum: *contradictoria non possunt simul esse, aut simul non esse*; nec enim de iis ago, quæ in controversiam vocantur, & à scholasticis Aristoteli affinguntur, v. g. de materia prima, de qualitatibus, de speciebus intentionalibus, de continui compositione, de composito Physico, de causis, atque alia hujusmodi, de quibus nunquam Aristoteles somniavit; agnoscit quidem materiam primam, non tamen ullam entitatem physicam, sed meram, & puram potentiam, quæ nec sit ens, nec quale, nec quantum; agnoscit qualitates; non tamen ita, ut omnes sint entitates physicæ; sed quæ adduci solent, ut interrogato quale respondeatur; v. g. si quæram à te, qualis sit ille homo, respondere poteris, esse nobilem, principem, divitem, pauperem, fidelem, &c. an fortè hæc entitates physicas important? agnoscit formas sine materia, non tamen entitates illas, per medium diffusas; componit continuum ex quantis, in infinitum divisibilibus potentiâ, nunquam tamen somniavit continuum esse actu in infinitum divisibile, in ea scilicet, quæ actu insunt, sed potentiâ, nec infinitas partes actu existentes agnovit; compositum Physicum, id est corpus naturale descripsit, constans scilicet ex materia, forma, & privatione, non tamen formam ita intelligit, ut vulgò creditur, hoc est entitatem quandam physicam absolutam, quæ saltem per miraculum seorsim existeret possit (non loquor de anima rationali) sed meram rationem respectivam, quæ dat esse rei, id est qua corpus est hujus esse, generis, rationis; causam efficientem ponit, quæ sit principium motûs, non tamen talem esse vult, quæ per veram actionem semper aliquid verè producat, ut patet in his exemplis, quæ ipse adducit: itaque veri Peripatetici Aristotelis verba accipiunt, juxta nativum,

vum, & literalem sensum; & si quando vel divina fidei, vel novis experimentis, vel evidenti rationi repugnet, ab eo cum bona venia discedere non verentur.

6. Cum igitur veri Peripatetici ex principiis communibus suas propositiones demonstrant, illam methodum in tradenda Philosophia cæteris antepono, quæ per seriem propositionum ex jactis principiis demonstratarum progreditur; hæc est illa methodus Geometrica, quam omnibus enixè commendare soleo, & quam in Philosophia adhibeo; ut autem tota Philosophia quinque partibus constet, Logica scilicet, metaphysica, physica, Theologia naturali, & doctrina morum, ita in omnibus, methodum illam adhibendam esse censeo: in Logica cuncta Geometricè demonstrabis; habes enim certa, & evidentiæ principia, ex quibus perfectum, & absolutum humani ratiocinii artificium demonstras; præ cæteris autem artificium consequentiæ, quod, mihi crede, tibi necessarium est, ut scias, quid ex quolibet sequi possit, quid ex terminis, quid ex propositionibus omnis generis, quid ex qualibet suppositione, quid ex quolibet sensu &c. Habes deinde artificium Enthymematis, syllogismi categorici, utriusque analyticos, inveniendi medii, syllogismi hypothetici, disjunctivi, copulativi, expositorii, modalis. Adde proprietates demonstrationis, & affectiones syllogismi; cuncta hæc saltem majori ex parte apud Aristotelem legere poteris, quia tamen digesta non sunt, sed valde incomposita, donec aliquid melius occurrat; habes Logicam nostram analyticam, quam Mousnæus in propositiones digestam evulgavit.

7. Nonnulli erunt, quibus res exucca, & arida esse videatur; sed quid veritate succosius, quid demonstratione pinguius animo esse possit, non video; arida res erit Geometria, vel Arithmetica; si pura, & abstracta, ut vocant, veritas arida censeatur; quid-

quidquid sit, apud omnes constat, humani ratiocinii facultatem ea vi pollere, quæ mens unum ex alio rectè, & directè concludat; dubium tamen non est, quin multus pateat errandi campus, nisi ars certis, & demonstratis regulis naturali facultati succurrat. Porro ars illa, quæ animum instituit ad rectè ratiocinandum, est Logica; non illa, quæ de universalibus duntaxat, de ente rationis, de relationibus, de habitibus fusè disputat, quid enim hæc ad Logicam; sed illa, quæ artificium ratiocinii demonstrat; utrùm verò nostra hujusmodi sit maturo Euphyandri judicio dirimendum relinquo; nonnullos appellare possem maximi ingenii viros, qui eam veræ, & legitimæ logicæ locò habeant; jam aliàs adduxi pro hac causa testem omni exceptione majorem, scilicet P. Antonium Perez, quem immatura morte extinctum, adhuc lugemus, & de quo perhonorificam mentionem fecimus in epistola ad Mousnerium, in 2. appendice nostræ metaph. quanquam infra viri merita, quæ stylum elegantiores postulerent, sed nonnullis non placet; esto: non tamen illi unquam, quid displiceret, significarunt; non methodus, quæ Geometrica est; non veritas, quæ demonstrata; non rerum, & demonstrationum copia, quæ potius laudari debuit; non brevitās, quæ rem non obscurat, & innumeras repetitiones rescindit; non obscuritas, si enim gradatim procedas, nihil est, quod statim non intelligas; non perdita, & lusa opera, nemo enim unquam Logicam ea forma tradiderat; imò scio, multos esse, qui, cùm illam sibi familiarem fecissent, non mediocriter inde instructi fuerunt ad aliàs disciplinas sibi comparandas; igitur non video, quid in illa displicere possit, licet fortè multa in iis, quibus displicet, non parum displiceant.

8. Metaphysica Logicæ succedat oportet; Metaphysicam autem voco rationum universalium scientiam; multi illam scholastico, & litigioso modo tradi-

tradiderunt; ego Geometricam methodum induxi in Metaphysicam nostram demonstrativam, in qua, nisi valdè fallor, affectiones rationum universalium, ex facilibus, & simplicibus principiis demonstravi: sed omnibus non probatur; quis unquam omnibus placuit? multi tamen non mediocri doctrina, exquisitòque ingenio præditi homines illam probarunt; & ne multos appellem, quod mihi facilè factu esset, unus ad instar omnium erit P. Martinus Esparfa, in Collegio Romano sacræ Theologiæ Professor, vir sanè & facilis, & sublimis ingenii, acerrimus in refutando, in propugnando firmissimus, qui & sublimia ad vulgi Scholastici captum ita deprimit, & communia, ad Doctorum gustum ita extollit, ut plebejus infimis, Doctoribus verò sublimis esse videatur; ille autem ultro mihi non semel significavit in decimo libro, qui est de extensione, ità rem propositam demonstrari, ut evidens, & perspicua illi esset; at si quid difficultatis toti volumini insit, decimo libro præsertim inest: hinc quisquis ea, quæ libro illo continentur, pro demonstratis habet; reliqua haud dubiè non respuet: sed angustum quidpiam est, pressum, & strictum; at meo saltem judicio, brevitatis illa claritudini non officit. Et verò, mi homo, si ex tuis illis grandioribus tomis centies repetita expunxeris, vix aliquid in manibus reperies. Methodus Geometrica id saltem commodi inducit, quod idem sæpè non repetit: si fortè illa non placet; tibi, tuoque genio imputa. Cæterùm dum aliquid meliùs occurrat, Metaphysicam nostram Euphyander sibi familiarem faciet, inde enim notiones illas eruet, quarum operâ, reliquas disciplinas sibi facilè comparabit.

9. Et verò hujus superioris disciplinæ præsidio cum aliqui carerent, nihil prorsus in reliqua Philosophia ad ultimum finem perduxerunt, & cum de motu, v. g. disputarent, ignorabant quid esset motus; nonnemo doctrinam *nono. lib.* traditam, quæ est de tempo-

tempore, refutare conatus est; quo eventu? viderint docti, & judicent: refellit definitionem instantis Physici, quod dico esse indivisibile actu, & divisibile potentiâ; ut *ibidem* clarissimè explico; ipse contra instat, & contendit, æquè dici posse, divisibile actu, & indivisibile potentiâ: quasi verò aliquid, non dico esse, sed concipi possit, divisibile actu, quod multis non respondeat, cùm scilicet ex multis constet. Sed coextendi posse multis, iisque adæquatè, ac omnino respondere, & adæquari; idem est, ac divisibile potentiâ. Sed cum iis adversariis agendum est, qui saltem quæstionis controversæ terminos intelligant: si enim contra negantem principia disputandum non est; multò minùs contra ignorantem terminos. Et verò ea de actione, de Instanti Physico, de æternitate Dei adducit, quibus manifestum fit, in iis illum parum versatum esse; hic tamen exultat, & insultat, suum Gassendum appellat, hæc tantùm triobolaribus Philosophis arridere pronuntiat, inter futes argutias reponenda esse: expectabam, ut vel unam ex iis propositionibus, quæ 9. *illo lib.* continentur refutaret; ipse verò intacta omnia reliquit: unam definitionem nominis, quod fieri non debet, impetiit; neque illam, ut par erat, intellexit: sed *ne sutor ultra crepidam, nec coriarius extra corium*. Cogitaram quidem hominem refellere, sed in singulis verbis hærendum esset, nam in singulis ferè peccat: spongia timuit, cùm totus liber macula esset: adde quod saponem perdere piguit. De hoc tamen fortè aliàs, si Genius suggerat; ex professo agam.

10. Metaphysicâ instructus, ad Physicam se se accingat; non litigiosam illam, quæ pura Metaphysica est, & meras tricas continet; non Democriticam, quæ sine principiis procedit, & cùm Metaphysicam non supponat, res ferè omnes dubias, ac minimè decisas, & definitas, relinquit: omnia reducit ad motum, sed quid sit motus, & ex quibus
con-

constet, ignorat, nullumque motus principium habet: ad figuram; sed nescit, quid sit figura, quid extensio, & unde: ad inane, & vacuum, sed rationes non affert, tot, tantorumque effectuum, qui ex vacui metu, ex compressione, ex rarefactione, extensione sequuntur. Igitur cum Physica in eo potissimum posita sit, ut effectus omnes naturales ad suas Causas reducantur; illam Physicam adhibe, quæ hoc ipsum præstat, ac primò certa supponit experimenta: nec enim de re quærit, propter quid sit; nisi priùs noverit, quod sit: deinde ex ipsis experimentis, suas hypotheses deducit, & statuit, & ex his axiomata Physica, præter ea, quæ ex Metaphysica accersit. His autem jactis quasi fundamentis, de singulis effectibus demonstrat propter quid sint: vix crediderim, in rebus Physicis, meliorem methodum adhiberi posse: non autem assurgit Physica saltem ut plurimum, ad demonstrationem geometricam, cum Physica illi tantum congruat; cujus certitudo, sensus, ut par est applicati, non vitiiati, nec delusi certitudinem adæquat. Et verò modò in Physica æquè mihi certum sit, & perspicuum, talem effectum, à tali causa procedere; ac certus sum, quòd hæc modò scribo: mihi satis esse debet; nec majorem certitudinem expecto.

II. Hoc autem ordine rem Physicam Euphyander aggredi debet, ut primò ab iis initium ducat, quæ sub sensu cadunt: ego sensibiles corporum status vocare soleo, qui sunt, de corporeo quanto, id est de extensione, impenetrabilitate, divisione, plexu, & figura corporum; de raro, & denso; de tensione, & compressione; de perspicuo, & opaco; de gravi, & levi. His succedat longa tractatio de motu corporum, sive is à gravitate, & levitate, sive à compressione, & tensione, sive à motore extrinseco procedat. Et verò hæc doctrina motuum adeò necessaria est, ut sine illa, altiùs in Philosophiam penetrari

netrari non possit. Prosequatur deinde alios corporum status, v. g. de humido, & sicco, pingui, & arido, tenui, & crasso, flexibili, & rigido, molli, & duro, fragili, friabili. & liquido, spirabili, ductili, &c. tum de calore, frigore, luce, & lumine, coloribus, & sonis, saporibus, & odoribus; tum de sensibilibus qualitatibus activitate, agendi modo, diffusionem, Sphærâ activitatis, oppositione, pugna, refractione, reflexione, intensione, destructione, antiperistasi, &c. His autem peractis, corporis Physici substantiam propius attinget, agétque de corporis compositione, principiis, materia, forma, unionem, privationem, generationem; tum de corpore simplici, & quatuor elementis; deinde de mixtis imperfectis, tum de perfectis, de corpore Cœlesti, de plantis, & animalibus, ac demum de homine. His terminis Physicam definio, & intra illos fines, innumeros ferè sensibiles effectus demonstro, & multis tomis complector.

12. Physicam, hoc est rerum corporearum scientiam, incorporearum scientia, quam Theologiam naturalem vocare soleo, excipiat: illa autem de Deo, divinisque attributis, de Angelis, & Angelicis facultatibus, de anima rationali à corpore segregata, quantum naturali ratione consequi, & assequi potest, demonstrat, ex actis scilicet Principiis, partim ex Metaphysica, partim ex Physica accersitis; neque hæc Philosophiæ pars iis laborat difficultatibus, quas in re Physica sentimus: cuncta valde facilia, libera, & minimè implicata occurrunt. Denique moralis Philosophia agmen claudit, quæ non modò, ut vulgò fieri solet, de actionibus humanis, earumque affectionibus agit, de virtutibus, & vitiis, de cupiditatibus, de naturali hominis fine; verum etiam novam morum analysim tradit, & artem vitæ, ut vocare soleo; docétque artificium consequentiæ moralis: quæ, quid ex alio volito, ut prudenter

agamus, velle debemus. Item artificium cognitionis sui, & aliorum, artificium conjecturæ, artificium determinationis, & electionis, usum bonorum, & malorum, artificium virtutum, artificium habituum, artificium demum æconomicum. Hæc autem ars suis Principiis instructa est, partim propriis, partim petitis à superioribus disciplinis. Quare in hac etiam parte methodus Geometrica adhibenda est; ego saltem illam adhibui: hinc habes tertium demonstrationum genus, scilicet morale, quæ moralem duntaxat certitudinem præferunt: quanquam in his tribus partibus, multa sunt Geometricè demonstrata: reliqua verò eo demonstrationis genere, cujus subiecta materia patiens est.

13. Porro Geometriam Philosophiæ præmittendam esse arbitror, cum omnes Philosophiæ partes eam supponant. Logica, & Moralis multam analysim postulant; hæc autem Arithmetica carere non potest. Metaphysica non modicam Geometriam adhibet, ubi agit de tempore, motu, extensione, infinito: sua quoque analysis illi non deest, pro resolutione, & conjugatione suorum universalium. Physica suos effectus variis proportionibus implicat, ac proinde exolui, & explicari non possunt; nisi Geometria, hoc est proportionum scientia adhibeatur. Igitur omnes Philosophiæ partes Geometriæ operâ indigent: restaret, ut nonnullos auctores Euphyandro meo indicarem, qui de tota Philosophia egregiè scripserunt, ut reverà multos asferre possem. In methodo plures appellavi: sed quia nullum hætenus videre potui, qui res Philosophicas, Geometrica methodo explanarit, quam tamen unam, ut certam, errorique minimè obnoxiam probare videor; nullum Euphyandro, quem omnino probem, indicare valeo. Rem hanc ad umbilicum perduxì: Mousnerius præluserat; ego seriùs egi, & totam Philosophiam multis voluminibus complexus sum: in hoc opere Euphyandro

phyander nonnihil fortè habebit, quod è re sua esse inveniet; methodum saltem probabit, & ordinem; illa enim Geometrica; hic verò idem qui rerum est, Primum, & secundum volumen Logicam, & Metaphysicam continent, utramque multis demonstrationibus auctam: alia, quæ deinde sequuntur, rem Physicam; in qua reperies plusquam centena millia demonstrationum, hoc est sensibilibum effectuum ad suas causas reductorum; ultimum denique Moralem philosophiam eadem methodo traditam. Ingens reverà ausum! quod si fortè minùs succedat, non deerunt, qui conatum, & animum viribus impari laudent. Sed tua prædicas, inquires; absit: imò pro nugis habeo; id unum duntaxat prædico, quod in votis esset, quòdque nec apud me, quem probè novi, nec apud alios invenio.

C A P U T X.

De reliquis Matheseos partibus.

I. **U**T Geometria, & Arithmetica Philosophiæ præmittendæ sunt; ita Philosophia reliquis Matheseos Partibus præmitti debet: nempe ista Philosophiæ, & Philosophia Geometriæ præsidio indigent. Omitto Geometriam practicam, quam simul cum theorica Euphyander sibi comparare potest: nec enim res magni momenti est. Alias in quatuor ordines distinguo: in primo, Astronomiam colloco; in secundo musicam; opticam in tertio; staticam in ultimo. Quòd autem Euphyander res istas scitu dignissimas nescire non debeat, quis amabò ignorat? cum enim non difficile discere valeat; certè vitio, & probro ipsi verteretur, eas nescire: nolo tamen illum totum se iis dedere, quod certè non sine laude aliqui faciunt; nec eum tam angustis sciendi finibus sese continere, quem ad ultimam omnium disciplinarum metam pervenire desidero: hæc enim digna est Euphyandro provincia, hæc debita Sphæra,
hæc

hæc propria confinia; & tam longè illius ingenium excurrit, quàm longè, latèque patet omnium scientiarum campus.

2. Præfatæ Matheseos partes in sua membra dividi solent; v. g. Astronomia in Cosmographiam, Theoricam, Canonicam, Organicam, & Gnomonicam. Cosmographia totius orbis constructionem, tum in Sphæra, tum in planisphærio considerat; cœlestes circulos, eorum situm, ascensiones directas, & obliquas, arcus diurnos, & nocturnos, parallelos, crepuscula, longitudes, latitudes, declinationes, syderum ortus, projectionem hemisphærii in planum, locorum distantias. Hæc est Geographia demonstrativa, de qua supra mentionem feci; multos autem auctores habes, quos consulas; v. g. Clavii Sphæram, Blancani, Maurolici Cosmographiam, Apianum, Gemmam Frisium, Nonium, &c. Theorica, Systemata cœlestium motuum describit, & demonstrat, eaque varia, Ptolemæi scilicet, Copernici, Tichonis, Longomontani; pro quibus, consule, tum præfatos auctores, tum Galileum, Buliardum, Lansbergium, Keplerum, Hypotyposes, quæ Reinoldi esse creduntur; Petavium, &c. unus Ricciolus, qui cuncta in suum almagestum congessit, sufficere posset. Canonica tabulas Astronomicas calculat, motus computat, & adæquat; adde computum Ecclesiasticum; item Eclipsium, Ephemeridum, Epactarum rationes; habes autem tabulas Ptolemæi, Alphonsinas, Prutenicas, Rudolphinas, Lansbergianas, Frisias, Parisinas, & præter earundem auctores, habes Clavium, Petavium, &c. Sequitur organica, quæ organorum rationem, formam, modum, usum, situm, præscribit, atque demonstrat, quibus cœlestes observationes fieri solent, tum in Cœlo, tum in ipso organo, pro his, consulere potes, Gemmam Frisium, Stefflerum, Roias, Clavium, Tichonis mechanica. Gnomica denique describit sectiones orbium Cœlestium

stium omnis generis, in planis, scilicet, horizontalibus, verticalibus, declinantibus, inclinantibus, &c. pro his habes Maurolicum, Schonerum, Clavius, & alios passim; multa de hydrographia habes apud Fournierum; & de horologiis, quæ per reflexum radium sunt, plurima apud Magnanum.

3. Musica duplex est, practica, & theorica; prima illa, ut Euphyander careat, facile patiar; Theorica prorsus ignarum esse, non probo præsertim cum brevi ex ea discere possit, quæ necessaria esse videntur, v. g. quæ sit ratio cujuslibet consonantiæ, diapason scilicet, diapente, diatessaron, &c. Item cujuslibet dissonantiæ; quæ rationes, & proportioniones chordarum, in longitudine, crassitudine, tensione, gravitate; tum etiam quæ sit ratio organorum, & tuborum musicorum pro diametro, longitudine, foraminibus figura: varii sunt auctores, qui de musica scripserunt, v. g. Jacobus Faber Stapulensis, Boetius, Cassiodorus, Zarlino, Vincentius Galilæus, hi duo Italicè; Meosennus denique omnia serè congesta in tomum ingentem, quem deinde satis contraxit, & in compendium redegit; habes denique Musurgiam Kircheri, qui adhuc plura congestit.

4. Optica tribus partibus constat, scilicet perspectiva, catoptrica dioptrica: prima considerat radium directum, angulum visorium, &c. horopterem definit, fallacias explicat, item rationem distantiarum, locorum, figurarum, magnitudinum, motuum, situum, umbrarum, luminum, trajectionum, decussationum, projectionum, &c. Catoptrica de radio reflexo agit, de angulo reflexionis, de speculis, planis, cavis, convexis, cylindricis, conicis: de radiorum collectione, distractione, conjugatione, viribus, contractione, explicatione, de figurarum deformatione, reformatione, &c. Dioptrica demum radium refractum contemplatur, ejusque varias affectiones, luminis focos, vitrorum figuras, telescopii rationes, refra-

refractionis angulum, ex quo fit, ut radii, modò paralleli eant, modò in unum punctum coëant, modò perinde se habeant, atque si ab eodem centro profecti essent: auctores pro hac facultate non desunt: habes enim Vitellionem, Aquillonium, Zuchium, Maurolicum, Kircherum, Rogerium Baconem, Cartesium, Magnanum, Kepleri Paralipomena, oculum Scheyneri, Ghetaldum, Guidubaldum, Nifferonum, Cartesium, quibus addes nostram synopsis.

5. Statica, quamquam ultimo loco posita, ultimum tamen non tenet; illa autem considerat, rationes, & proportionales ponderum, momentorum, virium; illa de Machinis agit, libra scilicet, vecte, trochlea, axe, cuneo, cochlea, rotis denticulatis, &c. in quibus considerat proportionales distantiarum, motuum, temporum, &c. hinc à nonnullis mechanica, hæc disciplina vocatur: agit etiam de centro gravitatis in lineis, planis, solidis, mira profectò subtilitate; item de motu naturaliter accelerato, in perpendiculo, in plano inclinato, in arcu quadrantis pro funependulis; item de motibus tensorum, & compressorum, in Balistica; de fontibus artefactis, & aquarum jactu, fluxu, rapiditate, alveo, deque innatantibus humido, in Hydraulica; de ignibus artefactis in pyrotechnia; de ventis, & Æolipilis in pneumatica: auctores autem, qui de his rebus scripserunt, varii sunt, de Centro gravitatis Lucas Valerius, Guedinus, Lafaille, Cavalerius; de Potentiis Guidubaldus, Galileus; de innatantibus, Archimedes, Ghetaldus, Galileus; Mersennus de Balistica, pneumatica; &c. de motu, Galileus, Torricellus, Bordellus de omnibus ferè, Betinus; de Currentibus aquis, Benedictus Castellus &c.

6. Dissimulare tamen non possum, nonnullos etiam ex iis, quos supra citavi, in scædos paralogismos aliquando impegisse; nempe Geometria, ubi materiæ Physicæ conjungitur, & à sua puritate de-

sciscit, modica saltem impuritate inficitur, non sine macula, & ruga; hinc multa multi, vel sine demonstratione proponunt, aut pro demonstratis jactant, quæ tamen ipsi nullo modo demonstrant: & verò, vix fieri potest, ut illi auctores, qui majora volumina in lucem edunt, adamussim & accuratè cuncta demonstrent; veritas tantæ molis, capax non est; & ut in multiloquio, iniquitas non deest, ita nec falsitas in longiore scriptione: hinc libri illi ad instar campi longè, & latè patentis esse videntur, qui aliquot plantas veneficas, bonis, & salubribus admixtas germinat: & verò illa librorum moles mihi semper suspecta fuit; præsertim in re Geometrica; aut enim mera farrago est, & inutilis jam dictorum repetitio; aut certè si novæ res sunt, paulò negligentius discussas esse, oportet; cum tanta rerum multitudo, & copia sub examen cadere vix possit; quare rerum delectus ab Euphyandro habendus, isque libri cautè legendi, ne ipse in errorem inducatur; quamquam ille nullo negotio huic incommodo occurret, modò coactus duntaxat, vi quadam demonstrationis, rei propositæ assentiatur, & nisi demonstrata sit, omnem sustineat assensum.

7. Quòd autem præmissis illis disciplinis, quas mathematici sui juris fecerunt. Euphyander dare operam debeat extra, omne dubium est; tum quia non modò utiles, verùm etiam jucundissimæ; utiles esse apud omnes constat, ad Philosophiæ cumulum, & perfectionem; nisi enim v. g. Musicam Theoricam intelligas vix sonorum rem; saltem ut par est intelliges, nec eos sonorum, & vocum effectus, qui à talibus proportionibus procedunt, ad suas causas reducere poteris, nisi musicam scias, quæ proportionibus illas demonstrat: pari modo, vix tractatum de corpore Cœlesti perfectè capies, vix Cœlestium orbium motus ad sua principia reduces, nisi aliquam Astronomiæ operam adhibeas; nunquam sine opti-

cæ præsidio, probè scies visionis modum, & affectiones, rem colorum, luminis diffusionem, refractionem, reflexionem; denique, ut multas proprietates gravium, motuum, nisuum, &c. apprimè teneas, statica prosectio adhibenda est; igitur nullum dubium est, quin præfatæ disciplinæ utiles sint, cum multam lucem Philosophiæ afferant, non sine magno ejusdem incremento.

8. Nec est, ut dixi sine jucunditate utilitas; quid enim jucundiùs excogitari potest, quàm optica; tum rerum, quas demonstrat pulchritudine, tum varietate; utpote quæ ignaris rerum illarum hominibus admirationem, & stuporem concilient, cum tamen illæ ex facilioribus principiis demonstrentur; quid inquam jucundiùs, quàm scire, cur imago, quæ per radios directos deformis apparet, per obliquos, vel reflexos, vel per refractos, pulchra videatur; cur speculum convexum objectum minuat, concavum augeat, Cylindricum altitudinem integram servet, latitudinem plurimum contrahat; cur polyoptrum objecta multiplicet, & colligat. Adde Scenographiam, quæ in eodem plano res exhibet, perinde atque si in diversis essent; hinc mirificæ contractiones; res telescopii jucundissima est, cum etiam iis, qui sine scientia praxim duntaxat adhibent, non modicam voluptatem afferat; denique radiis visualibus ad libitum uti, eosque ad instar ceræ mollis modò explicare; modò contrahere, modò in punctum, modò in lineam colligere, modò parallelos, modò distractos agere, perinde atque si vel ad idem punctum tenderent, vel ab eodem prosecti essent, quis neget, hæc digna esse, quæ ab Euphyandro sciantur.

9. In Astronomia, non desunt, quæ animum mirificè oblectent; si enim aliqui, non sine maxima voluptate, varias orbis partes, & regiones adire, & lustrare solent, an fortè jucundum non erit, orbem universum uno quasi obtutu, ac prospectu lustrare,

in globo, & mappa; temporis ferè momento omnes mundi partes oculis subicere, regna, & imperia, maria, flumina, regnorum confinia, situs amplitudines, locorum mensuras, longitudes, latitudes, distantias; in Sphæra, orbium Cœlestium motus, dierum differentias, obliquitatum rationes, & effectus, climata, crepuscula, aliæque id genus; Theorica etiam suas veneres habet, dum tam diversa systemata exponit, & in eodem planeta tam varios motus observat; v. g. centri, orbis, apogæi, declinationis,urbationis, librationis, accessus, atque recessus: Gnomonica non modicam admirationem afferret, nisi adeo vulgaris esset; quid enim mirabilius, quàm extremo stylo, in palmo plani, Cœlestium motuum mensuras accuratissimè signare, & omnium orbitarum sectiones, tum curvas, tum rectas, ita, ut motus, & immotus stylus Cœlestium motuum, quasi doctor, & arbiter esse videatur.

10. Statica tantam rerum sylvam exhibet, ut omnia ferè complecti videatur; & quisquis eam ignorat, nihil ferè scire censendus sit; hæc centrum gravitatis in omnibus figuris planis, & solidis indagat; illa centrum percussionis non ita pridem reperit; & non modò ponderum vires, & momentorum rationes demonstrat, quod jam olim præstitit, verùm etiam multis partibus auctior facta in resistantia corporum, mirabiles proportionem invenit, itémque in motu locali, tum naturaliter accelerat, tum æquali, tum violento; adde motus in planis inclinatis, & mixtos omnis generis, tum reflexos, & refractos; item varias lineas, quasi signata motuum vestigia, item varias impressiones, & determinationes; in solis funependulis, dum hinc inde librantur, innumera ferè demonstrat, antiquioribus prorsus incognita; omitto alia ferè innumera in tensis, pressis, jactis, de qua nisi Euphyander sciat multarum, & pulcherrimarum rerum ignarus reputabitur, quas scire facillè posset.

II. Musica, Theorica scilicet, nec enim practica ad rem Euphyandri multum facit, quem Cantorem esse magnoperè non curo, nisi fortè ad aliquam animi relaxationem musicam adhibeat; Theorica, inquam, multa exponit, quæ & scitu dignissima sunt, & magna voluptate animum perfundunt; mira est vocum, & sonorum varietas, quorum Causas, & rationes hæc disciplina exponit; quod sua profectò difficultate non caret; nec enim tam facile discernitur, quænam sit ratio editi soni, vel pulsati nervi, vel campanæ, vel tubæ, vel fistulæ, vel litui, & cornu; deinde cùm soni suis numeris adstringantur, varias in iis proportionēs musica demonstrat, vel gratas auribus, vel ingratas; id est vel consonas, vel dissonas; hinc de consonantiis, & dissonantiis longa tractatio; quid autem faciat ad diversas illas sonorum rationes chordæ longitudo, crassitudo, tensio, materia, quid hujus, vel illius foraminis obstructio in fistula, quid ejusdem fistulæ magnitudo, & os, quid campanæ moles, figura, &c. Hæc, & alia hujusmodi animum magnoperè delectant, præsertim cùm, ut jam suprà dixi, eorum rationes & causæ satis abstrusæ sint.

12. Itaque in hujusmodi disciplinis Euphyandrum versatum esse desidero, quæ non modicam sapientiæ faciunt accessionem; licet autem inter mathematicas recenseantur, hoc tamen non facit, quin multam Physicam præferant; hinc eas Physica sui juris faceret, nisi usus obtinuisset, ut à Mathematicis traderentur; equidem Physicus Geometriæ, & Arithmeticæ præsidiiis instructus esse debet, ut eas explanet; & vicissim Mathematicus Physicæ operâ destitutus, eas demonstrare vix potest; hinc sive Physicus eas sibi arroget, modò Geometra sit; sive Mathematicus eas sibi vendicet, modò Physicus sit, perinde est; materiam suam habent à Physica, igitur eas Physicus, ne sui objecti partem relinquat, non

omittet; formam & proportionem habent à Geometria; igitur Geometra, qui proportionum scientiam habet, eas nescire non debet, ne objectum, quàm scientia, latius excurrat: uno verbo: quisquis hujusmodi disciplinas ignorat, nec perfectus Physicus, nec absolutus Mathematicus censendus est; quare ne hoc vitio, & probro Euphyander meus laboret, eas diligenter sibi comparet, vel absoluta Philosophia, vel quod satius esset, unà cum Physica; v. g. rem Astronomicam discutiet in tractatu de corpore Coelesti; opticam, ubiaget de sonis, & auditu; staticam passim, ut cùm de gravi, & levi, de compressione, & tensione, de potentia motrice, &c.

C A P U T XI.

De Theologia.

1. **H**Æc illa est, in qua forte jam dudum triumphas, palæstra, mi lector, in qua gloriose sudas arena; ille campus, in quo laxis habenis discurre, & singularis illa Provincia, quam ut alacriter suscepisti, ita in ea strenuè te geris; nec dubium cuiquam est, quin ad optatum, & optimum illius finem perventurus sis; quamobrem Theologicus iste apparatus, quem hoc loco recenseo, è re tua vix erit; nec enim via tibi sternenda est, aut navigatio adornanda, qui jam ferè terminum, & portum attigisti; non tamen inutilem fore puto, cum scilicet in colectoris ipse sis, non quod facere debes, sed quod jam fecisti; leges in eo, progressus tuos, & ex ipso portu, alios remigantes aspicias; tritas ante semitas considerabis, & mare sulcatum, reles tuorum laborum, ac studiorum vestigia; uno verbo: si tuis usibus hæc Theologica tractatiuncula non servit, aliis fortè, qui vix in hac facultate tyrones sunt, prorsus inutilis non erit?

2. Quòd autem Euphyander superiori huic discipline dare operam debeat, pro certo, imò certissimo

fimo habeo, ut paulò pòst luculenter ostendam; nec
 promisso, ac instituto meo in eo instituendo satis-
 factum putarem, si divinam illam facultatem omit-
 terem; essétque, quod is officium illud à me deside-
 raret, quod jam olim Reginaldus Polus à Jacobo Sa-
 doleto desideravit; is erat Polus, qui & nobilitate
 domi, & fortuna amplissimus, cognatos, familiares,
 Patriamque reliquisset, & cùm studio, atque amore
 optimarum artium flagraret, ex ultimis orbis terra-
 rum regionibus, illarum adipiscendarum causâ in
 Italiam se contulisset, ibique annos complures com-
 moratus, ità se dedisset familiaritatibus, amicitissque
 doctissimorum, ac præstantissimorum hominum, ut
 illorum omnium judicio imprimis dignus esse ha-
 beretur, quem & propter fidem, atque integritatem
 vitæ venerarentur omnes, & propter ingenium, do-
 ctrinamque colerent; eumque summum, & singula-
 rem virum, hominemque ejusmodi existimarent, cui
 non benevolentiam modò, & honorem tacitum, sed
 omnia cultûs, & officii aperta, & perspicua studia
 deberent; Sadoletus verò vir erat omnibus naturæ
 dotibus, & doctrinæ præsiidiis instructissimus, ad
 omnem humanitatem à natura effectus, in quo ex-
 cellens quoddam ingenium cum incredibili mode-
 stia conjunctum erat, & gravitas quædam, eximia
 humanitate temperata; ea demum latinè scribendi
 facultas, qua nemo ætate nostra, Florebello teste, ad
 illam antiquorum scriptorum laudem propiùs acce-
 dere existimatus est: Uterque demum, ne impar me-
 ritis honor esset, in sacrum Cardinalium Collegium
 à Paulo tertio Pontifice maximo unà cum quibus-
 dam optimis, & præstantissimis viris cooptatus est.

3. Polus itaque cum Sadoleto amicè, ut fieri so-
 let, per literas expostulabat, quòd, cùm ingeniosum
 Adolescentem, & puerili institutione abductum, in
 latum illud omnium artium, doctrinarumque pela-
 gus adduxisset, monstrassétque earundem artium

sedes, & loca, ubi ad tempus insistendum, atque ad
 majora, & ulteriora tendenti commorandum esset,
 nec non ea sic oratione illustrasset, sic artium singu-
 larum vires, & virtutes explicasset, ut propè mon-
 strando, in earum jam possessionem mittere adole-
 scentem videretur, eundem tamen in alieno, atque
 infido Philosophiæ portu cum Platone, & Aristotele
 reliquisset, qui reverà, ut de Tenedo dixit Poëta,
nunc tantum sinus, & statio malefida carinis, nec
 de Theologia, divina scilicet illa disciplina mentio-
 nem ullam fecisset, in cujus portu summa cum ani-
 mi tranquillitate sapientissimi homines conquiescunt;
 ut ergo Polus vix æquo animo spectabat sacras il-
 las musas, tacitas, & illaudatas à Sadoletto præteriri,
 cum reliquas omnes artes, & disciplinas dignis præ-
 conis ornasset; Ità esset, quod Euphyander meus
 meritò mecum conquereretur, si Theologia in hoc
 opusculo suum locum minimè haberet, in quo ta-
 men reliquæ omnes disciplinæ suum invenerunt.

4. Et verò Theologia optimo ingenio, divino
 fidei lumine illustrato, digna res est; de Deo loqui,
 non sapientis modò, sed Christiani Philosophi est;
 & cum præter ea, quæ naturalis rationis lumine de
 Deo, & Angelis, de immortalis hominis animo, de
 virtutibus, & vitiis, de bonis moribus, & divino
 cultu, de recta ratione, & hominis fine cognoscimus,
 alia multa sint, quæ Deus hominibus revelavit, &
 credenda per Ecclesiam proposuit; Euphyander da-
 re operam debet præsertim, si in ordine Ecclesiasti-
 corum vivit, ut res tam sacras, tam arduas, divi-
 nas apprimè teneat, ne & gradu illo, quem inrer
 homines obtinet, & excellenti, quo valet, ingenio
 indignus esse videatur: sed quod præcipuum est,
 cum divina illa hominis captum superent, nisi Cœ-
 lesti quodam lumine recreetur, non mediocre peri-
 culum esset, ne, dum Euphyander vi quadam inge-
 ni, & nova sciendi prurigine altius, quàm par sit,
 natu-

naturalis rationis ductu assurgeret, foediùs deinde laboretur; huiusmodi lapsuum luculenta suppetunt exempla; terrigenæ Gigantes, dum frustra olim Cœlum peterent, fulmine tacti, terram momorderunt; dum lucifer ad Dei thronum superbè ascenderet, in infimum orbem detrusus est; & Phaeton, dum solis currum per ignotas vias imprudens ageret præceps in terras actus est; igitur huiusmodi casibus Euphyander prudentior factus, divina tractare discat, & sacram doctrinam, quam vulgo Theologiam vocamus, sibi faciat familiarem.

5. Divinâ istâ disciplinâ cum aliqui carerent virialioquin doctissimi, & omnium literarum præliis instructissimi, ea profectò circa res sacras peccarunt, quæ vix in Catechista tolerari possent: eximia dicendi facultate præditi sunt, Græcam, imò & Hebræicam linguam sciunt, in Historia sacra, & profana versatissimi, nec ignari Ecclesiasticæ traditionis, Conciliorum rem probè callent, sacros Canones diu versarunt, sanctos Patres legerunt, & quidquid purioris succi inerat, expresserunt: multi etiam graviores Mathematicas didicerunt, in Platonicâ quoque Philosophia benè versati; adde, si vis, Democriticam, & Peripateticam; ita tamen Theologiæ scholasticæ, ut vocant, Principiis destituti, in re fidei foedissimè lapsi sunt, & quotidie labuntur: hinc sæpè accidit, ut huiusmodi homines in Theologos, & Theologiam Scholasticam invehantur; quod, quia Lutherus, Calvinus, alique sectarii fecerunt, suspectum saltem esse deberet; & verò licet Theologia res Divinæ fidei supponat, ejusdem tamen fidelis cultos est; cum divina fides non modò palam, sed clam impugnari non possit, quin Theologia statim hostem agnoscat, ictus avertat, admotas machinas disiciat, argumenta refellat; uno verbo: quidquid in re fidei parum sanum est, discernat, & reiiciat; quid mirum ergo, si Theologiam sectarii acriter in-

sectantur, quæ illorum errores discutit, technas aperit, fraudes ostendit, insidias detegit, furias frangit, conatibus occurrit.

6. Hinc meo judicio nonnulli, qui pro Catholicis haberi volunt, parum prudenter agunt, dum hac in re sectarios imitantur; quàm infelicitè res illis successerit, Valla, Erasmus, Vives, Jansenius, aliique quàm plurimi testificari possunt; porro hujus farinae homines Melchior Canus, Petavius, Martignonus, Annatus, Dechamps, strenuè refellunt; hinc vides rem aleæ, & periculi plenam esse, ubi quis Theologiæ imperitus dogmata fidei, vel defendenda contra sectarios, vel probanda, & confirmanda suscipit; nempe ille fidem jugulat, dum illam tueri conatur, & iisdem armis eandem perimit, quibus defendit: hinc, ut præfatus Canus passim, & prudenter monet, sanctos Patres legere parum juvabit, nisi sacra illa doctrina præcefferit; nempe ex innumeris ferè Patrum locis errandi occasionem arripies, nisi Divina illa facultate instructus sis, quæ errores probè dignoscas, & Principia Theologica, & sacra dogmata teneas; idem de Conciliis, de Traditionibus, de Historia Ecclesiastica dictum sit; ut enim hæc inoffenso pede percurras, rei Theologiæ ignarus esse non debes.

7. Itaque Euphyandrum meum in rebus Theologicis versatissimum esse desidero; est autem Theologia scholastica ordinis supernaturalis facultas, & disciplina. Ordinem supernaturalem illum appello, in quo res considerantur cum respectu ad finem hominis supernaturalem, ad quem scilicet Deus naturam hominum extulit, & elevavit, quæ alioquin naturalibus suis viribus relicta illum obtinere non poterat: porro doctrinæ bujus principia duplicis generis esse constat; alia sunt divinæ fidei certa, & indubitata dogmata; alia verò quædam principia naturalia, certa, evidentia: nempe conclusio Theologi-

ca, vel ex duobus principiis fidei, vel ex altero fidei, altero naturali deducitur; quod ad principia prioris generis attinet, illa certa sunt, & obscura; ad hæc autem auctoritas Ecclesiæ, sacri Canones Conciliorum, summorum Pontificum constitutiones in re fidei, sacræ scripturæ loca non controversa, sed communi Patrum consensu explicata, traditiones Apostolicæ ab Ecclesia receptæ revocantur; ad alia verò doctorum auctoritatem, & historicorum fidem reduces.

8. Hinc quisquis Philosophiæ operam egregiè navavit, habetque naturalia Principia firmata, rem Theologicam faciliè discutit; nam cum jacta principia supponat, eaque indubitata, inde faciliè suas conclusiones eruit, quod certè proprium est Theologi; nempe Philosophus, & jacet principia, & ex iis res suas demonstrat; Christianus divinæ fidei dogmata credit; at Theologus vel ex utroque fidei principio, vel ex altero fidei, altero naturali suas conclusiones deducit, non quidem per veram, & Geometricam demonstrationem, quæ ex certis duntaxat, & evidentibus est, sed per legitimam argumentationem, cujus conclusio certa quidem, sed non evidens est; in hoc autem Theologus potissimum versatur, dixi potissimum, nam si quando res fidei minùs intelliguntur, illos terminos explicat, ex quibus illæ constant; & si ab adversariis sacra illa dogmata impetantur; egregiè defendit: cum enim verum vero non opponatur, & cum illa, obscura licet, verissima tamen sint, nihil profectò adduci potest, ex quo falsa esse necessariò concludatur; hinc meris impugnantur paralogismis, vel iis argumentis, quæ aliquid falsum assumunt; hinc faciliè vitiosa argumentatio dissolvi, & diffuari potest.

9. Porro ille ordo præ cæteris placet, quem D. Thomas in summa tenuit, qui neminem latet: nempe ille ad rerum naturam propiùs accedit; nam pri-

ma prima pars de Deo agit, Angelis, rerum creatione: 1. secundæ actiones humanas, & mirificam illarum œconomiam continet, & divinam gratiam illis adjungit: 2. secundæ virtutes Theologicas, & Morales habet: 3. pars Christum, & sacramenta: ego summam illam, vel summulam, quam scripsi, in 9 tractatus distinxì, quibus tum quædam prolegomena præmisi, tum appendicem subnexui: in prolegomenis ago de Theologia illiusque objecto, de ordinæ supernaturali, de locis Theologicis, &c. Primus tractatus est de Deo; Secundus de Angelis; tertius de diverso naturæ statu, de ultimo fine, & actionibus humanis; quartus de gratia, omnisque gratiæ genere, de merito, & justificatione; quintus de fide, spe, charitate; sextus de virtutibus moralibus; septimus de incarnatione; octavus de Sacramentis in genere; tum de Baptismo, Confirmatione, Eucharistia; nonus de Pœnitentia, Extrema Unctione, Ordine, & Matrimonio; in appendice ago, de Hierarchia, de pœnis Ecclesiasticis, de diverso animarum post mortem statu, de ultimo judicio, &c.

10. Methodus in tradenda Theologia eadem est, quam suprà laudavi, cùm de Philosophia agerem; qua scilicet præmittuntur principia, & ex his docta propositionum, seu conclusionum catena, seu corona contextitur; methodum illam Geometricam suprà vocavi, quòd scilicet eam Geometræ adhibeant; quòd autem ad rem Theologicam hæc methodus faciat, dubitari non potest; cùm certa principia adsint, tum propria, tum ex Philosophia petita; id autem saltem commodi ex illa esset, quòd eadem sæpius repetendi necessitas amoveretur; quæ sanè repetitio, ut librorum molem amplificat, ita lectoris animum non parum fatigat; hinc sumptibus, & labori parceretur: tota res composita esset: secunda primis, secundis postrema succederent; quid plura, magnum esset tum temporis, tum laboris compendium;

dium ; nec non maxima facilitas in rebus quantumvis arduis, & abstrusis definiendis ; quælibet pars suis finibus contineretur : hinc nec tanta rerum sylva, nec tanta implicatio esset ; nullus nodus Gordius occurreret ; nihil ambiguum, & dubium, sed cuncta plana, & explicata essent, & Theologicæ demonstrationis genere demonstrata ; hæc enim illam argumentationem voco, qua ex principiis certis quidem, sed obscuris ejusdem generis conclusio deducitur.

II. Sed inquires, Theologi, qui scripserunt, illam methodum non adhibent ; quid tum ? ergo, inquires, hoc saltem peccarunt, non dico peccasse ; quis enim ego sum, qui præstantissimos homines erroris infirmulem : unum duntaxat assero, præfatam methodum optimam, & facillimam esse, & à Theologis adhiberi posse, cum in rebus Theologicis suum locum habeat ; inde rem Theologicam contrahi, non obscurari, toties eadem repetendi necessitatem auferri, tot, ac tanta volumina in pauca redigi, ac proinde rem hanc satis, superque facilitari, fierique animum Theologiæ candidatis, quos alioquin tot, ac tanta volumina legendi necessitas in desperationem ageret ; ego hæc duntaxat assero, quæ, cum verissima sint, ut rem hanc attentè consideranti patebit, certè non video, quo jure illa reprehendi possint : hoc tamen non facit, quin Euphyandro auctor sim, ut legat summam D. Thomæ, Scotum in lib. sententiarum, juxta scriptum Parisiense, Durandum, Herveum, Mayronem, Ochamum, Capreolum, Sotum in eosdem : legat etiam recentiores, tum Sorbonicos, ut Gamacheum, Duvallium, Isambertum, tum alios, v. g. Suarez, Vasquez, Tannerum, Amicum, Martinonum, Fasolum, Delugo ; omitto innumeros : quisquis enim omnes legendos susciperet, nunquam legendi faceret finem.

13. Quod à variis varii Theologiæ tractatus in
scho-

scholis, iisdem auditoribus, & discipulis tradantur communis ferè moris est; nec arguo: inde tamen fit, ut nulla sit rerum Theologicarum inter se connexio; quod certè nemo negabit; sed ut hoc non improbo, ita valde probarem, ab eodem magistro universam tradi Theologiam, ut simul omnia connexa essent, ex iisdem scilicet principiis deducta; quod, cum in Philosophia fieri ceptum sit, licet in publicis Academiis secus fiat, in quibus unus Professor Logicam semper docet, alius Physicam, alius Metaphysicam; non video, cur in Theologia fieri non possit; sed quid ad me; illud duntaxat unum Euphyandro indico, & significo, è re potissimum illius esse, si universam Theologiam ab eodem magistro discat: imò adhuc satiùs esset, si ab eodem universam Philosophiam, & Theologiam acciperet; cum hæc illius Principia supponat.

13. Non dissimulabo, in hac sacra disciplina aliquid esse, quod, si non emendationem, modicam tamen considerationem postulare videtur: quod tamen salvo aliorum iudicio, dictum esse velim: nempe, & multæ tricæ Philosophicæ, quas nonnulli subtilitates Metaphysicas vocant, turmatim, quasi agmine facto, in Theologiam involarunt, & multa Theologica, quasi primis sedibus non contenta, in Philosophiam descenderunt: hinc & inter Theologos de tricis Philosophicis, & inter Philosophos de rebus Theologicis disputatur: hinc multi Theologiam in Theologia quærunt: hinc res Theologica in eas temporis angustias redigitur, quæ minimè sufficiunt, ut pro dignitate tractetur: hujus perturbationis causam omitto, si tamen perturbatio censenda est; tum quia Euphyandri non interest, tum quia quilibet eam per sese, modò rem paulò diligentius discutiât, facillè inveniet: unum est, quod doleo, eo ferè ventum esse, ut jam Theologi non ex certis, sed ex dubiis, & controversis, ut plurimum ratiocinentur, &

sacram

sacram Doctrinam in litigiosam Metaphysicam convertant: hinc tam multa de quantitate, de infinito, de relationibus, de virtualitatibus, de unione, de tempore disputant, quæ ad Theologiam nulla ratione pertinent: uno verbo: in votis esset, Theologos operam dare, ut legitimas conclusiones Theologicas eruerent: hæc autem conclusio Theologica certa est: cum propositioni erroneæ, ut vocant, opponatur; cum tamen ii toti ferè sint in probabilibus, & multa sanè adducant, quæ vix probabilia sunt: sed de his nimis fortè multa, quanquam de laude cujuspiam detractum nihil esse volo, & totum hoc negotium sapientum judicio relinquo.

14. Euphyander autem in Scholasticis non sistet; sed principiis Theologiæ munitus, & sacræ hujus doctrinæ præsidis instructus ad sanctorum Patrum scripta legenda sese accinget. Hæc porro lectio ad diversos fines à diversis refertur: quidam enim sunt, qui eam ad sacras conciones referunt; alii ad quæstiones Catholicos inter, & Hæreticos controversas; alii ad historiam Ecclesiasticam; alii ad traditiones Apostolicas; alii ad Sacræ scripturæ interpretationem; alii ad ritus; alii ad jurisdictionem Ecclesiasticam, & jus Pontificium; alii ad piarum meditationum materiam; alii ad dogmata fidei, & rem Theologicam, quam sancti Patres eleganter, & copiosè tradiderunt. De verbo incarnato habes Cyrillum; de Trinitate Hilarium, & Athanasium; de divina gratia Augustinum; sed quid aliquos duntaxat memoro, cum omnes innumera fere Theologica scripserint, ut Basilus, Nazianzenus, Chrysostomus, Hieronymus, Leo, Prosper, Beda, &c. consule Petavium, & multo labori parces: nempe apud illum habes Theologiam Patrum; opus sanè arduum, & quod pro maxima laude dictum sit, Petavio dignum: tanti viri lucem, vel potius Gigantis umbram pumiliones non ferunt; sed *ne sus Minervam, vel aquila noctuam.*

15. Ad Sacrae scripturae literalem sensum se deinde convertat; multa sanè facilia occurrent, quæ vir doctus, sine interprete, vel Commentarii opera, statim intelliget: quia tamen multa sunt in sacris Bibliis difficilia, v. g. in Canticis, in Prophetis, in Psalmis, in Epistolis Pauli, in Apocalypsi, fidelem aliquem interpretem adhibebit; habet Glossas, seu postillas Lirani, notas Emmanuelis Sa, Marianæ, Menochii; breve Commentarium Tirini: omitto alios ferè innumeros, præsertim Recentiores, qui præter literalem sensum, alios etiam explanarunt, non sine multa, & selecta eruditione, quam divini verbi Præcones in rem suam faciliè traducunt. Porro inter sanctos Patres multos habes, qui in sacros textus Commentaria scripserunt; præ cæteris autem, Hieronymus, & Chrysostomus mirificè placent, iisquæ palmam in intelligendis atque enucleandis Scripturis sanctis, sine ulla dubitatione, tribuere soleo. Cæterum priusquàm pedem hinc efferam, Euphyandro sum auctor, ut librum Melch. Cani de locis Theologicis diligenter evolvat: ibi enim multa inveniet, quæ non parum ad rem Theologicam faciunt: caveat tamen à quorundam Recentiorum errore, vel, ut mitiùs loquar, agendi modo, qui Theologiam cum Platoniciis ideis confundunt, ità, ut mystica potiùs, quàm scholastica Theologia esse videatur; res aliter, quàm par sit, definiunt; verbis abutuntur, sub quorum scilicet involucre, aut nihil penitus, aut meras fabulas, vel quod verius est, meram ignorantiam tegunt; sed de his satis.

C A P U T XII.

De Prudentia utriusque Juris.

1. **E**T si aliquando nonnulli summo ingenio, & exquisitâ doctrinâ viri huic legum scientiæ, ac disciplinæ totos se dedunt, quod & aliis, qui erga illam minùs propensi sunt, utilitati, & ipsimet facultati

tati maximo incremento cedit ; non tamen in votis esset, ut Euphyander meus eidem totum se traderet ; nempe, ut liberè dicam, quod sentio, licèt rei civili, & politiæ jurisprudentia necessaria sit ; nisi enim legibus homines contineantur ; publicæ societatis nulla penitus ratio habenda est. Ut autem singuli legibus pareant, & lites omnes legum oraculis definiantur, dubium certè non est, quin ea facultas desideretur, cujus potissima ratio in eo posita est, ut leges explicet, & definiat, abstrusa juris ernat, obscura explanet, dubia decidat, eos demum fontes aperiat, ex quibus recta judicia oriantur. Itaque licèt jurisprudentia necessaria sit, ea tamen non est, quæ cum gravioribus disciplinis conferri valeat ; cum nihil ipsa demonstret, sed leges primùm memoria complectatur, tum eas inter se, si quæ repugnantia esse videatur, conciliet, tum in certa capita, majoris facilitatis gratiâ, distinguat, sed nulla uspiam demonstratio, nulla rerum amœnitas, nullæ illecebræ, cuncta ferè aspera, & parum grata ; v. g. de stillicidiorum, & parietum jure, de stipulationum, & judiciorum formulis, de appellationibus, præscriptionibus, &c. Hæc sanè, quod non diffiteor, necessaria sunt, ut lites identidem ortæ dirimantur ; sed eodem jure fabrilis, lignaria, ferraria, ita necessaria sunt, ut vita hominum iis carere non possit ; igitur, ut iis gratulor, qui in publicum commodum, huic disciplinæ diligenter incumbunt ; ita ab Euphyandro meo, quem ad majora, aut saltem ad certiora, & amœniora natum esse constat, id pensi exigendum esse non existimo.

2. Non tamen in hac arte eum novum prorsus, & omnino peregrinum, esse permitto ; licèt in eadem, versatissimum, esse non exigam ; & quia juris duplex genus est, Civilis scilicet, & Canonici, cum divinum, ad Theologiam ; & naturale, ad moralem Philosophiam pertineat ; jurisprudentia etiam duplex est, Civi-

Civilis, & Canonica; sunt autem, qui alteram duntaxat, sunt qui utrâmq; sibi comparant; aliqua saltem, utriusque tinctura Euphyander imbutus sit, & cursim legat corpus utriusque Juris; quod certè brevissimo tempore absolvere potest; Jus Cæsareum quatuor partibus constat, digesto scilicet, institutionibus, Codice, & Novellis; Digestum, totum jus antiquum, & Romanas leges, antiquorûmq; sapientum responsa complectitur; hinc vulgò pandectas vocant; in tres autem partes dividitur, scilicet in digestum vetus, quod 24. libris, infortiatum, quod 14. & digestum novum, quod 12. Constat; ac proinde totum opus in 50. Libros distribuitur; cùm tamen priùs antiqua illa jura supra duo librorum millia occuparent.

3. Institutiones imperiales, quatuor libris, juris elementa continent; hinc tyronibus, & jurisprudentiæ candidatis prælegi solent; Codex verò duodecim libris, Imperatorum constitutiones comprehendit; duos autem codices, Justinianus edi curavit, priorem scilicet ex tribus aliis, utpote Hermogeniano, Gregoriano, & Theodosiano compositum, qui nunc desideratur, ex parte alterum verò suum, qui modò extat; novellæ denique, sive authenticæ, præfati Justiniani constitutiones novem collationibus distributas complectuntur; quidquid ferè pertinet ad antiqua jura, leges, plebiscita, Senatûs Consulta, sapientum responsa, Imperatorum sanctiones, decreta, rescripta, & constitutiones, his libris comprehenditur, in quos tamen præstantissimi Doctores, ut Bartolus, Baldus, Jason, aliisque Commentarios scripserunt, de Jure Civili multi ex nostris Gallis scripserunt, ut Cujacius, Tiraquellus, Faber, & alii quàm plurimi; cæterum juris textum duntaxat Euphyandro propono; cùm hic glossis omnibus, & commentariis præferendus sit; eritque quod in digestis purissimam Latinitatem, summam prudentiam, & æqui-

æquitatem; in institutionibus, totius juris compendium; in Codice, & Novellis, si nonnulla excipias, insignem integritatem, & iustitiam demretur.

4. Jus Pontificium magni quoque faciendum est; illud autem continetur minore lib. mole, quàm civile; habes primò decretum Gratiani, qui sacrorum decretorum volumen, tum ex libris Conciliorum, tum ex historia Ecclesiastica, tum ex sanctorum Patrum scriptis collegit; in multis tamen hic auctor non est authenticus, ut candidè fatetur Belarminus *in lib. descriptoribus Ecclesiasticis*; hoc autem volumen, in tres partes distinguitur, prima in distinctiones 101. quælibet distinctio in canones, vel capitula; secunda in causas 36. quælibet causa in suas quæstiones, & quæst. in suos can. tertia, quæ est de consecratione, in distinctiones 5. quælibet distinctio in can. Gregorius 9. curavit constitutiones summorum Pontificum prædecessorum suorum in 5. lib. decretalium congeri; & ad hunc finem operam B. Raymundi de Pena forti, capellani sui, & Pænitentiarii adhibuit; quilibet autem decretalium liber in suos titulos, scilicet in tit. 43. secundus, in tit. 30. tertius, in tit. 50. quartus, in 21. quintus, in 41. singuli verò tituli in sua capitula distincti sunt: Bonifacius octavus sextum decretalium componi iussit, & constitutionibus Pontificiis, adhibita scilicet Doctorum opera Guillelmi, Berengarii, Riccardi, Dini, &c. in quinque lib. similiter distributum; primus continet titulos 22. secundus 15. tertius 24. quartus 3. quintus 13. his adde 86. regulas juris. Clemens quintus multas constitutiones edidit, tum in Concil. Viennensi, tum ante, & post prædictum Concil. quas tamen post ejus mortem, in unam collectas volumen, & sub propriis titulis collocatas. Joannes 22. sub clementinarum nomine publicavit; volumen in 5. lib. distinguitur, primus habet tit. 11. secundus 12. tertius 17. quartus 1. quintus

quintus 11. his accedunt tum 20 extravagantes ejusdem Joannis 22. tum aliæ, quas communes vocant à diversis Pontificibus editæ, & 5. libris comprehensæ.

5. Multi autem in textum decretalium scripserunt, ut Baldus, Felinus, Hostiensis, Panormitanus, Guido Papa, Petrus de Ancharano, Joannes Andreas, Zenzelinus, Imola, Barbosa, aliisque quàm plurimi, quos omnes ut legat, Euphyandro auctor esse non possum; cum enim vir ingeniosus sit, textum ipsum, sine interprete facile intelliget, præsertim si nonnullas formulas, quæ utrique juri communes sunt, intelligat; illas autem habet apud Brissonium, & in lexico juris, quod saltem cursim evolvet: & verò in volvendis canonistis, sic enim hos vocant, qui in textum decretalium scripserunt, nonnulli totum vitæ tempus collocant; quo eventu, viderint ii, quorum interest; ego sanè Euphyandro meo hanc provinciam minimè impono, nec impositam velim; utpote qui non sine maxima temporis jactura, totum se præfatæ lectioni dare queat: Cæterum apud Canonistas nonnulla interdum reperiet, quæ, cum Theologorum placitis adversentur, castatim ipse Theologiæ præfidiis instructissimus observabit; inveniet etiam quandoque nonnulla levia, etiam apud eos, qui inter primos illius ordinis censentur: hoc tamen non facit, quin multæ gemmæ, ut de scriptis JEnnii fertur; ex eorum libris erui possint.

6. Itaque modò textum utriusque juris Euphyander legat, nihil amplius habeo, quod illi super hac re, à me præscribi possit; nisi fortè illud vitæ institutum amplecteretur, in quo jurisprudentia illi exercenda, vel administranda esset; nempe in hoc casu, singularem spartam haberet, quam tamen Euphyandro necessariam esse non exittimo; nec enim Euphyandri ratio talis est, ut nisi causidicus, & jurista

jurisperitus sit, Euphyander esse non possit: ut artem illam, & institutum summopere laudo, ita necessarium esse non judico, ut Euphyander illud amplectatur; si genius eò fortè vocat; genio, & ingenio libere indulgeat; per me licet, vix enim genio, ac indoli, modò ad res pravas non tendat, vim aliquam inferendam esse puto, quod certè libertati animi adversatur; musæ autem liberioris auræ amantes sunt; & ut liberius vivant, in sylvas, & montes se recipiunt, ne ullo murorum Carcere contineantur: si tamen nullus te genius in altum illud jurium pelagus vocat, tibi cerè auctor non sum, ut spontè, in illud te immergas.

7. At si fortè in Ecclesiasticorum ordine vitam agis, operæ pretium erit, præfatæ utriusque juris tincturæ, moralem, ut vocant, Theologiam adjungere, aliqui scientiam morum appellant, quod scilicet, Christianis moribus, & actionibus modum, & formam præscribas: porro hæc facile haberi potest, modò Philosophia, & Theologia eo modo, quò par est, tradantur; aliquot tractatus sibi Theologia vendicat, quos suo jure Philosophia reposceret, sed perinde est: v. g. illa tractatio, quæ de actionibus humanis, earum malitia, rectitudine, circumstantiis, de humanis cupiditatibus, de virtutibus, & vitiis, item de legibus, aliisque hujusmodi, quæ in secunda parte tradi solent; mirum quantum, ad prædictum finem hæc conferant, habes autem innumeros auctores, qui de re morali scripserunt tot summas, & summulas, tot consilia, tot volumina; hæc tibi satis, & plusquam satis erunt, Lessius de justitia, & jure, Salas de contractibus, Suarez de legibus, & censuris, ejusdem compendium de religione, Praxis thesauri de poenis Ecclesiasticis; adde si vis summam Toleti, Azor, Sanchez, Castro Palao ut, &c. uno verbo sit tibi moralis Philosophia familiaris, & universa Theologia; adsit præterea
medio-

med ocris juris utriusque tinctura, fac, ut apprimè teneas rationes, & discrimina pænarum Ecclesiasticarum, diversorumque contractuum generum, his enim præfidiis instructus, omnes ferè nodos questionum moralium facile dissolves.

8. Unum est, quod omitti à me non debet, & quod ad rem hanc pertinet: in hac scilicet facultate, quidquid difficile occurrit, ex juris positivi ignorantia procedere: nempe quod à Principiis Theologicis, vel Philosophicis deducitur, molestiam Euphyandro non creat, utpote qui in Philosophia, & Theologia versatissimus est: ut autem huic difficultati occurras, illud saltem enixè curare debes, ut librorum usus industria calleas: hoc est facilem methodum, qua in libris statim invenias, quidquid de re proposita jus positivum statuit: hinc brevem Bullarum indicem tibi describes, & titulorum juris brevitarium: si utrumque sæpè, ac sæpè us legeris, vix aliquid occurreret per jura positiva, ut vocant, decidendum, quod temporis ferè momento ad juris fontes non reducas.

9. In his, auctoritas maximi momenti esse videtur, vix enim canonistæ rationes, sed Doctorum turbam ponderant: hinc tot citationum tractus: & cum in dies Doctorum numerus augeatur, totas paginas citationes occupabunt: hinc periculum est, ne hujusmodi Doctorum libri in indices, & catalogos degenerent: & verò mirum sæpè mihi accidit, auctorum, non rationum pondere hic agi: si legibus agitur, benè est: nam ubi lex est, ratio est: cum lex sit rationis ordinatio: sed Doctores legum locò esse videntur, quasi totidem legislatores, seu potius Doctorum nomina; docta quidem, fateor, sed Doctrinam, non Doctores volo: jura, non jurisperitos: canones non canonistas, sed est quod majorem adhuc admirationem conciliat: nam sæpè accidit, ut duo Doctores, dum pro partibus contrariis

trariis scribunt, easdem leges, eadem jura pro sua quisque Causa afferant: cum tamen fieri non possit, ut eadem jura pro partibus inter se oppositis faciant: hinc vides, quantam suspectæ illæ citationes fidem mereantur.

10. Aliud est, quod majoris momenti esse videtur, legum scilicet, & jurium multitudo: cum enim aliqua jam antiquata sint, & per non usum, ut vocant, abrogata, imò cum jus novum in multis de antiquo aliquid derogat: fieri reverà non potest, quin aliqua Doctrinæ perturbatio inde consequatur; unicum hoc, ni fallor, remedium esset: Decreti auctor peccat in multis, multa enim dubia congerit, multa ex synodis Provincialibus, multa ex sanctis Patribus, quæ reverà, licet suo pondere non careant, non tamen ea vi pollent, qua sunt conciliorum generalium Canones, & summorum Pontificum decreta; quare in votis esset, ut certi duntaxat, usitati & indubitati generalium conciliorum Canones, vel Provincialium, si tamen vel à Generali, vel à summo Pontifice approbati sunt, in brevem sumam colligerentur, quasi prima, & inconcussa juris Canonici fundamenta, Quod verò pertinet ad decretales, & constitutiones summorum Pontificum, retentis iis, quæ ad dogmata fidei attinent, aliisque ad usum præsentium temporum facientibus, si quæ fortè amplius in usu non sunt, vel quarum præsens rerum status patiens non est, vel quas, saltem majori ex parte abrogatas esse constat, operæ pretium esset, illas, non suppressere quidem, nempe sanctarum rerum memoria non sine veneratione conservanda est, sed à corpore juris segregare, in quo scilicet certa duntaxat, & indubitata jura, non vero dubia, antiquata, abrogata contineri par esset.

11. Hinc tot glossis, apostillis, Commentariis non indigeremus; Breve volumen omnia sacra jura complecteretur, in suas classes distincta; hinc sacri Ca-

nones, qui ad dogmata fidei: inde alii, qui ad sacros ritus, inde alii, qui ad bonos mores, & rectam Ecclesiæ administrationem pertinent; idem ordo in constitutionibus Apostolicis servandus esset, quæ facilè ad certa Capita reduci possent: ad dogmata fidei, & librorum Censuram; ad regulares; ad conversionem infidelium, ad ritus Ecclesiasticos; reliquæ spectantes ad rectam ditionis Ecclesiasticæ administrationem à sacris Canonibus segregari possent, cum res temporales, non spirituales, vel Ecclesiasticas complectantur: atque adeò in volumen sanctionum congeri, quas summi Pontifices, quatenus Principes temporales sunt, ferre, ac publicare consueverunt; uno verbo: si superflua, inutilia, repetita, antiquata, & abrogata rescinderentur, & reliqua, ut par est, componerentur, jus Pontificium non modicam inde dignitatem, & facilitatem acciperet; nihil in eo dubium restaret; nihil incertum; nihil ambiguum: ex certis principiis certæ conclusiones deducerentur; eandem Causam eadem semper decisio terminaret; nullæ ampliùs essent tricæ forenses; tot consiliis, responsis, & consultationibus opus non esset; adolescentes denique in discendo jure Canonico non adeò laborarent. Quisquis demum suprema valens auctoritate id fieri curaverit, eam profectò laudem inde referet, qua Joannis 22. qui clementinas, & aliquot extravagantes; Bonifacii Octavi, qui constitutiones sexti; & Gregorii noni, qui decretales colligi jusserunt, gloriam superabit.

12. Quod verò pertinet ad Jus Civile, vel Casareum: implicatissima res est; tum quia in quibusdam Regnis ad dirimendas Causas non adhibetur: tum quia multa inter se pugnancia continet, aliæque ferè innumera, quæ ampliùs Christianorum usus, & mores non ferunt; adde, quòd Recentiores Principes edictorum numerum, prout res tulit, adeò multiplicarunt, & quotidie multiplicant, ut jus quasi novum

vum facere videantur; adde innumera Senatûs Consulta, & Comitiorum decreta, quæ juris, & causarum volumina plurimum auxerunt. At cum res in unius Principis potestate posita non sit, quilibet enim suos subditos ad libitum, non verò ad nutum alterius regit, universo huic incommodo vix occurri potest: facile tamen factu est, ut rex aliquis, in subditorum gratiam, rem hanc componat, & tantam legum, ac constitutionum Imperialium vim, cui nulla ferè memoria par est, rescet, reformet, contrahat, & certa jurisprudentiæ, ac indubitata principia statuatur, eaque pauca, nec non in suas classes distincta; superflua rejiciat, manca suppleat, auferat inutilia, omnia demum ita componat, ut & Causæ facile diffiniantur, & jus ab adolescentibus non difficile discatur, & tricæ forenses, quasi quædam populorum sanguisugæ abigantur. Haud dubiè, quisquis regia, vel Imperatoria auctoritate valens, accersitâ Doctorum, ac piorum hominum operâ prædictam reformandi, ac restituendi juris provinciam susciperet, nec non ad ultimum finem perduceret, ille mihi Justiniano major esse videretur, noménque suum immortali gloria coronatum posteritati relinqueret.

13. Illa methodus tradendæ juris prudentiæ, omittenda non est, quam nonnulli, magnâ prudentiâ viri, & quos singulari cultu, ac veneratione prosequor, adhibere solent. Ità autem jus Canonicum v. g. tradunt, ut quatuor canonum causas explanent, efficientem scilicet, finalem, materiale, & formalem: efficiens Canonis causa est summus Pontifex, vel Concilium generale approbatum; idem dico de Provinciali, modò Romani Pontificis auctoritas accedat; idem dico de constitutionibus Apostolicis, quanquam ad rem discutiendam summus Pontifex quosdam homines delegare potest, qui deinde ad sanctissimum referant: Causa finalis est bonum Commune fidelium, ac totius Ecclesiæ, quod

tamen alia singularia complectitur ; materialis est res quæpiam , quatenus ad Ecclesiam pertinet , & hæc est amplissima , & valdè implicata , nisi in generalia quædam capita distinguatur : formalis est tum ipsa ratio , quæ forma , & anima legis vulgò appellatur , tum solemnis formula , quæ in editione , publicatione , & usu legis adhibenda est , sive proprio motu fiat , sive de aliorum consilio : nam perinde est , quidquid nonnulli secus sentiant.

C A P U T XIII.

De Politica.

1. **P**OLITICA inter morales disciplinas principem locum tenet , imò quod in rebus humanis maximum est , ars illa regendi homines divina propemodū esse videtur ; nihil enim aliud est Politica , nisi ars rectè administrandi Rempublicam ; ut autem Monastica propriæ vitæ rationem dirigit , & œconomica familiarem , & domesticam rectè disponit , ità Politica circa publicam versatur , ejusque rectè administrandæ certas , & rectas regulas tradit ; certas , inquam , moraliter , & per se , ut vocant , nam per accidens , & casu aliquo , cui humana providentia occurrere non potest , secus aliquando accidit , quàm egregius etiam politicus expectarit ; hinc contra meros , & fortuitos eventus , prudentia non est ; dixi meros , multa enim sunt , quæ licet fortuito accidant , iis tamen sagax , & solers prudentia occurrere potuit : hac autem arte Euphyander carere non debet , cū illa excellens ingenium postulare videatur . Ridere soleo illos homines , qui prudentiam quidem , & judicium , non tamen ingenium in politico desiderant ; errant toto Cælo , errant ; equidem ad monasticam , & œconomicam , judicium , & monastica prudentia sufficere videntur : at Politica superioris cujusdam ordinis est , quæ reverà maturum judicium , exquisitam prudentiam , & multiplicem

plicem rerum experientiam desiderat; sed his non contenta, excellens insuper ingenium, omnigenam Doctrinam, foelicem memoriam, uno verbo: totum Euphyandrum postulat, ut ex iis, quæ paulò post dicam, manifestum fiet.

2. Intereos, qui de Politica scripserunt, nemo est meo iudicio, cui Aristoteles anteponendus non sit, qui octo Politicorum libros scripsit, in quibus primo loco fundamenta hujus artis, & Principia jacet, agitque de partibus Civitatis, Domino, servo, uxore, filiis, domo; tum sententias Socratis, Phaleæ, Hipodami, & Publicæ Lacedemoniorum, Cretensium, Carthaginensium instituta refellit; deinde affert diversas Politicæ rationes, & optimam investigat; prætereà de aliis, quæ infra optimam sunt, agit, & de Partibus Reipublicæ; deinde de iis, quæ vel conservant, vel destruunt Rempublicam; tum de modo instituendæ Reip. à Monarchia distinctæ; in septimo libro de optima Republica sermonem facit; denique de disciplina puerorum. In his multa, quæ laudes, aliqua tamen, quæ reprehendas, occurrent; imò ausim dicere, pauca ex illis, ad præsentium temporum statum pertinere. Pari modo apud Platonem multa invenies, quæ ad rem Politicam faciunt, sed pauca probabis, & multa jure cum Aristotele reprobabis, frustra licet non nemine reclamante, qui dum somnia Aristoteli affingit, somniasse ipse visus est; quamquam Aristotelis somnia nonnullorum lucubrationibus præferenda esse videntur: habes prætereà D. Thomæ commentarios in polit. Arist. & 7. libros ejusdem de eruditione Principum. Javellus methodicè in sua Christiana Politica rem hanc tractavit; nonnulla tamen aut antiquum viri candorem, aut aliquam simplicitatem præ se ferunt: apud Bellarminum multa invenies non modò summæ prudentiæ, verum etiam eximie pietatis: multa quoque non leviter considerata

apud Perronium, & Doffatum: in Lipſio non modicam eruditionem; in Seneca plurima graviter, & acutè dicta; elementa Politica Baconii Angli non mediocriter placent: Adamus Contzen innumera propemodùm congeſſit: habes præterea Antonium Perez, Charon, Montaigne, Balzacum, Hobs, Sillonum; ſed cautè, nec ſine ſuperiorum licentia legendos; apud Tacitum plurima invenies; adde Utopiam Thomæ Mori, opera Cauſſini, Petrarchæ lib. de Rep. optimè adminiſtranda; item lib. de Officio, & virtutibus Imperatoris: Ægydium Romanum de regimine Principum; Sarisberienſem, Hincmari Epistolam de bono regimine; non omittes etiam lib. ſancti Bernardi de Conſideratione ad Eugenium: pleròſque omitto, quia prohibitos.

3. Nec eſt, quod aliquis ægrè ſerat, Euphyandrum diſciplina Politica egregiè inſtructum, & inſtitutum eſſe; nempè, ut jam ſuprà indicavi, ſummum Politicum Euphyandrum eſſe neceſſe eſt; & præſtantiffimæ illæ virtutes, quas Politicas vocare ſolemus, excellens ingenium poſtulant: ardua res eſt liberale hominum Imperium, & quiſquis homines, etiam volentes, & jugi amantes regit, iſ proſectò eſſe debet, qui & ſumma prudentia ſit, ut de innumeris ſerè cauſis, quæ ſingulis ſerè diebus occurrunt, rectè judicet, & divino propemodum ingenio, cujus vi, occulta exploret, præſentia diſcernat, futura conjiciat, præterita teneat, varias hominum indoles cognoscat, vera à falſis, adulationes à veris laudibus, mercenarios ab amicis, rerum larvam à nativo earundem vultu diſtinguat: præterea mille vias, & mille modos excogitare debet, quibus res ſuſceptas ad exitum feliciter perducatur; mille nodos ſolvere, paratas inſidias vitare, hoſtibus novas, & inopinatas ſtruere, illorum arcana prodere, aptiſſimorum, & maximè idoneorum miniſtrorum operâ uti, pro ſua quemque indole regere, nec enim omnes uno modo regendi ſunt;

sunt; à subditis quidquid rerum status postulat, obtinere, non per vim quidem, aut per fas, & nefas, quod Principem non decet, nisi iusta illi detrectent Imperia, sed iis rationum momentis, quibus populi ultrò assentiri, & cedere cogantur; cuncta hæc haud dubiè ab excellentis duntaxat ingenii fonte procedunt.

4. Adde innumeras ferè machinationes, & molitiones, rerumque Civilium, & Publicarum immensam propemodum sylvam, quam Politicus animo, & ingenio complecti debet v. g. rem bellicam, nauticam, judicalem, literariam, pœnalem: bellica quantum amabo apparatus habet; armorum, tormentorum, equorum, machinarum, annonæ, hominum, curruum; adde delectum militum, ducum, Præfectorum; sunt enim variæ diversorum partes; nonnulli equitatu, alii peditatu, illi pugnando, isti aciem rectè ordinando, dolo alii, alii aperta vi, alii demum arcibus expugnandis rem benè agunt. Adde militiae leges, quæ nisi diligenter servantur non militia, sed merum latrocinium est; de occultis, & fidelibus exploratoribus, nihil est, quod dicam, quorum opera Politico maximè necessaria est, qui, quò magis perspectas res hostium habebit, eò melius suas gesturus est; alioquin ex rerum illarum, & consiliorum ignorance, multa in incertum ferri necesse est.

5. Res nautica incredibilem ferè apparatus, & supellectilem desiderat; velorum; armorum, funium, tormentorum, annonæ, medicamentorum: in nauta peritiam; in milite, fortitudinem; in Duce, artem, & longam experientiam: in Judiciali multa sunt consideranda, Judicium multitudo, integritas, diligentia; judiciorum modus, & forma, causarum ratio: in mercatura, subditorum commoda, indemnitas, securitas, quies, vesturæ facilitas: Pœnarum ratio habenda est, ne pœna sit, vel attocior, quàm par sit, vel mollior, vel diuturnior, vel minùs usitata;

ut enim severior Judex esse non debet, ita nec indulgentior: ad clementiam tamen propensior sit: in re literaria, & gymnastica, multa Politicus habet, quæ consideret; v. g. magistrorum peritiam, Scholasticorum frequentiam, progressum, habilitatem, collegiorum numerum, aliæque hujusmodi, quæ in Republica majoris fortè momenti sunt, quàm quispiam existimaret.

6. Res Ærarii non modicum Politico faceffit negotium; in exigendis vectigalibus, in minuendis, si res ita ferant; in augendis, si Respublica ita postulat; in sumptibus publicis, in ædificiis, in fodinis, in Republica locupletanda, amplianda, servanda; in viis publicis, fluminibus, pontibus; in moribus, & vitiis extraneorum arcendis, in latronibus, & grassatoribus exterminandis; in viris fortibus, prudentibus, doctioribus, accersendis, retinendis, fovendis, &c. in artibus promovendis, ut Mathematicis, pictura, Sculptura, Fabrili, Linifica, Serica, Textoria: his enim artibus inexhaustæ quædam fodinæ continentur; præsertim, si vectura, & facilis exportandarum Mercium modus accedat: & verò cum pecunia non modò belli; sed totius Reipublicæ nervus, & robur sit, nihil non agere, agitare, & excogitare Politicus debet, ut multam vim auri, atque argenti intra suos fines adducat, iis duntaxat viis, quæ sint legitimæ; nec minor cura principi adhibenda est, ut subditi sint opulenti, quàm ut ipse ditescat; ubi enim Cives divites sunt, Respublica dives censenda est, & Rex pauper, pauperis Regni, cum Regnum ipsum sit Regis; si reliqua corporis membra benè valent, vix caput male se habet.

7. Duo sunt, quæ Politico præsertim curanda esse videntur, amari scilicet à subditis, & timeri; addo tertium, quod est, in pretio haberi, & magnificeri; nempe velle duntaxat timeri, Neronianum puta; hæc autem præstare, excellentis ingenii Laus est;

ut

ut ametur à subditis, illos amet, & beneficiis testetur amorem, Beneficium, etiam brutarum animantium amorem benefactori conciliat; imperium animorum humanum est; ferinum verò, corporum; Deus ipse subditos liberos esse vult; & prima lex Divini cultûs, amoris est; corpus Politicum capite, & membris constat; omnium partium consensio optimam totius corporis habitudinem facit; nisi membra capiti sponte serviant, nisi caput membra benigno influxu recreet, corpus illud morbo laborat; Princeps, capitis munere defungitur; subditi, membrorum partes agunt; inter hæc, mutui amoris nexus adeò necessarius est, ut sine illo, non modicæ ruinæ periculum imminere videatur; ut odia Publica tandem erumpunt in maximam Regnorum perniciem: ità populorum amor maximum sanè vectigal est: & longè satius est, ut Principes subditorum deliciæ, & amores, quàm terrores sint; hæc paulò liberius inculco, utpote qui certus sum, rem hanc maximi momenti esse, & ut sic loquar, sanioris Politicæ clavem, qua scilicet animorum ostia, & aditus, ille qui præest, sibi aperit, & in eos sese insinuat ad firmandam animorum tyrannidem, quæ liberioribus etiam populis gratissima est.

8. Hæc modò ii, qui aliis præsunt, amari à subditis, verùm etiam timeri debent; nisi enim pœnarum metu, homines contineantur, vix fieri potest, quin sæpè illi delinquant, & delictorum frequentia in usum transeat; at delicti usus, legum abusus est; legum verò observatio Principi curæ est, cùm ejus potissimùm muneris sit; leges enim singulos in officio continent; nisi autem singuli suo munere, ac officio defungantur, nulla est societas Publica, nulla Reipublicæ forma; ille porro subditorum timor non à Principis severitate, sed ejusdem integritate, & vitæ innocentia procedit; displicere verentur subditi optimo Principi, non tam pœnarum metu, quàm

personæ reverentia ; iratum habere nolunt , quem semper amantem , & amicum habuerunt : ne dissimiles sint , probi sunt , & in officio manent : timor est sed cum amore conjunctus ; illud autem præsertim timent , ne quid faciant , quod illi parum gratum sit , quem summo amore prosequuntur , & à quo amari desiderant.

9. Princeps demum à subditis magnifici debet ; ut autem magnificat , iis partibus sit , quæ jure ab hominibus in pretio haberi solent ; ingenio polleat , judicio , prudentia , iisque præsertim virtutibus , quas Politicas appellamus ; sit dignus Imperio , non modò natalium , sed etiam virtutum , & meritorum prærogativa : ingenii , doctrinæ , prudentiæ specimina identidem edere poterit ; unum Salomonis judicium omnibus subditis admirationem attulit ; illa omnia in se castiget , quæ aliquem contemptum ingenerant : hinc nec sese imitem , nec molliorem exhibeat ; nec iis cupiditatibus serviat , quibus imperare , viri fortis est : vile est humanis cedere passionibus , ut vocant , eumque propriis affectibus domi servire , qui foris tot gentibus & nationibus imperat : Principem à subditis vinci , turpe est : subditi Principem suspiciant , non despiciant : despicient autem si eum sibi inferiorem habeant : quia verò nemo est , qui aliquo defectu non laboret , judicii , & prudentiæ Principis erit suos defectus ità celare , ut in subditorum cognitionem venire non possint : vel ità castigare , & temperare , ut quasi in virtutem transisse videantur.

10 Itaque , ut hæc tria Politicus obtineat , ut scilicet à subditis ametur , timeatur , & magnificat , mira profectò ingenii dexteritate opus est : & cum omnes uno , eodémque modò tractandi non sint , mille modos , vel jam scire , vel excogitare debet , quibus omnium subditorum animos sibi conciliet , ac devinciat ; hunc honoribus , illum præmiis , & pecunia , alium bonis verbis , nonnullos graviore imperio , alios

quos consiliorum communione : omnium indoles nōsse debet, vires, opes, necessitudines, fœdera, nexus, mores, affinitates, præsertim nobilium ; quid quisque speret, vel timeat, quid rectiùs agere valeat, quæ magis congrua singulis Provincia committi possit : hæc, ut vides, excellentis ingenii vim desiderant, cum acerrimo judicio, & mira quadam dexteritate conjunctam : hinc sanè rarissima est ars illa rectè regendi homines, non dico astutiam, & versutiam, quæ simplicioribus quidem faciliè imponit, at prudentes fallere non potest ; nec enim vulpino, sed humano more homines reguntur : sed Politicam illam artem, tot ingenii, judicii, doctrinæ, & omnium ferè virtutum præsidiiis instructam, qua Princeps subditos quocumque vult inclinat, & minimè invitos ducit, ab iis que obtinet, quæcumque jubet : est modus in rebus, quem quisquis probè calluerit, magni Politici nomen sibi jure vendicat : hinc vides, quantum à veritate deflexerit, famosus ille Machiavellus, qui dum suum Politicum descripsit, impium nobis hominem, vafrum, trucem, hypocritam, infidelem exposuit.

II. Sed inquires, vix fieri potest, ut Princeps, qui alteri, hæreditario jure succedit, omnibus hisce dotibus polleat : esto, ille tamen faciliè huic occurret incommodo, si eorum operam adhibeat, qui defectum illum supplere possint : non valet ingenio princeps, neque doctrina satis excultus est : ejus opera utatur : qui & ingenio valeat, & omni disciplinarum genere instructus sit : si regendi modum nescit, eum ministrum adhibeat, qui optimam regendi artem probè calleat : nempe inde fiet, ut Respublica optimè administretur, & quod princeps per ministrum agit, per se ipsum agere censeatur : & ne recens hujus rei exemplum præteream, ut ab iis qui etiamnum vivunt, abstineam ; Illud in primis Ludovico decimo tertio Francorum Regi laudi, & gloriæ

riæ verum est, quòd cùm peritissimum hujus artis ministrum nactus esset, nunquam adduci potuerit, ut eum ab administranda Republica amoveret, sed illius opera semper usus sit; quo eventu, viderint æqui rerum nostrarum æstimatores: igitur summæ prudentiæ est, in eo Principe, cujus administrandæ Reipublicæ vires sunt impares, illos homines accersere, eorúmque operam adhibere, qui huic muneri omnium aptissimi, & maximè idonei censentur.

12. Cæterùm licèt optimum illum Politicum, Euphyandrum esse necesse sit, & omnes Euphyandri, hujus artis periti esse debeant; non tamen necessarium est, ut illam omnes ad praxim reducant, imò nec illis gratulandum esse puto, qui ab otio, & musis abstracti, in vastum illud rei Politicæ oceanum immerguntur; quamvis enim non sine maximo voluptatis sensu optimum illum administrandæ Reipublicæ modum Euphyander sciat, vix tamen sine multa molestia, & invidia ad praxim venire potest; igitur modò primum illud teneat, de altero parum sollicitus erit: illud enim multam suavitatem, & delectationem præferet, hoc verò periculi, & alexæ plenum est; illud in otio tractatur, hoc in tumultu, & negotiorum æstu; illud animum recreat, hoc totum hominem fatigat.

C A P U T XIV.

De Descriptione.

1. **E**uphyandro scribendi munus, & provinciam non impono; quamvis optandum esset, ut ii, qui scribunt, & suas lucubrationes in lucem edunt, Euphyandri essent; sed scribimus indocti, doctique Poëmata passim, & multos ea scribendi libido, seu prurigo tenet, quos æterno silentio damnatos esse, è re profectò literaria esset; sed, quod, mirere magis, libri, quos vulgus probat, & in Cœlum extollit, perpetuis tenebris digni esse videntur: quanquam ne
cui-

cuiquam austerior esse videar cum vulgus ardua non capiat, hæc humilia facile illi condonarem; nihil autem de iis libris dico, quorum maxima vis, cum in Scholastico pulvere teratur, ii certè Bibliopolis maximo sunt lucro; nihil de aliis, qui Divini verbi præconibus uberem, & selectam rerum, & conceptum, ut vocant, sylvam exponunt; nihil de iis, qui res morales continent; nihil de aliis ejusdem generis, qui cum ad vulgi & rudiorum captum accommodati sint, frequentes reverà emptores nanciscuntur, & celebre nomen, auctoribus suis, apud indoctum vulgus conciliant.

2. Euphyander his duntaxat legibus commendationes suas in lucem edet, ut publica luce dignæ sint, ut suas non alterius; ut aliquam rei literariæ accessionem faciant; ut illæ à viris doctis probentur; ut eo styli genere sint, quem materiæ ratio postulat; ut ordinatæ, & benè dispositæ non tumultuaria congestione incompolitæ; hæ sunt leges, quas ab Euphyandro servari velim; si tamen ille ad scribendum sese accingat: quod ad primam spectat; nihil in lucem edet, nisi quod publica luce dignum sit, vel potiùs, quod Euphyandro non indignum esse videatur; libri enim auctores suos censere dicuntur, iisque vel boni nominis famam conciliare, vel ignorantia, aut imprudentia notam inurere; judicium tamen, censuramque librorum suorum ab ignara plebecula non expectet, sed ab iis, qui cum doctrina, & ingenio valeant, de iis optimè judicant, quæ non modò intelligunt, verum etiam non sine aliqua voluptate legunt: quid autem publica luce dignum sit, vix, ex certa regula definiri potest; nisi fortè illud esse dicatur, quod viris ingenio, & judicio præditis arridet, atque ità illis probatur, ut in lucem edi postulent; aut si fortè jam editum sit, non parum inde gaudeant.

3. Sua porro non aliena Euphyandrum, in pu-

blicam lucem dare oportet; quid enim juvat, jam edita iterum edere, aliorum scripta compilare, jam actum agere, & quod pejus esset, tacito auctoris nomine aliena pro suis jactare: hoc plagii crimen frequentissimum est; & verò ingenuum, & ingeniosum hominem puderet, alienis ovis incubare, non nisi rapto vivere, ascitis pennis sese ornare, in solo non suo fabricare, & alterius operi nomen suum inscribere: quid juvat etiam auctorum centone consuere, & indigestam locorum communium farraginem congerere: non deerunt fortè, quibus ista non displiceant; mihi certè nunquam hactenus placuerunt: sed inquires, nihil ferè novi excogitari potest; falleris, mi homo, falleris; non modo in Geometria, quod nemo negat, verùm etiam in omni disciplinarum genere, & verò modò inventa ab aliis, & demonstrata, nova demonstrationis methodo illustres, novæ profectò editionis sufficiens, & legitima ratio est, v. g. quisquis totam Geometriam nova, & facili methodo explicaret, illam in lucem edi operæ pretium esset, licèt jam multi de Geometria scripserint: idem de Philosophia, idem de aliis disciplinis dictum sit.

4. Illa autem, quæ scribit Euphyander, nisi aliqua accessione rem literariam promoveant, frustra esse videntur; ut quid enim prælum occupant, si res literaria, cui prælum servit, inde auctior minimè fiat: de illa tamen accessione, viri docti non ità temerè judicent, ut ille, qui optimo Mersenno persvaserat, nullam doctrinæ motuum accessionem factam esse, & nihil de motu locali demonstratum esse à Galileo, scilicet, Torricello, &c. ille profectò bonum senem fefellit; quisquis enim hoc negat, doctrinam motuum non capit; an fortè negavit Mersennus centrum percussionis variorum cadentium à nobis demonstratum fuisse, saltem usque ad theor. 17. quis autem ante nos illa demonstravit, prorsus igno-

ignoro; expectabam; ut cum testem Mersennus appellaret, qui solus, inquit, ratione, vibrationes istas definivit; sed facile est, dare verba seni, optimo præsertim, ac candidissimo, cui pro candore suo sæpius accidit, eadem, quæ prius approbaverat, deinde damnasse; igitur, nisi rem literariam inde promotam iri Euphyander prudenter existimet, satius erit, lucubrationes suas suppressere, quam publicare.

5. Priusquam illæ prodeant, viris doctis minimè præoccupatis eas recognoscendas exhibeat; plus enim vident oculi, quam oculus; minimè præoccupatos volo, alioquin sinistrum, & iniquum iudicium ex illa præoccupatione sequeretur; mirum est, esse aliquos, viros alioquin doctos, quibus ea duntaxat placent, quæ vel ipsi excogitarunt, vel didicerunt; si quid fortè aliud accedat pro falso illud, aut saltem pro suspecto habent; quod corré injustum est; nam aliorum scripta, & commenta iis recognoscenda traduntur, ut constet, utrum cum recta ratione, non verò cum recognoscentium sensu consentiant; itaque censorum delectum Euphyander habeat, si tamen in ejus potestate positum sit, nec eos accipiat, qui vel invidiæ, vel præoccupationis vitio laborant, vel minùs propensi sunt erga res illas, vel eas minùs, quam par sit intelligunt; sed eos assumat, qui rerum illarum peritissimi, & veritatis potius, quam auctoris amantes sunt: uno verbo indocto, & fideli cenfore, singulare præsidium Euphyander habiturus est.

6. Quòd verò pertinet ad stylum, & dicendi modum, quem in scribendo Euphyander adhibere debet, dubium non est, quin is adhibendus sit, ac reliquis omnibus anteponendus, qui rebus ipsis, quæ scribuntur, accommodatior est: in scholasticis politior, & nimis tersus non modicam obscuritatem conciliaret; suis Formulis, & conceptis verbis scholasticis

fici gaudent; à quibus si discefferis, vix obtinebis, ut ea, quæ ipse scribis, intelligant, equidem nonnulli divinas illas disciplinas nimia barbarie scedârunt, & in hoc reverà non laudo; vide, quæ supra diximus de stylo, ne hic repetere cogar: in Mathematicis, eadem styli ratio tenenda est, nempe harum disciplinarum periti artis suæ terminis utuntur, quod certè laudi potius, quàm vitio illis verti debet; sed videant, ne dum Latinæ voces propriæ suppetunt, Barbaras illi, per negligentiam, aut Latinitatis ignorantiam substituunt: in aliis denique, ærsus erit stylus, nitidus tamen, & perspicuus, non verò obscurus, quod tamen nonnulli, quasi quodam exquisitæ, ac selectæ Latinitatis obtentu faciunt, in quo valde hallucinantur; quo enim animo, & sine loqueris, aut scribis, nisi ut alii à te dicta, vel scripta intelligant; igitur clarus, & nitidus stylus, meò saltem iudiciò, reliquis omnibus præferendus est, & ille præsertim dicendi modus, quem res ipsæ postulare videntur.

7. Nec satis est, ut ea scribas, quæ ad rem literariam non parum conferant, eoque dicendi genere, quod aptissimum sit, nisi ea, quæ scribis rectè disponas, & singula in suis locis colloques: est enim symmetria, quædam librorum, ut corporum, qua scilicet, omnes partes ità copulantur, & tam aptè inter se conveniunt, ut nec oculus, nec animus quidquam in ordine, in serie, in dispositione desideret: contra verò ubi rerum ordo perturbatus est, nec prima cum mediis, aut hæc cum postremis consentiunt; mirum quanta inde confusio nascatur, quæ non mediocrem legentium animis molestiam conciliat: itaque antequam ad scribendum te accingas, de descriptionis ordine seriò cogitabis, & breviarium quoddam, vel Ichnographiam, vel rudem, ac informem totius operis designationem tibi describes, quam deinde in ipsa libri compositione, imitari possis.

sis; illa enim quasi animum dirigit, & ad optatum finem, per designatos prius tramites, totum opus perducet.

8. Quid porro scribere debeat Euphyander, vix definire valeo; nam pro suo quisque genio agit; suaderem historica, cui fortè Geometrica magis arrident; aut Philosophica, cùm tamen Poëticis mirificè delectetur; igitur scriptioni materiam non præscribo, ut ipse liberiori genio indulgeat; sui juris cùm sit, cogendus non est; amplissima, & vastissima materia, eaque varia suppetit; pro vario genio, hanc, vel illam assumet, ut in ea sese exerceat; ea tamen sit, quæ sine pudore in lucem prodeat; sunt enim aliqua, indigna prorsus, quæ lucem aspiciant: hinc illum auctorem non laudo, qui pediculum Panegyrica oratione ornavit; nec illum, qui omnes musarum lepôres, & delicias accersivit, ut luem veneream elegantius describeret; hæc sanè viliora sunt ingenuæ scriptionis argumenta; & licet nonnunquam aliquod ingenii lumen præferant, aliquid tamen iudicii, & prudentiæ in iis desideratur; ludere licet aliquando scribendo; at scribere, ut semper ludas, histrionis potius, quàm Euphyandri esse videtur: igitur si aliquid scribit, illud Euphyandro, & rei literariæ gravitate dignum sit.

9. Multa autem sunt, eaque diversi generis, in quibus Euphyander stylum, & ingenium exerceat: ingenium dixi, nisi enim ea, quæ scribit, ingeniosa sint, illa ego nulla ratione probo; quid enim ab Euphyandro, seu viro ingenioso, nisi ingeniosum, & ingeniosè scriptum expectari potest? versus scribere, nihil vetat, modò elegantes sint, & pauci: cùm multitudo pretium elevet, nitidi etiam, acuti, sententiosi, fluidi, limati; historiam scribere poterit; stylo proprio, & accommodato, presso scilicet, Latino, dilucido, ac perspicuo, habet autem quos imitetur, Sallustium, Tacitum, Florum, Polybium: multa sunt, quæ

quæ soluta oratione scribat v. g. orationes, quamquam rerum præsentium statûs, vel usus, hoc dicendi genus vix admittit: sunt autem alia, quàm plurima, quæ terso, ac leni stylo exponat, habétque, quos imitetur, Tullium præsertim in Philosophicis: deinde alia, quæ cum gravioribus disciplinis tractari solent in lucem edere poterit: ut Philosophica, Theologica, Mathematica, moralia, modò crambe recocta non sit; nonnihil ex Sacris Bibliis exponendum suscipiet, in quo Sadoleti nitorem, & Sanctii elegantiam illi commendo: fortè aliquid eruditionis profanæ, vel sacræ cogitabit: sed quæso caveat à farragine: Lipsium præ oculis habeat: si quid de Politica elucubrabitur, recti tantum ratione ducatur, & firmo ratiocinio, potius quàm eruditione, rem propositam evincat, & demonstret: etiam aliquid pium edere, non abs re foret, modò tamen aridum, & exuccum non sit: non deerit fortè, qui in scribendis heroïcis fabulis, quas vulgus *Romans* appellat tempus, & ingenium collocet: uno verbo, ut cacoëthes illud, prurientis scilicet animi vitium, non probo, ità facillè permitto, ut aliquid Euphyander scribat, ea tamen lege, ut nihil scribat, quod tanto nomine indignum sit.

10. Aliud est, quod ad scriptionem pertinere videtur: cum enim Euphyander multa legat; erit fortè, quod aliquid excerptat, & adnotet, in adversariis, vel notis: in hoc, diversus est diversorum gustus, & sensus: sunt qui vastos codices suis notis, & excerptis implent, quos deinde, ut inanem farraginem, & inutile pondus piacularibus flammis devoent; alii contra nihil penitus excerptunt ex iis libris, quos ipsi evolvunt: hinc si non cuncta, multa saltem memoria excidunt; ac proinde tempus illud lectioni diu impensum, tritum, & perditum esse videtur, nisi fortè aliquos excipias, qui cum sælicissima valeant memoria, alteri custodi, à se lecta frustra commendarent:

rent: unus præ cæteris occurrit P. Joannes Rhò noster, vir sanè omnigena eruditione sacra, & profana instructissimus, licèt eorum, quæ legit, in adversariis nihil annotarit: media quædam via est, quam Euphyander inire poterit: nonnulla seligat ex iis auctoribus, quos legit, non quæ fortè majoris momenti esse videntur, sed ea, quæ deinde alia in memoriam revocent: nec enim selecta illa meo judicio ad institutionem, & doctrinam, sed ad memoriam pertinent: novi tamen aliquos, quorum certè obstinatum studium summoperè laudo, qui cùm insignes, & egregii essent divini verbi præcones, tantam rerum sylvam, & copiam, ex sacris, & profanis auctoribus excerpterunt, & in inultos codices retulerunt, cum distinctis indicibus, & adscriptis margini notis, ut inde variam, doctam, & copiosam suis concionibus materiam faciliè accerferent. Facere non possum, quin pro mea, erga Reverendissimum, & suavissimum P. N. observantia, Joannem Paulum Olivam, Pontificium Ecclesiastem hoc loco appellem, qui cùm incensum, & quadraginta circiter justa volumina, mira certè arte, & indefesso labore ea congefferit, quæ ex libris à se lectis excerptit, propriam, & domesticam Bibliothecam construxisse visus est, in qua se ipsum duntaxat legeret, & à se ipso, quidquid aliis auctoribus boni succi inest, feliciter exprimeret; gratum sanè, & amabile tum superis, tum hominibus caput, in quo summa pietas cum eximia doctrina, & insigni eloquentia; excellens ingenium cum acerrimo judicio, & felicissima memoria; humanitas cum gravitate; majestas cum modestia; virtutes omnes cum incredibili splendore nitescent; hunc Roma per decennium divini verbi præconem, ex sacro pulpito mirifica dicendi facultate verba facientem, non sine plausu, & jam à multis annis, summi Pontifices cum sacro Cardinalium Collegio, & Illustrissima Antistitum corona non sine maximo volupta-

voluptatis sensu audiverunt; hunc deinde communi omnium gratulatione Societas Jesu in Vicarium generalem cum futura successione, quantumvis invitum, & reluctantem elegit; nunc demum eandem Societatem feliciter regit: faxit Deus, ut diu!

II. Sed unum præsertim, quod Euphyandrum volo, non omitam; faxit Deus, ut aliquando par votis eventus succedat: hoc autem paucis expono: cum enim multi sint, qui excellenti pollent ingenio; auctor essem, ut de principiis inter se primum convenirent, tum singuli singulalia, pro genio, argumenta discutienda, & pertractanda susciperent: v.g. in Phycis, unus de coloribus duntaxat ageret; alius de sonis; ille de luce, & lumine; hic de magnete; non nemo de elementis: aliquis de metallis; alii seorsim de facultatibus sentientibus, de Plantis, de homine, de animalium generatione, de motibus, de statibus corporum sensibilibus, ut vocare soleo, de mixtis imperfectis; pari modo, in morali Philosophia, in Mathefi, in Theologia, vellem, ut singuli singulares tractationes aggrederentur, cum vix unus omnia pro dignitate, & accuratè explanare possit: vix ac ne vix quidem credi potest, quantum inde res literaria caperet incrementum, & quantum ad graviores disciplinas promovendas præfatum consilium conferret; neque periculum esset, ut unus alteri contradiceret, cum ex communibus principiis omnia deducerentur. Cæterum non tam librorum mole, quàm rerum scriptarum pretio, & veritate, auctores censendos esse existimo.

C A P U T XV.

De Bibliotheca.

x. **E**Tsi Euphyander vivæ ad instar Bibliothecæ est, quod jam olim Augustinus in laudibus Hieronymi posuit; hoc tamen non facit, quin eam librorum copiam apud se habere debeat, quorum lectio-

lectione identidem recreetur; illam autem tam immensam, & vastam esse non curo, ut potius ad communem usum, quam ad privatum commodum congesta esse videatur; hæc sunt magnificentiae regiae opera, quæ Ptolomæos, Gordianos, aliosque hujusmodi Principes occuparunt, qui in construendis amplissimis Bibliothecis, nullis olim sumptibus ad Reipublicæ utilitatem pepercerunt: nec etiam auctor essem, ut quadraginta aureorum millia in colligendis, congerendisque omnibus nostrorum auctorum libris insumeret; hanc enim summam quidam Bibliopola à Serenissimo Principe non ita pridem postulavit, interrogatus scilicet de prædictorum librorum pretio: ego aliquem delectum haberi volo; & pauci reverà sunt, qui tot, ac tantos sumptus facere valeant: itaque ne huic officio defuisse videar, aliquot selectos libros in certas classes distinguo; non omnes quidem, cum id consilii non sit, sed nonnullos duntaxat ex iis, qui mihi notiores fuerunt; hinc fortè accidit, ut aliquos, etiam ex optimis omiserim: quod certè nec arte, nec data opera factum à me fuit; adde quòd nemini leges præscribere ausim, nec meum sensum tanti esse puto, ut eum aliorum sententiæ præferendum esse judicem; sed plures ex tuis appellasti, inquires: quid tum? illi certè familiares sunt; quamquam alios non omisi, quos magis utiles esse judicavi; imò plures ex nostris reticui, sive quia alios anteponendos esse putavi, sive quia, ne sumptus multiplicarem, libros multiplicare non licuit.

2. In duas supra viginti classes Enphyandri Bibliotheca distinguenda est: prima Grammaticos complectitur, secunda Poëtas, tertia Rhetores, & auctores terfa Latinitate insignes: quarta Eruditionem profanam, quinta Ecclesiasticam, sexta historiam profanam, septima Sacram & Ecclesiasticam, octava Theologos Scholasticos, nona controversiarum scriptores;

ptores ; decima Morales , undecima Positivos , ut vocant , vel sacrorum Bibliorum Interpretes ; duodecima jus Canonicum , decima tertia Civile , decima quarta Philosophiam : decima quinta Moralem : decima sexta naturalem historiam , decima septima Mathematicos , decima octava Geographos , decima nona Chronologos ; vigesima Patres , vigesima prima libros pios ; vigesima secunda varios. Quia verò sæpè accidit , ut idem auctor , qui varia scripsit , ad diversas classes pertineat , ne idem sæpius auctoris nomen recurrat , & ne ejusdem auctoris lucubrationes , & opera in diversas partes distrahantur , illum semel duntaxat , appellabo. Quod verò ad ordinem pertinet , non multum curabo vel antiquiorem , vel doctiorem in eadem serie aliquando postponi ; nec enim in indice librorum recensendo , ulla hujusmodi minutiarum ratio habenda est , nec ullum jus ordinis prærogativi in citationibus habetur.

3. Prima Classis Grammaticorum est ; in hac autem sunt : Despaunterius , Alvarus , Dictionaria Moneti , Roberti Stephani , Morelli , Foelicis , Pomey , Calepinus , Constantinus , Delectus Moneti , Apparatus , Phrases Manutii , Formulæ Briffonii , Grammatica Clenardi , & Gretseri , Profodia Smetii , Caballi , Minerva Sancii , Riccioli , Textor , Lexicon Scapulae , Dictionaria , Poëticum , & Geographicum , Thesaurus uterque Stephani , Poëtica Aristotelis , Scaligeri , Vossii , Gallutii. In secunda Poëtæ versantur , tum antiquiores , ut Virgilius , Lucretius , Ovidius , Horatius , Catullus , Tibullus , Propertius , Silius Italicus , Statius , Lucanus , Ausonius , Manilius , Juvenalis , Seneca , Claudianus , Sidonius Apollinaris ; tum Recentiores : ut Jovianus Pontanus , Sanazarius , Fracastor , Buchananus , Stephonius , Boiræus , Milliaëus , Heinsius , de Bussières , Donatus , Purcharellus , Rogatus , Vallius , Baldus Guinifius , Bidermanus , Casimirus , Ionius , Masculus ,

Mam-

Mambrunus, Rapinus Sidonius, Hoschius, Sautellus, Ioffesus Vavaffor, Magnesium, Caussinus. Petavius, Celotius, Giatinus, Joseph Simonis; his adde Plautum, Terentinum, Raimundum, Hugonem, &c. Tertia habet Ciceronem, qui ferè ad instar omnium est; huic tamen accedunt Quintilianus, Caussinus, Cyprianus, Soarius, Valaderius, Pomey, Pajotus, Vuccherus, Sadoletus, Longolius, Oforius Episcopus, Manutius, Muretus, Caulerus, Fracastor, Prousiones Stradæ, Palatinum eloquentiæ, Orationes Tarquinii, Perpiniani, &c.

4. Quartæ Classis sunt, Plutarchus, Philo, Pausanias, Athenæus, Ælianus, Lucianus, Valerius Maximus, Diogenes Laërtius, Victorius, Photius, Policianus, Solinus, Turnebus, Budæus, Alexander ab Alexandro, Tiraquellus, Thesaurus Criticus, Rodiginus, Suydas, Scaliger, Volaterranus, Cerda, Pontanus, Raderus, Servius, Polyanthea, Maiolus, Officina Textoris, Sigonius, Possevinus, Rosinus, Lipsius, Valtrinus, Pyerius, Giraldus, Tipotius, Caussini Symbola, Pomey, Savedra, Goltzius, Gallia Metallica, Vossii, Salmasii, Grotii opera adde Theatrum vitæ humanæ, Quintæ verò sunt, Concilia, Sirmondus, Franciscus Turrianus Beccani opuscula, Gretserus, Canisius, Serarius, Cresolius, Scribanus, Alcuinus, Durante, Scortia, Berno, Aimo, Gelotius de Hierarchia, Allier, Saufferii Opera, Arcudius; in sexta sunt Herodotus, Thucydides, Xenophon, Diodorus, Justinus, Dionysius Halicarnassæus, Salustius, Polypius, Gæsar, Livius, Florus, Tacitus, Paterculus, Curtius, Dio, Svetonius, Historia Augusta, Ammianus, Iornandes, Paulus Diaconus, Landulphus, Orosius, Luitprandus, Zosimus, Marcellinus, Procopius, Gregoras, Zonaras, Nicetas, Agathias, Curopalates, Theophanes, Cedrenus, Chalcondylus, Frisingensis, Vispergensis, Sabellicus, Villanus, Naclerus, Blondus, Iovius, Ref-

Respublicæ, Daviti Mundus, Petavii rationarium pro Gallicis, Gregorius Thronensis, Ammonius, Eginarthus, Guaguinus, Belforestius, Commineus, P. Æmilius, Peguillonus, Thuanus, Hogerius Duhaillan, de Serres, Froissart, Duplex, de Buffiere, Duchesne, Gramontius, Avila, Mezeray, Tarau, Florus Gallicus, Eranciscus; Krantzius, pro Borealibus, pro Anglicis Matthæus Paris, Polydorus Virgilius; Hector Boethius pro Sæcticis; Signonius pro Italicis; pro Hispanicis, Mariana cum aliis: his accedunt Famianus Strada, Maffejus, Guiciardinus, Morinus, Sanmartani Fratres, d' Attichi, &c.

5. In septima sunt, sacra Biblia, Josephus, Salliani, & Baronii annales, Spondanus, Anastasius, Onufrius, Ciaconius, Platina, Eusebius, Tripartita Gassiodori, Socrates, Sozomenus, Nicephorus Calixtus, Theodoretus Evagrius, vitæ Patrum, Surius, Trithemius, Historia Societatis, & Bartoli. Bellarminus de script. Ecclesiast. Alegambe, Gualterius, Italia facta, Gallia Christiana, Historia Tridentini Pallavicini. In octava D. Thomas, Albertus magnus, Alensis, D. Bonaventura, Magister, Henricus, Ægidius Romanus, Scotus, Durandus, Hervæus, Paludanus, Baco, Maironis, Ochamus, Scotus, Cajetanus, Melchior Canus, Bagnes, Molina, Valentia, Suarez, Vasquez, Titelmanus, Tannerus, Ruys, Goninch, Lessius, Petrus à S. Joseph, Ripalda, Perez, Præpositus, Hambert, Duvallius, Gammacheus, de Lugo, de Rhodes, Martinonus, Amicus, Ariaga, Oviedus, Sylvius, Fasolus, Meratius, Esparfa, P. Daniel Carmelita: In Nona Valdenis, Bellarminus, Becanus, Annatus, Anti Jansenius, Dechamps, Duperron, de Barrault, Richeomus, Gualterius, Albertus, Pighius, Horantius, Cochleus, Echius, Malderus, Feuardentius, Stapletonius: in decima Sanchez, Castro Palao, Bonacina, summa Toleti, Salas de contractionibus, Bardellus, Fagundes,

des, Fragosus, Sayrus, Layman, & Poncius, Gibalinus, Thesaurus, & nonnulli alii.

6. In undecima Liranus, Hugo Cardin. Abulensis, Salmeron, Mendosa, Emmanuel Sa, Tirinus, Menochius, Maldonatus, Jansenius Gandavensis, Gornelius à lapide, Sanctius, Toletus, Columbi, Lorinus, Pererius, Justinianus, Ribera, Serrarius, Catena Possini & Corderii. In duodecima, Jus Canonicum, scilicet Decretum Gratian Decretales, Clementinæ, Extravagantes, cum commentariis, Bullarium, Innocentius quartus, Panormitanus, Navarrus, Decisiones Rotæ, Barbosa: in decima tertia, Corpus juris Civilis, Lexicon juris: in decima quarta Aristoteles, Plato, Conimbricenses, Gassendus, Javellus, Ariaga, Oviedo, Cartesius, Licetus, Albertinus, Dossetus, Mendoza, Teles: in decima quinta, Seneca, Tarquinius Gallutius, Javellus, Pavonius, Theophilus Raynaudus & cuncta ejusdem opera, Adamus Contzen, Coiffeteau, la Chambre, le Moine, Senault, Sillonus, Antonius Perez, Dossat, Baconius, &c. in decima sexta, Plinius, Dioscorides, Hippocrates, Cæsalpinus, Dalechamp, Aldroandus, Reditus, Agricola, Boëttus de Bood, Rondeletius, Cæsius, Laurentius, Hervæus, Baconius, Boile, Riolanus, Fabricius: in decima septima, Euclides, Archimedes, Apollonius, Pappus, Clavius, Cavalerius, Vieta, Ghetaldus, Torricellus, Gregorius à sancto Vincentio, Leotaudus, Tacquetus, Diophantus cum commentariis Bacheti, la Faille, Lucas Valerius, Guldinus, Nonnius, Blancanus, Betinus, Ptolomæus, Tycho, Copernicus, Kepler, Longomontanus, Lanspergius, Ricciolus, Vitellio, Aguillonius, Abbas Maurolicus, Borellus, Ubaldus, Galileus, Bulialdus, La Lovera, De Billi, Vivianus.

7. In decima octava Ptolomæus, Strabo, Atlas major, Bertius, Cluverius, Ortelius, Labbe, Philippus Brietius, Leander Albertus, Maginus, Maffo-

nus, Ricciolus, Martyrologium Geographicum, Geographia sacra. In decima nona, Joseph Scaliger, Petavius, Gordonus, Genebrardus. In vigesima prima, Gratanensis, Rodriguez, Caussin, P. Ivo, Hayneusius, Saniurius, Suffrenus, Thomas à Kempis, Gerson, Idiota, Salvianus, Confessiones Augustini, Opuscula Bonaventuræ, D. Bernardus, Drexilius, De Sales, de Ponte; huc revoca sacros Oratores. In ultima, Mersennus, Kirkerus, Fourerius, Michelinus, Scheyner, Zucchi, adde experimenta Florentina, alios adjungere potes: hi tamen ni fallor, sufficiunt; sunt enim auctores selecti, quanquam multos omisi, quos fortè inferioris notæ, censendos non esse, aliquis jure putaret; omisi autem, non sanè per contemptum: nec enim is ego sum, qui vel minimum parvi faciam; utpote certus, nullum ferè librum esse, ex quo multa utilia excerpti non possint; imò Heroicas illas fabulas ex hac Bibliotheca non excluderem, v. g. Argenidem, Cassandram, Polexandrum, Hilbram, Cyrum, Cleopatram, & alios hujusmodi.

8. In hac Bibliotheca, præter libros, aliquot organa Mathematica desiderarem, v. g. quadrantes Geometricos, Sextantes, Astrolabia, Sphæras, utrumque Globum, Cælestem, & terrestrem, pyxides magneticas, radium Geometricum, quadratum, vel trigonum, Armillas, annulos, circinos varii generis, regulas proportionum, Horologia, fontes artefactos, Telescopia, vasa pneumatica, microscopia, vitrum ustorium, polyoptrum, specula omnis generis, cauum, convexum, cylindricum, parabolicum, & alia id genus, quæ non solum animos recreant, verum etiam cum opus est, illorum opera adhibetur: nonnulli antiquas icones, & numismata congerunt; alii doctorum hominum imagines depingi curant; alii demum variis ornamentis suas Bibliothecas illustrent, quæ reverà, ut valdè laudo,

ita parum necessaria esse puto, ut in ea Euphyander
 novos sumptus infumat: modò libros habeat, & pau-
 ca organa; reliquis sumptibus parcere poterit.

CONCLUSIO.

HÆc sunt, ingeniose Lector, quæ ad Euphyandri
 aliquantulam institutionem pertinent; si è re
 tua sunt, utere; sin minùs; æqui, bonique consule:
 nempe, si facultas mihi defuit, voluntas certè non
 deest; hæc ni fallor, plus ingenii, & industriæ po-
 stulabant, quàm in me ipso sit; igitur si res pro votis
 minimè successit, quid mirum? vires meas nòsti,
 magnis certè ausis impares; saltem conatum lauda.
 Cæterùm, siue amphora, siue urceus exierit, quid-
 quid id tandem est, tuum est. Vale, & Musis alacri-
 ter vaca. Sed de Medicis, inquires, altum ubique
 silentium: hos ego inter Physicos recenseo; si quid
 artis præter scientiam habent, ad eam descendere no-
 lui: nam eodem jure, mechanicæ omnes sibi locum
 in hoc opusculo postularent; quod tamen, quàm ab
 Euphyandro alienum sit, nemo non videt. Vale ite-
 rum, & da operam, ut per te, quod ego ma-
 ximè spero, res literaria magnum
 capiat incrementum.

FINIS.

SYNOPSIS OPERIS.

LIBER PRIMUS.

De dotibus à natura Euphyandro insitis, vel extrinsecùs accedentibus.

Cap. I. **D**E interiori corporis habitu. pag. 1.

II.	De indole animi.	4.
III.	De cerebri constitutione.	8.
IV.	De memoria.	12.
V.	De judicio.	17.
VI.	De ingenio.	21.
VII.	De aliis animi dotibus.	26.
VIII.	De viribus corporis.	31.
IX.	De fortunis.	34.
X.	De parentibus.	36.
XI.	De magistris.	41.
XII.	De temporum ratione.	46.
		LI.

LIBER SECUNDUS.

De acquisitis, & sponte, ac studio comparatis.

Cap. I.	D E Libertate animi.	pag. 50.
II.	De applicatione ad studia.	64.
III.	De diligentia.	57.
IV.	De constantia & patientia.	60.
V.	De amore veritatis.	63.
VI.	De facilitate agendi.	66.
VII.	De methodo.	70.
VIII.	De statu & conditione persone.	74.
IX.	De sociis, & amicis.	78.
X.	De auxiliis accersendis.	81.
XI.	De impedimentis arcendis.	85.
XII.	De opiniorum delectu.	89.
XIII.	De victus ratione.	93.
XIV.	De somni modo.	97.
XV.	De tempore ad studia magis opportuno.	101.
XVI.	De commodiore loco.	105.
XVII.	De corporis cura.	109.
XVIII.	De remissione, & relaxatione animi.	113.

LIBER TERTIUS.

De disciplinis, quas Euphyander sibi comparare debet.

Cap. I.	D E <i>stylo.</i>	pag. 117.
II.	<i>De Poësi.</i>	127.
III.	<i>De Rhetorica.</i>	135.
IV.	<i>De Geographia.</i>	146.
V.	<i>De Chronologia.</i>	154.
VI.	<i>De Historia.</i>	162.
VII.	<i>De reliqua eruditione.</i>	180.
VIII.	<i>De Geometria.</i>	186.
IX.	<i>De Philosophia.</i>	201.
X.	<i>De reliquis Matheseos parti-</i> <i>bus.</i>	212.
XI.	<i>De Theologia.</i>	220.
XII.	<i>De Prudentia utriusque ju-</i> <i>ris.</i>	230.
XIII.	<i>De Politica.</i>	240.
XIV.	<i>De Descriptione.</i>	248.
XV.	<i>De Bibliotheca.</i>	256.

